

**ДОНИШГОҲИ БАЙНАЛМИЛАЛИИ ЗАБОНҲОИ ХОРИҶИИ
ТОҶИКИСТОН БА НОМИ СОТИМ УЛУҒЗОДА**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ВБД 378.22 (575.3)

ТКБ 74 (2 тоҷик)

Қ - 56

ҚАЮМЗОДА АБДУЛМАЪИН ҚУМЪАХОН

**АСОСҲОИ НАЗАРИЯВӢ-МЕТОДОЛОГИИ ТАШАККУЛИ
ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҚУӢН ДАР РАВАНДИ
ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ
ОЛИИ ОМУӢЗГОРӢ
(дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ)**

ДИССЕРТАТСИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии доктори илмҳои педагогӣ аз рӯи ихтисоси
5.3.10 – Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ (5.3.10.9. – Назария ва
технологияи таълими забонҳои хориҷӣ)

Мушовири илмӣ:

доктори илмҳои педагогӣ,
профессор Нурзода А. Н.

ДУШАНБЕ - 2026

МУНДАРИЧА

МУҚАДДИМА.....	4
ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ.....	9
БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛЁБИИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ РАВИЯИ ОМӢЗГОРӢ	
1.1. Тамоюлҳои методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.....	26
1.2. Асосҳои психологӣ-педагогии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.....	53
1.3. Мақому мароми шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ.....	78
ХУЛОСАИ БОБИ 1	94
БОБИ 2. САМТҲОИ ТАШАККУЛИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШҶӢӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ РАВИЯИ ОМӢЗГОРӢ	
2.1.Истифодаи маводди таълимии забони англисӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.....	101
2.2.Ангезаҳои мусоидаткунандаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забони англисӣ.....	119
ХУЛОСАИ БОБИ 2.....	169

БОБИ 3. АСОСҲОИ МЕТОДӢ-ТАШКИЛИИ ФАӢОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧӢӢН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ЧУЗӢИ ТАРКИБИИ ТАШАККУЛИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТӢ

3.1.Ташкил ва гузаронидани бозихои рамзӢ-нақшофарӢ тавассути маводди шавқангези забони англисӢ яке аз воситаҳои ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӢӢн.....	174
3.2. Амалисозии таълими проблемавӢ дар раванди омӯзиши забони англисӢ асоси ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӢӢни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӢ.....	197
3.3. Корҳои аудиторӢ ва ғайриаудиторӢ ҳамчун воситаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӢӢн.....	218
ХУЛОСАИ БОБИ 3.....	270

БОБИ 4. ФАӢОЛИЯТИ САНЧИШИВУ ОЗМОИШӢ ВА НАТИЧАГИРӢ ВОБАСТА БА ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧӢӢН

4.1. Сатҳ, меъёр ва нишондодҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӢӢн дар раванди таълими забони англисӢ.....	274
4.2. Корҳои санчишиву озмоишӢ ва натичагирӢ аз динамикаи шавқмандии маърифатии донишчӢӢн ҳангоми омӯзиши забони англисӢ.....	301
ХУЛОСАИ БОБИ 4.....	311
ХУЛОСА.....	315
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАҲОИ ТАҲҚИҚОТ.....	326
РӢӢХАТИ АДАБИӢТ.....	328
ИНТИШОРОТ АЗ РӢӢИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ.....	364

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Тағйироте, ки дар ҳаёти иҷтимоии ҷомеа ба вуҷуд меояд, дар низоми маориф ба таври назаррас инъикос меёбад. Кушиши ворид намудани шумораи зиёди назарияҳои нави илмӣ, конунҳо, фарзияҳо, мафҳумҳо, далелҳо бв барномаҳову китобҳои таълимӣ, ин боиси афзоиши ҳаҷми иттилоотӣ илмӣ мегардад ва аз ҷониби донишҷӯён бояд аз бар карда шаванд, захмату талоши бештарро тақозо менамояд. Илми педагогика дар чунин шароит ба он майл менамояд, ки азҳуднамоии пурраи ҳамаи маълумоти ба донишҷӯён додешавандаро фаро гирад, зеро дар натиҷаи инкишофи тамоюли шахсият, ба ҳавасманднамоии ӯ аҳаммияти кофӣ дода намешавад, ки ин боиси паст гардидани шавқу рағбати донишҷӯён ба раванди омӯзиш мегардад. Баргараф намудани ин тамоюли манфӣ, ки дар педагогикаи муосир номи «донишмарказӣ»-ро касб намудааст, дигаргуниҳо дар соҳаи маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистонро талаб менамояд ва дар назди муассисаҳои таҳсилоти олӣ ва миёнаи касбӣ масъалаи омодагории мутахассисонро гузошт, ки дорои сатҳи баланди фарҳанг, саводноқӣ, маърифатноқӣ, салоҳиятмандии касбӣ буда, барои худтатбиқсозӣ ва фаъолият дар шароитҳои нави иҷтимоӣ-иқтисодӣ қобилият доранд. Муҳим будани ин масъала дар Паёми Президенти кишвар, ки ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа гардида буд, мавриди таъкид қарор гирифтааст: «Дар шароити рушди босуботи ҳамкориҳои байналмилалӣ ва вусъат ёфтани ҳамгирии Тоҷикистон бо ҷомеаи ҷаҳонӣ талабот ба мутахассисоне, ки сатҳи касбияти баланд дошта, забонҳои хориҷӣ, махсусан русӣ ва англисиро хуб медонанд рӯз ба рӯз меафзояд» [239, с.19].

Дастури мазкур кормандони илму маорифи ҷумҳуриро вазифадор кард, ки муҳассилин ғайр аз забони тоҷикӣ ва забони русӣ, ки онҳо дар ҷумҳурӣ забони муоширати миллатҳо маҳсуб мешаванд, ҳамчунин,

забонҳои дигар, монанди забони англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ, чопонӣ, чинӣ ва куриёиро ҳам омӯзанд. Баробари забони модарӣ омӯхтан ва аз худ кардани дигар забонҳо, ки дар ҷавҳари зикр кардем, имкон медиҳад, ки муҳассилин на танҳо бо фарҳангҳои миллатҳои мухталиф шинос мегарданд, ҳамзамон зебӣ ва вижагиҳои фарҳанги миллати хешро низ хубтару бештар аз худ намоянд.

Донишҷӯи забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширати байналмилалӣ дар сатҳи ҷаҳон ва робитаҳои байнифарҳангӣ бе аз худ кардани фарҳанги дахлдор имканопазир аст. Аз ин сабаб раванди таълимро тавре бояд ба роҳ монд, ки забони англисӣ ҳамчун неруи фарҳанги миллӣ дар раванди омӯзиш қарор гирад. Навъи хоссаи рағбат - шавқмандии маърифатӣ ҳамчун натиҷаи муоширати комили байнифарҳангӣ ва ҳамдигарфаҳмӣ таъмин гардад. Вобаста ба ин, дар «Барномаи давлатии таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» чунин нуқтаи муҳим таъкид шудааст: «Дар таълим ва омӯзиши забони русӣ ва англисӣ як қатор мушкилоте мавҷуданд, ки ҳалли худро наёфта, дар соҳаи охир зиёд шуда истодаанд» [129, с.2].

Шавқмандии маърифатӣ ҳамчун тамоюли интихобии шахсият ба маърифат ва раванди азбарнамоӣ дар бехтар кардани сифати азхудкунии донишҳо, ташаккули малакаю маҳорати касбӣ нақши муҳим дорад, зеро мавҷудияти ҳавасмандӣ дар донишҷӯён боиси ҷолиб гардидани раванди таълим барои онҳо мегардад ва онҳоро барои омӯхтани донишҳои нав ва дар раванди фаъолияти эҷодӣ ба ҷустуҷӯӣ водор менамояд.

Дарҷаи таҳқиқи мавзӯи илмӣ. Масъалаи ташаккули шавқу маърифати донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии омӯзгорӣ дар таҳқиқотҳои олимони ватанию хориҷӣ С. Н. Алиев [8], Г. М. Ҳочиматова [305], Л. В. Саидова [268], Х. Г. Сайфуллоев [269], А. С. Умаров [291], Ф. Р. Раҳмонов

[257], М. А. Алексанян [6], Е. В. Дорофеева [103], Г. И. Шукина [328], К. Д. Ушинский [295], А. К. Маркова [196] ва дигарон дар асарҳои худ ба проблемаҳои ташаккули шавқу завқи маърифатӣ ҳангоми тайёр кардани омӯзгорон фикрҳои ҷолибе пешниҳод шудааст.

Дар доираи илмҳои психология ва педагогикаи асри ХХІ проблемаи шавқу ҳаваси маърифатӣ дар асарҳои илмии муҳаққиқон, ба монанди А. Г. Архипов, Л. И. Божович, В. В. Бондаревский, П. Брандт, А. Г. Волостникова, Л. Вяткин, С. А. Ананин, В. Н. Гуляев, М. В. Демин, Н. Ф. Добринин, В. Г. Иванов, А. Б. Барабаншиков, О. Ю. Искандарова, В. Я. Кикот, А. Г. Ковалев, Е. Н. Коротко, А. Н. Леонтев, Л. Гордон, А. Маркова, В. М. Межевский, Н. Морозова, В. Н. Мясисhev, А. Б. Луначарский, И. Редковес, С. Л. Рубинштейн, И. А. Скоплатов, В. Сухомлинский, Б. Теплов, Р. Тернер, Д. И. Трайтак, С. Г. Якобсон, Ю. С. Филонов, Ю. Ф. Худолеев, Я. Ч. Славина, Б. Шубинский, Г. И. Шукина ва дигарон мавриди таҳқиқу баррасӣ қарор гирифтааст.

Чуноне, ки Шукина Г. И. қайд менамояд «Мураккаб будани ҳалли масъалаи шавқу рағбати маърифатӣ ба мавҷуд будани шумораи зиёди омилҳои гуногун, ки ҳам табиат ва ҳам зухурот ва ҳам инкишофи онро муайян мекунанд, вобаста аст» [330, с.176].

Асарҳои бисёре аз омӯзгорон ва равоншиносон ба омӯзиши мушкilotи фаъолияти маърифатӣ бахшида шудаанд. Аз ҷумла, асарҳои М. К. Колкова, С. Ф. Шатилов, А. Ф. Фаткулин, О. С. Анисимов, А. П. Тряпитсина, С. Ф. Шербак, И. А. Зимняя, И. Я. Лернер, Е. М. Вергасов, М. И. Махмутов, Р. А. Низомов, Е. П. Пасов, М. Н. Скаткин ва дигарон.

Масъалаи раванди тавсеа ва татбиқи фаъолияти маърифатӣ дар соҳаи маорифи кишвар айни замон аз тарафи ҷамъиятшиносон, психологҳо, методистҳо, педагогҳо ва муаллимон ҳанӯз ба қадри зарурӣ инкишоф наёфтааст. Ҳамин тавр, И.Л. Бим, Т.В. Вергасов, И. А. Зимняя, Л. Ш. Гегечкори, Г. А. Китайгородская, М. Н. Скаткин, Е. И. Пасов, Г. В. Рогова, И. Я. Лернер, В. С.

Никандров, Г. И. Фролова, С. Ф. Шатилов, Г. И. Шукина ва дигарон дар ҳалли масъалаи раванди тавсеа ва татбиқи таълим ва баланд бардоштани фаъолияти маърифатӣ дар самти дарки мақсаду вазифаҳои таълим, истифодаи унсурҳои таълими проблемавӣ, усулҳои дифференсиалии таъсиррасонӣ ба донишҷӯён, ташаккул додани шавқу рағбат ба фан, эҷоди муҳити мусоиди психологӣ назару андешаҳои худро баён кардаанд. –Инчунин, Л. С. Виготский қайд менамояд, ки «раванди таълим ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён мебошад, ки тадричан ба фаъолияти касбӣ дар шаклҳои мувофиқи мазмуни ин фаъолият табдил меёбад» [65, с.247]. И. А. Зимняя [117] аз мавқеи равиши шахсият-фаъолиятҳое, ки вай таҳия мекунад, зарурати таъмини фарогирии шахсии донишҷӯӣ ба фаъолияти касбии гирифтаашро қайд мекунад. Раванди таҳқиқоти мо низ дар заминаи чунин концепсияҳои назариявӣ асоси илмӣ ёфтааст.

Як қатор корҳои таҷрибавӣ ба таҳлили омилҳои бахшида шудаанд, ки ба фаъол шудани шавқмандии маърифатӣ дар азхудкунии забони хориҷии донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ таъсир мерасонанд. Ба чунин омилҳо дохил мешаванд: шавқ ба забони англисӣ (В. Н. Кругликов [162], Г. И. Фролова [298]); шавқу ҳаваси шахсӣ ба мавзӯ (И. В. Драгомилетский [104]); муносибат ба касб (Е. Н. Короткова [156]); дарки аҳамияти забони англисӣ барои фаъолияти ояндаи касбӣ (Л. И. Крюкова [166], Е. А. Хрусский [308]); робитаҳои байнифанӣ (Г. Д. Кирилова [139], О. Д. Княгниская [147]); қобилияти забони англисӣ (И. А. Зимняя [118]); муносибатҳои байни омӯзгор ва донишҷӯён (Н. В. Кузмина [171], И. А. Зазюна [113]); шахсияти муаллим, хислатҳои шахсии донишҷӯён (Т. Г. Сиритсо [283], О. Ю. Искандарова [123]); муносибатҳо дар гурӯҳи омӯзишӣ (К. Б. Есипович [110], А. А. Деркач [95], М. Ф. Стронин [279]) ва дигарон. Яке аз хусусиятҳои хоси забони англисиро А. А. Леонтев [180] дар табиати эҷодии нутқ, алалхусус, нутқи хориҷӣ мебинад.

Вале имрӯз аҳамияти ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён бо сабаби таҳия нашудани маҷмуи тамоюлҳо ва усулҳои

ташаккулдиҳии онҳо зиёд гардидааст. Такмили низоми маориф ва ворид намудани стандартҳои байналмилалии таҳсилот масъалаи ташаккулдиҳии шавқмандии маърифатиро дар байни донишҷӯён, ҳамчун яке аз роҳҳои баланд бардоштани сифати маълумот, бартараф намудани сарбории донишҷӯён ба миён гузошт.

Таҳлил ва баррасии сарчашмаҳои илмию амалии воқеии масъалаи мазкур боиси пеш омадани муҳолифатҳои зерин гардид:

- байни омодакунии мутахассисони илмӣ ва илмӣ-педагогӣ барои омӯзонидани забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ва сатҳи пасти ҳалли масъалаҳои илмиву амалии илми педагогикаи муосир;

- байни номувофиқатии талаботи рӯзафзунӣ иҷтимоии ҷомеа ва нокифоягии восита ва методҳои таълими забони англисӣ (забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ) ;

- байни имкониятҳои педагогӣ, психологӣ ва методии ташаккули шавқмандии маърифатӣ зимни таълими забони англисӣ (забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ) талабот ба муаллимони оянда ва истифодаи нокифояи амалии онҳо;

- байни мубрамияти донишҳо, маҳорат ва малакаҳои азбаркунии забони англисии муаллимони ояндаи ихтисосҳои ғайрифилологӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олиии касбии равияи омӯзгорӣ ва коркарди нокифояи онҳо;

- байни неруҳои афзун намудани шавқмандии маърифатӣ ва мавҷуд набудани методҳои самарабахши таълими забони англисӣ ба омӯзгорони ояндаи фанни мазкур дар муассисаҳои таҳсилоти олиии касбии равияи омӯзгорӣ;

- байни ташаккули шавқмандии маърифатӣ тавассути кори мустақилонаи донишҷӯён дар ҷараёни таълими забони англисӣ дар

муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ ва мавҷуд набудани маводди таълимӣ доир ба он.

Маҳз, ҳалли масъалаҳои муҳолифи ошкоргардида боиси интиҳоби мавзуи таҳқиқоти мо «Асосҳои назариявӣ–методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ)» гардид.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ. Мавзуи диссертатсия ба «Самтҳои афзалиятноки таҳқиқоти илмӣ ва илмию техникӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025», ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26-уми сентябри соли 2020, №503 тасдиқ шудааст, мутобиқат дорад. Илова бар ин, ба маводди диссертатсия зимни пажӯҳиши мавзӯ ба масъалаҳои рағбат ва шавқмандии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии дар ихтисосҳои ғайрифилологӣ метавон таъкид кард, зеро ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ) ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ ва ҳамчун неруи фарҳанги миллӣ зарур мебошад.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот – аз ҷиҳати илмӣ асосноккунии қонуният ва имкониятҳои ташкили фаъолияти маърифатӣ, ки асоси ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва роҳҳои самараноки ташкили фаъолияти эҷодии онҳо дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ ва ҳамзамон санҷиши амалии он мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои амалӣ намудани мақсади таҳқиқот иҷрои

вазифаҳои зерин зарур аст:

- омӯзиши тамоюлҳои методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ;

- муайян намудани асосҳои психологӣ-педагогии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ;

- баррасии мақому мароми шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ;

- корбасти истифодаи маводди шавқангези забони англисӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии омӯзгорӣ;

- таҳқиқи ангезаҳои мусоидаткунандаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забони англисӣ;

- муайян намудани нақши бозиҳои рамзӣ-нақшофарӣ тавассути маводди шавқмандии забони англисӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён;

- баррасии нақши таълими проблемавӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ ва ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ;

- муайян намудани ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён тавассути корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ;

- дар раванди таълими забони англисӣ муайян намудани омӯзиши сатҳ, меъёр ва нишондодҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён;

- бо истифода аз корҳои санҷишӣ озмоишӣ натиҷагирӣ намудани динамикаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ.

Объекти таҳқиқот – раванди ташкили ҷорабиниҳои таълимию тарбиявӣ омодагии касбӣ – методии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ зимни забонамӯзӣ.

Предмети таҳқиқот – роҳу воситаҳои асосҳои назариявӣ– методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ).

Фарзияи таҳқиқот ифодагари он аст, ки роҳу воситаҳои ташаккули шавқмандии маърифатӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ самарабахш хоҳад буд, агар:

- моҳият, сохтор ва мазмуни раванди ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии самти омӯзгорӣ муайян карда шавад;

- тавассути методҳои муосир сохтор ва ҷузъиёти фаъолияти шавқмандии маърифатӣ, ки заминаи муҳимми ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ маҳсуб мешавад, дақиқу равшан карда шавад. Сохтори фаъолияти шавқмандии маърифатӣ аз ҷузъҳои зерин иборат аст: маърифатӣ – фаъолиятӣ, системанокӣ, рефлексивӣ - шахсиятӣ.

- тавсифи хусусиятҳои сатҳу нишондодҳои ташаккулёфтаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ (сатҳ, меёр, нишондодҳо) муайян гарданд;

- ангезаҳои мусоидаткунандаи мазмуни таълими забони англисӣ ба донишҷӯён муқаррар карда шаванд (маводди шавқангез, донишдӯстӣ, навгонӣ);

- асосҳои ташаккули башардӯстии забони англисии муосир боиси рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии самти омӯзгорӣ гардад;

- истифодаи маводди шавқовар тавассути амалисозии бозиҳои рамзӣ-нақшофарӣ воситаи гуворои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён зимни омӯзиши забони англисӣ асоснок гардад;

- амалисозии таълими проблемавӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ воситаи асосии ғаългардони ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён муайян карда шавад;

- роҳу воситаҳои самарабахши корҳои мустақилонаи донишҷӯён таҳти роҳнамоии омӯзгор дар шаклҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муайян карда шаванд;

- самарабахш будани системаи методҳои таҳиягардида доир ба ташаккули шавқмандии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ санҷида шуда, маслиҳатҳои зарурии методии таъсирбахш пешниҳод карда шавад.

Муқоисаи таҳлилии ҳамгирои объект, предмет, мақсад ва фарзияи таҳқиқот ҳалли масъалаҳои зерини таҳқиқотро пеш овард.

1. Муайян кардани асосҳои назариявии сохтор ва мазмуни шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии самти омӯзгорӣ дар раванди таълими забони англисӣ.

2. Таҳқиқ намудани сохтор ва ҷузъҳои фаъолияти маърифатии донишҷӯён, аз ҷумла, тавассути мазмун, фаъолият, рефлексия ва методҳои самарабахши илмӣ, ки заминаи ташаккули шавқмандии онҳо мегарданд.

3. Тавсифи илмии сатҳу нишондодҳои ташаккулёфтаи шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забони англисӣ.

4. Ошкор намудани ангезаҳои таъсири мазмуни маводди таълимии забони англисӣ ба донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ, ки ҳамчун воситаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён хизмат менамоянд, аз қабилӣ мавзӯҳои шавқангез, аҳаммияти дониш, навгонӣ.

5. Муайян кардани ҳолати кунунӣ ва омилҳои таъсирбахши раванди ташаккули шавқмандии маърифатӣ дар раванди таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.

6. Ошкор намудани имкониятҳои башардӯстонаи таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ зимни ташаккули шавқмандии маърифатӣ.

7. Муқаррар намудани мазмун ва мундариҷаи маводди шавқангези забони англисӣ зимни бозиҳои рамзӣ-нақшофарӣ ҳамчун заминаи гуворои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.

8. Амалисозии таълими проблемавӣ дар раванди таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ ҳамчун яке аз ҷузъиёти раванди ташаккули шавқмандии маърифатӣ.

9. Муайян кардани роҳу воситаҳои самараноки ташкили кори мустақилонаи донишҷӯ зери роҳбарии омӯзгор дар шакли аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.

10. Коркарди системаи методҳои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар чараёни омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ.

11. Санҷиши амалии самарабахшии системаи методҳои таҳиягардида.

12. Таҳияи нишондодҳои методӣ доир ба истифодаи натиҷаҳои таҳқиқот дар амалияи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва дурнамои он.

Марҳилаҳои асосии таҳқиқот.

Дар марҳилаи аввал (солҳои 2016-2017) предмет, мақсадҳо ва масъалаҳои таҳқиқот муқаррар карда шуданд; асосноккунии назариявии проблема анҷом дода шуда, тибқи раванди омӯзиши донишҷӯён мушоҳидаҳо гузаронида мешуданд; маводди озмоишӣ ба тариқи интихобнамоӣ омода ва санҷида шуданд; таҷрибаи муайянкунанда бо мақсади умумигардонию таҷрибаи таълими забони англисӣ гузаронида шуд.

Дар марҳилаи дуюм (солҳои 2018-2023) низоми психологӣ-педагогӣ ва методӣ, инчунин, барномаи таҷрибаи озмоишӣ таҳия карда шуданд; маводди таълимӣ барои санҷиши васеътари таҷрибавӣ муайян карда шуданд; тавсияҳои педагогӣ барои омӯзгорон таҳия карда шуданд; самаранокии усулҳои нав муайян карда шуд ва натиҷаҳои пурсишнома таҳлил карда шуданд.

Дар марҳилаи сеюм (солҳои 2023 - 2025) пешниҳодот оид ба мукамал намудани барномаҳои таълимӣ аз рӯи барномаи таълими забони англисӣ таҳия карда шуданд; корҳои озмоишӣ дар муассисаҳои

таҳсилоти заминавӣ оид ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ дар машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ гузаронида шуданд. Ҳамзамон, коркард ва таҳлили натиҷаҳои таҷрибаи педагогӣ ва омодагии диссертатсияро дар бар мегирад.

Асоси назариявии таҳқиқот инҳоянд:

1. Дар сатҳи фалсафӣ ва методологӣ – қонунҳо ва категорияҳои назарияи дониш, усулҳои таҳқиқи диалектикӣ.

2. Дар сатҳи методологияи умумиилмӣ принципҳо ва усулҳои муносибатҳои системавӣ фаъолият ва фалсафӣ.

Ақидаҳои сотсиологӣ ва педагогӣ дар бораи нақши тарбия, педагогика, дониш ва инсон дар ҷомеа (Н. В. Кузмина, В. И. Гинетсинский, Б. С. Гершунский, А. Б. Барабаншиков, Ю. К. Бабанский, А. Г. Асмолов, Б. Г. Ананев).

3. Дар сатҳи методологияи илмӣ мушаххас – таълимоти равшиноӣ дар бораи фаъолият ва инкишофи шахсият, инчунин, назарияҳои педагогии ташкили фаъолияти тарбиявӣ маърифатӣ – тарбияи инкишоф, фардиқунонӣ, таълими тафриқавӣ (Н. Ф. Тализина, И. А. Скоплатов, П. Я. Галперин, Н. А. Менчинская, А. Н. Леонтев, С.Л. Рубинштейн).

4. Муқаррароти педагогика, психология дар бораи моҳияти таълим, тарбия, рушди касбӣ ва шахсият (Л. С. Виготский, Г. М. Андреева, А. А. Бодалев, В. А. Якунин).

5. Таҳқиқоти назариявӣ ва эмпирикӣ оид ба масъалаҳои омӯзиши хусусиятҳои шахсии донишҷӯён, ташҳиси педагогӣ-психологӣ, дастгирии психологию педагогии раванди таълим (А. Анастаси, Л. С. Виготский, А. Реан, Л. Ф. Бурлачук, А. Г. Шмелев, Б. С. Аванесов, Т. К. Ахьян, Л. Н. Бережнова, Б. П. Битинас, А. А. Бодалев, Н. К).

б. Таҳқиқоте, ки хусусиятҳои асосии фаъолияти педагогиро муайян мекунад (С. И. Архангелский, Л. С. Божович, В. В. Давидов, В. А. Слостенин, А. С. Макаренко). Дар соҳаи педагогикаи мактаби олии (А. Б. Барабаншиков, В. Я. Шутов, М. С. Макаров, В. А. Маришук, И. А. Липский, ва дигарон).

Дар асарҳои С. Л. Рубинштейн, А. Н. Леонтева, В. В. Давидова ва дигарон зарурати баррасии сохтори фаъолият хангоми таҳлили сохтори мазмуни таълим; назарияи равиши фаъолият доир ба азхудкунии таҷрибаи иҷтимоӣ (Л. С. Виготский ва дигарон); таҳқиқоти акмеологҳо дар мавзӯи идоракунии фаъолияти маърифатӣ дар асоси бозӣҳои нақшбозии таълимӣ (А. А. Деркач, С. Ф. Шербак), омӯзиши шахс ҳамчун субъекти дониш (Б. Г. Ананев), навоварии идоракунии (С. Ю. Степанов, Е. А. Яблокова), худидоракунии донишҷӯён дар шароити «платформа» (О. С. Анисимов), психологияи муносибатҳо дар раванди фаъолияти муштарақ (С. Ю. Степанов); назарияи муносибати шахсӣ-фаъолият И. Зимняя, зарурати таъмини фарогирии шахсии донишҷӯёнро ба фаъолияти касбии гирифташуда пешниҳод менамояд. Таҳқиқоти мо, инчунин, ба равиши инфиродӣ-эҷодӣ ба тарбияи мутахассисон бо тавачҷуҳ ба фаъолияти эҷодӣ асос ёфтааст, ки имрӯз дар психология ва дидактика қабул шудааст.

Асоси методологӣ ва умумии таҳқиқотро ақидаҳои муосири назарияи диалектикӣ-материалистии дониш ташкил медиҳанд: назарияи моделсозии бозӣҳо; назарияи ташаккул ва инкишофи шахсият дар раванди фаъолият ва муошират; қонуни ягонагии тарбия ва инкишофи шахсият; назарияи системавии сохторӣ; назарияи тадриҷан ташаккул ёфтани амалиёти фикрӣ ва амалӣ; назарияи динамикаи система; принципҳои пешбари фалсафа дар бораи моҳияти падидаҳо ва омилҳои дар системаҳои ҷамъиятӣ ва иҷтимоӣ ба амал омада; таълим дар бораи меҳнат ва тарбияи касбии омӯзгорон, ки файласуфон, равшаносон ва олимони рус (С. Л. Рубинштейн, Л. С. Виготский, Е. Г. Юдин, О. С. Анисимов, А. Б. Барабаншиков, В. Н. Кругликов, О. Д. Княгитская, В. А.

Калней ва дигарон) таҳқиқ ва таҳия кардаанд. Ҳангоми таҳияи масъалаҳои фаъолсозӣ дар самти баланд бардоштани фаъолияти равонӣ ва амалҳои объективӣ дар асоси технологияи равонӣ бо истифода аз воситаҳои сохторӣ мо ба қорҳои илмӣ зерини муайянкунандаи фаъолияти касбии инсон тақия кардем: О. С. Анисимова (принсипи педагогӣ ҳангоми эҷоди моделҳои «сунъӣ»-и равандроҳои равонӣ; принсипи педагогии «парвариш» ва рушди худшиносии донишҷӯён, модели концептуалии рушди худшиносии шахс ва ғ.); Н. В. Кузмина, А. А. Деркач (роҳҳои расидан ба қуллаҳои касб); Ю. Н. Кулёткина (психологияи таълими калонсолон), А. А. Бодалева (психологияи муоширати байнишахсӣ) ва дигарон.

Сарчашмаҳои маълумот. Вобаста ба ин масъала дар диссертатсия, як қатор ҳуҷҷатҳои муҳим дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва қабул шуданд, аз ҷумла, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф», «Консепсияи миллии маорифи Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таҳсилоти олии касбӣ ва таҳсилоти касбии баъд аз муассисаи олии таълимӣ», «Барномаи давлатии тақмили ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2004-2014», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.12.2003, №508 доир ба «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 июли соли 2014, доир ба «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои то соли 2030», қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2019, №438, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи маориф ва сиёсати давлатии илмӣ-касбӣ» (1998), Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотикунонӣ» (Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2001, №

7; 2005, № 12). Санадҳои мазкур, ҳамзамон, монографияҳо, мақолаҳои илмӣ ва диссертатсияҳои олимону муҳаққиқони тоҷик, рус, аврупо, инчунин маводи шабакаи Интернет ва бойгонии муассисаҳои илмию таълимии кишвар истифода бурда шуданд. Санадҳои дар боло зикршуда дар назди олимони мутахассисони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, кормандони муассисаҳои таҳсилоти умумӣ оид ба такмили ҳаматарафаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ як қатор вазифаҳо мегузоранд.

Методҳои таҳқиқот. Дар рафти таҳқиқот усулҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ истифода бурда шуданд. Таҳлили адабиёти фалсафӣ, психологӣ, педагогӣ ва методӣ имкон дод, ки асосҳои назариявии таҳқиқотро баён намоем. Усулҳои таҳқиқоти таҷрибавии омӯзиш, таҳлил ва ҷамъиятии таҷрибаи ватанӣ ва англисӣ оид ба проблемаҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ, назарпурсии омӯзгорон ва донишҷӯён (1840 пурсишнома ва 2800 кори хаттӣ коркард карда шуданд), муқоиса ва мушоҳидаҳо аз болои раванди машғулиятҳои таълимӣ-тарбиявӣ (иштирок дар 200 машғулияти забони англисӣ ва таҳлили дарсҳо), суҳбатҳо бо омӯзгорон ва донишҷӯён, коркарди математикии натиҷаҳои корҳои хаттии санҷиширо дар бар мегирифт.

Заминаҳои эмпирикӣ.

Ҳадаф ва вазифаҳои таҳқиқоти эмпирикӣ

- муайян намудани сатҳи шавқмандии маърифатии донишҷӯён;
- таҳлили таъсири усулҳои муносири таълим;
- арзёбии натиҷаҳои таҷрибавӣ.

Усулҳои таҳқиқоти эмпирикӣ

- мушоҳида;
- пурсишнома ва суҳбат;

- санчиш (тест);
- таҷрибаи педагогӣ.

Натиҷаҳои асосии таҷриба

- афзоиши шавқмандии маърифатӣ;
- беҳтар шудани малакаҳои коммуникативӣ;
- фаъол гардидани иштироки донишҷӯён дар раванди таълим.

Пойгоҳи таҳқиқот. Корҳои таҷрибавӣ-озмоишӣ дар ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода (собик ДДЗТ ба номи С. Улуғзода) ва ДДОТ ба номи С. Айни гузаронида шуданд.

Навгони илмӣ таҳқиқот - зимни ҳалли пурраи масъалаи таҳқиқот ва собит намудани фарзияи таҳқиқот ба навгониҳои зерини илмӣ ноил гардидем:

- сохтор, мазмун ва мундариҷаи шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забонҳои хориҷии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муайян гардид;

- сохтор ва ҷузъиёти фаъолияти маърифатии донишҷӯён тавассути тамоюлҳои методолгӣ, ки заминаи асосии ташаккули шавқмандии маърифатии онҳо дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ маҳсуб мешаванд, дақиқ шуд;

- сатҳ ва нишондодҳои ташаккулёбии шавқмандии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муқаррар гардиданд;

- зимни таҳлили назариявӣ ангезаҳои мусоидаткунандаи мазмуни маводди таълимӣ ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар

раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ ошкор гардиданд;

- омилҳои таъсирбахш ва ҳолати кунунии раванди ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муқаррар шуданд;

- мазмун ва мундариҷаи маводди шавқангезе, ки дар раванди таълими забони англисӣ ҳангоми ташкили бозиҳои рамзӣ-нақшофарӣ боиси ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ мегарданд, муайян карда шуд;

- ташкили таълими проблемавӣ дар таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ ҳамчун воситаи асосӣ дар муассисаи таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муайян гардид;

- роҳу воситаҳои ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён зери роҳбарии омӯзгор дар шакли аудиторӣ ва корҳои ғайриаудиторӣ аз забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ муайян карда шуд;

- системаи методии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаи таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ дар раванди таълими забони англисӣ муайян карда шуд;

- амалан санҷиши коркарди методии модели назариявии таҳиягардида боиси собит гардидани фарзияи таҳқиқот ва боэътимодии ҳалли масъалаҳои таҳқиқот гардид;

- дар асоси натиҷаҳои таҳқиқот маслиҳатҳои методӣ доир ба истифодаи дастовардҳои илмӣ таҳқиқот ва нишондодҳо пешниҳод шуданд.

Нуктаҳои асосии ба Ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Яке аз талаботи даврони муосир барои омӯзгорони ояндаи илмҳои ғайрифилологӣ азхуд кардани забонҳо ҳамчун қисми таркибии раванди таълим дар шароити ҷаҳонашавӣ маҳсуб меёбад.

2. Робитаи дараҷаҳои ташаккули шавқмандии маърифатӣ, ғаёлнокии эҷодӣ ва дар доираи модели назариявӣ хусусиятҳои ғаёлият, унсурҳои афзалиятноки шавқмандии маърифатии донишҷӯён, вижагиҳои таъсиррасонии педагогӣ ба онҳо, ҳамчун, равишҳои ташаккулёбии шавқмандгардонии маърифатӣ дар назар дошта шудаанд.

3. Дарои донишҳои забони будан, такмили донишҳои назариявӣ ва амалӣ, инчунин, хусусияти проблемавӣ ва эҳсосотнокии мазмуни ин донишҳо.

4. Бо роҳҳои ҳалли масъалаҳо ташкил намудани ғаёлияти бонизоми мустақилона, корбурди усулҳои пажӯҳиш, мба роҳ мондани ҳолатҳои пролемавӣ, корбурди тарзҳои пажӯҳиш дар ҳалли масоил ва мушкилот, ҳамчунин, ба анҷомрасонии мушоҳидаҳо.

5. Низоми педагогии ташаккулдиҳии шавқмандии маърифатӣ, ки пуррагию мукаммалии раванди омӯзишро дар назар дорад, бахшҳои мундариҷавӣ ва ғаёлиятӣ, ҳамчунин, ҳадафҳо, муҳтаво, шаклҳои таълим, усулҳо, алоқамандии машғулиятҳои аудиторию ғайриаудиториро фаро гирифта, ҳалли амалҳои заруриро тақозо менамояд.

6. Аниқ намудани ҳадафҳои маълумоти забоншиносӣ бо дарназардошти модели сохтори шахсият, ҳамкориҳои фарҳангӣ, тамоюли шахсӣ, бо ба инобат гирифтани қобилиятҳои эҷодии донишҷӯён, рағбат ба шавқмандии донишҷӯён;

- ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ тавассути шартҳои педагогӣ;
- пурзӯр намудани донишҳои филологӣ дар ҷанбаи мундариҷа;
- дар самти фаъолият – ба роҳ мондани фаъолияти бонизоми ҷутучӯии мустақилонаи донишҷӯён дар раванди машғулиятҳо, дар машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ, алоқаманд намудани шаклҳои гуногуни ташкилӣ, роҳҳо ва роҳҳои методӣ, инчунин, машғулиятҳо, машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ;

7. Низоми донишҳои забоншиносӣ, ки ба курси забони англисӣ ҳамроҳ карда шудааст ва рушди муттасили онҳо ҳамчун шarti ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ:

- мундариҷа дар асоси мафҳумҳои «омилҳои омӯзиши филологӣ», «муҳити забонӣ», «ҷомеаи табиӣ» ва ворид намудани онҳо дар оғози таълими забони англисӣ;

- пурзӯр намудани самти забоншиносии мундариҷаи донишҳо аз ҳисоби интихоб намудани матнҳои озод ва ё топикҳо, лексияҳо вобаста ба муқаддимаи ихтисоси педагогӣ.

8. Талабот ба як қатор усулҳои таълими забони англисӣ, аз ҷумла, нақл, лексия, суҳбат, мушоҳида, таҷриба, талабот ба машғулиятҳои таълимие, ки бо шаклҳои гуногуни ғайриаудиторӣ, аз ҷумла, вазифаҳои хонагӣ, вазифаҳо барои таътил, тамошои видеофилмҳо, сайёҳатҳо ва машғулиятҳои беруназаудиторӣ, аз қабилӣ маҳфилҳо ва олимпиадаҳо, машғулиятҳои, ки бо дарназардошти ташкили фаъолияти бонизоми мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён гузаронида мешаванд ва талабот ба муносибати донишҷӯён нисбат ба забоншиносӣ ва фанҳои дигари филологӣ ҳамчун шартҳои муҳимтарини ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ.

Аҳаммияти назариявии таҳқиқот аз муайян намудани ақидаҳои психологӣ-педагогии системаи методӣ - назариявӣ ва низоми технологияи

ташакулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён, бо дарназардошти ягонагии мазмун ва фаъолиятнокии омӯзиш, инкишофи фаъолнокии эҷодӣ ва хусусияти фаъолият иборат аст.

Аҳаммияти амалии таҳқиқот аз таҳияи методҳои самарабахши ташакулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён, ки дар як қатор тавсияҳои методӣ барои омӯзгорон ва донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ инъикос ёфтаанд (тавсияҳои методӣ оид ба таълим ва ташаққули маҳорати забондонии донишчӯён, гузаронидани машғулиятҳои озмоишӣ, маҳфилҳои забоншиносони ҷавон ва ғайра), иборат аст. Тавсияҳои таҳияшуда ба омӯзгорон дар қорбурди методҳои ташакулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён ҳангоми таълими забони англисӣ ёрии амалӣ мерасонанд. Натиҷаҳо ва ҳулосаҳои таҳқиқоти гузаронидашуда, ки дар диссертатсия пешниҳод шудаанд, асоси тақмили методҳои ташакулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯёнро ташкил медиҳанд ва метавонанд аз ҷониби омӯзгорон – забоншиносон, муаллифони китобҳои дарсӣ ва аёнӣҳои методӣ доир ба забони англисӣ, инчунин, омӯзгорони донишгоҳҳо, қормандони Донишқадаи тақмили ихтисоси омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон, донишчӯёни донишгоҳҳои педагогӣ ба таври васеъ истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои диссертатсия

Натиҷаҳои бадастомадаи таҳқиқотро истифодаи маҷмуи методҳои методологияи илмӣ, қорқарди математикӣ, усулҳои омили вариантнокии маълумотҳои ҳангоми таҳқиқот бадастомада, иштироки шахсии муаллиф дар раванди педагогӣ дар давраи таҳқиқот таъмин менамояд.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуи «Асосҳои назариявӣ – методологияи ташаққули шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти

олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ)» пурра ба ихтисоси «Назария ва методикаи таҳсилоти касбӣ» мувофиқат мекунад. Мавзӯ дар чорчӯбаи шиносномаи ихтисос, асосҳои назариявӣ – методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ) таҳқиқ шуд. Диссертатсия ба барномаҳои илмии кафедра ва талаботи шиносномаи ихтисос мутобиқ аст. Асоси муҳтавои кори илмиро ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ (дар мисоли факултетҳои ғайрифилологӣ) ташкил медиҳад. Номи мавзӯ ва муҳтаво ба талаботи шиносномаи ихтисос пурра ҷавобгӯӣ мебошанд.

Саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Муаллифи диссертатсия мустақилона мавзӯи таҳқиқро интихоб ва равишҳои муосири илмиро дар таҳқиқи он ба кор бурдааст. Ҳама марҳилаҳои ҷамъоварӣ, таҳлил ва муқоисаи сарчашмаҳо аз ҷониби довталаб анҷом дода шудаанд. Таҳлил ва баррасии сарчашмаҳои илмию амалӣ низ бо заҳмати бевоситаи диссертант анҷом ёфтааст. Диссертант бо истифода аз усулҳои назариявӣ ва таҷрибавӣ асосҳои назариявии таҳқиқотро баён намудааст. Дар ҷараёни таҳқиқ ҷанбаҳои тозаи илмӣ ва навоариҳои назариявӣ пешниҳод шудаанд. Саҳми шахсии диссертант дар таҳияи хулосаҳо ва тавсияҳои корбурди амалии натиҷаҳои таҳқиқот аён аст. Натиҷаҳо дар асоси қарорҳои шахсӣ ва бо истифода аз равишҳои илмии муосир ба даст омадаанд. Ба ин васила саҳми довталаб дар таҳқиқи диссертатсия назаррас ва таъсиргузор мебошад.

Тасвир ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Қисмҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар шакли маърузаву гузоришҳо дар конференсияҳои мухталифи илмӣ-амалии сатҳи ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ (солҳои 2016-2024) мавриди муҳокимаву баррасӣ қарор гирифта, рӯйи ҷоп омадаанд. Ҳамчунин, диссертатсия дар кафедраи педагогикаи

умумидонишгоҳии Донишгоҳи байналмилалӣ забонҳои хориҷии Тоҷикистон ба номи Сотим Улуғзода (суратчоласаи №1 аз 26-уми августи соли 2025) муҳокима шуда, ба ҳимоя тавсия шудааст.

Интишорот аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Муҳтавои таҳқиқ ва мундариҷаи асосии диссертатсия дар 24 мақолаи ҷопнамудаи муаллиф, аз ҷумла, 15 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос ёфтааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, чор боб, даҳ зербоб, хулоса, номгӯи адабиёти истифодашуда иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия аз 375 саҳифаи матни компютери бо ёрии протсессори Microsoft Word ҳаруфчиншуда иборат буда, 14 ҷадвалро дар бар гирифтааст. Рӯйхати адабиёт фарогири 349 номгӯй мебошад.

БОБИ 1. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАШАККУЛЁБИИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТӢ ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ РАВИЯИ ОМУӢЗГОРӢ

1.1. Тамоюлҳои методологии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ

Дар боби мазкур мо роҳҳои асосии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро муайян намудем, ки бо такмилёбии ҳам мундариҷаи донишҳои филологӣ ва ҳам бо ташкили раванди омӯзиш алоқаманд мебошанд. Татбиқи ин роҳҳо зарурати такмили бомароми ҳамаи чараҳои таълиму тарбияро тақозо менамояд, бахусу, ҳадафҳо, муҳтаво, шаклҳои ташкилӣ, роҳҳо ва усулҳои таълими онро. Ин боиси зарурати баррасии чараҳои тадриси забони англисӣ ҳамчун системаи ягона мегардад, яъне қорбурди муносибати системанок ҳамчун заминаи методологии пажӯҳиши мо маҳсуб меёбад.

Моҳияти назариявии салоҳияти таҳқиқшавандаро ба асос гирифта, проблемаҳои навсозии таҳсилоти мутахассисӣ ва технологӣ, муносибати субъектӣ-гуманистӣ ба таҳсилотро ба инобат гирифта, дар таҳқиқот раванди ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ муайян карда шуд.

Дар даврони муосир мутахассиси имрӯзаи муассисаи таҳсилоти олии касбӣ на танҳо аз арзишҳо ва фарҳанги миллии хеш, инчунин, аз разишу фарҳангҳои миллии халқҳои дигар низ бархурдор бошад. Он бояд ҳамчун шахсияте ба камол расад, ки дар сарҳади бархурдҳои фарҳангу арзишҳои миллии гуногун қарор дошта, соҳиби сатҳи баланди ҷаҳондонӣ ва имкониятҳои бештаре бошад ва тавонад оид ба доираҳои (категорияҳои) миллий, доираҳои арзишҳои умумибашарӣ мулоҳиза ронад ва ба рушди

чунин чаҳондонию чаҳонфаҳмӣ мусоидат кунад. Ин аст натиҷаи асоситарини ташаккули мақсадноки шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ.

Равияи шахсиятгаро дар таълим ба равияи гуманистӣ дар педагогика мутаалиқ аст ва асоси онро на иқтифо кардан ба омӯзиш, балки иқтифо кардан ба чараёни таълим ба шумор меравад. Дар меҳвари омӯзиш худи донишҷӯ, инкишофи шахсияти ӯ, аҳаммият ё муҳиммияти омӯзиш ва ҳаёт меистад. Аз ин лиҳоз, дар ин самт донишҷӯӣ на ҳамчун восита, балки ҳамчун ҳадафи омӯзиш фаъолият мекунад.

Таълими шахсиятгаро таълимест, ки дар маркази он шахсияти таълимгиранда, воситаҳои таълим ва арзишгароии ӯ қарор мегиранд, яъне дар ин навъи таълим донишҷӯӣ ҳамчун шахси асосии раванди таълим эътироф карда мешавад.

Б. Ананийев қайд мекунад, ки «равияи шахсиятгаро дар фаъолияти педагогӣ равияе мебошад, ки имкон медиҳад тавассути низоми мафҳумҳо, ғояҳо ва усулҳои фаъолият амалҳои худомӯзӣ, худсозӣ ва худтатбиқгардонии таълимгиранда сурат гиранд ва инкишофи фардияти нотақрори ӯ таъмин ва дастгирӣ карда шавад» [11, с. 11].

Тавре ки М. И. Махмутов ибраз медорад «Таълими шахсиятгаро на танҳо ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои субъекти таълимро дар назар дорад, балки ҳамчунин методологияи дигари ташкили шароитҳои таълиме мебошад, ки он на ба ҳисоб гирифтани хусусиятҳои таълимгиранда, балки амалҳои шахсӣ ё дархостҳои таҷрибаи субъективии ӯро ҳам пешбинӣ менамояд» [202, с.18]

Мақсади таълими шахсиятгаро аз он иборат аст, ки «дар вучуди таълимгиранда сифатҳои худтатбиқгардонӣ, амалисозии имкониятҳои фардии худ, худинкишофдиҳӣ, мутобиқшавӣ ба ҳар гуна шароит, худтанзимкунӣ, худмуҳофизаткунӣ, худтарбияткунӣ ва дигарҳоро, ки

барои ташаккули симо ва вижагиҳои шахсияти худ заруранд, тарбия намояд» [202, с. 19].

Муҳимтарин ҳадафи таълими шахсиятгаро аз он иборат аст, ки муҳасилинро ба дониш омӯхтан хидоят кунонад ва вайро ба шароит, муҳит ва талаботи муассисаи таҳсилоти олии мутобиқ намояд.

Вазифаҳои таълими шахсиятгаро аз инҳо иборатанд:

- инсонгаро будани таълим, инсонгаро будани таълим, ки муҳтавоаш аз эътироф намудани арзишҳои шахс, таъмини солими ва равонии вай, дарки мазмуни ҳаёт аз тарафи муҳасиллин ва мақоми фаёлона доштан дар он, озоди шахси ва мавҷудияти имконият барои татбиқи қобилиятҳои хеш мебошад.

Фарҳангсозии раванди таълим, ки ҳадафи он аз муҳофизат, интиқол ба насли оянда, ташаккул ва рушди фарҳанг мебошад, бояд тавассути таҳсилот роҳандозӣ шавад.

Воситаҳои татбиқи вазифаи мазкур ҳамроҳангии фарҳангӣ ва алоқамандии мутақобилаи миёни шахс нисбат ба халқи ӯ, қабули арзишҳои он халқ ҳамчун сифати арзишу фарҳангҳои худӣ ва мувофиқи он арзишҳо ба роҳ мондани зиндагии шахсии худ ба шумор меравад;

- иҷтимоисозӣ, ки ҷавҳари он аз фароҳам овардани шароит барои азхудкунӣ ва навоари татрибаи иҷтимоӣ аст, бояд барои ворид шудани вай ба ҳаёти ҷомеа муҳим ҳисобида мешавад

Ананйев Б. Г. қайд менамояд, ки «вазифаҳои рефлексия, ҳифзи хусусиятҳои фардӣ ва эҷодкорӣ ҳамчун мавқеи шахси дар ҳама гуна фаъолият ва василаи худмуайянкунӣ мебошад» [11, с. 12].

Дар таълими дорои тамоюли шахсиятгаро мавқеи дигарсозии фаъолияти омӯзгор пешбинӣ карда мешавад, ки онро Ананйев Б. Г. аз инҳо иборат медонад: «- муносибати некбинона ба донишҷӯй ва ояндаи ӯ ҳамчун кӯшиши омӯзгор ҷиҳати дидани дурнамои рушди иқтисодии

шахсиятии шогирд ва қобилияти ба ҳадди ниҳой таҳрик бахшидан ба рушди вай; - муносибат ба донишҷӯӣ ҳамчун субъекти фаъолияти таълимии худ, ҳамчун ба шахсияте, ки метавонад на маҷбуран, балки ихтиёран, тибқи хоҳиш ва интихоби худаш биомӯзад ва фаъолияти омӯзишии худро ба роҳ монад; - така ба аҳаммияти шахсият ва шавқмандии (маърифатӣ ва иҷтимоӣ) ҳар як донишҷӯӣ дар таълим, мусоидат кардан барои ба даст овардани донишҳо ва рушди онҳо» [11, с.21].

Дар технологияҳои таълими шахсиятгаро вожаҳое ба монанди «рушд», «шахсият», «фардият», «озодӣ», «мустақилият», «эҷодкорӣ» нақши муҳим доранд.

Шахсият ҳамчун падидаи иҷтимоӣ аз маҷмуи сифатҳо ва хусусиятҳои инсон иборат аст, ки онҳо дар тури умри инсон тадриҷан ташаккул меёбад.

Рушди инсон тағйирёбии мақсаднок ва табиӣ ӯ аст, ки дар натиҷаи он сифатҳои нав дар инсон пайдо мешаванд.

Хусусиятҳои фардии ҳар як инсон нотақрор ва беназир мебошанд, яъне умумӣ ва типикӣ нестанд.

Эҷодкорӣ яке аз хусусиятҳои инсон буда, чунин раванDEST, ки дар натиҷаи он инсон метавонад ягон маҳсули наве тавлид намояд.

Ин хусусият аз худи одам, аз олами ботинии вай сарчашма мегирад ва ифодакунандаи ҳастии ӯ мебошад. Дар эҷодкорӣ инсон озод аст.

Технологияҳои таълими шахсиятгаро бар хилофи муносибати фармонравой нисбат ба шогирд бидуни ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии ҷисмонӣю психологӣю ӯ, ки дар технологияҳои таълими анъанавӣ ҷой дорад, мебошад. Маҳз, дар раванди таълим муҳити меҳру муҳаббат, садоқат, ғамхорӣ ва ҳамкори мутақобила миёни устодону шогирдон

фароҳам оварда шуда, баҳри рушди эҷодкорӣ ва амалисозии қобилиятҳои шахсии шогирдон замина фароҳам меоварад.

Дар таълим ба назар гирифтани вижагиҳои фардӣ (Ба назар гирифтани хусусиятҳои фардӣ дар раванди таълим) маънои ошкор кардани имконияти рушди ҳар донишҷӯӣ, ба вучуд овардани ҳолати иҷтимоӣ-фарҳангии рушд ва ба назар гирифтани сифатҳои нотақрори донишҷӯёнро дорад.

Қобили зикр аст, ки барои бо ҳар як донишҷӯӣ ба таври инфиродӣ корро ба роҳ мондан, бояд хислатҳои психологӣ вай ба назар гирифта шаванд ва тамоми раванди таълим ба тарзи дигар ба роҳ монда шавад.

Технологияҳои таълими шахсиятгаро тартиб додани матни дарсӣ, маводди таълимӣ, тавсияҳои методӣ барои истифодаи он, навъҳои баёни маълумот, шаклҳои ба роҳ мондани назорати рушди шахсияти донишҷӯӣ дар рафти азхудкунии донишҳоро пешбинӣ мекунад. Танҳо дар сурати мавҷудияти таъминоти дидактикӣ, ки принсипи субъективияти таълимиро амалӣ менамояд, оид ба ташкили раванди таълими дорони тамоюли шахсиятгаро сухан гуфтан мумкин аст.

Муҳаққиқ И. Я. Якиманская «технологияи таълими шахсиятгароро ҳамчун принципҳои коркарди ҳуди раванди таҳсилот маънидод мекунад» [206, с.23]. И. Я. Якиманская «нисбат ба матнҳо, маводди таълимӣ, тавсияҳои методӣ, навъҳои муқолаи омӯзишӣ, шаклҳои назорати рушди шахсияти донишҷӯӣ, яъне ба коркарди ҳамаи таъминоти дидактикӣ таълими шахсиятгаро якҷанд талаботро муайян кардааст» [206, с.33].

И. Я. Якиманская талаботҳои зеринро муайян кардааст: « - маводди таълимӣ бояд мазмуни таҷрибаи субъективиро, ба шумули таҷрибаи таълими пешина, фаро гирад; баёни донишҳо дар китоби дарсӣ ва аз ҷониби омӯзгор бояд на фақат ба зиёд намудани ҳаҷм, мурағабӣ, ҳамгироӣ, умумиятдиҳии муҳтавои онҳо, балки инчунин ба навсозии

доимии таҷрибаи субъективии донишҷӯӣ равона карда шавад; - дар рафти таълим ба таври доимӣ мувофиқа кардани таҷрибаи субъективии муҳассилин бо мазмуни илмӣ маводди таълимӣ пешниҳодшаванда зарур аст; - таҳрик бахшидани шавқи донишҷӯӣ ба омӯзиши мустақилонаи маводди таълимӣ, ки муҳтаво ва шаклҳои он бояд барои донишҷӯӣ имкониятҳои худомӯзӣ, худинкишофдиҳӣ, худзоҳиркунӣ дар чараёни азхудкунии донишхоро фароҳам созад; - ба нақша гирифтани ва таҳия намудани маводди таълимӣ, ки барои донишҷӯӣ имконияти интихоби мазмун, намуд ва шакли омӯзишро ҳангоми иҷрои супоришҳо ва ҳалли масъалаҳои омӯзишӣ фароҳам меорад; - ошкор ва арзёбӣ намудани тарзҳои корҳои таълимӣ, ки донишҷӯӣ онҳоро мустақилона, доимӣ ва сермахсул ба кор мебарад. Имконияти интихоби тарзи иҷрои супориш бояд дар ҳуди супориш баён шуда бошад. Бо истифода аз китоби дарсӣ донишҷӯёнро ба интихоб ва истифодаи тарзҳои барояшон нисбатан аҳаммӣнокӣ коркарди маводди таълимӣ ҳавасманд кардан лозим аст; - ҳангоми ворид намудани донишҳо доир ба усулҳои иҷрои амалҳои омӯзишӣ ба маводди омӯзишӣ, тарзҳои умумимантиқии иҷро ва аҳаммияти ихтисосии (мавзуии) корҳои таълимӣро бо дарназардошти вазифаҳои онҳо дар рушди шахсияти донишҷӯён муайян кардан зарур аст; - назорати иҷро ва баҳогузорию на танҳо натиҷаи кор, балки асосан, раванди таълим, яъне тағйиротеро, ки донишҷӯӣ ҳангоми аз худ кардани маводди таълимӣ соҳиб мешавад, таъмин кардан муҳим аст; - раванди омӯзиш бояд ташкил, амалисозӣ, рефлексия ва самарабахшии таълимро ҳамчун фаъолияти субъектӣ таъмин намояд. Барои ин чӯдо кардани воҳидҳои омӯзиш, нишон додани хусусият ва истифодабарии онҳо аз ҷониби омӯзгор дар дарс ба мақсади ташкили таълим ва дар корҳои таълимӣ инфиродӣ зарур аст» [206, с. 26-27].

Равиши таълими шахсиятгаро аҳаммияти махсусро ба ҷанбаи иҷтимоӣ-фарҳангии салоҳиятҳои коммуникативии ғайрифилологӣ пешбинӣ менамояд.

Тавре ки Дуранов М. Е. қайд мекунад «ин бояд равиши фарҳангшиносии таълим, ошно намудани донишҷӯён бо фарҳанги мамлакате, ки забонаш омӯхта мешавад, беҳтар фаҳмидани фарҳанги мамлакати худ, қобилияти муаррифии он бо воситаҳои забони англисӣ, воридсозии муҳассилин ба муколамаи фарҳангҳоро таъмин намояд» [105, с. 78].

Ба ин тариқ, Дуранов М. Е. муайян намудааст, ки «равияи таълими шахсиятгаро мақсадҳои тағйирпазири таълимиро пешбинӣ менамояд, шавқу рағбат ва ҳислатҳои қобилиятҳои шахсии инфиродии донишҷӯёнро ба ҳисоб мегирад ва барои пурмаҳсул гардидани раванди таълим заминаҳоро фароҳам меоварад» [105, с.81].

Вобаста бо мундариҷаи таълим равияи таълими шахсиятгаро дар самтҳои зерин зоҳир мегардад:

1. Дар мундариҷаи таълим барои рушди шахсияти озоду ҷаҳол ба ҷаҳолиятмандӣ ва рушди ҷаҳолияти эҷодӣ ва тамоюлҳои арзишии донишҷӯӣ тавачҷуҳи махсус бояд зоҳир гардад.

2. Зимни интиҳоби мундариҷаи маводди ғайризабоншиносии таълим беш аз пеш рағбату шавқи донишҷӯёни муосир ва проблемаҳои, ки онҳоро нигарон месозанд, ба назар гирифта шаванд. Ин, пеш аз ҳама, дар мавриди интиҳоби маводди таълимӣ, интиҳоби мавзӯҳо барои баррасӣ ва дар истифодаи маводди рӯзмарраи овозию биной, аз ҷумла тавассути интернет, зоҳир мегардад.

Гузариш ба ҷомеаи иттилоотӣ рушди ҳамаҷонибаи шахситро тақозо дорад, баҳусус аз худ кардану мушоират кардан бо забонҳои хориҷӣ

воридшавии шахсро ба ҷомаеи ҷаҳонӣ осон мегардонад ва барои амалисозии муваффақонаи фаъолияти касбӣ шароит фароҳам меоварад.

Донишҷӯӣ муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бояд дорои донишхое бошад, ки манзараи комили ҷаҳонро тасвир менамоянд, инчунин, малакаҳои маҳоратҳои иҷроӣ намудҳои гуногуни фаъолияти таълимӣ, меҳнатӣ, зебоишиносӣ ва ҳамчунин майлонҳои арзишию таҷрибаи иҷроӣ корҳои эҷодӣ дошта бошад, аз уҳдаи ба кор бурдани технологияҳои нави иттилоотӣ ва ҳамкорӣ бо ҳамкасбони худ чи дар дохил ва чи дар хориҷи кишвар баромада тавонанд.

Ин ҳама танҳо ба ҷорӣ намудани равияи таълими шахсиятгаро ва тарбияи насли наврас муяссар мегардад, ки дар чунин раванди таълим мушқилот, имконот ва рағбати ҳавасмандӣ ва шавқмандии муҳассилин ба эътибор гирифта шавад ва худӣ дар радифи омӯзгор ҳамчун субъекти фаъоли раванди таълим фаъолият мекунад.

Равияи таълими шахсиятгаро ба ҳамаи бахшҳои низоми таҳсилот, яъне мақсадҳои таълиму тарбия дар мавриди таълими ҳар як фанни таълимӣ, муҳтавои маводди таълим, методҳои технологияҳои таълим таъсири муфид мерасонад ва бо тағйир додани тамоми раванди таълиму тарбия, аз ҷумла ҳамкориҳои омӯзгор ва донишҷӯӣ, муносибати донишҷӯӣ ба васоити таълим ва ҳоказо дар маҷмуъ таъсир расонда, ба ташкил кардани муҳити таълиму тарбияи барои донишҷӯӣ созгор мусоидат мекунад.

Ба ин тариқ, равияи таълими шахсиятгаро бо навсозии тамоми фаъолияти муассисаи таҳсилоти олии касбӣ мусоидат мекунад ва моҳиятан ҳамаи ҷанбаҳои фаъолияти онро дар бар мегирад.

Барои дар ҳаёт ҷорӣ намудани таълими шахсиятгаро ва бозсозии фаъолияти муассисаи таҳсилоти олии касбӣ санадҳои зерини қонунгузорӣ таҳия ва қабул карда шудаанд:

- Докторантураи миллии таҳсилот ташкил ва дастгирӣ ёфт.
- Қонун оид ба таҳсилот баъд аз таҷдид қабул карда шуд.
- Лоихаи нақшаи асосии таълим дар се зина мавриди коркард қарор дода шуд, ки асоситарини онҳоро метавон чунин номбар кард:

А) Оғози таълими забони хориҷӣ (англисӣ) шуруъ дар ҳамаи се зина аз соли аввали муассисаи таълимӣ, яъне дар замоне, ки донишҷӯён барои азхудкунии забонҳои хориҷӣ омодагӣ мегиранд, ба нақша гирифта мешавад.

Б) Ба омӯзиши забони англисӣ бо дарназардошти нақшаҳои асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар ҳаҷми шаш кредит дар нимсолаи дуҷуми курси яқум пешбинӣ шудааст, ки ҳадди ақали миқдори зарурии соатҳои таълимӣ барои омӯзиши фанни забони англисиро ташкил медиҳад.

В) Ниҳоятан, дар ҳамаи се зинаи нақшаи мазкур омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ҳамчун фанни таълимии ҳатмӣ пешбинӣ шудааст.

Дар санадҳо оид ба навсозии фаъолияти муассисаи таҳсилоти олии касбӣ се равияи афзалиятноки таълим дар ҷомеаи муосир муайян карда шудаанд. Аз ҷумла, ҷорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣ дар таҳсилот, таълими забонҳои хориҷӣ, омӯзиши донишҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ.

Дарки аҳаммияти донишҷӯи забони англисӣ натиҷаи талаботи ба сатҳи байналмилалӣ мувофиқ намудани ҳамаи самтҳои ҳаёти ҷомеа бо дарназардошти пайвастан ба ҷомеаи ҷаҳониро тақазо менамояд.

Дар шароити муосири рушди ҷомеа сатҳи забондонӣ, ки фақат малақаҳои ҳадди ақали муоширатро таъмин менамояд, монанди хондани матн ва нақл кардани муҳассилин байни ҳамдигар нокифоя ҳисобида шуда, дар ҷараёни тадрис вақти камтаре барои он ҷудо карда мешавад.

Ба андешаи муҳаққиқ Беспалко В. П. ин имкон медиҳад, «аз як тараф, ҳар донишчӯӣ дар гурӯҳ амалҳои ба донишу қобилиятш мувофиқро анҷом диҳад, масалан, ҳангоми хондани матн омӯзишӣ (хондан бо дарки пурраи мазмуни матн): якумӣ матнро бо лаҳни пастар кироат кунад, муҳассилини баъдӣ калимаҳои ношиносро аз матн ҷудо созад, донишчӯӣ савум аз луғат маънои калимаи ношиносро ҷустуҷӯ намояд, донишчӯӣ чорум бошад ҷумлаҳои мушкилфаҳморо тарҷима кунад» [41, с. 54] ва амсоли инҳо.

Ин гуна кор Чунин раванди кор донишчӯёнро ба муоширати воқеӣ - табодули дониш бо донишчӯёнӣ гурӯҳҳои дигар, ки матнҳои дигарро мехонанд, ба андешаронӣ доир ба арзишҳо, мубодилаи афкор доир ба он чӣ, ки хондаанд ё аз дигарон шунидаанд, омода мекунад. Амалҳои донишчӯён дар гурӯҳ метавонанд, ба мисли фаъолияти аҳли гурӯҳ, тағйир ёбанд, вале муҳим он аст, ки ҳамкорӣ ва ёрии тарафайн дар гурӯҳ байни донишчӯён сурат мегирад. Чунин кор, ба шарте ки он дуруст ташкил карда шавад, метавонад, ба афзоиши рағбати донишчӯён ба гуфтор ба забони хориҷӣ мусоидат намояд ва маҳоратҳои омӯзишию муоширатии онҳоро такмил диҳад.

И. В. Измайлов ба таври хеле равшан тавзеҳ додааст, ки «ба корбурдии амалии таълими шахсиятгаро, пеш аз ҳама истифодаи методикаи лоиҳавӣ мусоидат мекунад» [122, с.4].

Аммо И. В. Измайлов таъкид менамояд, ки «методикаи лоиҳавӣ майл ба корҳои амалӣ дорад, яъне майл ба ташкили гуфтори бадеӣ ва баъзан ғайринутқӣ. Методикаи мазкур имкон медиҳад, ки кори мустақилонаи инфиродӣ бо кори гурӯҳӣ ва дастаҷамъии донишчӯён якҷо сурат гирад ва инчунин, ба воридшавии фаъолияти нутқ ба дигар намудҳои фаъолият аз ҷумла, фаъолияти меҳнатӣ ва забонумӯзӣ мусоидат мекунад. Ба ҷустуҷӯи

мустақилонаи маълумоти зарурӣ аз ҷониби донишҷӯёнро таҳрик мебахшад» [122, с.12].

Муҳаққиқи ватанӣ Аҳмадзода Б. С. чунин қайд мекунад: «Методикаи лоиҳавӣ ин технологияи педагогист, ки на ба ҳамгирии донишҳои амалӣ, балки ба истифодаи онҳо ва ба даст овардани роҳҳои нави худташкилӣ ва худомӯзии таълимгирандагон нигаронида шудааст» [32, с. 230]

Дар баробари ин методи лоиҳавӣ инкишофи тахайюли эҷодиро тақозо менамояд, то ин ки муҳассилин донишҳои азбаркардашударо бомуваффақият коркард намояд, онро ба дигарон пешниҳод намояд. Усули лоиҳаҳо ба фаъл намудани тамоми тарафҳои шахсияти донишҷӯ, яъне фаъолияти зеҳнӣ, ҳосияти типологӣ ва ҳислат, мақсаднокӣ, истодагарӣ, кунҷковӣ, меҳнатдӯстӣ, таҳаммулпазирӣ, маҳорати муошират кардан ва ҳиссиёти ӯ мусоидат менамояд.

Ба роҳ мондани таълими шахсиятгаро ва истифодаи технологияҳои педагогии ба он мувофиқ боиси ба вучуд омадани муносибатҳои ҳосса байни донишҷӯён ва омӯзгор ва дар байни ҳуди донишҷӯён мегардад. Инчунин, муҳитҳои мухталифу шаклҳои раванди таълими омӯзгор ё тарбиякунандае инкишоф меёбанд, ки гоҳҳо аз ҳудуди машғулиятҳо берунанд.

Инкишофи босуръат нишонаи назаррас ва махсуси тамоми равандҳои ҷамъиятӣ дар замони муосир ба шумор меравад ва низоми таҳсилот ҳам аз ин истисно нест. Равандҳои навоаронае, ки ҷанбаҳои ташкили таълим, аз худ намудани донишҳо ва ба кор бурдани навгониҳои педагогиро муттаҳид месозанд ва чунин ягонагӣ метавонад ба раванди азнавсозии фаъолияти муассисаи таҳсилоти олии ва дар маҷмуъ низоми маориф суръат бахшад.

Донишҷӯён худро бояд дар раванди таълим орому осуда ва дар ҳолати табиӣ эҳсос намоянд ва далеру самимӣ бошанд.

Ба қавли К. Д. Ушинский, «ба аҳли гурӯҳ имконият дода шавад, ки озодона ба ҳаяҷон оянд, ҳатто ба андозае, ки барои муваффақияти таълим зарур аст, кӯшиш ба харҷ диҳанд. Хомӯшии пурра ҳангоми дарс номумкин аст. Шогирдон метавонанд суол диҳанд, нуқтаи назари худро баён созанд, ҳолатҳои ба вуқӯи пайвастаро баррасӣ намоянд. Тарзи маъмули муошират бояд аз гуфтугӯи озодона ва ташаббускорӣ аз ҷониби донишҷӯён иборат бошад» [172, с. 112].

Дар тури чандин даҳсола дар методикаи таълим расман принципи шуурнокӣ талқин мешавад, вале дар амал донишҷӯён ба ҷойи огоҳона аз худ кардани маводди дарсӣ, матнҳои муколамаҳо ва дигар маводди дарсиро қориазёд мекунанд ва ё умуман, онро намедонанд. Еремин Ю. В таҳкид менамояд, ки «дар амал ҷорӣ намудани принципи фаъолиятнокӣ аз он иборат аст, ки чун қоида, донишҷӯӣ ҳамон вақт фаъол мебошад, ки агар аз ӯ омӯзгор чизеро бипурсад» [109, с.218].

Мисолҳои зиёд аз он шаҳодат медиҳанд, ки принципҳои дар методикаи таълими забони англисӣ таъиншуда танҳо якҷанд равиши субъективиро ҳангоми интихоби муҳтавои маводди таълимӣ ва фаҳмондани он ба муҳассилин дар назар доранд. Муаллифони чунин методҳо дар як ҷиз иттифоқи назар доранд, яъне афзалият додан ба раванди таълиме, ки дар маркази он фаъолияти дарсдиҳии омӯзгор қарор дорад. Хусусияти хоси фаъолияти донишҷӯӣ оид ба аз худ кардани забони мавриди омӯзиш дуҷумдараҷа ҳисоб карда мешавад. Моҳияти раванди таълими забони англисӣ ҳамчун раванди ҳамкори (муоширати) субъектҳои он сарфи назар карда мешавад. Агар мо хоҳем, ки раванди таълими забони англисӣ аз лиҳози шароити таълим ба раванди азхудкунии забон дар шароити табиӣ забонӣ наздик шавад, яъне ба маънои пуррааш забони мавриди омӯзиш ҳамчун воситаи мубодилаи афкор гардад, пас аз нуқтаи назари Иваншев Н. П. «мо вазифадорем, ки дар гурӯҳ олами

маҳдуди ҳаёти атрофамонро бо тамоми воқеиятҳо, муносибатҳои байни инсонҳо ва майл ба истифодабарии амалии забон созмон диҳем» [119, с.18].

Зимнан раванди таълими педагогикаи ҳамкорӣ ин раванди фаъолияти шариконаи мувофиқашудаи субъектҳои он мебошад. Натиҷаи чунин ҳамкорӣ таҷрибаи нутқ ба забони дигарро ҳосил кардани донишҷӯён ва тавассути он ошно шудани онҳо ба анъанаҳои миллии соҳибзабонон дар муқоиса бо анъанаҳои миллии худ ва таҷрибаи нутқ ба забони модарӣ мебошад.

Тавре ки Андреева Г. М. зикр менамояд «Дар шароити таълими забони англисӣ бошад, вай шахсияти донандаи забонии дуюм маҳсуб мешавад, инчунин, қонуниятҳои умумии азхудкунии забони англисӣ аз ҷониби ӯ дар шароити ҳамкорӣ бо субъектҳои раванди таълим ба ҳисоб гирифта мешаванд» [13, с. 19].

Дар баробари инсонмеҳвар намудани таҳсилот, ҳамчун яке аз қисматҳои таркибии маҷмуи тадбирҳои инсонгарой, ба сифати роҳҳои дигари амалисозии он равишҳои зеринро пазируфтани имконпазир аст, ки инҳоро Андреева Г. М. чунин муайян кардааст: « 1. Ба ҳуди асоси раванди таҳсилоте, ки дар он ба шахсияту фаъолияти донишҷӯӣ тавачҷуҳ зоҳир мегардад ва тағйирдиҳии нақшаи ҳамкорӣ дар таълимро пешбинӣ мекунад, ворид намудани нақши омӯзгор ва муносибати ӯ бо донишҷӯӣ, инчунин, инфиродӣ кардани барномаҳои таълимӣ. 2. Иҷрои барномаи мақсаднок доир ба дар донишҷӯӣ тарбия намудани ҳисси шарофати ҷамъиятии донишҷӯён, ки тавассути кори муназзам аз рӯйи чунин қисматҳои он, мисли эҳсоси муҳофизати шахсии худ, эҳсоси мансубият ба ҷомеаи таҳсилотӣ, имконпазир аст. 3. Додани донишҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ ба донишҷӯӣ ҳамчун субъекти фаъолияти касбии оянда, ки ҳуқуқҳои шаҳрвандии худро медонад, ҳифз ва эҳтиром кардани онҳоро талаб карда

метавонад. 4. Дар муассисаҳои таҳсилот фароҳам овардани чунин шароитҳое, ки кӯмаки иҷтимоӣ-психологӣ ба омӯзгорону донишҷӯён ва падару модаронро имконпазир мегардонанд» [12, с.62].

Як гурӯҳ донишмандони соҳа усулҳои мушаххаси дар амал татбиқ кардани инсонмехварии таҳсилотро дар навъҳои мухталифи муассисаҳои таълимӣ чунин мешуморанд:

1. Мақсади асосии дар маркази таҳсилот қарор додани инсон ин тарбия кардани инсонии озод, пешрафта, некӯахлоқ, эҷодкор ва аз лиҳози иҷтимоӣ камолёфта, ба шумор меравад.

2. Инсонгаро намудани мундариҷаи таҳсилот - дар зиндагӣ ба роҳ мондани равиши (принсипи) таърихӣ, муайян кардани таҳаввул ва рушд кардани донишҳо доир ба табиат, ҷомае ва андеша, ба муҳтавои таҳсилот дохил намудани марҳилаҳои ташаккул ва инкишофи арзишҳои миллию умумибашарӣ, мақоми ақоиди инсондӯстонаи донишмандон ва мутафаккирон дар бунёди фарҳанги маънавии умумичаҳониро дар назар дорад.

3. Инсонгаро намудани методҳои таълим муносибати инсондӯстона ба ташкили фаъолияти таълимӣ-маърифатии донишҷӯён ҳамчун иштирокчиёни раванди таълим, коркарди технологияи педагогии ташкили раванди таълиму тарбияи шахсиятгаро дар муассисаҳои томактабӣ, дар муассисаҳои таҳсилоти миёна ва олӣ, ҳамчунин тағйир кардани назари омӯзгор ба донишҷӯӣ ҳамчун узви комилхуқуқи ҷомае, ки дорои мақсадҳо, қобилиятҳо ва манфиатҳои худ мебошад, дар назар дорад.

4. Муносибати инсонпарварона барои муайян намудани корҳои таълимӣ, санҷиш, ба ҳисоб гирифтани ва арзёбии донишу маҳорат ва малақаҳои донишҷӯён.

5. Муносибати инсонпарварона ба шарҳ додани нормаҳои баҳогузорӣ аз натиҷаҳои таълим, арзёбӣ кардани заҳмати муаллимон, мураббӣён ва тамоми узвияти муассисаҳои таълимӣ.

Концепсияи шахсиятгарои таҳсилот имкон медиҳад, ки дар маркази низоми таҳсилот донишҷӯён, манфиатҳои рушди онҳо, қобилиятҳои зехнию ҷисмонии онҳо қарор гиранд. Дар асоси ин гуфтаҳо метавон чунин натиҷагирӣ кард, ки низоми таҳсилот бо таълим ба концепсияи таълими шахсиятгаро на ба ташаккули шахсияти донишҷӯӣ дар ҷаҳорҷӯбаи муқарраршуда, чунон ки пештар чунин ақида роиҷ буд, балки ба фароҳам овардани шароитҳои нигаронида шудааст, ки дар онҳо қобилияти истеъдод ва нерӯҳои табиӣ донишҷӯӣ рушд мекунад.

Равияи шахсиятгаро дар таҳсилот мазмуни таҳсилотро ба таври куллӣ дигаргун месозад ва дар доираи дигаргунсозӣ масъалаҳои зерин бояд ҳаллу фасл гарданд:

- барои аз худ кардани захираи таҷрибаи иҷтимоӣ, яъне дарккунии дониш ва маҳорату малакаҳои, ки ба муҳассилин ҷиҳати фаъолияти дар ҳаёти воқеӣ муҳиманд ва барои аз бар намудани онҳо аз тарафи муҳассилоин муоидат мекунанд;

- қобилияти донишҷӯӣро ба фикрронии озодона ва эҷодкорӣ таҳриқ бахшад;

- дар донишҷӯӣ ҷаҳонбиниро ташаккул диҳад ва дар тафаккураш манзараи комили оламро ба вучуд орад;

- дар донишҷӯӣ ташаккул додани хусусиятҳо ва тарбияи хислатҳои, ки ба худинкишофдиҳии ӯ муоидат мекунанд, аз қабилӣ ангизаҳо, рефлексия ва амсоли инҳо;

- додани донишҳои муназзам ба донишҷӯён, ки ҳамчун воситаи дарки манзараи олам аз ҷониби вай хизмат мекунанд.

Тафовути асосии технологияи педагогии таълими шахсиятгарои таҳсилот аз «дониши мутамоил»-и анъанавӣ дар он аст, ки технологияи мазкур самарои таълиму тадрис ва рушд кардани онҳо фақат фаъолияти омӯзишӣ раҳнамун гардидани донишҷӯён ба даст намеояд, чунон ки ин дар технологияҳои педагогие, ки бунёди онҳоро асосҳои назариявӣ (концепсия)-и марҳила ба марҳила ташкил намудани фаъолиятҳои зехнӣ, гуфтугӯӣи пурмазмун, афзудани ҳаҷми воҳиди таълимӣ ташкил медиҳанд, мушоҳида мешавад.

Бо ҳамин сабаб дар ин ҷо дар робита ба таъсиргузори ба шахсият танҳо шартан метавон изҳори андеша кард, бо дарназардошти он ки шахсият ҳамеша чун шахси амалкунанда, шарик дар раванди таълим ва ҳатто баъзан ташаббускори ҳама гуна раванди таҳсили худ падидор мегардад. Ғояи таълими шахсиятгаро аз ошкор намудани моҳият ва шароитҳои дар амал татбиқ намудани вазифаҳои рушди шахсияти раванди таҳсилот, аз муайянсозии хусусиятҳои мақсаднокӣ, мазмун ва тартиботи низоми таҳсилот иборат аст.

Дар ин замина ба таҳқиқотҳои мондагори дидактикие эътимод бояд намуд, ки онҳо донишҳои назарияви амалии педагогӣ, ягонаги и раванди таҳсил, вазоифи рушди шахсият дар раванди таълим, ҷавҳари фаъолияти муаллимро ошкор мекунанд. Дар аксар ҳуҷатҳои меъёрӣ-ҳуқуқӣ, ки дар изҳорот зимни таҳияи барномаҳо такрор шудаанд, тадриси ин ё он фан дониш ва маҳорати омӯзанда ташакул меёбад, инчунин, ба ташаққули шахсияти муҳассилин заминаи хубе фароҳам меоварад. Вале муҳимияти он дақиқ нест, ки ҳам муҳтавои таҳсилот, ҳам, махсусан, тарзи додани донишҳо ва ҳам шаклҳои раванди воқеии таълим ба он намудҳое, ки онҳо қаблан мавҷуданд ва ҳоло ҳам ҳасти воқеӣ дар рушди шахсият самарабахш нестанд.

Бинобар ин, вазифаи рушди шахсияти донишҷӯӣ бештар дар сухан вучуд дорад ва тавассути раванди мавҷудаи таҳсилот иҷрои ин вазифа имконнопазир аст. Ин, дарвоқеъ, бар он маънӣ нест, ки дар чараёни имрӯзаи таҳсилот шахсияти донишҷӯ ташаккул намеёбад, аммо сахм гузоштан дар соҳаи мазкур зиёд мушоҳида намешавад.

Ба фикри мо, дар ин чо дарки нави ҳадафи таҳсилот дар чараёни инкиишофи шахсият зарур аст. Тибқи дарки муқаррарӣ он ҳамчун як намуди модели рушди шахсият пиндошта мешавад, ки талаботи ҷомеаро дар худ таҷассум мекунад ва дорои шакли стандартии маърифатнокию рафтор мебошад. Аз ин рӯ, ҳамон навъи таҳсилоте беҳтарин маҳсуб мешавад, ки ҳамоҳангии стандартҳои давлатӣ ва шароити ҳудинкишофдиҳии шахсро фароҳам оварад. Вобаста ба зарурати он В. В. Сериков қайд мекунад, ки «қисматҳои стандартии аз берун пешниҳодшаванда, ба мундариҷаи таълим ворид намудани унсурҳои эҳсосотӣ – арзишӣ ва шахсиятӣ, ки аз ҳуди раванди таълим ва муоширати байнисубъектҳои ин раванд ҷудоинопазиранд» [152, с.9]. ин ақидаи ӯ дар концепсияҳои мухталифи таҳсилот қайд шудааст. Ин ақидаро такмил дода, В. В. Сериков ба ибраз медорад, ки «мундариҷаи таълими комил ва барои субъект воқеӣ аз ду унсур таркиб меёбад:

1) унсури дидактикӣ, аз таҷрибаи такроран коркардшудаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ иборат аст, ки то раванди таълим мустақилона дар шакли маводди таълимӣ-барномавӣ (стандартҳои таҳсилот) вучуд дошт;

2) таҷрибаи шахсии дар асоси муоширати байни субъектҳо ба даст омада, ки дар шакли ҳиссиёт, маъниофаринӣ, ҳудинкишофӣ зохир мегардад» [152, с.17].

Раванди таълими шахсиятгаро наметавонад берун аз низоми мавҷуда, ки вазъи раванди таълимро метавон асоси он шуморид, пешниҳод кард. Фароҳамсозии вазъи раванди таҳсилот, мувофиқи маълумоти баъзе аз

пажуҳишҳо, корбурди чунин намудҳои технологияҳоро ояндабинӣ менамояд.

Гуфтугӯи таълимиро намуди хоссаи технологияи педагогӣ ҳисоб кардан мумкин аст. Абдулина О. А. ин ақидаро тақвият дода чунин мегӯяд. «Гуфтугӯ ҳангоми таълими забони англисӣ ҳамчун яке аз хусусиятҳои моҳиятии раванди таълим, ҳамчун манбаи таҷрибаи шахсӣ, омили зарурии вазифаҳои маъниофаринӣ, рефлексивӣ, интиқодӣ ва ғайраи шахсият амал менамояд» [1. с. 38].

Маълум аст, ки таҷрибаи муошират бо забони хориҷӣ дар донишҷӯёни донишгоҳи касбӣ тадричан андӯхта мешавад, бинобар ин, дар зинаи аввал он унсурҳои ташкилдихӣ, таҳияи сценария, тақсимои нақшҳо ва ғайраҳоро фаро мегирад.

Бад-ин ҷиҳат, муҳимияти чудо намудани зинаҳои инкишофёбии нутқи гуфтори омӯзиширо ба миён меояд, км инҳоянд:

-амиқ намудани талаботҳо оид ба муносибати муҳассилин ба ҷавобҳои саҳеҳ;

-фароҳам сохтани мустақилият ҷиҳати изҳор намудани ақидаву мулоҳиза рондан;

- ба суҳанони ҳамдигар гӯш додан, ҳамдигарфаҳмӣ, кӯшиш ба нишон додани донишу қобилияти худ;

- кӯшиш ба фаҳмидани ақидаи каси дигар доир ба ҷустуҷӯи ҳақиқат;

- ба ҳолати бозӣ ворид намудани гуфтугӯ истифода аз унсурҳои зерини технологияи педагогиро пешбинӣ менамояд:

- муайян кардани омодагии донишҷӯён ба муошират ба забони хориҷӣ, яъне муайян кардани донишҳои бунёдӣ, таҷрибаи муошират кардан, кӯшиш ба нишон додани донишҳои худ ва дарки дидгоҳҳои нафарони дигар;

- ҷустуҷӯи ангезаҳои таъҷоҳӣ, яъне масъалаҳо ва проблемае, ки донишҷӯёнро нигарон месозад ва бо саъю кӯшиши онҳо метавонад мухтавои ҳуди маводди омӯзишӣ дар раванди омӯзиш дуруст шакл гирад;

- такроран коркард кардани маводи мавриди омӯзиш дар рафти баррасии масъалаҳо ва ба роҳ мондани вазоифи мушкили мувоҳисавӣ, ки суръат бахшидани ҳадафҳои бархурдҳо, баланд бардоштани онҳо то дараҷаи мушкилоти доимии инсонҳоро пешбинӣ менамояд;

- муайян кардани ҳолатҳои ҳамкориҳои иштирокчиёни мувоҳиса, нақшҳои имконпазири иштирокчиён ва шартҳои қабул кардани онҳо аз ҷониби донишҷӯён;

- муайян намудани ҳолатҳои эҳтимолии бадеҳасозӣ дар машғулиятҳои бозӣ чунин мавридҳои гуфтугӯест, ки барои онҳо пешбинӣ кардани рафтори иштирокчиёни он мушкил аст.

Гузaronидани машғулиятҳои дидактикӣ, аз ҷумла бозиҳои тақлидӣ дар ҷараёни дарсҳои забони англисӣ аҳаммияти муҳим доранд. Мақсади таълими анъанавӣ, асосан, аз ба хотир гирифтани, ошкор кардани, фаҳмидани ва навиштан иборат аст. Вале дар раванди омӯзиши бо усули бозӣ ангезанокӣ, ба ташкил намудани ҳолати махсуси эҷодкорӣ, ҷустуҷӯи ва иштироки фаъолонаи донишҷӯӣ муҳим аст, зеро ҳама гуна бозӣ, аз ҷумла бозии омӯзиши ҳам, пеш аз ҳама, фаъолияти озодона ва бидуни маҷбур кардани мебошад. Бозие, ки дар он амру фармон ба кор бурда мешавад, бозӣ маҳсуб намешавад. Дар бозӣ бояд ҳатман мусобиқа ва муҳолифат, қабули нақш ва арзишдоварии коршиносона вуҷуд дошта бошад. Чунин бозии омӯзишӣ танҳо инъикоси ҳаёт нест. Он ба андозаи маълум аз ҳаёти рӯзмарра дар дараҷаи баландтар қарор дорад, чунки ҷанбаҳои ноаёни ҳаётро ошкор месозад ва мусобиқаро суръат мебахшад.

Тавре ки аз мулоҳизаҳои дар боло овардашуда бармеояд, таълими забони англисӣ дар муқоиса бо дигар фанҳои таълимӣ муносибати

шахсиятгароро талаб менамояд, зеро нутки донишчӯй, пеш аз ҳама, инфиродист. Метавон чунин иброз намуд, ки ҳама гуна мулоҳизаи донишчӯй то ҳадди имкон бояд табиӣ ва дорои ангега бошад, яъне гӯё аз «ман»-и ботинии ӯ берун меояд. Барои ноил гаштан ба мақсадҳои таълиме, ки дар барномаи таълимии муосир пешбинӣ шудаанд, барои рушди салоҳияти муошираткунии донишчӯён бо забони англисӣ, пеш аз ҳама, гуфтугӯ бо ин забон зарур аст.

Донишчӯйи имрӯза шахсиятест, ки барояш ҳама чиз шавқангез мебошад. Вай мехоҳад бо фарҳанги мамлакатҳои дигар ошно гардад, ба кишварҳои зиёд сафар кунад ва бо шахрвандони он муошират кунад, мекӯшад ҳаматарафа ташаккул ёбад. Ин сабаби дастрасӣ пайдо кардан ба арзишҳои фарҳангии мамлакати барояш нав мегардад ва донишу ҷаҳонбинии худро васеъ мекунад.

Шароити таърихӣ тағйир ёфт ва талабот ба инсон, ба маърифатнокию сатҳи дониши ӯ низ тағйир меёбад. Ҳаёт ва ҷомеа тарбияи шахсияти эҷодкореро, ки андешаронии мустақилона дорад, ғояҳои наву асилро пешниҳод намояд, қарорҳои ғайримаъмулиеро қабул намояд, талаб менамояд. Бинобар ин, мақсади мундариҷаи таҳсилот дар замони ҳозира рушди шахсияте мебошад, ки дар шароити кунунӣ зиндагию фаъолият намояд.

Дар шароити имрӯза муассисаи таҳсилоти олии касбӣ ягона ниҳоди иҷтимоие мебошад, ки метавонад ҳуқуқҳои ҳар як донишчӯйро ҳимоя кунад. Ин ҳуқуқҳо бояд инкишофи комили шахсияти ӯро дар доираи қобилияту истеъдоди инфиродии вай таъмин карда тавонанд.

Айни замон дар илми педагогика равияи таълими шахсиятгаро пешниҳод карда мешавад, ки асоси онро таҳияи механизмҳои тарбия ва принципҳои эҳтиром ба шахсият, мустақилияти шахс ва ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии донишчӯй ташкил медиҳанд.

Тарбияю такмили шахсияти донишчӯӣ ҳамаҷӯза дар зиндагии муқаррарӣ сурат мегирад. Аз ин рӯ, бояд ҳаёт ва фаъолияти донишчӯӣ муҳталифу пурмуҳтаво бошад ва асоси зиндагию фаъолияти донишчӯён бояд муносибатҳои ахлоқии баландтарин ташкил диҳанд. Барои мутаҳассиси оянда бояд ҳуди раванди омӯзиши донишҳои нав, дарки ҳодисаҳои ҷаҳон, сарфи назар аз мушкилот, қомебиҳо ва бебарорӣҳо, хурсандибахш бошад.

Гуфтугӯӣи дучониба бо рафиқону ҳамсабақон, пайдо намудани рафиқон ва дӯстони нав, амалҳои якҷоя, бозииҳои гурӯҳӣ, ҳисси ҳамкорӣ, меҳнатдӯстӣ ва фаъолияти ҷамъиятии судбахш ба инсон шодию фараҳе мебахшад, ки наметавон онҳоро бо ягон чизи дигар қиёс кард.

Тарбияи шахсиятгаро тарбияи ҳар донишчӯӣ ба сифати шахсияти мустақил мебошад. Зимнан тарбияи шахсият вазифаи душвор аст, зеро он бисёрҷанба ва фарогири таълими донишҳо, малакаҳои маҳоратҳои барои таҳсил зарурӣ мебошад.

Таҳсилоти муосир, ки бар пояи принсипҳои башардӯстӣ асос ёфтааст, дар мамлақати мо афзолияти вазифаҳои ташаккули шахсиятро дар байни дигар вазифаҳои муассисаи таҳсилоти олии касбӣ муайян менамояд. Равияи таълими шахсиятгаро дар таълиму тарбия ба назар гирифтани имкониятҳои донишчӯӣ, шавқу рағбатҳои ӯ, фароҳам овардани шароит барои инкишоф то ҳадди ниҳой амалӣ намудани майлу хоҳиш ва қобилиятҳои ӯро дар таҳсилоти муосир имконпазир мегардонад. Таҳсилоти муосир бояд ба рушди шахсияти инсон, ошкор намудани имкониятҳои истеъдодҳо, тарбияи худшиносии донишчӯён ва дар амал татбиқ намудани донишу қобилиятҳои худ аз ҷониби онҳо равона карда шавад.

Р. А. Низомов қайд менамояд, ки «фаъолноққунии фаъолияти таълимӣ-фаъолияти мақсадноки омӯзгор аст, ки бо такмили муҳтаво, шаклҳои методҳо,

роҳҳою воситаҳои таълим бо мақсади барангехтани шавқ, баланд бардоштани фаъолият, эҷодкорӣ, мустақилияти хонандагон дар азхудкунии донишҳо, ташаккули қобилияту малакаҳо ва корбурди онҳо дар амал равона шудааст» [216, 113].

Барои кори таҳқиқотии мо таҳлили талаботи Барнома ва «Стандарти давлатии таълими забони англисӣ» [80], аз ҷумла ҷойгоҳи масъалаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар онҳо, ки дар замони муосир, яъне дар оғози ҳазорсолаи нав, бахши ҷудоинопазири таълими забони англисӣ маҳсуб мешаванд, муҳим арзёбӣ мешавад.

Нақша ва «Стандарти давлатии таҳсилот барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ» [79] чунин ҳуҷҷати меъёрӣ-ҳуқуқист, ки дар баробари муайян кардани ҳадафҳои таълими забони англисӣ, инчунин бахши тарбиявиро низ дар бар мегирад, ки он аз шиносо намудани донишҷӯён ба системаи муносибатҳои инфиродӣ дар фарҳанги мавриди омӯзиш ва дастовардҳои беҳтарини ин фарҳангро ташкил медиҳад. Самти таълими шахсиятгаро дар меҳвари низоми раванди таълим гузаштани муҳассилинро тақазо менамояд, ки маъноӣ ба эътибор гирифтани ангезаҳо, ниёзмандиҳо, майлу рағбати ўро дорад. Тарбия бояд дар донишҷӯён хислатҳои зеринро ташаккул диҳад:

- муносибати эҳтиёткоронаю эҳтиромона ба олами атроф;
- муносибати ҷиддӣ ба омӯзиши забони англисӣ ва фарҳанги соҳибзабонон, ки ба ангезаи омӯзиши он мусоидат мекунад;
- дарки аҳаммият ва зарурати омӯзиши забони англисӣ ҳамчун воситаи муошират ва талаботи истифода аз он;
- дарки аҳаммият ва зарурати омӯзиши забону фарҳанги миллӣ ва мероси фарҳангии кишвари худ, инчунин, комёбиҳои иқтисодӣ, таърихӣ, сиёсӣ ва амсоли инҳо.

Таълими забони англисӣ талаботи зеринро пешбинӣ менамояд:

- дарки моҳияти падидаҳои забонӣ ва низоми мафҳумҳои дигари забоншиносӣ аз тарафи донишҷӯён;

- дар муқоиса бо забони тоҷикӣ омӯхтани забони англисӣ ва гузоштани саҳм дар муқолаҳои фарҳангӣ;

- фарогирии донишҳои арзишманд, ҳодисаҳо ва мероси фарҳангии мамӯлики англисзабон;

- маълумоти комил доштан оид ба дастовард ва арзишҳои миллии фарҳангии ҳам худӣ ва ҳам мамӯлики англисзабон ва нақши фарҳангҳои мазкур дар рушди фарҳанги умумичаҳонӣ; дарки нақши забони тоҷикӣ ва фарҳанги ватанӣ аз мақоми фарҳангҳои бурунмарзӣ.

Бо назардошти ҳадафҳои таълими забонҳои хориҷӣ (англисӣ) ва пайгирии натиҷаҳои ниҳонии омӯзиши забони англисӣ, яъне малакаи муошират кардан бо забони англисӣ ба муҳтавои таълими забони мазкур бахшҳои зеринро ворид кардан мувофиқи мақсад аст:

- маҷмуи донишҳои лингвистию кишваршиносӣ доир ба хусусиятҳои миллии фарҳангӣ ва ҳодисаҳои мамӯлики англисзабон;

- аз бар намудани принципҳои одоби муошират бо забони англисӣ, ақалан дар самтҳо ва шароити мухталифи нутқ;

Хулоса, муоширати муҳасилини тоҷик-намоянгдағони фарҳанги худӣ бо намоянгдағони фарҳангҳои англисзабон таъмин карда мешавад, ки бояд ба рушди салоҳиятҳои ахлоқӣ ва таълими муҳасилин муҳити гуворо фароҳам оварад.

Ба таркиби донишҳои забоншиносӣ-кишваршиносӣ малакаҳои маҳоратҳои тавассути ин донишҳо ташаккулёбанда инҳо дохил мешаванд:

1. Аз худ кардану ба мавқеъ истифода бурдани воситаҳои луғавии барои муошират зарурӣ, ҳамчун сарчашмаи иттилоот доир ба вижаҳои фарҳангии миллии англисзабонҳо дар ҳолатҳои дахлдор, аз ҷумла:

- вожаҳои бемуродиф;

- вожаҳои заминавие, ки дар андарзҳо, ибораҳо ва зарбулмасалу мақолҳо ба кор рафтаанд;

- вожаҳое, ки воқеиятҳою ашӯҳои фарҳанги моддию маънавии англисзабонро ифода менамоянд.

2. Донишҳо аз мамолики англисзабон, ки аз маълумотҳои таҳти таъсири ин омил қарор дорад, маншаъ мегиранд, аз ҷумла:

- воқеъшавии кишвар, хусусиятҳои географӣ ва табиӣ, шаҳрҳои асосӣ ва ҷойҳои дилфереби сайругашти онҳо, мавқеи сиёсӣю иҷтимоӣ, идҳо ва сунатҳои миллӣ, комёбиҳо дар ҷодаи илм, иқтисод, касбу ҳунар, адабиёт, санъат, маориф, муносибатҳои ҳамкориӣ тарафайн бо ҷумҳурии мо ва мамолики гуногун;

- саҳифаҳои саргузашти таърихӣ сарзамин, ҳаводиси муҳимми гузашта ва ҳозира, донишмандони варзидаи соҳаи илм, адабиёт ва санъат;

- хусусиятҳои маишат ва зиндагии ҳамарӯзаи мардумони буми кишвар, тарзи зиндагии хонводагӣ, ташкил кардани фароғат, фаъолияти омӯзандагӣ ва меҳнатӣ, доираи шавқмандӣ ва шаклҳои ширакти одамон дар зиндагии ҷамъиятӣ.

3. Омодагии касбӣ ва салоҳиятҳои муоширатӣ ва истифодаи воситаҳои фарозабонӣ дар гуфтор.

Ҳамзамон кишварҳое, ки дар онҳо забони модарӣ ва муошират амал мекунад ва таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ тавассути ҳамчун забони модарӣ забони англисӣ сурат мегирад, дар бисёр мавридҳо дар онҳо рӯчуъ ба фарҳанги ягона ва аз рӯйи минтақашиносӣ маҳдуд, ба назар мерасад. Вазъи мавҷуда муҳасилинро зеро таъсири забони англисӣ бурда, донишҳои муҳасилинро доир ба фарҳанги мамлакатҳои мавриди тавачҷуҳ бе оmodасозии шароитҳои методӣ ҷиҳати монандкунии нормаҳои гуфтор дар забонҳои модарӣ ва англисӣ ва тамоюлҳои арзишии донишҷӯёнро дар раванди таълим имконинопазир мегардонад.

Ҳамин тавр, таълими шахсиятгаро навъи таълимест, ки дар он эҳтироми амиқ ба шахсияти донишҷӯӣ, ба назар гирифтани хусусиятҳои фардии ӯ, муносибат ба ӯ дар раванди таълим ҳамчун ба иштирокчиӣ бошуур, комилҳуқуқ ва масъули раванди таълим дар мадди аввал қарор дорад.

Моделҳои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди омӯзиши муошират бо забони англисӣ барои дарки одоби муошират ва маданияти нутқ имкониятҳои зиёд дорад, зеро дар муошират донишҷӯён, донишхоро оид ба хусусиятҳои мутафовити фарҳанги дигар касб мекунад. Дар асоси муқоисаи фарҳанги худӣ бо фарҳанги англисзабонҳо ин модел воқеиятро таҳлил менамояд ва истифодаи амалии он ба тақомули шахсияти фарҳангу забондонӣ ва тавассути чунин ашхос ба муқолаи фарҳангҳо, ки мақсади ниҳоии модели мазкур мебошад, мусоидат мекунад.

Бо дарназардошти зарурати ёд додани гуфтор бо забони англисӣ, ҳамгиро намудани таълими забону фарҳанг, аҳаммияти маърифатӣ доштани он, мусаллаҳ намудани донишҷӯён бо донишҳо доир ба ҳаёти иҷтимоӣ фарҳангии кишварҳои англисзабон ва зарурати ба назар гирифтани вижаҳои фардии донишҷӯён ҳангоми таълими забони англисӣ мо модели раванди ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ зимни таълими муошират бо забони англисиро коркард намудем, ки ҳамаи қисматҳои он бо ҳам пайвастагӣ доранд, ки инро яқиндорӣ он тасдиқ мекунад.

Муҳаққиқ Гусейнова Т. В. қайд менамояд, ки «таҳсилоти бисёрфарҳангӣ ин раванди азхудкунии донишҳо доир ба фарҳангҳои гуногуни кишварҳои мавриди омӯзиш ва муносибатҳои тарафайни байни фарҳангҳо дар олами имрӯзаи бисёрфарҳангӣ, инчунин, доштани мавқеи ғайбӣ ва маҳоратҳо барои ҳамкорӣ бо намоёндагон

мамлакатҳо ва фарҳангҳои мухталиф тибқи принципи муколамаи фарҳангҳо мебошад» [86, с. 36-43].

Истифодаи усулҳои муколамаи фарҳангҳо ба ташкили фазои муайяни ҳамдигарфаҳмӣ ва эҳтироми тарафайни барои таълим созгор, бо ташкили муносибатҳои субъектӣ миёни омӯзгор ва донишчӯён, ки имкониятҳои шахсиятии донишчӯёнро фаъол мегардонад, инчунин, ба рушди салоҳиятҳои муоширатии донишчӯён мусоидат мекунад ва имкон фароҳам меоварад, ки онҳо нуқтаи назари худро оид ба ин ё он мавзӯ ибраз намоянд. Дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии насли нав намудҳои нави фаъолиятӣ - коммуникативӣ ва лоиҳавӣ, барои хатмуқунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ пешбинӣ шудаанд. Тавре ки муҳаққиқ Алиев С. Н қайд мекунад: «Мутахассисони оянда - донишчӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ бояд ба барқарор намудани робитаҳо дар дараҷаҳои гуногуни фаъолияти худ бо ҳамкасбони дохилию хориҷии худ, муайян кардани мундариҷаи фаъолияти касбии ояндаи худ, мукамал намудани донишҳои касбии худ қобилият дошта, барои такмил додани сифатҳои шахсӣ ва маҳорати касбии худ саъй варзанд. Гузариш ба стандартҳои нави таҳсилот, ҷустуҷӯи усулҳои нави пешниҳоди маводди таълимӣ ва муносибатҳои нави донишчӯён ба омӯзиши маводди таълимӣ, ки ба рушди лаёқатҳои зеҳнӣ ва эҷодии онҳо равона карда шудаанд, мусоидат мекунанд» [7, с.18].

Стандартҳои нави таҳсилот муносибати салоҳиятмандӣ, инчунин, дараҷаи баланди фаъолиятмандии донишчӯйро дар ташкил намудани раванди таълим пешбинӣ мекунанд.

Тамоюлҳои навини вазоиф ва машқҳои фарҳангшиносӣ, дар заминаи ихтисоси муҳассилин аз нав кор карда шудаанд, ки ба азхудкунии донишҳои нави умумифарҳангӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, маҳоратҳои амалии шарикӣ расмӣ, омӯзиши масоили иҷтимоӣ, ташаккули қобилиятҳои

эҷодкорӣ, афкори интиқодии муҳассилин ва ташҳиси муқоисавии фарҳангҳо равона карда шудаанд.

Муҳаққиқ Шамсова Б. Қ. чунин мешуморад, ки «ҳангоми таълими донишҷӯён дар низоми таҳсилоти олии касбӣ, омӯзгори асри XXI-ро зарур аст, ки ба масъалаҳои зерин низ диққати махсус диҳад: шаклҳои фаъоли азхудкунии мавзӯи дарсӣ; ворид сохтани унсурҳои проблемавӣ; таҳқиқоти илмӣ; истифодаи васеи захираҳо барои кори мустақилона; самти коммуникатсионии тамоми раванди таълим; ҳавасмандгардонии фаъолияти нутқи донишҷӯён; ташкили фазои зарури эмотсионалӣ; дар амалияи таълим қорӣ намудани технологияҳои интенсивии таълимӣ, ки на танҳо ба фаъол гаштани раванди таълим мусоидат менамоянд, балки раванди таълимро инфиродӣ мегардонад; истифодаи васеи васоити таълимии аудиовизуалӣ, алаҳусус васоити компютерӣ; омӯзиши амиқи фарҳанги кишваре, ки дар он мавзӯе, ки омӯзгор таълим медиҳад, васеъ паҳн шудааст» [320, с. 326].

Ҷ меафзояд, ки «таваҷҷуҳи донишҷӯён ба забони хориҷӣ, ҳавасмандӣ бештар аз маводи таълимие вобаста аст, ки омӯзгор ҳангоми дарсҳо пешниҳод менамояд» [320, с. 326]. «Раванди омӯзиши ин фан хеле мураккаб ва мушаххас аст, алаҳусус бо назардошти хусусиятҳои тамоюли касбӣ, аз ин рӯ, дар назди муаллим вазифаи муҳим истодааст – ҳавасманд гардонидани донишҷӯёни донишгоҳи ғайризабонӣ ба ин фан, бо истифода аз усулҳои гуногуни таълими. Дар ин раванд сифати маводи таълимӣ аҳамияти зиёд дорад, зеро он ба мундариҷаи курси таълимӣ дохил карда шудааст» [320, с. 326].

Соли 1866 А. Я. Герд «оид ба тарбияи вобаста ба омӯзиши забоншиносӣ масъалагузорӣ менамояд ва дар навбати аввал, дар бораи тарбияи ҷаҳонбинӣ, ки бояд мақсади ниҳоии омӯзиши курси забоншиносӣ бошад, суҳан меронад, ғайр аз ин, омӯзиши забоншиносӣ бояд ба

инкишофи тафаккур, мушоҳидакорӣ, шавқмандии маърифатӣ мусоидат намояд» [320, с. 326].

Дар аввали қарни XX «ба ҳайси мақсадҳои забоншиносӣ тарбияи мустақилонаи тафаккур ва ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ баррасӣ карда мешавад» [320, с. 326].

Соли 1901 В. В. Половтсов «аҳаммияти тарбиявӣ ва инкишофдиҳии забоншиносӣ, аз ҷумла, инкишофи тафаккур, узвҳои ҳиссиёт, эҳтиёҷоти маънавӣ ва сифатҳои маънавиро нишон дод» [320, с. 326].

Дар соли 1917 И. И. Полянский ибрози андеша намуд, ки «вазифаи асосии забоншиносӣ аз маънидод намудани сабабҳои мақсаднокии организмҳо иборат аст» [320, с. 326].

1.2. Асосҳои психологӣ-педагогии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии самти омӯзгорӣ

Баъд аз Инқилоби Октябр дар муассисаҳои таълимии шуравӣ мақсади асосии омӯзиш инкишофи ҳамаҷонибаи шахсият муқаррар мегардад. Таваҷҷуҳи асосӣ ба ташаккули ҷаҳонбинии материалистӣ, тарбияи атеистӣ ва меҳнатӣ дода мешуд. Мақсад ва вазифаҳои маълумоти филологӣ дар қорҳои як қатор методистон баррасӣ карда шудаанд (Н. М. Верзилин, Б. В. Всесвятский, В. М. Корсунская, Б. Е. Райков, Н. А. Риков, В. Ф. Шалаев, К. П. Ягодовский). Онҳо аз рӯи мундариҷаашон хеле наздиканд ва омӯзиш (аз худ намудани низоми донишҳо дар бораи забон, асосҳои илмҳо, ташаккул ёфтани маҳорату малака) ба ташаккули ҷаҳонбинии илмӣ, тарбияи меҳнатӣ, ватандӯстӣ, эстетикӣ, ахлоқӣ,

чисмонӣ ва инкишофи (мушоҳидакорӣ, тафаккур, рағбат)) донишҷӯён равона карда шуданд.

Дар солҳои 90-уми асри ХХ дар маълумоти филологӣ мақсадҳои нав пайдо мегарданд: аз ҷониби донишҷӯён аз худ намудани усулҳои маърифатии забон, ташаккули саводнокии филологӣ, омӯзишӣ ва генетикӣ, тарзи ҳаёти солим (И. Д. Зверев, Т. В. Иванова, Г. С. Калинова, Б. Д. Комиссаров, А. Н. Мягкова).

Аз ҳама пурратар мақсадҳо дар Консепсияи таълимот пешниҳод карда шудаанд, онҳо ба омӯзиш, тарбия ва инкишофи донишҷӯён равона карда шудаанд ва аз инҳо иборатанд: аз худ намудани донишҳо дар бораи забон, усулҳои умумии омӯзиши он, маҳорати таълимӣ; ташаккул додани тасвири илмии ҷаҳон, барпо намудани муносибатҳои муносиби донишҷӯён ба забон, ба худ; омода шудан ба фаъолияти амалӣ.

Мақсадҳо нисбат ба фаъолияти донишҷӯӣ муқаррар карда шудаанд, ки аз инҳо иборатанд: аз худ намудани донишҳою маҳоратҳо; инкишофи шавқмандии маърифатӣ, рушди зеҳнӣ ва қобилияти эҷодӣ; иҷрои вазифаҳои афзалиятнок ва касб кардани маҳоратҳои зарурии ҳаёти ҳаррӯза.

Таҳлили тамоюли инкишофи ҷомеа, таҷрибаи ҷамъовардашуда дар методикаи таълими забони англисӣ ва дидактика, таҷриба дар соҳаи муайян намудани мақсадҳо имкон медиҳанд, ки ҷанбаҳои мубрам ва аслии тамоюл дар таҳияи мақсадҳои маълумоти забоншиносиро ошкор намоем:

1. Агар дар педагогикаи анъанавӣ диққати асосӣ ба мақсадҳои дода мешуд, ки бо таълим робита доштанд, яъне аз худ намудани донишҳо ва маҳорату малакаҳо, пас ҳоло масъалаи дар педагогика тағйир ёфтани мақсадҳо мушоҳида карда мешавад ва аҳаммияти аввалиндарачаро мақсади инкишоф ва тарбияи донишҷӯён касб менамоянд.

Забоншиносӣ ҳамчун фанни таълимӣ дорои имкониятҳои зиёд барои инкишоф додани шавқмандии маърифатӣ ба омӯзиши забон, рушди қобилияти

зеҳнӣ ва эҷодии донишҷӯён мебошад. Дар байни мақсадҳои тарбия ташаккул додани муносибатҳои арзишманди донишҷӯён нисбат ба омӯзиши забон, тавачҷуҳи хоса ба саломатии худ ва саломатии шахсони гирду атроф, одоби рафтор, муносибати оқилона ба олами атроф, яъне меъёрҳои ахлоқӣ дорои аҳаммияти афзалиятнок мебошанд.

2. Шарҳи ҳадафҳо ба воситаи фаъолияти таълимии муаллим. Пештар, ҳадафҳо ба воситаи фаъолияти омӯзгор тавзеҳ дода шудаанд.

3 Ноил шудан ба ҳадафҳо, ки бо омӯзиш вобастагӣ доранд (ташаккул додани донишҳо ва маҳорату малакаҳо), ки дастовардҳои онҳо метавонанд бо ёрии ченакҳо (вазифаҳои махсус) ва мақсадҳои майлқунандагон чен карда шаванд. Охириҳо бо тарбия ва инкишофи донишҷӯён алоқаманд мебошанд ва дастовардҳои онҳо наметавонанд бо ёрии ченқунакҳо чен карда шаванд, зеро онҳо имрӯз дар педагогика коркард карда нашудаанд.

4. Амалӣ намудани мақсади муносибати салоҳиятнок, ки ташаккулёфтагии маҳорати истифода бурдани мундариҷаи азхуднамудаи донишҷӯёнро (донишҳо, маҳорату малакаҳо) дар ҳаёти ҳаррӯза, дар ҳолатҳои амиқи ҳаётӣ пешбинӣ менамояд, ки бо ҳифзи чуғрофӣ, донишҷӯён хусусиятҳои забонҳои Олмони қадим, риоя намудани меъёрҳо ва қоидаҳои тарҷумаи матнҳо алоқаманд мебошанд.

5. Тавсияи мақсадҳо дар шакли фаъолият (дар шакли намудҳои муайяни фаъолият), коҳиш ёфтани вазни қиёсии маҳорат, ки бояд донишҷӯӣ онҳоро аз худ намояд. Илова бар ин, на танҳо номгӯи амалҳо зиёд мегарданд, ки донишҷӯён бояд онҳоро тавонанд, балки хусусияти сифатии онҳо низ тағйир меёбад-ҷойгоҳи пойгоҳи амал, ки тибқи амалинамоии донишҳо ва салоҳияти забондонӣ, ки бо неруи амалӣ вобастагӣ доранд, зимни татбиқ арзёбии ахборот, дастрасии ахборот аз

сарчашмаҳои гуногун, корбарии методҳои донишҳои илмӣ (мушоҳиданамой, таҷриба, моделсозӣ) зиёд мегардад.

6. Ҳангоми муайян кардани мақсадҳо бо воситаҳои фанҳои гуногуни таълимӣ, аҳаммияти махсус ба ташаккул додани маҳорату малака ва роҳҳои фаъолияти умумии таълимии донишҷӯён дода мешавад, аз ҷумла забони англисӣ ҳам.

7. Мавҷуд набудани тақсимоти мақсадҳо ва вазифаҳои таълимот, таҳия намудани дараҷабандии мақсадҳо. Дар назария ва амалияи омӯзиши забони англисӣ тақсимоти амиқи мафҳумҳои «мақсадҳо» ва «вазифаҳо», ба мисли дидактика мавҷуд намебошад. Ҳамин тавр, В. В. Краевский қайд менамояд, ки «мақсад бо воситаи лоиҳа ифода меёбад, вазифаи омӯзиш бошад, иҷро намудани лоиҳаро мефаҳмонад» [161, с.65].

Тавсифи мазкур ба баҳамии ин мафҳумҳо, ки якдигарро такрор менамоянд, оварда мерасонад. Дар қорҳои педагогҳо-филологҳо дар як ҳолатҳо мақсадҳо ҷудо карда мешаванд, дар ҳолатҳои дигар – вазифаҳо, басо аҳён – ҳам мақсадҳо ва ҳам вазифаҳо, ки тавзеҳи онҳо хеле наздик мебошад ва қариб бо пуррагӣ мувофиқ меояд.

Дар дидактика айни замон таҳқиқотҳои анҷом дода мешаванд, ки бо тартиб додани низоми амиқи мақсадҳо ва дараҷабандии онҳо – таксономияи педагогӣ алоқаманд мебошад, инчунин, таъсис додани забони фаҳмо барои тасвир намудани мақсадҳои омӯзиш. Соли 1956 дар ИМА аз ҷониби равоншиноси амрикоӣ Б. Блум таксономияи мақсадҳои педагогӣ тартиб дода шуд.

Б. Блум кӯшиш намуд сифати азхуднамоии донишхоро бо истилоҳоти фаъолият тасвир намояд. Блум 6 сатҳи донишхоро ҷудо намуд, ки аз ҷониби ӯ қобилиятҳои маърифатӣ номгузорӣ шуданд. Блум се соҳаи фаъолиятро ҷудо менамояд: когнитивӣ, ки мақсадҳои аз дар хотира гирифтани ва такрор намудани маводди омӯхта то ҳалли проблемаҳоро дар

бар мегирад; самаранокӣ, ки ҳадафҳои ташаккули муносибатҳои эҳсосӣ-шахсиро зимни мавҷудоти воқеияти атрофро фаро мегирад; қисми психомоторӣ, ки ҳадафҳои алоқаманд бо ташаккул ёфтани фаъолияти ҳаракатёбанда, манимулятивӣ, мутобиқати асабӣ-мушакӣ (малакаи хатнависӣ, нутқ, тарбияи ҷисмонӣ, таълими меҳнат)-ро дар бар мегирад.

Дар педагогика категорияҳои мақсадҳо дар соҳаи когнитивӣ (маърифатӣ) аз ҳама зиёд паҳн гардидаанд, зеро муайян намудани сатҳи расидан ба мақсадҳо дар соҳаҳои аффективӣ ва психомоторӣ ба коркарди иловагӣ эҳтиёҷ доранд.

Б. Блум 6 категорияи мақсадҳои таълимиро дар соҳаи когнитивӣ чун менамояд:

1. Дониш. Дар хотира гирифтани ва такрор намудани маводди омӯхташуда.

2. Даркнамоӣ. Нишонаи қобилияти дарк кардан – дигаргун намудан (интиқоли мавод аз як шакли баён ба дигар – аз суханӣ ба математикӣ), инчунин, тафсири мавод аз ҷониби шогирд (фаҳмонида додан, баёни кӯтоҳ) ё тахмин намудан дар бораи рафти минбаъдаи зухурот, рӯйдодҳо (пешгӯии оқибатҳо, натиҷаҳо).

3. Истифодабарӣ. Маҳорати ба кор бурдани донишҳои худ дар шароити муайян ва ҳолатҳои нав. Амалан истифода бурдани қоидаҳою усулҳо, мафҳумҳою қонунҳо ва принципҳои назарияҳои омӯхташуда.

4. Таҳлил. Малакаи тақсим намудани мавод ба қисматҳо, то ин ки сохтори он бо таври амиқ маълум гардад. Муайян намудани қисматҳои пурра, ошкор намудани робитаҳои мутақобила миёни онҳо, дарк намудани принципҳои ташкили пурра.

5. Синтез. Малакаи пайвасти намудани ҷузъҳо, барои ба даст овардани шакли пурра, ки дорои навгонӣ мебошад. Чунин маҳсулот метавонад маълумот (гузориш, маъруза), нақшаи амалҳо ё якҷоягии маълумотҳои

умумигардонидашуда (нақшаҳо барои ба тартиб даровардани маълумотҳои мавҷудбуда) буда метавонад.

6. Арзёбӣ. Маҳорати арзёбии аҳаммияти ин ё он мавод барои мақсади муайян.

Моделе, ки аз ҷониби Б. Блум пешниҳод карда шуд, «дар таксономия бо омезиши натиҷаҳои омӯзиш роҳ дода шудааст (дониш, фаҳмиш, истифодабарӣ) бо амалиётҳои зеҳнӣ (таҳлил, синтез, арзёбӣ), ки асосҳои азхуднамоии донишхоро ташкил менамоянд» [47, с.160].

Ҳангоми муайян намудани сатҳи таълимоти умумии донишҳо бо категорияҳои зерин маҳдуд шудан мувофиқи мақсад мебошад: дониш, фаҳмиш ва истифодабарӣ, чунки меъёри ташаккул ёфтани онҳо барои гузаронидани таҷриба имконпазир аст ва онҳо барои муайян намудани сатҳи таълимоти умумии омодагии донишҷӯён кофӣ мебошанд, онҳо мақсадҳои амиқи воқеъан комёбшаванда ва натиҷаҳои таълимотро инъикос менамоянд.

Ҳамин тавр, ба сифати категорияҳои асосии мақсадҳои таълимӣ метавон дониш, фаҳмиш ва истифодабариро ном бурд. Зери категорияи «дониш» маҳорати донишҷӯён доир ба тавзеҳ намудани мафҳумҳо, ошкор намудани моҳияти онҳо, номбар намудани аломатҳои предметҳо ва зухурот фаҳмида мешавад. Категорияи «фаҳмиш» ба ташаккулёбии маҳоратҳои зеҳнӣ таъям менамояд ва бознамоии амиқтар моҳияти раванд ё зухуроти омӯхташаванда, механизми он (хислатҳо), барқарор намудани робитаҳои мутақобила миёни мафҳумҳоро дар назар дорад, яъне маҳорати муайян намудани робитаҳои сабабӣ-натиҷавӣ, муқоиса намудани объектҳо. Категорияи «истифодабарӣ» бо доштани маҳорати ба кор бурдани донишҳои азхудкарда, масалан, шинохтани объектҳо аз рӯи тасвири онҳо, асоснок намудани хулосаҳои худ, ба кор бурдани донишҳои худ барои тартиб додани нақшаҳою ҷадвалҳо ва овардани далелҳо барои

шарҳ додани ягон назария иртибот дорад. Мутобиқ ба категорияҳои дар боло зикргардида сатҳҳои азхуднамоии донишҳо чудо карда мешаванд: паст – «дониш», миёна – «фаҳмиш», баланд – «истифода бурдан». Сатҳи баланд мавҷуд будани маҳорати истифода бурдани донишҳо, истифода бурдани онҳо барои асоснокнамоии қонуниятҳои филологӣ ва умумигардониҳои ҷаҳонбиниро пешбинӣ менамояд. Донишҷӯ аломатҳои мавҷудоти зиндари дар сатҳи «дониш» бояд шуморад, пешниҳодоти пайдошавии ҳаёт, шарҳи мафҳуми ««ҳаёт» дар сатҳи «фаҳмиш»-и мавҷуди зинда ва ғайризиндари муқоиса намудан, ошкор намудани нишонаҳои фарқкунандаи низомҳои зинда; дар сатҳи «истифодабарӣ» - донишхоро дар бораи моҳият ва ба вучуд омадани ҳаёт, барои исбот намудани ягонагии ҷаҳони материалӣ, забон ва мавҷудоти ғайризинда, истифода барад.

Дар дараҷабандии мазкур мақсадҳо бо вазифаҳо якҷоя мешаванд ва ҳамчунин вазифаҳо ба мақсадҳо мубаддал мегарданд. Ин проблемаро В. Д. Шадриков таҳқиқ намуда, қайд менамояд, ки «дар фаъолияти таълимӣ мақсади шахси калонсол ба вазифаи таълимӣ табдил меёбад ва мақсади шогирд мегардад. Ин дар раванди дарки аҳаммияти шахсии вазифаи таълимӣ ва қабул намудани он ҳамчун аҳаммияти шахсидошта амали мегардад» [317, с.270].

Дар стандартҳои таълимӣ мақсадҳои маълумоти филологӣ нисбат ба ҳамаи ҷонибҳои раванди таълимӣ тасниф карда шудаанд ва ба омӯзиш равона карда шудаанд (азхуд намудани донишҳо, касб кардани маҳорат, истифода бурдани донишҳои ба даст овардашуда ва маҳоратҳо дар ҳаёти ҳаррӯза), тарбия ва инкишофи донишҷӯён. Дар баробари ин диққати махсус ба инкишофи шавқмандии маърифатӣ, ба қобилияти зеҳнӣ ва эҷодӣ дода шудааст. Тафовут дар мақсадҳои омӯзиши забони англисӣ дар зинаҳои маълумоти асосӣ ва миёна (пурра) мушоҳида карда мешавад (дар

сатҳои асосӣ ва соҳавӣ). Агар дар сатҳи асосӣ мақсадҳо ба ташаккулёбии фарҳанги умумӣ, малакаи рафтори дуруст дар ҷуғрофӣ равона карда шуда бошад, пас дар сатҳи соҳавӣ онҳо ба васеънамояи ва амиқкунии донишҳо, ташаккул додани маҳоратҳо, ки барои идома додани таълимот ва дохил шудан ба муассисаҳои олии таълимии касбӣ заруранд, ки дар он ҷо фанҳои филологӣ омӯзонида мешаванд, равона карда шудаанд.

Гуфтаҳои болоро натиҷагирӣ намуда, бояд қайд намоем, ки дар шароити гузариш ба мактаби фарҳанги муносиб инкишофи шахсияти донишҷӯён афзалиятноктар мегардад, самтгирии он, ки бо низоми сабабҳо муайян карда мешавад, аз ҷумла шавқмандии маърифатӣ. Аз нуқтаи назари мо, ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ бояд инъикоси худро дар ташаккул ёфтани ҷанбаҳои таълимӣ, таълимӣ ва инкишофдиҳандаи маълумоти филологӣ ёбад.

Мавриди зикр аст, ки аз ҷониби мо, вобаста ба ин ҳолат се қисмати асосии мақсадҳои маълумоти филологӣ муайян карда шуданд:

Қисми 1 (мақсадҳои таълимӣ) – ташаккул додани донишҳо оид ба объектҳои зинда вобаста бо забоншиносӣ, усулҳои таълими он объектҳо, ташаккул додани маҳорату малақаҳои махсуси забоншиносӣ ва таълимӣ, аз ҷумла, малақаҳои омӯзиши мустақилона ва ҷустуҷӯи манбаъҳои маълумот;

Қисми 2 (мақсадҳои тарбиявӣ) – ёд додани донишҳои забоншиносӣ, ки барои тасвири илмии ҷаҳон заруранд, муносибати оқилона бо тамоми объектҳои зинда, инсонгаро намудани маълумоти забоншиносӣ бо роҳи тақвият бахшидан ба самти арзишӣ ва гигиениии он;

Қисми 3 (ҳадафҳои ташаккулдиҳӣ)-дарккунии сабабҳои муҳимияти маълумот, баланд бардоштани шавқу рағбати маърифатии донишҷӯён оид ба азхудкунии забони англисӣ, ташаккул додани салоҳиятҳои эҷодкорӣ ва

зеҳнӣ бо тарзи баргузоркунии мустақилият зимни фаъолияти мансуби пажӯҳишии муҳассилин зимни машғулиятҳои синфӣ ва ғайрисинфӣ

Татбиқи ин ҳадафҳо табдили нави донишҳо забонӣ ва ҳамчунин ҳуди чараёни таълимро талаб менамояд, яъне паҳлуҳои мундариҷавӣ ва фаъолнокии маълумоти забон. Дар таҳқиқоти мо муносибатеро истифода мебарем, ки аз ҷониби Г. И. Шукина пешниҳод карда шудааст, ки «мутобиқ ба он сарчашмаҳое, ки ташаккулёбии шавқмандии маърифатиро ҳавасманд менамоянд, мундариҷаи фаннии маводди таълимӣ, ташкил ва хусусияти ҷорӣ шудани фаъолияти маърифатии донишҷӯён, муносибат миёни иштирокчиёни раванди таълим мебошанд» [329, с.74].

Натиҷаҳои таҳқиқоти аз ҷониби мо гузаронидашуда, аз ҷумла, ҷанбаҳои мундариҷавӣ ва фаъолиятнокии раванди таълим аз нуқтаи назари роҳҳои ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ дар педагогика ва методикаи забони англисӣ, дар ҷадвали 1 оварда шудаанд.

Сарчашмаҳо ва роҳҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ дар педагогика ва методикаи забони англисӣ

№	Олим	Сарчашмаҳо ва роҳҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ	Ташкил намудани фаъолияти маърифатӣ
		Мундариҷаи донишҳо	
	1	2	3
1.	В. В. Половсов	Омӯзиши шаклҳо дар робита бо вазифаҳо, тарзи ҳаёт – дар робита бо муҳити буду бош	Принсипҳои возеҳӣ ва предметнокии таълим
2.	Д.Н.Кайгородов	Муносибати забоншиносӣ дар таълим	Омӯхтани забони англисӣ дар экскурсияҳо
3.	И.И.Полянский	Муносибати забоншиносӣ дар таълим	Омӯзиши забон бо роҳи ташкил намудани экскурсияҳо, машғулиятҳои амалии мушоҳидакорӣ
4.	К.П.Ягодский	Муносибати забоншиносӣ дар таълим	Низоми корҳои амалӣ барои мактаби ибтидоӣ, инкишофи мушоҳидакориро таҳия намудааст
5.	Б. Е. Райков	Интихоб намудани маводди муҳимми ҳаёти, ки метавонад бо роҳи таҷрибавӣ-тарҷумонӣ азхуд карда шавад	Истифода бурдани усули таҷрибавӣ – таҳқиқотӣ
6.	А. А. Яхонтов	Муносибати забоншиносӣ дар таълим	Омӯхтани забон бо роҳи ташкил намудани мушоҳидаҳо, тарҷумаи матнҳои гуногун, гурӯҳбандӣ намудан
7.	Б.В.Всесвятский	Пурзӯр намудани самтнокии назариявии донишҳо, илмӣ будани онҳо	Ташкил намудани кори мушоҳидавӣ, корҳои мустақилона, экскурсияҳо, таҷрибаҳо, корҳои амалӣ, ба роҳ мондани проблемаҳои маърифатӣ, робитаҳои мутақобилаи усулҳо
8.	Г. И. Шукина	Навгонии донишҳо, тавзеҳ намудани ҷанбаҳои таърихии донишҳо, дастовардҳои муосири илм, аҳамиятнокии амалӣ,	Якҷоя намудани шаклҳои гуногуншакли кори мустақилона, аз худ намудани роҳҳои нави фаъолият, истифода бурдани

		нишон додани аҳаммияти шахсӣ ва ҷамъиятии донишҳо	муносиботи проблемавӣ ва таҳқиқотӣ, корҳои эҷодӣ ва амалӣ
9.	Н. М. Верзилин, В.М.Корсунская	Шавқмандии мавод, проблеманокии он	Истифода бурдани корҳои таҳқиқотӣ, хондани адабиёти иловагӣ, якҷоя намудани усулҳои амалӣ ва возеҳ, машғулиятҳои ғайриаудиторӣ. Зиёд шудани мустақилий, масъалагузорӣ
10.	Е.П.Бруновт	Шавқмандии мавод, ҳамроҳ намудани маълумотҳо дар бораи дастовардҳои муосири илм ва таҷриба	Ташкили корҳои мустақилона ва иҷрои корҳои омӯзишӣ
11.	В. Н. Максимова	Навгонии донишҳо, робитаи нав ва кӯҳна, ворид намудани ғояҳо ва мафҳумҳои ҷаҳонбинӣ, маълумотҳо дар бораи усулҳои илм, таърихи илм, дастовардҳои муосир ва проблемаҳои илм, мавҷуд будани маълумотҳои амалӣ, барпо намудани робитаҳо бо ҳодисаҳои ҷорӣ, шавқмандии мавод	—
12.	Б.Д.Комиссаров	Баланд бардоштани хусуяти илмӣ-назариявии донишҳо	Истифода бурдани усулҳои фаъол: усули ҳолатҳои амик, усули ҳодисаҳо, ҳучуми зеҳнӣ, бозиҳои таълимӣ, воридшавӣ
13.	Т. В. Иванова, Г. С. Калинова, А. Н. Мягкова	Пурзӯр намудани муносибатҳои функционалӣ ва филологӣ, маводди забоншиносӣ, баланд бардоштани сатҳи илмӣ – назариявии донишҳо, шавқоварии мавод	Баланд шудани нақши усулҳои таҷрибавӣ: таҷрибаҳо, мушоҳидаҳо, корҳои амалӣ, моделсозӣ, бозиҳои нақшдор. Истифода бурдани корҳои лингофонӣ ва амалӣ, экскурсияҳо, маводди дидактикӣ, машқҳо
14.	В. В. Пасечник	—	Ташкил намудани фаъолияти дастаҷамъии таълимӣ-маърифатӣ, якҷоя истифода бурдани корҳои мустақилона бо дигар намудҳои фаъолияти таълимӣ, ташкил намудани корҳои эҷодӣ, истифода бурдани барномаҳои компютерӣ

Чи тавре ки аз мундариҷаи ҷадвал дида мешавад, аз ҷониби олимони роҳҳои гуногуни шавқмандии маърифатӣ аз нуқтаи назари мундариҷавӣ ва ғаёлноқӣ пешниҳод карда мешаванд. Вобаста аз мақсадҳои маълумоти филологӣ, ки аз ҷониби мо гузошта шудаанд аз нуқтаи назари ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатӣ, мо мундариҷаи донишҳо ва пурзӯр шудани самти забоншиносии мундариҷаи маълумоти филологиро ҳамчун ҳавасмандкунонии муҳимтарини ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатӣ баррасӣ менамоем. Муфассалтар ин масъалаҳо дар боби дуюми диссертатсияи мо баррасӣ карда хоҳанд шуд.

Масъалаи беҳтар ба роҳ мондани ғаёлияти мустақилонаи донишҷӯён ҳангоми ба кор бурдани шаклҳои усулҳои гуногуни таълимӣ аз ҷониби Н. М. Верзилин ва В. М. Корсунская мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд, инчунин олимони мазкур «ба робитаи мутақобилаи шаклҳои ташкилӣ ва усулҳои таълимӣ ва ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир намудаанд» [58, с.57-62].

Масъалаи «Тавҳам ба кор бурдани ғаёлияти репродуктивӣ ва эҷодӣ, ташкил намудани ғаёлияти дастаҷамъии омӯзишии муҳасилин ва корбурди якҷояи корҳои мустақилона бо дигар намудҳои ғаёлияти таълимӣ ҳамчун яке аз воситаҳои ташаккул додани шавқмандии маърифатии муҳасилин дар таҳқиқоти диссертатсионии В. В. Пасечник ба таври васеъ ва ҳаматарафа тавзеҳ дода шудаанд» [241, с. 120].

Яке аз ҷузъҳои низоми педагогӣ – воситаҳои таълимие мебошад, ки амалӣ намудани принципҳои умумидидатикӣ, аёнӣ ва дастрасиро таъмин менамоянд, инчунин имконият медиҳанд намудҳои мухталифи ғаёлият истифода бурда шаванд, ки ба ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат менамоянд. Ҳангоми омӯзиши фанни забони англисӣ ба ҳайси сарчашмаи иттилоот метавонанд таҷҳизоти мухталифи таълимӣ хизмат намоянд, аз ҷумла, ҳангоми омӯзиши забони

олмони қадим, дастгоҳҳо ва таҷҳизоти техникий зерин: дастгоҳҳои оптикӣ, дастгоҳҳо оид ба физиология, зарфҳои гуногун ва лавозимоти дигар, воситаҳои чопии таълим, аз қабилӣ чадвалҳои намоишии чопӣ, маводди дигари таълимӣ, воситаҳои намоиш дар экран ва садобарории таълимӣ, ба мисли видеофилмҳо, лавҳаҳо, диапозитивҳо-слайдҳо, чадвалҳо – фолияҳо, инчунин маводҳои муосири иттилоотӣ, ба монанди фитаҳо, барномаҳои компютерӣ, ағниятҳои электронӣ ва ғайра, таҷҳизотҳои тахникии таълим (таҷҳизот барои зоҳир намудани иттилооти гузошташуда: диапроекторҳо, графопроекторҳо, эпипроекторҳо, видеомагнитофонҳо, компютерҳо ва ғайра), адабиёти таълимӣ-методӣ барои омӯзгорон ва донишҷӯён.

Вобаста аз мақсадҳо, мундариҷаи маводди омӯхташаванда, таҷрибаи гузаштаи маърифатии донишҷӯӣ қорҳои лингофонӣ метавонанд дорои хусусияти репродуктивӣ, ҷустуҷӯӣ - ва тарҷумонӣ бошанд. Гузаронидани қорҳои лингофонӣ иваз намудани намуди фаъолиятро дар машғулият таъмин менамояд, ки имкон медиҳад қобилияти қориро нигоҳ дошта, хасташавии донишҷӯёнро қоҳиш диҳад ва шавқмандии маърифатино ташаккул диҳад.

Лавҳаҳои намоишии чопӣ – таҷҳизоти паҳнгардидатарин ва дастраси таълимӣ маҳсуб меёбанд, ки истифода намудани қиҳози мураккабро талаб наменамоянд, ки барои донишҷӯён иттилооти илмиро дар бар мегирад.

Таъиноти дидактикий воситаҳои экранӣ-садобарор доир ба забони англисӣ – ташаккул додани мафҳумҳои маҳсуси забоншиносӣ мебошад. Бо ёрии воситаҳои экранӣ имкон дорад усулҳои муосири таҳқиқоти илмӣ, дастовардҳои илмӣ нишон дода шаванд ва маводди муайяни забоншиносӣ пешниҳод қарда шавад, ки онро бевосита мушоҳида намудан ғайриимкон аст. Ағниятҳои экранӣ-садобарор бо шакли пешниҳод намудани мавод, шавқоварии баён, бо истифода бурдани усулҳои муқоисавӣ, қиёс намудан,

намудҳои махсуси банаворگیری фарқияти мусбӣ доранд. Воситаҳои экранӣ-садобарор метавонанд ҳамчун яке аз шаклҳои моделсозии воқеияти объективӣ фаҳмида шаванд. Дар замони кунунӣ албомҳои лавҳаҳо аз рӯйи мавзӯҳои мухталифи забони англисӣ васеъ паҳн гардидаанд. Аз рӯйи вазифаҳои дидактикии худ лавҳаҳо ва ҷадвалҳо ба нусхаи ҷопии истифодабарии номунтазам шабоҳат доранд, вале барои намоиш додани онҳо дастгоҳҳои махсус заруранд.

Ҳангоми таълими забони англисӣ малакаҳои кор бо сарчашмаҳои гуногуни ахборот, қобилияти амалисозии технологияи гуногуни компютерӣ аҳаммияти муҳимро дорост. Воситаҳои басо муҳим барои таълимоти соҳавӣ ағниятҳои гуногуни электронӣ, барномаҳои омӯзишӣ ва назораткунандаи компютерӣ ба шумор мераванд. Ин воситаҳои таълимӣ метавонанд барои машғулиятҳои инфиродӣ ва гурӯҳӣ истифода бурда шаванд, ки барои омӯзиши гуногунсатҳ махсусан ғоидаовар мебошанд.

Ҳар як машғулият интихоб намудани таҷҳизоти муайяни таълимиро тақозо менамояд, ки воситаҳои таълимиро дар якҷоягӣ ва пайваस्ताгии муайян истифода намоем, зеро ягон намуди ин воситаҳо қодир нест вазифаҳои гузошташудаи муайяни методиро пурра иҷро намояд. Ҳар як воситаи таълимӣ дорои имкониятҳои муайян мебошад ва дигар воситаро пурра менамояд, вале онро бо пуррагӣ иваз наменамояд. Аз ин лиҳоз, зарур меояд, ки воситаҳои таълимиро бо таври маҷмӯӣ истифода намоем. Назарияи истифодаи маҷмӯӣ дар давоми солҳои зиёд дар мисоли ҳамаи фанҳои таълимӣ таҳия шуда буд. Чи тавре ки Т. С. Назарова қайд менамояд, «ба таври мақсаднок тавҷам истифода намудани воситаҳои таълимӣ боиси таъсири ҳаматарафа ба донишҷӯён мегардад. Инчунин барои ба вучуд овардани ҳолати проблемавӣ ва ҷустуҷӯи роҳи ҳалли он, инкишофи фаъолияти зеҳнии донишҷӯён, ба вучуд омадани мустақили ва маҳорату малакаҳои зарурии онҳо, анҷом додани корҳои идоракунию

худидоракунӣ ва ташаккул ёфтани ҷаҳонбинии илмӣ мусоидат мекунад» [214, с.61].

Тавре ки Шамсова Б. Қ. қайд мекунад, «имрӯзҳо раванди таълими касбии забонҳои хориҷӣ бояд дар заминаи методҳои интенсивӣ (босуръат) ба роҳ монда шавад. Яке аз роҳҳои сарфа намудани вақти донишҷӯён, эҷодкорона муносибат кардани онҳо ба таълим мебошад. Илова бар ин, дар раванди таълим на танҳо натиҷа муҳим аст, балки инчунин дар бобати ҷӣ гуна ба даст овардани он низ бояд фикр кард. Яъне, натиҷае мебояд ба даст овард, ки зуд, ба осонк ва аз ҷиҳати иқтисодӣ каммасраф бошад. Методи ба касбият нигаронидашудаи таълими донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба инобат гирифтани ҳолатҳои зеринро дар таълими забонҳои хориҷӣ пешниҳод менамояд: таълими ҳамгиро (дар робита бо дигар фанҳо таълим додани забони хориҷӣ); тавачҷух додан ба имкониятҳои инфиродии донишҷӯён; робитаи зич байни назария ва амалияи забони хориҷӣ; назорат ва ислоҳи корҳои аудиторӣ ва корҳои мустақилонаи донишҷӯён; таъҷ ба дастовардҳои дидактика, ки фаъолияти ба ҳам алоқаманди омӯзгор ва донишҷӯро инъикос мекунанд» [320, с.324].

Дар баробари ин мушкилии корбурди таҷҳизоти техникаи таълимӣ дар дарсҳои забони англисӣ ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимми ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба таҳқиқоти махсус эҳтиёҷ дорад, зеро мучаҳҳаз намудани муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо таҷҳизоти таълимӣ дар сатҳи зарурӣ ба анҷом нарасидааст. Аз ин лиҳоз, нақши таҷҳизоти таълимиро дар ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ мо инкор накарда, ба ин назарем, ки бо таври амиқ таҳқиқ намудани проблемаи мазкур мувофиқи мақсад аст.

Бояд он ҳолатро дар назар дошта бошем, ки як воситаи таълимӣ вобаста аз ҳолати педагогӣ метавонад вазифаҳои муҳталифро иҷро намояд. Аҳаммияти зиёдтар бояд ба хусусиятҳои фаъолияти маърифатии

донишчӯён оид ба аз худ намудан, ҷустуҷӯи мустақилона, истифодабарии эҷодии донишҳои андӯхта, маҳорату малакаҳо дода шавад.

Воқеан, пажӯҳиши мо аз заминаи муносибати бонизом неру мегирад, ки он боис мегардад, ки таълимро ҳамчун асоси омӯзиши пурраи ҳадафҳои муҳтаво (мундариҷа), шаклҳои омоданамой, тарзҳо, усулҳои таълимию методӣ, инчунин ҷиҳатҳои мундариҷавию фаъолиятнокиро ягона баррасӣ намоем. Дар асоси таҳлили корҳои илмӣ дар соҳаи педагогика ва роҳҳои омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби мо мақсадҳои маълумоти филологӣ бо дарназардошти зарурияти ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ, муайян намудани вобастагии раванди шавқмандии маърифатӣ аз истифодабарии дурусти шаклҳо, усулҳо ва тарзҳои таълимӣ муайян карда шуданд. Аз ҷониби мо низоми педагогии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён, ки ягонагии ҷиҳатҳои мундариҷавӣ ва фаъолиятнокии таълимро дар бар мегирад, асоснок карда шудааст; шароитҳои педагогӣ, ки ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатиро таъмин менамоянд, муайян карда шуданд ва он шароитҳо аз инҳо иборатанд:

1. Дар ҷанбаи мундариҷавӣ – пурзӯр гардидани самти филологӣ, пеш аз ҳама, донишҳои забоншиносии донишчӯён;

2. Дар ҷанбаи фаъолиятнокӣ – ташкил намудани фаъолияти мустақилонаи пайвастаи ҷустуҷӯии донишчӯён дар машғулиятҳои аудиторӣ ва корҳои ғайриаудиторӣ, яққоя ба кор бурдани шаклҳои мухталифи ташкили таълим ва корбурди самарабахши тарзу усулҳои омӯзиш дар машғулиятҳои омӯзишӣ дар дарсҳои аудиторӣ ва корҳои ғайриаудиторӣ.

Таҳлили пажӯҳишҳои психологию педагогӣ доир ба масъалаи ташаккули шавқмандии маърифатӣ ва касбӣ дар донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ имкон дод, ки тавсияҳои сершумори марбут ба ташаккули шавқмандии

маърифатие муайян карда шаванд, ки ба баланд бардоштани самаранокии раванди педагогӣ мусоидат мекунад. Дар асоси ин тавсияҳо, омилҳо ва воситаҳои ташаккули шавқмандии маърифатие муайян карда шуданд, ки дар раванди санҷиши фарзияҳои таҳқиқоти ғавқ аз санҷиши таҷрибаю озмоиш гузаштанд.

Дар назария ва амалияи педагогикаи мактаби олий доир ба ташаккули шавқмандии маърифатӣ равишҳои мухталифе мушоҳида мешаванд. Таҳлили анҷомдодашуда имкон дод, ки ин равишҳо муайян ва ҷамъбаст карда шаванд.

Яке аз чунин равишҳо аз муқаррароти методии машҳур бармеояд, ки чунин аст: «маводди таълимӣ дар раванди омӯзиш фаҳмо ва дастрас баён карда шавад». Аммо равиши мазкур ба рушди ҳадди аксари шавқу рағбат, ғаълонокӣ, эҷодкорӣ ва мустақилияти донишҷӯён мусоидат намекунад.

Равиши дигар аз чунин тарзи ташкили омӯзише иборат аст, ки омӯзгор мазмун ва мундариҷаи мавзуро ба донишҷӯён мефаҳмонад ва вобаста ба мавзӯ ба донишҷӯён кори мустақилона месупорад. Дар чунин тарзи ғаълолияти донишҷӯӣ шавқмандии маърифатии ӯ дар раванди омӯзиши мустақилона зиёд мешавад ва ҳаҷми бештари маълумотро аз худ мекунад, ки ба аз худ кардани қоидаҳои назариявӣ ва иҷрои супоришҳои амалӣ вобастагӣ доранд.

Вижагии равиши сеюм дар он зоҳир мегардад, ки ғаълолияти мустақилияти донишҷӯӣ, пеш аз ҳама, тавассути таълими ғаълолияти фикрронӣю ҳустуҷӯии ӯ дар машғулиятҳои назариявӣ (лексияҳо), амалии семинарӣ, озмоишӣ, амалӣ ва машғулиятҳои дигар рушд мекунад. Дар таҳқиқотҳои алоҳидаи равоношиносии педагогӣ ва паҷуҳишҳои методӣ муайян шуд, ки самти мазкур дар ҷараёни таълимӣ ба воситаи корбарии омӯзиши мубрамияти масоил, корбурди супоришҳои маърифатӣ, бозигҳои омӯзишӣ, воситаҳои техникаи муосир ва усулҳои дигари таълимие, ки ба рушди ғаълолияти донишҷӯён мусоидат мекунад, ба роҳ монда мешавад.

Баъзе муаллифон дар адабиёти доир ба таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ қайд намудаанд, ки дар методика ва амалия рушди шавқмандии маърифатӣ, асосан, ба самти баланд бардоштани фаъолияти донишҷӯён дар раванди таълим аз ҳисоби усулҳои ҷудогона равона мегардад. Вале чунин равиш наметавонад пурра масъалаи ташаккули шавқмандии маърифатиро ҳаллу фасл намояд.

Дар таҳқиқоти О. А. Абдуллина, Ю. К. Бабанский, Н. В. Кузмина, В. А. Сластенина машғулиятҳои аудиторӣ, корҳои илмӣ – таҳқиқотӣ ва корҳои мустақилона ҳамчун роҳҳои асосии омодагии касбӣ, ки ба омӯзиши шахсии мутахассиси оянда, аз ҷумла ба шавқу рағбати ӯ таъсиргузор мебошанд, нишон дода шудаанд.

Дар маҷмуъ таҳлили анҷомдодашуда имкон дод, ки на ҷузъҳои алоҳида, балки низоми пурраи шароитҳо, омилҳо, методҳои (роҳҳо, усулҳо), ки ба рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар муассисаҳои олии педагогӣ мусоидат мекунанд, ошкор кардан зарур аст.

Дар муассисаҳои олии педагогӣ бо сабаби махсусияташ шавқмандии маърифатӣ ҳамчун як ангега ба фаъолияти касбӣ маърифатӣ ба шумор меравад ва ҳамзамон худ дар он ташаккул меёбад. Тавре ки таҳқиқот нишон дод, махсусан ин чиз дар донишҷӯён дар солҳои аввали таҳсилашон дар муассисаҳои таҳсилоти олий хело хуб мушоҳида мешавад. Ҳангоми таҳсили минбаъда дар донишҷӯён алоқаманд ба масъалаҳои дигари хориҷ аз доираи фанҳои таълимӣ шавқу рағбати иловагӣ пайдо мешавад.

Вазифаи таҳқиқоти мо аз ҷустуҷӯи воситаҳои педагогӣ иборат аст, ки ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва асоснок кардани омилҳои, ки боиси самарабахш гардидани раванди мазкур мегарданд, мусоидат менамоянд.

Зери омилҳои ҳолатҳои муҳим дар ягон раванд ё ҳодиса, масалан дар раванди ташаккули шавқмандии маърифатӣ, фаҳмида мешаванд. Зери

воситаҳои педагогӣ (ба маънои васеъ) методҳо (роҳҳои усулҳои амал), инчунин таъминоти моддӣ барои анҷом додани ягон фаъолият фаҳмида мешаванд.

Омилҳои ташаккули шавқу рағбат ба касбу маърифат дар корҳои таҳқиқотии Л. Г. Антипова, В. Б. Бондаревский, И. Г. Морозова, Т. К. Панкратов, В. А. Слостенин, Г. И. Шукина мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Таҳлили корҳои олимони мазкур имкон медиҳад, ки гурӯҳҳои ҳам омилҳои объективӣ ва ҳам омилҳои субъективӣ муайян карда шаванд.

Ба гурӯҳи омилҳои субъективӣ, ки ба иҷрои муваффақонаи ягон фаъолият мусоидат мекунанд, метавон хоҳиш, майл ва сазо кӯшиши донишҷӯро дохил кард, ки дар эҳсосоти мусбат ва кӯшишҳои боирода дар фаъолият зоҳир мегарданд. Ба ҷумлаи чунин омилҳо инчунин қобилият ва истеъдоди инсон, масъулиятшиносии ӯ ва қобилияти самаранок ҳаллу фасл кардани масъалаҳо ҳам дохил мешаванд. Омилҳои мазкур дар раванди фаъолият ба рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии мусоидат мекунанд. Омилҳои субъективӣ имкониятҳои дарунии донишҷӯро дар раванди фаъолият фаъол мегардонанд, зеро на танҳо маҷмуи ангеҷаҳои шахсӣ, мақсад, арзишҳо, балки муносибати махсуси донишҷӯро ба фаъолият инъикос мекунанд. Ҳамзамон онҳо ба омилҳои объективие, ки дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ фароҳам оварда мешаванд, вобастагӣ доранд.

Ба ҷумлаи омилҳои объективӣ ҳолатҳои ташкилие дохил мешаванд, ки ба фаъолияти ғайратмандонаи маърифатӣ ва созандаи субъект мусоидат мекунанд. Ба чунин омилҳо, пеш аз ҳама, ташкили омӯзиш, ки дар таҳқиқоти Л. Г. Антипова, Т. К. Панкратов, Г. И. Шукина ва муносибати байниҳамдигарӣ дар гурӯҳи академии донишҷӯён ва муносибат бо омӯзгорон, ки дар таҳқиқоти В. Н. Косирев, В. А. Слостенин, М. И. Старов баррасӣ шудаанд, дохил мешаванд.

Ташаккул ва рушди ҳар гуна талабот тавассути низоми навҳои фаъолият сурат мегирад, ки дар муайяну интихоби онҳо ангеҷа, яъне он чизе, ки ба хоҳири он инсон мустақилона вориди он фаъолиятҳо мегардад, нақши муҳим дорад.

Кор доир ба тарбияи саъю кӯшиш ба шавқмандии маърифатӣ ва фаъолияти омӯзиш қабули огоҳонаи мақсадҳои раванди омӯзиш аз ҷониби ҳуди донишҷӯёнро талаб мекунад. Таҳқиқоти Н. В. Кузмина, Ш. Надирашвили, Н. Ф. Талзина, В. А. Слостенин нишон медиҳанд, ки ташаккули мақсад ба фаъолияти инсон таъсири назаррас мерасонад. Кӯшиш ба ин ё он фаъолият ҳангоми дарки талаботи ҷомеа ба сифатҳои шахсияти мутахассис ва касби ӯ аз ҷониби донишҷӯён сурат мегирад. Дар ин маврид, ба назари мо, унсури дигар ин худбаҳодиҳии донишҷӯӣ, дониستاني ҳамбастагии имконоту қобилияти худ бо мақсадҳои маълумоти умумӣ ва касбӣ мебошад.

Муҳаққиқ В. А. Терехов ду роҳи ташаккули мақсадро нишон додааст: «1. Мақсадро ҳуди субъект мустақилона муайян мекунад. Вай самтҳои фаъолияти худро муайян мекунад ва барои ноил гардидан ба натиҷаҳои мавриди назар фаъолияти худро танзим мекунад. 2. Мақсад дар назди донишҷӯӣ аз ҷониби нафарони дигар гузошта мешавад ва ӯ онро қабул ва дар раванди омӯзиш онро амалӣ месозад» [287, с. 131-133].

Дар ҳар ду маврид ҳангоми иҷрои вазифаҳои дигаре, ки иҷрои онҳо барои ноил гардидан ба мақсади муайяншуда заруранд, мақсад вобаста ба таъсири муҳити атроф ва хусусиятҳои шахсӣ, ангезаҳо ва қобилиятҳои донишҷӯӣ тағйир меёбад.

Ба андешаи мо, ҳангоми омодагии омӯзгорони оянда роҳи дуҷумла ташаккули мақсад барои идора ва инкишоф додани шавқмандии маърифатӣ қобили қабул аст. Бинобар ин, донишҷӯ то ҳол ҳудаш амиқан ҳадафро мушаххас карда наметавонад, зиёдтар нигарони таъсирҳои беруна мешавад ва муаллим ҳини фаъолияти якҷоя метавонад ба беҳдошти бештар фаъолияти муҳассилинро ба равиши матлуб ҳидоят созад ва онро идора намояд. Дар чунин ҳолат муносибати байни омӯзгор ва донишҷӯӣ нақши муҳим дорад. Чунончи вобаста ба ин муҳаққиқ Б. С. Гершунский навиштааст: «Нияти нек, тавачҷуҳ ба манфиатҳои шавқу рағбати донишҷӯён манбаи

муносибатҳои аз ҷиҳати эҳсосот мусбати байни тарафҳо маҳсуб мешаванд ва наметавонанд ба рушди шавқ таъсиргузор набошанд» [73, с. 55].

Роҳи якуми ташаккули шавқмандии маърифатӣ ҳам имкон медиҳад, ки равандҳои омӯзиш барқарор гарданд. Барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мустақилона муайян кардани мақсад хеле муҳим доништа мешавад, вале ҳангоми идора кардани ин раванд имкон дорад, байни омӯзгор ва донишҷӯӣ ҳамдигарфаҳмӣ сурат нагирад. Ҳамбастагии мақсад ва шавқ дар он зоҳир мегардад, ки шавқ ба ягон соҳаи муайян ба миён гузоштани ҳадафҳои фаъолият дар он соҳаро талаб менамояд ва ҳар гуна мақсадгузори мустақилона аз шавқи донишҷӯӣ ба раванд ва ё натиҷаи он фаъолият гувоҳӣ медиҳад. Дар таҳқиқоти Р. Р. Бибрих, А. И. Василева қайд карда мешавад, ки «мақсад метавонад ба назари донишҷӯӣ иҷронашаванда намояд, агар он чандон ҷолиб набошад, вале ҳатто мақсади ба душворӣ амалишаванда ба назар осону воқеӣ менамояд, агар донишҷӯӣ ба амалӣ гардонидани он фаъолона кӯшиш намояд. Ҳар қадар мақсад равшантар дарк карда шавад ва ҳар қадар субъект барои амалӣ гардонидани он фаъолноктар кӯшиш ба харҷ диҳад, ҳамон қадар шавқ амиқтар зоҳир мегардад» [42, с.20 - 30].

Дар таҳқиқоти мо мақсади воқеъбинона омода намудани омӯзгорони оянда бо дарназардошти аз худ кардани донишҳои таҳассусӣ, малакаҳои касбӣ, ки дар фаъолияти касбии ояндаи худ ҷавобгӯ бошад. Чунин кор танҳо дар сурати мавҷудияти шавқи устувори маърифатии донишҷӯён имконпазир аст. Масъалаи мақсадҳои омӯзиш ва аҳаммияти шахсӣ касб кардани онҳо ба таври пурра дар корҳои В. В. Давидов [88], П. Я. Галперин ва Н. Ф. Тализина [67] ошкор карда шудаанд.

Асоси ин равандро назарияи психологӣ ташаккули мақсадноку муназзами амалҳои зехнӣ ташкил медиҳад. Ҳамзамон масъалаи пайвастагии мақсадҳои зинаҳои мухталиф ва вобаста ба таъсири муҳити беруна тағйир ёфтани онҳо ҳам баррасӣ карда шуд. Ҳамаи ин имкон дод, ки раванди

динамикии мақсадҳо на танҳо бо модели тахассусӣ, балки бо мазмуни таълим ва масъалаҳои мухталифи маърифатӣ ҳам алоқаманд карда шавад. Асоси коркарди мақсадҳоро талаботи ташхисӣ дар ҳамаи марҳилаҳои омӯзиш ва ҳамбастагии натиҷаҳо бо модели оmodасозии мутахассиси оянда ташкил медиҳад.

Бо дарназардошти мақсадҳои таҳсил ва оmodасозии касбӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ, дарки онҳо аз ҷониби ҳар як донишҷӯӣ вобаста ба хусусиятҳои фардии худ унсури муҳим дар ташаккули шахсият ба шумор меравад.

Дар сатҳи баланд ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатӣ аз ташкили таълим дар муассисаи таҳсилоти олий вобаста аст. Ба ақидаи Т. Н. Шамова, «ба ҷумлаи воситаҳои, ки ба ворид намудани ҳар як шахс ба фаъолият чиҳати расидан ба мақсадҳои мушаххаси таълимӣ–тарбиявӣ мусоидат мекунад, инҳоро метавон дохил кард: мазмуни маводди таълимӣ, методҳо, роҳҳои методӣ ва шаклҳои ташкили фаъолияти омӯзишӣ – маърифатии донишҷӯён» [319, с. 20]. Ин ақидаро В. А.Сластенин ҳам ҷонибдорӣ мекунад. Муҳаққиқи мазкур менависад «Муайян кардани таркибу муҳтавои дониш кам аст. Вазифаи бештар муҳимми дарёфти методҳои муносиби аз худ кардани он ба шумор меравад» [277, с. 72].

Ба азхудкунии муносиби донишҳо, қобилиятҳо ва малакаҳои методие мусоидат мекунад, ки ба принципҳои фаъолнокӣ, шиддатнокӣ ва ҳадди бештари наздик кардани фаъолияти омӯзишӣ ба фаъолияти касбӣ ҷавобгӯӣ бошанд. Принципҳои мазкур дар корҳои А. А. Вербитский, В. Я. Лифшис, Р. Х. Шакуров нишон дода шудаанд. Аз ҷумла Вербитский А. А. қайд мекунад, ки «барои ташкили низоми мақсаднок, ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ баррасии имкониятҳои мазмун, методҳо ва шаклҳои таълимие, ки метавонанд вобаста ба мақсадҳои омӯзиш тағйир ёбанд ва ба ҳайси воситаҳои воқеие, ки ба роҳандозӣ ва

фаълнокии фаъолияти маърифатӣ дар раванди таълим хизмат намоянд, муҳим доништа мешавад» [56, с. 24].

Мавриди зикр аст, ки таълими фаъоле, ки айни замон ба таври васеъ истифода бурда мешавад, набояд аз мадди назар дур монад. Пеш аз ҳама, шаклҳои методҳо ва воситаҳои нави ғайрианъанавии таълим дар назар аст, ки ба ҷумлаи онҳо лексияҳои проблемавӣ, семинарҳои муҳоҳисавӣ, баррасии ҳолатҳои мушаххаси касбӣ ва ҳолатҳои ҷудоғонаи зиндагӣ, методҳои математикии моделсозӣ бо ёрии компютер, бозигҳои коршиносӣ ва нақшдор, инчунин шаклҳои гуногуни корҳои илмӣ – таҳқиқоти донишҷӯён, ба мисли корҳои курсӣ, рисолаҳои хатм, корҳои хурди пажӯҳишӣ ва ғайраҳо дохил мешаванд.

Методҳои роҳҳои фаълнок кардани таҳсилот дар муассисаи таҳсилоти олии муттасил дар корҳои педагогҳо Б. В. Бокутя, С. И. Сокорева, П. А. Шеметков, И. Ф. Харламов, Д. В. Вилнеев, В. Н. Вергасов, А. А. Вербиский, В. Я. Лифшис, А. Ф. Эсаулов ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Муҳаққиқони боло зикр таъкид кардаанд, ки «ҳангоми истифодаи методҳои гуногуни таълим ба ду мақсад ноил шудан мумкин аст: - инкишофи қобилияти эҷодӣ: - ташаккули шавқ ба фаъолияти маърифатӣ ва касбӣ» [57, с.73].

Ноил гардидан ҳам ба мақсади яқум ва ҳам ба мақсади дуҷум имкон медиҳад, ки раванди омӯзиш ба маҷрои босуръаттар равона гардад. Ин пешниҳод кардани ҳаҷми бештари мавод, ҳолат ва эҳсосотнокии раванди омӯзиш, баланд бардоштани арзишмандии маводди таълимӣ аз лиҳози маълумот ва ташкили сарфақоронаи он, истифодаи тавачҷуҳи ихтиёрӣ ва ғайриихтиёрӣ талаб мекунад. Чунин тарзи пешниҳоди маводди таълимӣ донишҷӯйро ба фаъолияти маърифатӣ водор месозад ва ба ӯ имкон намедиҳад, ки бетараф бошад.

Баҳсбарангез гардидани таълим дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ лозим аст ҳамчун раванде фаҳмида шавад, ки ба дарёфти ба ҳолати фаъоли донишҷӯён, ба ошкору нигоҳ доштани ин ҳолат равона гардидааст. Ду навъи фаъолиятро фарқ мекунад: яке фаъолияти даркунӣ (фикрронӣ), дигаре фаъолияти берунӣ. Дар раванди омӯзиш ҳар ду навъи фаъолият ҷой доранд. Ҳангоми фаъолнокии берунӣ муҳассилин иштиғол ва бодикқат аст, менависад, амалҳои супориширо ҳал менамояд ва намудҳои дигари салоҳиятҳоро ба анҷом мерасонад, аммо дар баробари ин фаъолнокии вай (фикр рондан) мумкин аст, хело сатҳи паст бошад. Ба фаъолияти дарунӣ (фикрронӣ) шиддати нуфузи зехнӣ, ҳаракат ва амалиёти фикрӣ хос аст.

Рушди шахсияти донишҷӯӣ дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ ҳадди аксари фаъолият, мустақилият ва ташаббускорӣ дар раванди омӯзишро талаб менамояд. Таҳқиқоти анҷомдодашуда нишон дод, ки шавқмандии маърифатӣ, аз як тараф, дар натиҷаи амалҳои фаъолонаи субъект зоҳир мегардад, аз тарафи дигар, ба зоҳиру устувор гардидани фаъолият мусоидат мекунад.

Мутобиқан ин қоида зарурати баррасии ҷанбаҳои асосии фаъолнокии фаъолияти таълимӣ–маърифатиро ҳамчун омили муҳимми ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгориро муайян мекунад.

Аз рӯи сатҳи зоҳиршавии фаъолият метавон дар бораи ҳавасмандии донишҷӯӣ ба раванди таълим қазоват кард. Муҳаққиқ Л. Б. Илтенсон се амали донишҷӯӣ дар ҳолати педагогиро фарқ мекунад.

1. Идроки ғайрифавол ва аз худ кардани маълумоти аз берун пешниҳодшуда, вақте ки донишҷӯӣ дар нақши қабулкунанда ва рамзкушоии маълумотро иҷро мекунад. Дар ин сурат вай ҳамчун объекти ташаккулдиҳандаи омӯзгор ба шумор меравад.

2. Чустучӯи фаълонано мустақилона, дарёфт ва истифодаи маълумот. Дар ин ҳолат донишчӯ нақши интихобкунандаи худтанзим ва тавлидкунандаи маълумотро иҷро мекунад. Вай субъекте мебошад, ки бо таъсири хоҳишу рағбати инкишофёбанда ташаккул меёбад.

3. Аз берун ташкилу равона кардани чустучӯ, дарёфт ва истифодаи маълумот, ки дар ин сурат донишчӯӣ нақши интихобкунандаи идорашаванда ва тавлидкунандаи танзимшавандаи маълумотро иҷро мекунад. Вай объекти таъсири педагогӣ ва субъекти фаъолияти маърифатӣ маҳсуб мешавад.

Таҳқиқоти психологию педагогӣ самтҳои мухталифи фаъолияти таълимӣ–маърифатии раванди омӯзишро нишон додаанд.

1. Фаъолияти тақлидии бемаҳсул, ки ба ёрии он таҷрибаи як шахс аз ҳисоби таҷрибаи шахси дигар меафзояд. Фаъолияти донишчӯён ба ёд гирифтани қоидаҳои тайёр, ҳалли масъалаҳо таҳти роҳбарии бевоситаи омӯзгор сурат мегирад ва қорҳои амалӣ аз рӯйи роҳнамоҳои тайёр анҷом дода мешаванд. Фаъолияти фикрронии донишчӯён дар ин маврид чандон зиёд нест. Инсон тамоми умр ба аз худ кардани натиҷаҳои тайёр машғул мешавад, вале сатҳи фаъолияти шахси нокифоя аст.

2. Фаълнокии чустучӯӣ – иҷрокунӣ сатҳи нисбатан баландтари фаъолият мебошад, зеро дар ин маврид дараҷаи баланди мустақилият мавҷуд аст. Дар ин сатҳ донишчӯӣ метавонад, супоришро дарк кунад ва худ воситаҳои иҷроӣ онро чустучӯ намояд, вале фаъолият ҳанӯз ҳолати доимии устувор надорад.

3. Фаълнокии эҷодӣ сатҳи баланди фаъолият ба шумор меравад, зеро супоришро метавонад ҳуди донишчӯӣ ба миён гузорад ва роҳҳои иҷроӣ он аз ҷумлаи роҳҳои нави ғайриқолабӣ ва асил интихоб карда мешаванд. Зимни ин дараҷа фаъолияти мустақилона бо талошии муҳассилин ба дарк кардани нуфузи предмету ҳаводис, салоҳиятҳои ӯ оид ба ворид наммудани тағйиротҳои нав ба

тарзҳои иҷрои супоришҳои таълимӣ, иҷрои масоил ва ғайра фарқ менамоянд. Ин сатҳ дорои дараҷаи баланди рушди шахс мебошад.

Сатҳҳои фаъолноки, ки дар пажухишҳои илмӣ муайян шудаанд, аз ҳамдигар чудо нестанд: дар фаъолият мумкин аст, ки онҳо тавъам бошанд, зеро раванди педагогӣ ташкилкунанда ва роҳнамои фаъолият аст ва дар як маврид супоришҳо роҳҳои ҳалли онҳоро танзим мекунад, дар раванди дигар бошад, ҳалли онҳоро дар ихтиёри донишҷӯӣ вогузор мекунад.

Муҳаққиқони ватани муайян карданд, ки фаъолият ин ҳолати худ ба худ шахсият нест, балки он омӯзиши бо мақсад нигаронидашудаи иҷтимоие мебошад, ки захираҳои он дар фаъолият ва муошират афзоиш пайдо мекунанд. Ангезаи тавоноии фаъолият ин шавқ аст, вале бояд қайд кард, ки фаъолияти донишҷӯӣ ҳам боиси зиёд шудани маърифат мегардад, зеро байни онҳо ҳудуди дақиқ вучуд надорад: Аз ин рӯ, вазифаи асосии омӯзгор аз он иборат аст, ки барои фаъолияти донишҷӯӣ беҳтарин шароитро фароҳам оварад.

Муҳаққиқ Т. И. Шамова қайд менамояд, ки «зери фаъолгардонии фаъолияти таълимӣ тавассути воситаҳои махсус ҷалб намудани неруи зеҳнӣ, ахлоқию иродавӣ ва ҷисмонии донишҷӯён ба амалисозии мақсади мушаххас аз ҷониби омӯзгор» мефаҳмад. Ба ибораи дигар, фаъолсозии фаъолияти омӯзишӣ ин раванд ва натиҷаи ҳавасмандгардонии донишҷӯён аст. Ин «азхудкунии – самарабахши донишҳо ва роҳҳои фаъолият мебошад, ки ҳангоми он маводди таълимӣ предмети амалҳои фаъоли фикрии ҳар як донишҷӯӣ мегардад» [319, с. 74].

1.3. Мақому мароми шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ

Яке аз омилҳои муҳими ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва фаъолсозии фаъолияти омӯзишӣ – маърифатӣ ин ташаккули ангезаҳо фаъолият мебошад. Оғози аҳаммиятноки фаъолияти донишҷӯӣ муассисаи

таҳсилоти олии омӯзгорӣ ангезаҳои даруние мебошанд, ки аслан худ ба худ ба вучуд намеоянд, балки натиҷаи робитаю муносибатҳои донишҷӯӣ ба муҳити мавзӯе мебошанд, ки дар фаъолияти ӯ арзи ҳастӣ мекунад. Ҳадди аксари наздикии фаъолияти таълимӣ ба раванди маърифат бо роҳи моделсозии ҳолати мушаххаси касбӣ ва ё хизматӣ дар машғулиятҳои аудиторӣ бо таҳлили баъдӣ ва ҷустуҷӯи гунаҳои ҳал ба даст меояд. Чунин равиш бо шиносоии васеи донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ бо усулҳои мухталифи ташкили ҳолатҳои педагогӣ, психологӣ ва ғайра мусоидат мекунад. Таҳлили ҳолатҳои мушаххас умумияти равишҳо дар раванди маърифатро нишон медиҳад, инчунин ба донишҷӯӣ имкон медиҳад, ки мустақилона ва бошуурона амалҳои худ ва амалҳои атрофиёро таҳлил намояд.

Баррасии чунин масъалаҳо ба донишҷӯӣ имкон медиҳад, ки қобилияти шахсии худро дар фаъолияти меҳнатӣ дарк намояд, барномаи худтакмилдиҳиро таҳия намояд, чунки камбудихо дар дониш, қобилият ва маҳорат аз ҳисоби воситаҳои омӯзиши фаъолона равшан мегарданд.

Дар рафти хондани машғулиятҳои лексионӣ истифодаи чунин усулҳои кор, ба мисли кори эҷодӣ, ҳолатҳои проблемавӣ ва супоришҳои мушқил, баён ва таҳлили натиҷаҳои фаъолияти таҳқиқотӣ, таҳлили воқеиятҳою ҳодисаҳо аз таҷрибаи пешқадами педагогӣ, иҷрои супоришҳо доир ба мавзӯи муайян аз ҷониби донишҷӯён, шарҳи адабиёт ва ғайра тавсия дода мешаванд.

Ташаккули сифатҳои касбию шахсии мутахассиси оянда тавассути ташкили маҷмуии раванди таълим, ҳамбастагии машғулиятҳои лексионӣ, семинарӣ ва озмоишию амалӣ, тавбам намудани онҳо бо омӯзишҳои психологӣ ва кори мустақилона муяссар мегардад. Методикаи ташкили ин шаклҳои таълим дар муассисаи таҳсилоти олии дар корҳои О. А. Абдулина, С. И. Архангелский, Ю. К. Бабанский, С. И. Зиновев, М. И. Махмутов, Р. А. Низомов, Т. И. Огородников ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ба ақидаи муҳаққиқони мазкур, бартарияти таълим дар муассисаи таҳсилоти олии аз он

иборат аст, ки дар ин ҷо дар шакли равшани фарогири хусусиятҳои тахассусии мутахассисон ба донишҷӯён ҳам донишҳои касбӣ ва ҳам заминаҳои иҷтимоии фаъолияти ояндаи касбии онҳо ёд дода мешавад ва тамоми раванди таълимию тарбиявӣ ба тарбияи сифатҳои марбутаи касбӣ ва иҷтимоии шахсияти мутахассис равона гардидааст. Дар дарсҳои лексионӣ идеяҳо ва мафҳумҳои асосӣ, истифодаи адабиёти гуногун, қоидаҳои умумии назариявӣ мушаххас карда мешаванд. Дар машулиятҳои таҷрибавӣ – амалӣ корбурди назария дар амал нишон дода мешавад ва омӯзиши мақсадноки таҷрибаи амалии кор ба роҳ монда мешавад.

Дар машғулиятҳои семинарӣ ва таҷрибавӣ донишҷӯён донишҳои назариявии худро мустақкам мекунанд. Аз ин рӯ, дар ин раванд истифодаи методҳои мувоҳида ва методи моделсозии бозихҳои омӯзишӣ хеле самарабахш хоҳад.

Методи дигари муҳимми фаъолсозии фаъолияти маърифатии донишҷӯён мувоҳида, мебошад, ки Логинов И. П. вобаста ба ин метод чунин қайд менамояд «Дарки амиқи масъала ва қобилияти ҳимоя кардани нуқтаи назари худ ва ақидаи дигаронро ба назар гирифтани меомӯзонад, инчунин истифода бурдани ҳолатҳои проблемавиро ҳам донишҷӯён ёд мегиранд» [192, с.61].

Ба гуфтаи В. Окон «хусусияти асосии ҳолатҳои проблемавӣ ин ҳавасманд кардани донишҷӯён аст» [225, с.119].

Бояд зикр кард, ки ду навъи асосии эҷоди ҳолати проблемавӣ мавҷуданд. Дар ҳолати аввал проблемаи таълимӣ дар шакли равшан гузошта мешавад, яъне супориш дар аввал таҳия мешавад. Дар ҳолати дуюм ҳолати проблемавӣ ба таври равшан ба миён гузошта намешавад, онро бояд муайян ва ташкил кард (шакли норавшан). Вақте ки проблема равшан нест, баъзе душвориҳо ба миён меоянд, чунки савол ба таври ошкоро дода нашудааст. Фарқи ҷиддӣ байни ин ду ҳолати проблемавӣ вучуд надорад. Ҳангоми баррасӣ онҳо гуё бо ҳам омезиш меёбанд, вале барои раванди маърифат, проблемаҳои норавшан бештар

аҳаммият дорад. Онҳо барои таҳлилу муайян кардани робитаҳои сабабу натиҷа, муқоиса, ҷамъбаст ва мураккабтар кардани ҳолати мавриди таҳлил, ташаккули фарзия ва ғайра фаъолияти фикрии бештарро талаб менамоянд. Проблемаҳои норавшани мураккаб аз ҷониби софистҳо (аз калимаи юнонии софизм ба маънои хулосабарории шаклан ғӯё дуруст, вале моҳиятан нодуруст), антиподҳо (аз калимаи юнонии антипод ба маънои нафаре, ки аз рӯйи эътиқод ва ҳислат дар муқобили нафари дигаре аст) ва парадоксҳо (аз калимаи юнонии парадокс ба маънои андеша ва муҳокимароние, ки аз ақидаи аз тарафи умум қабулшуда фарқ мекунад) пешниҳод карда мешаванд.

Методҳои роҳҳои мазкурро тавҷам бо методҳои дигар ба қор бурдан зарур аст, инчунин мувофиқати онҳо бо мавзӯ, муҳтавои дарс ва сатҳи омодагии донишҷӯёнро ҳам бояд ба назар гирифт.

Мувоҳиҷаҳо, бозииҳои қоршиносӣ ва ҳалли ҳолатҳои проблемавӣ омодагии ҳамаҷониба ҳам мустақилона ва ҳам таҳти роҳбарии омӯзгорро талаб менамоянд.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми банақшагирии омӯзиши мундариҷаи фанни таълимӣ, тавачҷуҳи ҳоса ба он дод, ки фанни таълимӣ бояд на танҳо сифатҳои касбӣ, балки сифатҳои шахсии мутахассисро ҳам ташаккул диҳед.

Моҳият ва мундариҷаи маълумоти касбӣ бояд аз дидгоҳи арзишмандӣ ва зарурати он барои таъмин ва иштироқи фаъолонаи хатмкардаи муассисаи таҳсилоти олии омӯзгорӣ на танҳо дар ҳалли масъалаҳои касбӣ, балки ҳалли масъалаҳои хаттӣ низ интихоб карда шаванд. Интихоби озодона ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки онҳо фанҷоеро, ки ба омӯзиши онҳо шавқи бештар доранд, амиқтар омӯзанд. Чунин раванди таълим ба дарки амиқу рушди шавқмандии маърифатӣ дар раванди омӯзиш мусоидат мекунад.

Аз як тараф, мазмун ва мундариҷаи маълумот шартӣ фаъолияти маърифатии донишҷӯён маҳсуб мешавад, зеро ин талаботи қорӣ ва дурнамои қомеро инъикос мекунад, аз тарафи дигар, ҳамчун воситаи созмондиҳӣ ва

роҳандозии фаъолияти омӯзгории донишҷӯён мебошад ва бадин васила муҳтавои талаботи шахсии фард ба омӯзишро ташкил медиҳад. Масалан, муҳаққиқ Г. И. Шукина муҳтавои маводди таълимиро ҳамчун сарчашмаи шавқмандии маърифатӣ медонад, зеро «дарки зарурати дониш шавқро бедор мекунад ва дар назари донишҷӯён диалектикаи ҳодисаҳо, қонуниятҳои беохир ва абадӣ будани раванди маърифат, ки дар он донишҷӯ аллакай ба сатҳи муайяне баромадааст, боз мегардад. Муҳтавои маводди таълимӣ инчунин дар худ ангезаҳои муҳимми шавқмандии маърифатӣ, яъне дарку фаҳмидани аҳаммияти амалии донишро ҳам фаро мегирад» [331, с.115].

Таҳлили адабиёти психологию педагогӣ (П. П. Блонский, И. Гербарт, А. Дистервег, П. Ф. Каптерев, Я. А. Коменский, К. Д. Ушинский, С. О. Макаров, М. И. Драгомиров) нишон дод, ки мундариҷаи таҳсилоти олии метавонад ба шавқу завқи мутахассисони оянда таъсиргуздор бошад. Вобаста аз сатҳи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мундариҷаи маълумот бояд гуногун бошад ва талаботи таълим, ба мисли дастрасии муҳтавои маводди таълимӣ барои донишҷӯён, муназзамии мундариҷаи маълумот ва ба назар гирифтани вижагиҳои фардии донишҷӯён риоя карда шаванд.

Барои донишҷӯёне, ки шавқмандии маърифатии онҳо дар сатҳи якум (яъне дорои ангезаҳои мусбат, вале ноустувори фаъолияти донишандӯзӣ, мавҷуд набудани қобилияти корбурди донишҳои назариявӣ дар амал, тасаввуроти нокифоя дар бораи касби оянда) қарор дорад, ҳангоми интиҳоби мазмуни маводди таълимӣ ба назар гирифтани аҳаммияти он барои фаъолияти маърифатӣ ва доимӣ нишон додани истифодаи он дар кори амалӣ зарур аст. Дар ин маврид чуноне, ки Шукина Г. И. қайд мекунад ба истилоҳ «вазъияти муваффақият нақши муҳим дорад» [331, с.74].

Аз нуқтаи назари илми педагогика, «вазъияти муваффақият» ин тавъам омадани шартҳои мақсаднокию ташкилие мебошад, ки дар натиҷа имконияти ба даст овардани натиҷаҳои бештар ҳам дар фаъолиятҳои шахси ҷудогона ва ҳам

коллектив фароҳам меояд. Ба ақидаи Шукина Г. И. «Барои он ки шавқи доимию устувор пайдо гардад, донишҷӯӣ бояд дастоварди шахсии худро эҳсос намояд» [331, с.53].

Ҳолати мазкур аз омӯзгори муассисаи таҳсилоти олий ҳар чи бештар ба кор бурдани муносибати инфиродӣ ба донишҷӯӣ талаб мекунад. Чунин усули кор ба донишҷӯӣ имкон медиҳад, ки бештар муваффақона ҳонад ва ба раванди омӯзиш бештар шавқу завқ пайдо кунад, ба шарте ки вай дастоварди воқеии худро дар омӯзиш эҳсос намояд ва маводди мавриди омӯзишро хуб аз худ кунад. Донишҷӯӣ бояд боварии доимӣ ҳосил кунад, ки ӯ аз уҳдаи баргараф кардани душворихоҳе, ки ҳам дар омӯзиши назария ва ҳам дар корҳои амалӣ пеши рӯ меоянд, ба хубӣ баромада метавонад.

Барои донишҷӯёне, ки шавқмандии маърифатиашон дар сатҳи дуҷум қарор дорад (дорои ангезаи мусбати пойдор, интиҳоби огоҳонаи ихтисос, ҳассосият ба аз худ кардани донишҳои қобилиятҳо ва малакаҳои нав) дар мундариҷаи маводди таълимӣ на танҳо воқеиятҳои ҳодисаҳо, балки қонуниятҳо ва робитаҳои байни онҳо ҳам ҷолиб мебошанд. Дар ин сатҳи дониш донишҷӯён метавонанд мустақилона аз мундариҷаи маълумоти шахсан барои худ арзишмандро интиҳоб намоянд, ҳамбастагиро ба вучуд биёранд ва робитаи байни фанҳоро пайдо кунанд. Дар ин кор омӯзгор нақши роҳнаморо иҷро мекунад.

Барои донишҷӯёне, ки шавқмандии маърифатиашон дар сатҳи сеҷум қарор дорад, на танҳо мустақилона маълумоти аз лиҳози шахсӣ касбӣ арзишмандро интиҳоб карда метавонанд, балки эҷодкорона онро табдил ҳам карда метавонанд. Доираи шавқи касбии онҳо дар ин сатҳи васеъ мешавад. Онҳо ғайр аз донишҳои қобилият ва малакаҳои касбӣ ба ҷанбаҳои экологӣ ва ҷаҳонбинии ҷаҳолияти ояндашон низ тавачҷуҳ зоҳир менамоянд. Барои қонеъ гардондани талаботи шавқу рағбати вусъатёбандаи донишҷӯён курсҳои махсус, курсҳои махсуси амалӣ аз рӯй интиҳоб, гирифтани ихтисоси иловагӣ мадад мерасонанд.

Ҳангоми коркарди мундариҷаи курси махсус мо ҳаминро дар мадди назор доштем, ки кор бо он танҳо ба шарти дуруст муайян кардани ҷойгоҳ, нақш ва вазифаҳои худӣ фанни таълимӣ ва ҷойгоҳи он дар нақшаи таълимӣ ва мақоми курси махсус дар худӣ фанни таълимӣ натиҷаҳои мушаххасро ба бор меорад. Ба назар гирифтани робитаи байнифаннӣ ҳам яке аз масъалаҳои муҳим дар мундариҷаи маводди таълимӣ ба шумор меравад.

Таҳлили адабиёти махсус, аз ҷумла асарҳои Ю. К. Бабанский, М. Н. Берулава, М. А. Данилов, И. К. Журавлев, Л. В. Занков, И. И. Илясов, Н. А. Галатенко, В. С. Леднев, В. Н. Максимова, М. И. Махмутов, А. И. Мищенко, Л. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов, Н. Н. Нечаев, А. А. Пинский, Ю. И. Дик, В. И. Усанов, В. С. Шубинский, ки таҳқиқоти озмоишӣ анҷом додаанд, имкон дод принципҳои, ки иҷрои онҳо ҳам ба ҳалли масъалаҳои озмоишии дар назди ин таҳқиқот аз ҷониби мо гузошташуда ва ҳам дар маҷмӯъ ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ таъсири самарабахш мерасонад, муайян карда шаванд.

Ба ҷумлаи чунин принципҳо инҳо дохил мешаванд:

- Принципи замонӣ ва ё тартиби замонӣ (хронологӣ);
- Принципи идомаи робитаҳои дохилифаннӣ;
- Принципи ташкилӣ;
- Принципи абзорӣ (инструменталӣ);
- Принципи ҳамгирӣ ва амалисозии робитаҳои байнифаннӣ.

Принципи замонӣ имкон медиҳад, ки ин ё он масъала дар инкишофи табиӣ ва таърихӣ он баррасӣ шавад. Ин ба ташаккули ҷаҳонбинӣ мусоидат мекунад, тафаккури эҷодиро ташаккул медиҳад ва барои тарбияи муносибати инсондӯстона ба олами атрофро эҷод мекунад, мантиқ ва бархурди дидгоҳҳои мухталиф ба ҳамон як воқеиятро нишон медиҳад. Ба ғайр аз ин, баъзе аз воқеиятҳои таърихӣ ба раванди таълим унсурҳои саргармиро ворид мекунанд, ки ин ҳам ба бедор кардани шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад.

Бо рӯчуъ ба таърихи пайдоиши масъала метавон ба таври возеъ марҳилаҳои асосии маърифатро фарқ кард ва таъсири ин ё он кашфиёт ба рушди масъаларо муайян кард. Методҳои маърифатие, ки дар ҳар як марҳилаи таърихӣ ба кор рафтаанд, таҳлил кард ва дар ниҳоят ҳолати ҳозираи масъаларо ҳамчун натиҷаи ташаккули диалектикий дидгоҳҳои мухталиф муайян кард. В. М. Максимова қайд мекунад, ки вусъати баҳсбарангези масъала дар мундариҷа дар шакли мушкилоти таълимӣ пешниҳод карда мешавад, ки таҳлили онҳоро ба ҳолатҳои проблемавӣ мубаддал месозад ва ҳалли онҳо ҳамчун муборизаи андешаҳои мавқеъҳо сурат мегирад ва ворид шудан ба ин раванду ҷустуҷӯи мустақилонаи ҳақиқатро ташвиқ мекунад. Ин равиш нисбатан фаъол буда, ба ташаккули самарабахши шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад.

Принсипи идомаи робитаҳои дохилифаннӣ ба назар гирифтани ду омили асосиро талаб мекунад.

- тағйирпазирӣ ва пайдарҳамии маводди таълимӣ аз рӯйи тартиби муайяни мантиқие, ки хусусиятҳои рушди донишҷӯёнро ба назар мегирад;
- интихоби усулҳои фаъолият барои аз худ кардани он фан.

Амали омили якум барои тартиб додану баёни мазмуни фанни таълимӣ, вақте ки мавзӯи баъдӣ ба мавзӯи пештара алоқаманд аст, ҳалқунанда мебошад. Амалкарди ҷузъиёти дуҷум имконият намедихад, ки маводи (мазмуни) самтҳои мавҷудаи илм бевосита ба фанни таълимии гуногун гузаронида шавад ва коркарди назарияи таълимии мундариҷаи онро тақозо менамояд. Дар асоси ин барои пурратар ва эҷодкорона аз худ кардани донишҳо дар омӯзиши маводди таълимӣ ва тамаркузгарой (концентриум), яъне бозгашт ба маводди аллақай омӯхташуда, вале дар сатҳи сифатан баландтар мадад мерасонад. Ҳамзамон он маводи омӯзишӣ дар марҳилаи нав ва пайваस्ताгии нав мавриди муҳокима қарор мегирад, ин сабаби зиёдтар доман паҳн кардани маъно ва мафҳумҳои нав мегардад ва ҳадду ҳудуди қорбарии назарияҳои бештареро амиқ менамояд. Дар охир низомсозии қомилтар ва умумикунонии донишҳо ба амал меояд. Баргашт

ба муҳокимаҳои маводи омӯхташуда дар дараҷаи нав ба муҳассилин барои мустақилона дарккунӣ ва таҷдиди назар кардани маводи таълимӣ, ҷӯстани таҳлил ва таҳлили маводи иловагӣ, ки ин низ ба фаъолгардонии ҳавасмандгардонии маърифатӣ таъсир мекунад, шароити хубро фароҳам меоварад.

Вучуд доштани робитаҳои дохилӣ тавассути мантиқи сохтори мурағаб сохтани материали таълимӣ, ки маҷмуи (блоки) модулҳои махсусро ташкил медиҳад, зухур меёбад. Дар ин ҳолат заминаи ягонаи назариявии маҷмуи модулҳо, ҳадафи умумӣ дар ҳар як давраи омӯзиш объекти таълим маҷсуб меёбад.

Принсипи ташкилӣ ягонагии мазмун, шакл, методҳо ва воситаҳои таълимро талаб менамояд. Ин принсип, махсусан, ҳангоми ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён муҳим аст, зеро ба он мазмуну маълумоти омӯзишӣ ва роҳҳои пешниҳод намудани онҳо аз тарафи омӯзгор ва қобилияти мустақилона аз худкунии донишҳо аз тарафи донишҷӯён ҳам таъсиргузор мебошад. Ин принсип аз муаллимони муассисаҳои таълимӣ, корбарии усулҳои гуногуни таълим ва аёният дар ҷараёни дарсҳоро тақозо менамояд, ки ташаккули равандҳои равонӣ (тафаккур, идрок, хотира, диққат, таҳаюл)-ро фаъол гардонада, бо ин тарз ба эҳё ва ташаккули ҳавасмандии маърифатии муҳассилин мусоидат менамояд.

Принсипи абзор. Принсипи мазкур дар муҳассилин рушд додани қобилиятҳои асосии фаъолияти тарбиядиҳандаро мефаҳмонад.

Маҳоратҳо чунин гурӯҳҳоро фаро мегирад:

1. Салоҳияти омӯзишӣ, ин салоҳияти мустақилона аз бар кардани донишҳоро идора менамояд. Салоҳияти мазкур, баҳусус, барои комилгардони донишҳо ҳини омӯзиш ва пас аз хатми муассисаи таҳсилотӣ дар ҷараёни давом додани худомӯзӣ зарур маҷсуб меёбад. Аз худ кардани чунин салоҳият нишони зарурии боло бурдани самаранокии машғулиятҳои омӯзишӣ ва омодагии

муаллимон, ки барои онҳо дар чараёни фаъолияти касбӣ ҳамеша такмили навсозӣ намудани донишҳои худӣ муҳим аст, маҳсуб меёбад.

Муаллим дар амалияи худ ба дараҷаи зиёд аз мушоҳидаҳои ҳаводиси гирду атроф, инсонҳои атроф, ҳаммусоҳибон, воқеаҳои шарикӣ бо дониш фаро гирифта мешаванд. Аз ин лиҳоз, рушд додани қобилиятҳои мушоҳида муҳим аст, то ки мушоҳида усули гирифтани донишҳои воқеӣ ва боэътимод гардад. Мутахассисе, ки аз ин маҳорат бархӯрдор аст, мутаваҷҷеҳи моҳияту қонуниятҳои муҳим ва равандҳо дар ҳодисаҳои ҷузъӣ шуда, дониши бештарро касб мекунад.

2. Барои муаллимони оянда донишҷӯи тарзҳои гузаронидани озмоиш ниҳоят зарур аст, чунки номаи дурусти фарзияҳои назариявӣ ба шумор меравад. Ин методика дар худ қобилиятҳои сохтани фарзияҳо, баргузориҳои озмоиш, арзбӣ, саҳеҳии фарзия ва ҳангоми зарурат рафъ кардани онро дар бар мегирад. Салоҳиятҳои амалӣ. Фақат баргузориҳои озмоиш кифоя нест, муҳим аст, ки қисме андоз гирифтани ва ҳисоб кардан, сохтани диаграммаҳо, ҷадвалҳо, вобастақунонӣ ташҳиси онҳо ҳам, анҷом дода шавад. Ҳамаи ин корҳо аз донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ қобилиятҳои муҳталифи таҳлилий ва андозагирӣ талаб мекунад. Корбурди дастгоҳҳо ва ҷиҳозоти техникӣ, истифодабарии техникҳои ҳисоббарор дар корҳои амалии худ низ, аз зумраи ин талабот маҳсуб меёбад.

3. Салоҳиятҳои ташкили кор. Ба ин истеъдодҳо барномасозии фаолияти худ ва омода намудани макони кори худро ҳини иҷрои амал ворид кардан муҳим аст.

4. Салоҳиятҳои назорату санҷиш намудани иҷрои корҳои худ ҳини иҷрои вазоифи маърифатӣ, яъне бароҳмонии худназорат низ арзиши ниҳоят калон дорад. Асосҳои (принсипҳо)-и ҳамгирии фанҳо низ барои рушди ҳавасмандии маърифатӣ муҳим аст, зеро на фақат ба дараҷаи илмии омӯзиш, инчунин ба рушди салоҳиятҳои маърифатӣ низ созгор аст.

Душворихои амалӣ намудани алоқамандии фанҳои таълимӣ масоили нав нест. Таҳқиқгар А. С. Виготский муҳимияти ба эътибор гирифтани алоқамандии фанҳои қаблӣ дар чараёни таълимро таъид карда, фаъолияти афкорро чун як қатор умумигардонии пай дар пай чунин тавзеҳ додааст, «вақте ки зинаи нави умумикунононӣ на танҳо ба умумикунононоҳои қаблӣ таъя мекунад, балки танҳо дар асоси онҳо ба вучуд меояд. Ба таври таҷрибавӣ тасдиқ гардидааст, ки фаъолияти фикрронии қаблие, ки ба ташкили умумикунононии нав мусоидат мекунад, дар шуур чамъ мешавад ва ба кори тафаккур доир ба ташкили умумикунононии нав ворид мешавад» [65, с.311]

Мувофиқи назарияи даврҳои рушди амалиёҳои фикрӣ, алоқамандии байни фанҳоро метавон аз лиҳози фаъолияти маърифатӣ (фикрӣ) дар фунуни мухталиф арзёбӣ кард ва дар заминаи он сохтори пурраи донишҳоро сохт, ки дар ниҳоят ба рушди ҷаҳонбинии муҳассилин таъсири намоён мерасонад. Низоми татбиқи алоқамандии фанҳо ё робитаи фаннӣро метавон дар намуди амсилае (модуле) тасаввур намуд, ки дар заминаи се норма-нормаи тартиби замонӣ (хронологӣ), меъёри ахборотӣ ва нормаи фаъолият қор карда шудааст.

Чи тавре ки пажӯҳишҳои хотимадодашуда собит намуд, омодамоии робитаҳои байнифаннӣ дар чараёни омӯзиши фунуни педагогӣ ва психологӣ ба муҳассилини муассисаи таълимӣ самаранокии чараёни таълимро боло мебардорад ва ба ташаккули ҳавасмандии маърифатии муҳассилин мусоидат менамояд. Ин аз сабабҳои зерин вобастагӣ дорад;

- қорбурди дониши як фаннӣ омӯзишӣ аз тарафи муҳассилин ҳангоми таълими фанҳои мухталиф имконият медиҳад, ки ҳаводиси мавриди омӯзиш ҳамаҷониба ва бо қулли алоқамандию муносибатҳои он аз худ карда шавад;

- ҳамгирии фанҳо имконият медиҳад, ки низоми арзишҳо дар муҳассилин шакл ёбад ва муносибати судбахш ба олами ихотақунанда сурат гирад. Ин дар навбати аввал, боиси ба маълумоти барои шахс арзишнок табдил гардидани ахбороти аз омӯзиш бадастомада мегардад. Ин низом ба муҳассилин

имконият медиҳад, ки маълумоти ба худаш заруриро гирад, чойгоҳи худ ва мақоми хешро дар ҷомеа ҳам мувофиқ ба арзишҳои умумичаҳонӣ ва ҳам мувофиқ ба арзишҳои иҷтимоии ҷаҳолияти муаллимро донад;

- истифодаи захираи донишҳои раванӣ-педагогӣ ҳангоми иҷрои супоришҳои гуногуни дорои вижагиҳои омӯзишӣ имконият медиҳад, ки ҳаводиси гуногуни психологӣ-педагогӣ ва иҷтимоӣ ба шакли пурра ва равшан баррасӣ карда шаванд;

- дар ояндаи наздик дар зиндагии ҳамамуҳаббат, дар раванди салоҳиятҳои касбӣ ба муҳассилини муассисаҳои таълимӣ зарурати ташҳиси донишҳои азхудкардашуда барои гуфтугӯ ҳам бо шарикон ва ҳам бо дастаи гуногуни сокинон, ҳалли душвориҳои ҳам раванӣ ва ҳам мавридҳои салоҳиятҳои касбӣ ба даст меояд.

Принсипи мустақилият дар ҷаҳолияти маърифатӣ

Ҷаҳолияти таълимӣ ва мустақилияти донишҷӯӣ аз ашхоси масъул, мансабдор ва омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии ташкили мақсадноки раванди таълимро талаб менамояд.

Вижагии омӯзиш дар муассисаи таҳсилоти олии аз он иборат аст, ки баёни муҳтавои маводди таълимӣ ва санҷиши он дар шароити ҷаҳолияти касбӣ фосолаи калони вақт мавҷуд аст. Чунин вазъ сабаби то як андоза паст гардидани шавқи маърифатии муҳассилин мегардад. Ба мақсади пешгирии чунин вазъ ва ҳифзу ташаккули ҳавасмандии маърифатӣ омоданамоеи махсуси корҳои мустақилонаи муҳассилин тақозо дорад. Ба ҷузъ ин, муассисаи олии аз макотиби таҳсилоти умумӣ на фақат бо таълими ихтисос, сатҳи мураккабӣ ва ҳаҷми бештари маводи омӯзишӣ, инчунин бо усулҳои таълим, ки аз мустақилияту эҷодкорӣ ва сатҳи кори мустақилонати муҳассилин иборатанд, тафовут дорад

Тавре ки А. Н. Гостев қайд мекунад «кори мустақилонаи донишҷӯӣ бояд мавзӯи роҳнамоеи педагогӣ аз ҷониби омӯзгор бошад ва бояд тавре барномарезӣ ва ба роҳ монда шавад, ки тамоми раванди таълим ба беҳтар

гардидани фаъолият ва самаранокии кори донишчӯён мусоидат намояд ва онҳоро на танҳо бо донишҳои зарурӣ мусаллаҳ кард, балки ба онҳо эҷодкорона ба кор бурдани донишҳои азхудкарда ва мустақилона омӯхтани масъалаҳои илмиро ҳам бояд ёд дод» [78, с. 5].

Фаъолияти мустақилонаи муҳассилин қисми зарурӣ ва ҳатмӣ дар ҳамаи намудҳои фаъолиятҳои таълимӣ мебошад ва бояд талаботи таҳрикунанда дар фаъолияти беруназгурӯҳӣ ва замина барои омӯзиши эҷодкорона гардад.

Масъалаи ташкили кори мустақилонаи донишчӯёни муассисаҳои таҳсилоти олиро С. И. Архангелский, М. И. Данилов, Б. П. Есипов, П. И. Пидкасистий, М. Н. Скаткин, Т. И. Шамова ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор додаанд. Аз ҷумла таҳқиқоти Т. И. Шамова нишон дод, ки «дар натиҷаи мунтазам иҷро кардани кори мустақилона ҳар як донишчӯӣ ба натиҷаҳои зерин ноил мегардад: амиқ ва устувор аз худ кардани донишҳои назариявӣ; пайдо шудани талабот ба доимо пурра ва навсозӣ кардани донишҳо; аз худ кардани роҳҳои усулҳои худомӯзӣ» [319, с. 324].

Яке аз навҳои корҳои мустақилонаи донишчӯ таҳияи масоили омӯзишӣ ва ҳалли онҳо аз ҷониби худи донишчӯён аст. Дар ин ҳолат муаллим метавонад ҳамеша ба тарзи равшан ва маҳфӣ ба муҳассилин ёрӣ расонад, то лаҳзае ки ӯ ба ёрӣ ниёз дорад. Мазмуни ин намуди фаъолияти таълимӣ омодамоии ҳадафҳои фаъолияти маърифатӣ маҳсуб меёбад, зеро ки таҳти назорати муаллим амалӣ мегардад. Тавре ки аз таҷрибаи кор бармеояд, ҳангоми барномарезии дақиқ ва дуруст ташкил кардани чунин фаъолият дар донишчӯӣ талаботи омӯзиши мустақилона, яъне омӯзиш бе ёрии омӯзгор аз худ кардани донишҳо ва ҷустуҷӯи роҳҳои иҷроӣ вазифаҳои омӯзишӣ пайдо мешавад. Омӯзиши мустақилона дар худ на танҳо шавқмандии маърифатӣ, балки муносибати фаъоли субъект ба маърифатро ҳам фаро мегирад.

Намуди дигари салоҳиятҳои мустақилонаи муҳассилин корҳои эҷодии донишчӯ маҳсуб меёбад, ки омӯзишро инфиродӣ мегардонанд, арзиши амалии

назарияҳои равоию педагогиро инъикос мекунад, корбурди онҳоро ҳини алоқа бо инсонҳо, салоҳиятҳои касбӣ ёд медиҳад ва ба пажуҳиши эҷодкоронаи ахбороти иловагӣ водор менамояд.

Хусусиятҳои корҳои инфиродӣ (эҷодкорона) дар он зухур меёбад, ки онҳо аз болои намунаи тайёр хотима дода намешаванд, балки мушоҳида ва бархурди нав ба ҳаводису воқеаҳои шиносро тақозо менамояд, ки дар натҷаи ин усудҳои муосири иврои масоил пайдо мешавад. Чунин роҳҳои ҳалли масъала тахмин ва ё муайян кардани дурнамои омӯзиш ва амиқтару васеътар кардани донишҳои касбкарда ва такмил додани малакаҳои мавҷударо талаб менамояд. Чараёни ҳалли корҳои эҷодӣ аз муҳасилин иродаю фишори зеҳнро тақозо дорад. Иҷрои ҳалли масоил ва ҳуди чараёни маърифат ҳисси мусбатро ба миён меоварад. Вучуд доштани зухуроти зеҳнӣ, ҳиссиёт, ирода ва равияи амалӣ аз рушди ҳавасмандии маърифатӣ дар раванди ҳалли амалҳо шаҳодат медиҳад.

Таҳлили таҳқиқоти Данилов М. А. нишон дод, ки «корҳои эҷодии донишҷӯёни мактаби олий инҳо вазифаҳои мебошанд, ки омӯзиши мустақилонаи ин ё он масъала ва роҳи ҳалли ғайристандартии онро талаб менамоянд» [94, с. 201].

Бархурди умумӣ ба ташкили корҳои эҷодӣ дар раванди таълим аз ҷониби М. А. Данилов пешниҳод шудааст, ки мувофиқи он корҳои эҷодӣ бояд: «дар асоси низому мантиқи мазмуни фанни таълимӣ сурат гиранд; сатҳи муҳимми рушди илмро ба назар гиранд ва бо сатҳи омодагии таълимии донишҷӯён мувофиқат кунанд, то ки шароити воқеӣ барои рушди онҳо фароҳам гардад; маълумоти барои рушди зеҳнии донишҷӯён зарурӣ ва амалҳои эҷодиро дар бар гиранд; ангезаи мусбат барои иҷрои вазифаҳои мазкурро ба вучуд биёранд» [94, с. 96].

Дар байни корҳои эҷодӣ, ки ба рушди қобилиятҳои эҷодкории донишҷӯён мусоидат мекунанд, инҳоро метавон ном бурд: корҳои эҷодӣ, таҳия намудани супоришҳои психологӣ, моделсозӣ ва тарҳрезии ҳолатҳои бозӣ, ки баҳри иҷрои

онҳо корбурди донишҳои равонию педагогӣ, масоили мубрамият ва корҳои лабораторӣ роҳандозӣ карда мешавад.

Ҷиҳати омӯзиш дар муассисаҳои таълимӣ фаъолиятҳои эҷодие роҳандозӣ карда мешаванд, ки таҳқиқотҳои тулонӣ ва фаъолиятҳои амалӣ, омӯзиши манобеи илмӣ марбута, татбиқи маърузаҳо ва иттилооти илмӣ, ки кор бо сарчашмаҳои иловагӣ, ширкат дар маҳфилҳои илмӣ, семинарҳои махсус, пажӯҳишҳои илмӣ ва монанди инҳоро дар бар мегиранд, тақозо менамояд.

Таҷрибаи кор дар муассисаи таҳсилоти олии аз он гувоҳӣ медиҳад, ки шавқмандии маърифатии бисёр доншҷӯён маҳз пеш аз ширкат дар конференсияҳо, анҷом додани корҳои пажӯҳишӣ, иҷрои корҳои курсӣ ва рисолаи хатм вусъат пайдо мекунад.

Таҳлили корҳои таҳқиқотии П. И. Пидкасистий, Т. Н. Шамова, В. Н. Бокунт ва дигарон имкон дод, ки навҳои зерини корҳои мустақилонаи эҷодиро муайян кард.

- супоришҳое, ки аз омӯзиши шаклҳои мухталифи кор бо адабиёти махсус иборатанд, ба мисли мухтасар навиштани муҳтавои асари хондашуда, навиштани тақриз ба асари хондашуда, баррасии мавзӯҳои матбуот, қобилияти фаҳмидани сохтори баён, ба низом даровардани маводди мавриди омӯзиш, тартиб додани план-конспект барои як дарс ва амсоли инҳо;

- навиштани маърузаҳо ва гузоришҳои рефератмонанд;

- анҷом додани супоришҳои амалӣ вобаста ба моделсозии ҳолатҳои марбут ба салоҳиятҳои касбии оянда ва дарёфти роҳҳои ҳалли бештар манфиатбахш;

- ба таври мустақил тайёр намудани муҳимияти масоили омӯзишӣ ва мурағаб намудани воситаҳои аёнӣ, аз ҷумла қарорҳои ва пурсишномаҳои тестӣ.

Ба фикри мо, ба ин рӯйхати корҳои мустақилона мумкин аст боз фаъолиятҳо оид ба аз худ намудани роҳҳои кор бо технологияҳои муосири

ахборотӣ ҳам ворид кнамуд, ки имконият медиҳад, сифатнокии чараёни эҷодӣ ниҳоят бештар шавад.

Ба ҷумлаи корҳое, ки тавассути технологияҳои мазкур анҷом дода мешаванд, ҷустуҷӯю коркард ва ҳифзи иттилоот бо ёрии компютер ва интернет ва дар асоси онҳо тавассути компютер сохтани модели ҳолатҳои ҳодисаҳои омӯзишӣ ва амсоли инҳо дохил мешаванд.

Дар маҷмӯъ ба кор бурдани шаклҳои методҳо ва роҳҳои таълим ба монанди иҷрои фаъолияти мустақилонаи дорои мазмуни тавлидӣ, эҷодӣ ва пажӯҳишӣ, ҳалли масоил ва вазъи проблемавӣ, низоми фаъолиятҳои эҷодӣ рушди ҳавасмандии маърифатии муҳссилро фароҳам меоварад.

Ин гуна рушд кардани шавқмандии маърифатӣ инсонро ба омӯзиши мустақилонаи донишҳо ҳидоят менамояд. Дар робита ба ин Ю. К. Бабанский навиштааст: «мутахассиси варзида дар ҳар гуна соҳаи илм, техника ва истеҳсолот ин инсоне мебошад, ки метавонад пайваста мустақилона донишҳои мавҷудаи худро навсозӣ кунад ва онҳоро дар амал эҷодкорона ба кор барад» [34, с. 22].

Ҳамин тавр, мо омилҳои воситаҳои муайян кардем ва аз онҳо ҳамонҳоеро баррасӣ кардем, ки, ба назари мо, ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён хубтару самарабахштар мусоидат мекунанд вале набояд нақши дигар омилҳои воситаҳои дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён сарфи назар кард.

Ҳамин тавр, дар умум корбурди аносири муайянгардида дар чараёни воқеии омӯзиш баҳри боло бурдани сифатнокии шарикӣ педагогӣ ва таъсиррасонӣ ба шахсияти муҳассилин, ки фаъолияти вай бояд вижагиҳои ҷустуҷӯӣ-пажӯҳиширо доро бошад, муҳим шуморида мешавад.

Ба кор бурдани принципҳои дар боло зикршуда ҳангоми ба роҳ мондани курсҳои таълимӣ, инчунин курсҳои махсус доир ба технологияи муошират ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии

педагогӣ равона гардидааст. Дар самти фанҳои таълими педагогӣ –равонӣ ин курси махсус дар муҳассилин салоҳиятҳои асосҳои равонии муоширатро рушд медиҳад. Ҳадафи он аз робитаи фанҳои педагогӣ-психологӣ ва донишҳо дар низоми пурра, дарк кардани донишҳои пешина оид ба педагогика ва равоншиносӣ аз диди истифодаи салоҳиятҳои малакаҳои муоширати касбӣ дар фаъолияти тарбиятдиҳандагон мебошад

Ин курс дар муҳассилин тасаввурот оид ба сохтори пурраи фаъолияти минбаъдаи касбӣ, эҳсос ва санҷиши худ дар мақоми муаллими ояндаро рушд медиҳад.

Умуман, ҳаллу фасли масоили такмили фаъолият оид ба рушди ҳавасмандии маърифатӣ озмоиши амалӣ ва арзёбии қавоиди назариявии баррасишуда ва рушдфтаро тақозо менамояд. Зеро арзёбӣ дар раванди баргузориҳои кори лабораторӣ-озмоишӣ амалӣ мегардад.

ХУЛОСАИ БОБИ 1

Баррасии адабиёти илмӣ оид ба философия, педагогика, назарияи таълим ва тарбия (дидактика) ва методикаи таълим имконият дод, ки заминаҳои психологӣ-педягогии рушди ҳавасмандии маърифатии муҳассилин ва омилҳои педагогии рушду ташаккули он мушаххас карда шавад.

1. Проблемаи моҳияти шавқмандии маърифатӣ таҳлил карда шуд. Ҳамзамон, муносибати ҳадафнок, мусбӣ-эҳсосотӣ оид ба донишҳо, азхуд кардани дониш, ба даст овардани ин донишҳо ба мақсади омӯхтани амиқ ва васеъ ҳаматарафа баррасӣ шуданд.

Ҳавасмандии маърифатӣ ҳамчун барангезаи салоҳиятҳои омӯзишӣ ба шумор меравад ва объекти он худи ҷараёни даркунӣ мебошад, ки аз хоҳиши дарк кардани мазмуни падидаҳои мавҷудоти воқеӣ, азхудкунии донишҳои назариявӣ ва истифодаи амалии онҳо мебошад. Хусусияти

фарққунандаи шавқмандии маърифатӣ дар моҳияти эҳсосоти он зоҳир мегардад.

2. Таносуби шавқмандии маърифатӣ ва эҳтиёҷоти маърифатӣ муайян карда шуд. Эҳтиёҷоти маърифатӣ хоҳиши донишҷӯёро нисбат ба донишҳо инъикос менамояд, илова бар ин эҳтиёҷоти маърифатӣ ҳамчун эҳтиёҷоти рафънашаванда нисбат ба донишҳо танҳо ба сатҳи баланди инкишофи шавқмандии маърифатӣ мутобиқат менамояд. Эҳтиёҷот дар маърифат рағбатро бедор менамояд, рағбат бошад ба ташаккул ёфтани эҳтиёҷоти маърифатӣ таъсир мерасонад, донишҷӯёро ба фаъолияти фаъол, мустақил ва эҷодӣ водор менамояд.

3. Вобастагии ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ аз хусусияти фаъолият таҳлил карда шуд. Инкишофи тафаккури инсон ва дар баробари ин шавқмандии маърифатӣ дар фаъолият ба амал меояд, ки чузъи таркибии он сабабҳо мебошанд.

Ёдовар мешавем, ки дар омӯзиши психологияи касбӣ шавқи маърифатӣ ҳамчун намуди фаъолият мавриди омӯзиш қарор дода шуда, низоми амалҳои маърифатие мебошад, ки ба ҳалли вазифаҳои таълимӣ-тарбиявӣ нигаронида шудаанд. Дар пайдоиш ва инкишофи фаъолияти маърифатӣ сабабҳои гуногун нақши муҳим доранд, ки яке аз онҳо шавқмандии маърифатӣ ба шумор меравад. Шавқ боиси фаъолият мегардад ва фаъолият бошад, шавқро инкишоф медиҳад. Муайян карда шуд, ки ба ташаккул ёфтани шавқмандии устувори маърифатии донишҷӯён ба таври доимӣ ташкил намудани фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии онҳо мусоидат менамояд. Тақия намудан ба таҷрибаи ҳосилшуда ва ташаккул додани шавқмандӣ ба ҳуди фаъолият, рағбат ба маърифатро зиёд мекунад.

4. Таносуби фаъолнокии маърифатӣ ва шавқмандии маърифатӣ муайян карда шуд. Эҳтиёҷоти маърифатӣ дар натиҷаи фаъолияти

пайвастаи фаъоли маърифатӣ инкишоф меёбад, ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ бошад, дар рафти инкишофи шакли пурмахсули фаъолияти маърифатӣ амалӣ карда мешавад. Фаъолнокӣ аз зоҳир намудани рағбат ва мустақилӣ вобастагӣ дорад, он ба сифати азхуднамоии донишҳо таъсир мерасонад. Дар психология се сатҳи инкишофи фаъолнокии эҷодиро чудо менамоянд: якум, бо кӯшиши донишҷӯён барои ҳалли мустақилонаи вазифаҳо алоқаманд мебошад; дуюм, дар кӯшиши ошкор намудани моҳияти равандҳо ва падидаҳои омӯхташаванда зухур меёбад; сеюм, бо кӯшиши донишҷӯён барои ошкор намудани вобастагиҳои сабабнок, муайян намудани далелнокии муқаррароти илмӣ дар рафти гузаронидани таҷрибаҳо, мушоҳидаҳо, хониши адабиёти иловагӣ алоқаманд мебошад.

5. Дар натиҷаи таҳлили проблемаи инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён муайян гардид, ки инкишофи шавқмандии маърифатӣ бо хусусиятҳои зерини фаъолият репродуктивӣ - фактологӣ, тасвирӣ-чустучӯӣ ва эҷодӣ вобастагӣ дорад.

Зинаи якуми ташаккули шавқмандии маърифатӣ, ки ба донишҷӯёни курсҳои поёни хос мебошад, дар шавқмандӣ нисбат ба маълумотҳои шавқовар, ки дар иттилоот мавҷуд мебошанд, зоҳир мегардад, ҳолатҳо, тасвир намудани падидаҳои амиқ инъикос меёбад ва асоси онро фаъолияти репродуктивӣ - фактологӣ ташкил медиҳад.

Зинаи дуюми ташаккули шавқмандии маърифатӣ – ин тавачҷуҳ нисбат ба робитаҳои сабабу-натиҷа, дарк намудан хусусиятҳои барҷастаи ашёҳо ва ҳодисаҳои мебошад, ки асоси онро фаъолияти чустучӯӣ ташкил медиҳад.

Зинаи аз ҳама баланди инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз дарки амиқи моҳияти масъалаҳои назариявӣ ва дар амал ба қор бурдани донишҳои назариявӣ аз ҷониби онҳо иборат аст ва асоси онро фаъолияти эҷодӣ ташкил медиҳад.

Таҳлили гурӯҳбандии мухталифи шавқмандии маърифатӣ нишон дод, ки инкишофи рағбат инчунин дар гузариш аз шавқмандии ҳолатӣ ба устувор инъикос меёбад, аз бешакл – ба васеъ ва баъдан – ба шавқмандии меҳварӣ. Мақсади раванди таълимӣ-тарбиявӣ бояд аз ташаккул додани шавқмандии устувори меҳварӣ иборат бошад. Ин бо он маънидод карда мешавад, ки мавқеи афзалиятноки як шавқмандии меҳварӣ барои инкишофи инсон мусоид мебошад, зеро ин рағбат дар оянда касбӣ мегардад.

6. Нишондиҳандаҳои намоён гардидани ҳавасмандии маърифатии муҳассилин мушаххас карда шуданд ва муҳтавои онҳо бо иктифо ба вижагиҳои фанни забони англисӣ муайян карда шуд, ки аз ҷузъҳои зерин иборат аст: ҷузъи зеҳнӣ - кӯшиши донишҷӯён ба таҳқиқи равандҳо ва падидаҳои забоншиносӣ, иҷро намудани вазифаҳо, ҳал кардани душвориҳои дар пеш гузошташуда, фаро гирифтани ҷамбаҳои амиқи илмҳои забоншиносӣ, ҷузъи ҳиссиёт, яъне меҳрубонӣ оид ба мавҷудоти зинда, ҳавасмандӣ ба ҷараёни фаъолият ва муносибати некбинонаоид ба он, ҷузъи иродавӣ, яъне сайъ кардан ба таълими мустақилона ва фаро гирифтани донишҳо. Аз ҷумлаи нишондиҳандаи зухур гардидани ҳавасмандии маърифатии муҳассилин, инчунин муносибати некбинонаи ҳиссиётӣ оид ба фаъолиятнокӣ, вучуд доштани эҳсоси таҳаммулгарой ва шодӣ аз ба даст овардани маълумоти нав; вучуд доштани сабаб, ки боиси фаъолият гардидааст ва хусусияти сурат гирифтани равандҳои фаъолияти маърифатӣ (муносибати донишҷӯён нисбат ба иҷро намудани вазифаҳо, хусусияти тавачҷуҳи донишҷӯён ба дарс ва сифати иҷрои супоришҳо) дохил мешаванд.

Мушаххас карда шуд, ки дар давраи аввали ташаккули ҳавасмандии маъриҷатии муҳассилин қисми ҳиссиёти он бартарият дорад, дар давраи

дуом бошад, қисми зеҳнӣ ва дар давраи савум ҷузъи иродавии он устувор мегарданд.

7. Вижагиҳои таъсиррасонии педагогӣ ба донишҷӯён бо мақсади ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ муайян карда шуданд, ки аз инҳо иборатан: дар марҳилаи аввал (дар донишҷӯёни соли аввали таҳсил) муҳим аст, ки таъсири педагогӣ муносибати мусбӣ-эҳсосоти роҳбарӣ ба фарсуда, омӯзиши дониш ва коллектив ба вучуд овард; дар марҳилаи дуум нақши пешбарро ташкили омӯзиши пайвастаи ҷустуҷӯии мустақилона касб менамояд.

Талабот нисбат ба ташкили фаъолияти маърифатӣ муайян карда шуд, аз ҷумла: истифодакунии ҳолатҳои проблемавӣ дарс; ба вучуд овардани муҳити эҳсосоти раванди омӯзиш, ки ҳиссиёти гуногунро бедор менамояд, ба мисли ғам, ҳайрат, шодӣ, хурсандӣ; ба тадриҷ мураккабтар намудани фаъолияти омӯзишӣ.

8. Ҳангоми баррасии вижагиҳои синусолӣ ва равонии муҳассилин мушаххас гардид, ки бо дигаргун шудани синнусол вижагиҳои ҳавасмандии маърифатии онҳо низ дигаргун мешавад ва ба ташакули он мундариҷаи донишҳо ва омодамоии корҳои таълимӣ-тарбиявӣ мусоидат мекунад.

9. Вобастагӣ байни сатҳҳои инкишофи шавқмандии маърифатӣ ва фаъолнокии эҷодӣ, хусусияти фаъолият ва ҷузъҳои афзалиятноки шавқмандии маърифатии донишҷӯён ошкор карда шуд, ки фарогири вижагиҳои таъсиррасонии педагогӣ ба донишҷӯён ва роҳҳои ташаккули шавқмандии маърифатии онҳо мебошанд ва ҳангоми таҳияи модели назариявии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳамчун асос хизмат кард. Моҳияти модели мазкур аз муайян намудани роҳҳои ташаккул ёфтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён тавассути мундариҷаи донишҳои забоншиносӣ ва ташкил намудани фаъолияти

омӯзиши донишҷӯён иборат мебошад. Бештар ба роҳ мондани фаъолияти омӯзишӣ ва ҳамчун натиҷаи он инкишоф ёфтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён тавассути мундариҷаи маводди таълимӣ дар сатҳи назариявӣ боиси тақвият ёфтани донишҳои назариявӣ, васеъ гардидани ҷаҳонбинӣ ва касб кардани донишҳои методологӣ ва дар самти амалӣ ба кор бурдани донишҳои назарияви ва ҳалли проблемаҳо, эҳсосоти мусбат аз кашф намудани донишҳои нав мегардад. Ҳамаи ин дар раванди таълими забони англисӣ тавассути дуруст ташкил намудани омӯзиши мустақилона ва фаъолияти ҷустуҷӯӣ, иҷрои дурусти супоришҳо, ба вучуд овардани ҳолатҳои проблемавӣ ва истифода бурдани усулҳои таҳқиқотӣ дар дарс ва дурусту мақсаднок ташкил намудани мушоҳидаҳо имконпазир аст.

10. Низоми педагогии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълими забони англисӣ асоснок карда шуд ва дар асоси баррасии раванди таълим ҳамчун низоми ягона, ягонагии ҷанбаҳои мундариҷаи маводди таълимӣ, шаклҳои ташкили машғулиятҳои омӯзишӣ ва корбурди усулҳои самарабахши таълим дар онҳо ва робитаҳои мутақобилаи корҳои омӯзишӣ, аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ муайян карда шуд.

Низоми психологӣ-педагогӣ ва методии ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён таҳия карда шуд, ки дақиқ кардани мақсадҳои донишҳои филологӣ ва муайян намудани шароитҳои психологӣ-педагогӣ ва методии ташаккулёбии шавқмандии маърифатиро талаб менамояд:

1). Мақсадҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва ташаккулдиҳандаи маълумоти филологӣ бо назардошти рушд ёфтани ҳавасмандии маърифатӣ, бар асоси модели сохтори шахсият, муносибат дар доираи арзишҳои фарҳангӣ, рӯзи шахсӣ, ки инкишофи салоҳиятҳои эҷодии муҳасилинро пешбинӣ

мекунад, фадикунонии маълумоти онҳо бо назардошти майлу рағбати онҳо мушаххас карда шуд:

2). Шароитҳои психологӣ-педагогӣ ва методи ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ ошкор карда шуданд:

- дар ҷанбаи мундариҷавӣ – пурзӯр шудани донишҳои самти филологӣ.

11. Таҳлили ҳолати проблемаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар ҷанбаи таърихӣ он гузаронида шуд. Муайян карда шуд, ки ба проблемаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ қаблан ва ҳоло ҳам аҳаммияти муайян дода мешавад, вале дар шаклҳои омӯзиши забони англисӣ танҳо ҷанбаҳои алоҳидаи он таҳқиқ карда мешаванд, ки моро барои таҳқиқи проблемаи мазкур водор намуд.

БОБИ 2. САМТҲОИ ТАШАККУЛИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧӢӢН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ДАР МУАССИСАҲОИ ТАҲСИЛОТИ ОЛИИ КАСБИИ ОМУӢЗГОРӢ

2.1.Истифодаи маводди таълимии забони англисӢ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӢӢни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омуӢзгорӢ

Низоми психологӢ-педагогӢ ва методии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӢӢн такмил додани мундариҷаи маълумоти филологӢ ва худи раванди таълимиро пешбинӢ менамояд. Дар боби мазкур мо чанбаи мундариҷавии проблемаи таҳқиқшавандаамонро баррасӢ менамоем. Қабл аз ҳама, бояд ба ин суол ҷавоб диҳем, ки чаро маҳз донишҳои филологӢ аз ҷониби мо ба ҳайси яке аз шартҳои педагогии ташаккулёбии шавқмандии маърифатӢ баррасӢ карда мешаванд. Мо ба он тақия менамоем, ки маҳз доиншҳои забоншиносӢ имкон медиҳад, ки самти мундариҷавии модели назариявии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӢӢн ба воситаи пурзӯр гардидани чанбаи ҷаҳонбинӢ, методологӢ ва ба қор он, эҳсосотнокӢ, проблеманокӢ амалӢ карда шавад, зеро донишҳои забоншиносӢ дорои ҳамаи ин хусусиятҳо мебошанд, дорои зарфиятҳои баланди инсонгарой ва арзишӢ-меъёрӢ ҳастанд. Ин самтҳои донишҳои забоншиносӢ дар қорҳои як қатор олимон қайд карда мешаванд.

Лиссев. И. К. қайд менамояд, ки «ҳангоми баррасии мушкилоти глобалӢ маҳз инсон дар маркази ба ҳам омадани донишҳо ҳангоми баррасии мушкилоти глобалӢ қарор мегирад. Дарки маҷмуии ҳамаи мушкилоти глобалӢ ташаккул додани услуби нави тафаккурро тақозо менамояд, ки дарки комили низоми «Забон – Инсон – Ҷомеа» ро талаб менамояд, ки тағйир додани яке аз ҷузъҳо ба тағйир ёфтани дигар ҷузъҳо оварда мерасонад».

Дар давраи муосир ташаккул ёфтани намудҳои тафаккури умумичаҳонӣ оғоз мегардад. В. И. Вернадский яке аз мутаффакироне мебошад, ки принсипи тафаккури нави умумичаҳониро азхуд намудааст, ки он аз дарк намудани инсон масъулияти худ барои тақдири сайёра иборат мебошад. Аз ин сабаб тағйирёбии тамоюли арзишӣ ва афзалиятҳо ба амал меояд. Асоси тамоюл дар ташаккул додани концепсияи муосири инсон – тамоюл ба сӯи гуманизм мебошад. Ҳолати кунунии филологӣ гузариши донишхоро ба эътиқод, ташаккулёбии меъёрҳои муайяни ахлоқиро тақозо менамояд.

Н. Н. Киселёв қайд менамояд, ки «муносибати инсон нисбат ба забон чунин аҳаммияти маънавиро касб менамояд, ки мисли муносибати инсон нисбат ба инсон аст. Дар ташаккул ёфтани илми инсонгароӣ филология нақши бештарро бозӣ менамояд, зеро дар низоми илмҳо он мавқеи муҳимро ишғол менамояд, сохторҳои аз ҳам парокандашудаи илмро ба ҳам муттаҳид менамояд, яъне илмҳои ҷомеашиносӣ ва забоншиносӣ» [140, с.120].

В. С. Стёпин қайд менамояд, ки «донишҳои филологӣ, аҳаммияти махсусро дар ҳалли проблемаи муносибати мутақобилаи инсон ва забон касб менамояд. Принсипҳои филология аҳаммияти бештари ҷаҳонбиниро касб мекунад. Ғояҳои этикии масъулияти инсон барои нигоҳ доштани забон барои тасвири ҷаҳон аз нуқтаи назари аксиологӣ сарборӣ замъ менамояд, идеалҳои нави ҷаҳонбинӣ ғояи масъулияти инсонро дар назди забон ҳамроҳ менамоянд» [280, с.9-11].

Аз ҷониби Т. Д. Пикашова тамоюли стратегияи дарки филологӣ ба проблемаи инсон, муҳити будубоши ӯ қайд карда мешавад, ки «инсон дар забон мақоми махсусро ишғол менамояд. Маҳз ҳамин ҳамроҳкунии инсон ба предмети идроки илмӣ ҳамчун тамоюли гуманистикунонии идроки илмӣ маънидод карда мешавад» [245, с.29].

Идроки этика, қайд менамояд Т. В. Гардашук, аз «идроки ахлоқи инсон, робитаҳои ногусастани худ бо забон ва масъулияти маънавӣ барои нигоҳ доштани забон, ки аз ин ҷо бармеояд, иборат аст. Он аз муқаррарот дар бораи арзиши шахсии тамоми мавҷудоти зинда, ҳаёти Замин ҳамчун падидаи нодири кайҳонӣ асос меёбад» [70, с.21]. Воқеияти ҳаёти мо тағйир додани тамоюли арзиширо нисбат ба забон, «ташақкул додани маънавиёти нав, ки аз масъулияти инсон барои нигоҳ доштан ва дастгирӣ намудани ҷаҳони табиӣ бо тамоми гуногунӣ ва боигарии он асос меёбад, иборат аст» [70, с.21].

Ба ташақкул додани маънавиёти нав Н. Н. Моисеев диққати калон медиҳад. Принсипи коэволютсияи инсон аз ҷониби В. И. Вернадский муқаррар карда шудааст. «Яке аз самтҳои бунёдии илм бояд аз фароҳам овардани шароите иборат бошад, ки ба императиви филологӣ равона карда шудааст, яъне ҷомеа бояд эҳтиётот ва амалҳои худро мутобиқ ба ҳамон талаботе, ки замон ба миён мегузорад, тағйир диҳад» [59, с.107]

Чуноне ки В. И. Вернадский қайд мекунад «Иҷро намудани «императиви филологӣ» ташақкул додани «императиви маънавӣ»-ро талаб менамояд, ки натиҷаи таълиму тарбия мебошад» [59, с.107]. «Муаллиф дар бораи зарурияти тарбияи филологӣ аз синни мактабӣ сухан меронад, вале ин хусусият барои таҳқиқоти мо, махсусан, муҳим аст, ки омӯзиши филологӣ бояд аз курси низомноки бисёрсола зиёд набошад. Муҳим аст дар бораи маълумоти филологӣ сухан гуфт» [59, с.107]

А. В. Яблоков қайл менамояд, ки «проблемаи муносибатҳои мутақобилаи ҷомеа ва забон, моҳиятан, проблемаи инсон ва маънавиёти ӯ мебошад, инкишоф медиҳад. Дар шароити зиёд гардидани вобастагии инсон аз тағйироти дарки муҳимияти ҳамаи низомҳои филологӣ бояд мақоми пешбарро дар низоми арзишҳои инсонӣ дошта бошад» [341, с.140].

Ба ташаккулёбии фарҳанги филологии донишҷӯён И. Д. Зверев аҳаммияти махсусро зоҳир менамояд ва чунин меҳисобад, ки «фарҳанги филологӣ бо коркарди тафаккури филологӣ вобастагӣ дорад, ки тамоми фаъолияти одамонро ба танзим медарорад. Фарҳанги филологии шахсият дар инсон мавҷуд будани донишҳои муайян, омода будан ба амалисозӣ, инчунин ҳаракатҳои амалӣ, ки дар муносибати эҳтиёткорона нисбат ба забон зоҳир мегарданд, пешбинӣ менамояд» [115, с.45].

И. Т. Суравегина қайд менамояд, ки «шарти муҳимтарини гузариши ҷомеа ба инкишофи устувор тағйирёбии мақсадҳои мундариҷаи маълумот ба ҳисоб меравад, яъне талаботҳои арзишӣ, сабабҳои фаъолияти ҳаёти одамон». Маҳз ҳамин қисматҳоро ҷомеа дар раванди таълиму тарбия пешниҳод менамояд» [280, с.11].

Аз андешаҳои дар боло овардашуда, мқтавонем чунин хулоса намоем, ки такмили ҷанбаи маълумоти забоншиносӣ тавассути филологиякунонии он имкон медиҳад, ки самти ҷаҳонбинӣ, методологӣ, амалӣ ва эҳсосоти он илова шавад, зеро донишҳои назариявии забоншиносӣ бо амалия робитаи зич доранд, ба мушкилиҳои ҷиддии ҳаёти равшанӣ меандозанд, истифодабарии муносибатҳои эҳсосотӣ-арзиширо нисбат ба объектҳои мавриди омӯзиш пешниҳод менамоянд, вазифаҳои ҷаҳонбинӣ ва методологиро муайян менамоянд ва чун натиҷа, ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён таъсир мерасонанд.

Мо нуқтаи назари В. Е. Соколов ва Н. М. Черноваро дар бораи он, ки омодагии дар ҳақиқат ҷиддии филологӣ метавонад танҳо дар заминаи мустаҳкамаи филологӣ амалӣ карда шавад, дастгирӣ менамоем. Аз ин лиҳоз маҳз филология дорои имкониятҳои васеъ барои ворид намудани донишҳои филологӣ мебошад ва бо ин имкониятҳоро барои ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён васеъ менамояд.

Асосҳои методологӣ, психологӣ-педагогии маълумоти филологӣ ва тарбияи донишҷӯён дар тадқиқотҳои С. А. Акрамов, А. Г. Банников, К. Н. Благосклонов, С. А. Глазачев, А. Н. Захлебний, И. Д. Зверев, А. А. Иноземтсев, Б. И. Иоганзен, Г. Н. Карапов, Л. С. Квасова, Н. Б. Корестелев, Л. А. Коросукова, С. С. Красновидова, Г. В. Куликова, Л. Е. Куприна, Т. В. Кучер, В. В. Мизинг, С. С. Мирзоев, А. Г. Моматова, В. М. Назаренко, М. Н. Назрикулов, И. Т. Суравегиной, Д. И. Трайтак ва дигарон инъикоси худро ёфтаанд.

Бо тақия ба қорҳои дидактикҳо И. Я. Лернер ва М. Н. Скаткин, метавон қор ҷузъи асосии маърифатиро ҷудо намуд: «1. Низоми донишҳо дар бораи забон ва ҷомеа, раванди ҳамгироии онҳо. 2. Низоми маҳорату малақаҳои умумии зеҳнӣ ва амалии дорои хусусияти забонмӯзӣ дошта. 3. Таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ оид ба омӯзиши филология. 4. низоми меъёрҳои муносибатҳо нисбат ба омӯзиши забон дар асоси идеалҳои ҷамъиятӣ» [185, с. 112].

Консепсияи аз ҷониби В. И. Журавлев таҳиянамудаи тарбияи фарҳанги филологии донишҷӯён дар илми педагоги на аз як қатор мафҳумҳои низомташқилдиҳанда оид ба филология иборат мебошад, ки миёнаи онҳо аз ҳама аҳаммиятдораш инҳоянд: « а) фаъолияти маърифати табиӣ донишҷӯён, б) фаъолияти пеш аз таълимии донишҷӯён, в) фаъолияти забонмӯзии донишҷӯён, г) фаъолияти истифодабарии забони донишҷӯён» [112, с.70].

Аз ҷониби А. А. Иноземсев роҳҳои зерини тарбия ва таълими филологӣ муайян карда шудаанд. «1. Азҳуд намудани донишҳои зарурии филологӣ. 2. Ташаккул додан ва бозсозии тафаккури донишҷӯён ба туфайли муҳайё намудани шароитҳо, ки ба ташаккулёбии ҳам муносибати арзёбӣ ва ҳам низоми нигоҳҳо, одатҳо ва фарҳанги рафтор нисбат ба забон равона карда шудаанд.

Ба тарзи амали инсон донишҳои филологӣ дар он ҳолат таъсир мерасонад, ки агар он ҳам ба соҳаҳои зехнӣ ва ҳам ба эҳсосоти равони он дахл наояд, агар далелҳои илмӣ аз ҷониби ӯ ҳамчун ақиданокии шахсӣ дар зарурияти тағйир додани муносибат ба забон мутаносибан ба донишҳои андӯхта қабул карда шаванд. 3. Муоширати педагогии бо таври пайваста ташкил намудани донишҷӯён бо забон. 4. Кори мақсаднок оид ба ташкил намудани фаъолияти донишҷӯён, ки бо омӯзиш, ҳифз, нигоҳубин ва беҳтар намудани забони атрофиён алоқаманд мебошад» [122, с.107].

И. Д. Зверев қайд менамояд, ки мактаби таълимоти умумӣ таҷрибаи кофиро дар ташкили фаъолияти амалии донишҷӯён оид ба забон омӯзӣ дар ҷанбаҳои зерин ҷамъоварӣ намудааст: « а) ташкил намудани кори самти ғоидаовари ҷамъиятии донишҷӯён оид ба ҳифзи иншоотҳо ва маҷмааҳои забон ва бозтавлидии боигариҳои он; б) робитаҳои мутақобилаи кори амалӣ бо ҷамъоварӣ ва васеъкунии донишҳо дар бораи забон; в) гуногуншаклии фаъолият ва шаклҳои ташкили он дар доираи машғулиятҳои ғайридонишгоҳӣ ва ғайриаудитории донишҷӯён (маҳфилҳои фанӣ, ҷорабиниҳои оммавӣ, иштироки донишҷӯён ва ғайра)» [115, с.38].

Вале, проблемаи мундариҷаи донишҳои филологӣ ҳамчун воситаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба таври пурра таҳқиқ нагардида боқӣ мемонад, ки ба кори омӯзгорон таъсир мерасонад.

Барои таҳқиқ намудани проблемаи истифода бурдани донишҳои филологӣ ҳамчун шароити ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён мо дар машғулиятҳои забони англисӣ, маҳфилҳои фанӣ иштирок кардем ва байни омӯзгорон назарпурсӣ гузарондем. Пеш аз ҳама, мо кӯшиш намудем муносибати омӯзгоронро нисбат ба донишҳои филологӣ ва усулҳои омӯзонидани онҳоро муайян намоем. Бо ин мақсад

ба омӯзгорон пурсишномаҳо пешниҳод карда шуданд, ки суолҳои зеринро дар бар мегирифтанд:

1. Оё Шумо омӯзиши донишҳои филологиро дар машғулиятҳо зарур мешуморед?

2. Оё Шумо дар кори ғайриаудиторӣ ба масъалаҳои филологӣ диққататонро ҷалб менамояд?

3. Оё Шумо ба ошкор намудани сабабҳои забонамӯзӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ диққат медиҳед?

Ба пурсиш 60 омӯзгор ҷалб карда шуда буданд. Аз онҳо танҳо 39,1% ба ин назаранд, ки ба мундариҷаи машғулиятҳо зарур аст, ки ҷузъҳои донишҳои забонамӯзӣ, тайрихи хати рунӣ, лотинӣ ва готӣ, хусусиятҳои овозӣ, луғавӣ ва грамматикӣ забонҳои олмонӣ қадимро ворид намуд. 34,8% омӯзгорон андеша доранд, ки масъалаҳои мундариҷаи филологӣ ва забонамӯзидоштаро бояд дар кори ғайриаудиторӣ омӯخت, вале дар амал ин корҳо гузаронида намешуданд. Вобаста ба ташаккул додани шавқмандии забонамӯзии донишҷӯён бошад, танҳо 26,1% омӯзгорон ба ин аҳаммияти хоса медиҳанд. Қисми зиёди омӯзгорон натавонистанд ба ин суолҳо ҷавоб диҳанд.

Натиҷаҳои пурсишномаҳо ва суҳбатҳо бо омӯзгорон нишон доданд, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба масъалаҳои забонамӯзӣ, таълиму тарбияи филологӣ бо мақсади фаъолнамоии шавқмандии маърифатӣ аҳаммияти зарурӣ дода намешавад. Сабаби асосияш аз ин иборат аст, ки адабиёти зарурии илмӣ-методӣ доир ба проблемаи мазкур ба забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ вучуд надоранд ба масъалаҳои мазкур дар китобҳои таълимии забони англисӣ таваччуҳи хоса зоҳир намегардад. Чунин ҳолат моро водор намуд, ки ба таҳқиқи проблемаи мазкур бо мақсади расонидани кӯмаки амалӣ ба омӯзгорон машғул шавем.

Мундариҷаи курси забони англисӣ дар таҳқиқоти мо дар асоси ҷудо намудан ва инкишофи чор мафҳуми филологӣ амалӣ карда мешавад: омилҳои филологӣ, муҳити омӯзиш ва муколама бо забони англисӣ ва истифодаи оқилонаи донишҳои забоншиносӣ. Ба андешаи мо, маҳз ин мафҳумҳо, асоси ошкор намудани робитаҳои мутақобилаи забонмӯзон ва муҳити забонӣ, нақши онҳо дар забонмӯзӣ ва ҳаёти инсон, зарурати муносибати ҷиддӣ нисбат ба омӯзиши забонро ташкил менамоянд. Аз ин ҷо бармеояд, ки мафҳумҳои мазкур асоси ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ ҳам ба шумор мераванд.

Масъалаҳои таълиму тарбияи филологӣ ва забонмӯзии донишҷӯён дар қорҳои олимони Н. М. Верзилин, В. В. Всесвятский, В. М. Корсунская, Н. В. Падалко, В. Н. Федорова, Н. И. Шапошников, Е. М. Кудрявтсев, Л. С. Шубкина, И. Н. Пономарева, В. К. Эсм ва дигарон инъикоси ҳудро ёфтаанд.

Масъалаҳои таълиму тарбияи педагогӣ ва забонмӯзӣ дар раванди омӯзиши забони хориҷӣ дар қорҳои илмӣ-таҳқиқотии олимони И. А. Абдусаломов, С. А. Акрамов, Ф. Аҳроров, М. Н. Назриқулов, А. Нуоров, П. Ҷамшедов, А. И. Никишов, И. Н. Пономарева, В. З. Резникова, А. Б. Яблоков, Ю. А. Яленский, ва дигарон инъикоси ҳудро ёфтаанд.

Усулҳои таълим яке аз категорияҳои дидактика буда, нишонаҳои сершумор дорад ва зухуроти берунаи раванди педагогӣ ба шумор меравад.

Методҳои таълим шаклҳои берунаи ифода ва роҳҳои табодули бевоситаи маълумот байни омӯзгор ва донишҷӯён тавассути гуфтор ва воситаҳои таълим, амалҳо ва ғайра мебошанд.

Дар қорҳои олимони Ю. К. Бабанский, А. Д. Ботвинников, М. А. Данилов, В. И. Журавлев, В. В. Краевский, Л. Ф. Кейран, Н. В. Кузмина, И. Я. Лернер, Э. Н. Моносзон, И. Т. Огородников, В. И. Паламарчук, В. А. Перкасов, М. Н. Скаткин, Т. И. Шамова, Д. П. Широких, И. С. Якиманская

ва дигарон муқоисаи усулҳо ва тарзи таълимот асоснок карда шуда, гуруҳбандии онҳо оварда мешавад.

Проблемаҳои тақмилдиҳии усулҳои таълим ва раванди таълиму тарбия дар мактаби таҳсилоти умумӣ дар таҳқиқотҳои: А. Н. Алексюк, Ю. К. Бабанский, В. П. Беспалко, М. А. Данилов, В. В. Давидов, В. И. Журавлев, В. В. Краевский, И. В. Козир, М. М. Левин, М. Н. Скаткин, В. А. Черкасов, Т. И. Шамова, Г. И. Шукина ва дигарон ба таври амик баррасӣ карда шудаанд.

Дар методикаи тадриси забони англисӣ методҳои таълимӣ дар аксар маврид мисли усулҳои асосии омӯзгор ва донишчӯён, ки бо мақсади аз худ намудани донишҳо, маҳорату малакаҳо аз ҷониби донишчӯён мавриди қарор дода мешаванд.

Аз рӯи тавсифоти Н. М. Верзилин ва В. М. Корсунская усули таълимӣ – ин «тариқи додани донишҳо аз ҷониби омӯзгор ва дар як вақт тариқи азхуднамоии онҳо аз ҷониби донишчӯён мебошад.

Усулҳои омӯзиш – ин тариқи кори аз ҳам вобастаи таълимии омӯзгор бо донишчӯ мебошад, ки аз қоидаҳои идрок асос меёбад ва азхуднамоии донишҳои умумифизиологӣ, андӯхтани маҳорату малакаи зарурӣ, ташаккул додани асосҳои тарбияи ҷамъиятии насли наврасро таъмин менамояд» [58, с.57].

Таълими донишчӯён бо роҳу воситаҳои гуногун, ки ба мундариҷаи маводди таълимӣ мутобиқ мебошад аз ҷониби омӯзгорон ба роҳ монда шуда, ба ташаккули фаъолияти маърифатии донишчӯён мусоидат мекунад.

Муҳаққиқони соҳаҳои гуногун як қатор гуруҳбандии усулҳои омӯзиши забони англисиро бо асосҳои гуногун пешниҳод карда кардаанд.

1. Н. М. Верзилин вобаста аз манобеи донишҳо усулҳои таълимиро ба «нутқӣ ва амалӣ ҷудо кардааст» [58, с. 80].

2. Б. В. Всесвятский ва В. Ф. Шалаев бошанд, дар робита ба фаъолияти омӯзгор ва донишчӯён дар раванди таълим усулҳои зерини омӯзиширо фарқ менамоянд: «усулҳои баёни маводди нави омӯзишӣ аз ҷониби омӯзгор ва усулҳои кори мустақилонаи донишчӯён» [64, с.266].

3. Вобаста аз вазифаҳои дидактикӣ М. А. Данилов, Б. П. Есипов усулҳои зеринро ҷудо мекунад: «а) андӯхтани донишҳо; б) ташаккулёбии маҳорату малакаҳо; в) истифодабарӣ; г) фаъолияти эҷодӣ; д) мустаҳкам намудан ва санҷиши донишҳо» [94, с. 90-99].

4. Е. П. Брунов «аз рӯйи васеъгии амали дидактикӣ усулҳои умумидидактикӣ омӯзиширо ҷудо менамояд» [52].

5. Аз рӯйи сатҳҳои фаъолнокии мустақилонаи донишчӯён аз ҷониби И. Я. Лернер ва М. Н. Скаткин усулҳои зерин пешниҳод карда шудаанд: «а) баёнкунанда-намоишдиҳанда-дастурамалӣ ё иттилоотӣ-дастурамалӣ; б) репродуктивӣ; в) усули баёни проблемавӣ; г) эвристикӣ ё қисман-чустучӯӣ; д) таҳқиқотӣ» [185, с.97].

6. Аз рӯйи дараҷаи фаъолнокии донишчӯён аз ҷониби М. И. Махмутов усулҳои зерин ҷудо карда шудаанд: «а) водорнакунанда (иттилоотӣ - огоҳкунанда ва иҷрочигӣ, баёнӣ-намоишӣ ё репродуктивӣ); б) водоркунанда (қисман-чустучӯӣ, таҳқиқотӣ)» [203, с.15].

Аз ҷониби А. Н. Мягкова ва Б. Д. Комиссаров муайян карда шудааст, ки «дар раванди таълими забони англисӣ, ҳамчун дигар фанҳо, усулҳои иттилоотӣ ва проблемавии омӯзонидани омӯзгор, усулҳои репродуктивӣ ва чустучӯии донишчӯ истифода бурда мешаванд» [211, с.150].

Ҳангоми ба қор бурдани усулҳои иттилоотӣ омӯзгор пеш аз ҳама оид ба назарияҳо ва қонуниятҳои филологӣ ба донишчӯён иттилоъ медиҳад, ки мавқеи назариявиро оид ба предметҳои мухталиф нишон медиҳад ва бо васила ӯ ба донишчӯён андозаи муайяни маълумотҳоро баён мекунад. Ба ин восита, дар ҳолати аввал омӯзгор ба донишчӯён маводди оmodаро

барои такрор намудан баён мекунад, пас дар ҳолати дуҷум бошад, баръакс, омӯзгор донишҷӯёнро дар мустақилона ба даст овардани донишҳо равона месозад ва раванди таълимиро аз нуқтаи назари проблемавӣ ба роҳ мемонад.

Мавриди зикр аст, ки ҳам дар ҳолати якҷум ва ҳам дар ҳолати дуҷум дар раванди омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби омӯзгор чунин усулҳои омӯзишӣ мисли ҳикоя, суҳбат, таҷриба, мушоҳида, кори амалӣ ва ғайра истифода бурда мешаванд.

Тавре ки Аҳметов Н. К. зикр менамояд; «Самаранок истифода бурдани усулҳои таълим ба мақсади анғезиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз таҷрибаю маҳорати омӯзгор дар интиҳоб ва истифода бурдани дурусти усулҳо ва методҳои гуногуни таълим, ба монанди баёни маводди таълимӣ бо истифодаи ҳар чи бештари воситаҳои айёнияти ва шунавоӣ (расмҳо, ҷадвалҳо, моделҳо, нақшаҳо, диапозитивҳо, кинофилмҳо ва ғайра) дар раванди таълими забони англисӣ вобастагӣ дорад» [30, с.26].

Дар заминаи модели назариявии аз ҷониби мо пешниҳодшудаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён, шавқу рағбати онҳо бояд тавассути ба роҳ мондани фаъолияти мустақилонаи пайвастаи ҷустуҷӯӣ, яқоя истифода бурдани шаклҳои усулҳои мухталифи таълим дар машғулиятҳои омӯзиши забони англисӣ афзун гардад. Маҳз ба ин ҷиҳатҳои таълими забони англисӣ мо дар таҳқиқоти худ тавачҷуҳи хоса зоҳир намудем.

Нақл – ин баёни пайдарпайи маводди нави таълимӣ аз ҳамаи фанҳои филологӣ мебошад, зеро дар онҳо шумораи зиёди мафҳумҳои морфологӣ, фонетикӣ, систематикӣ ва умумифилологӣ мавҷуданд, ки бо онҳо донишҷӯён ҳангоми омӯختани фонетика, грамматика ва асосҳои забони англисӣ шинос мешаванд.

Дар раванди таълими забони англисӣ ҳикоя метавонад дар мавридҳои зерин истифода шавад:

а) тасвир намудани забонҳои омӯхташаванда, сохтори онҳо ва тарзи истифодашон;

б) ташкил намудани экскурсияҳо ба ҷойҳои таърихӣ кишвар ва ғайра;

в) фаҳмонидан ва тасдиқ намудани ин ё он масъалаҳои мураккаб вобаста ба забон.

Бо мақсади самарабахш гардидани раванди таълим мо бояд ҷойгоҳи методи таълимро омӯзем, зеро бидуни методи ҳадафманд ба мақсад ноил гардидан ғайри имкон мебошад. Муҳаққиқон фаъолияти омӯзгору донишҷӯёнро ба назар гирифта, методи омӯзишро ба тариқи зайл таъриф додаанд.

Чунончи, С. П. Баранов методи озмоишро чунин таъриф мекунад: «Методи омӯзиш – ин роҳи идроки назариявӣ ва фаъолияти амалии омӯзгор ва донишҷӯён, ки ба иҷрои вазифаҳои таълим нигардонида шудааст» [38. С.168-169].

Ба андешаи А. К. Громтсева, «методҳои таълим – ин тарзҳои фаъолияти якҷояи омӯзгору донишҷӯён мебошанд, ки барои ҳалли вазифаҳои омӯзиш равона карда шудаанд» [83, с.320].

Аммо М. Лутфуллоев ин таърифҳои методҳои омӯзишро дар шароити кунунӣ қаноатманд ҳисоб намекунад. Ӯ методҳои таълимро чунин таъриф намудааст: «Методҳои таълим ҳамчун чароғи фаъолияти омӯзгору донишҷӯ илмест дар хусуси роҳ, тарз ва воситаҳои инкишофи қобилияти фардӣ донишҷӯён, доираи назар, андӯхтани дониш ва ҳосил намудани маҳорату малакаҳо» [194, с.70].

Қаблан саводнок кардани одамон хело душвор буд, айнаи замон бошад, бо роҳҳои гуногун таълими савод дар муассисаҳо хеле осон

шудааст, минбаъд боз ҳам осонтар хоҳад шуд. Аз ин рӯ, таърифи мазкури методи омӯзиш, ба назари мо, созгор ва шояд пойдортар бошад.

Ба кор бурдани маҷмуи усулҳои омӯзиш аз ҳунар ва интиҳоби омӯзгор вобастагӣ дорад. Усулҳои таълим ба корбурди методҳои омӯзиши омӯзгор хусусиятҳои хосса бахшида, ба тарзи тадриси инфиродӣ ва азхудкунии инфиродии маводди таълимӣ аз ҷониби донишҷӯён имконият медиҳанд.

Бо вучуди ин дар омӯзиш чандин таснифоти методҳои омӯзиш вучуд доранд, ки онҳо муқобили якдигар набуда, балки ҳамдигарро пурра мекунанд ва ба омӯзгорон имконият медиҳанд, ки дар омӯзиши маводди таълимӣ шеваҳои гуногуни таълимро ба кор баранд. Таснифоти методҳо боиси танзим ва ба низом даровардани раванди омӯзиш мегардад. Олимони соҳаи педагогика методҳои омӯзишро мувофиқи фаҳмиши худ ҳар хел гурӯҳбандӣ кардаанд. Аз ҷумла Ю. К. Бабанский методҳои таълимро ба чор гурӯҳи асосии зерин тасниф кардааст: «а) методҳои ташкил ва ба вучуд овардани фаъолияти таълимӣ–маърифатӣ; б) методҳои ҳавасмандгардонӣ ва ангезиши фаъолияти таълимӣ–маърифатӣ; в.) методҳои ҳавасмандкунӣ ва ангезиши фаъолияти таълимӣ–маърифатӣ; г) методҳои назорат ва худназоратии самарабахшии фаъолияти таълимӣ–маърифатӣ» [34, с.233].

Дар робита ба амалҳои дидактикӣ таснифоти М. А. Данилов ва Б. П. Есипов бештар қобили қабул мебошанд. Олимони мазкур дар ин бора қайд кардаанд, ки «агар методҳои таълим ҳамчун тарзи ташкилу танзими фаъолияти таълимии донишҷӯён оид ба амалисозии мақсад ва иҷрои вазифаҳои дидактикӣ ба кор бурда шаванд, пас, онҳоро ба гурӯҳҳои зерин тақсим кардан раво аст: методҳои азхудкунии донишҳои нав, методҳои ташаккули маҳорат, малака ва дар амал ба кор бурдани онҳо, методҳои

санчиш ва баҳодихӣ ба дониш, маҳорат ва малақаҳои донишҷӯён» [94, с.90-99].

И. Ф. Харламов таснифоти мазкурро эътироф намуда, навиштааст, ки «агар ба таснифоти мазкур баъзе иловаҳо дохил карда шаванд, дар натиҷа ҳамаи методҳои гуногуни таълимро ба панҷ гурӯҳи зерин тақсим кардан мукин аст: а) методҳои баёни шифоҳии дониш аз тарафи омӯзгор ва ғаёл гардондани донишҷӯён, ки аз инҳо иборатанд: нақл, эзоҳ, лексияи мактабӣ, тасвир ва намоиши аёнӣ; б) методҳои мустақамкунии маводди омӯхташуда, ки, асосан, аз суҳбат ва кор бо китоби дарсӣ иборатанд; в) методҳои кори мустақилонаи донишҷӯён оид ба фаҳмидан ва аз худ кардани маводди нави таълимӣ, яъне кор бо китоби дарсӣ, кор дар синфхонаи лингофонӣ; г) методҳои корҳои таълимӣ барои дар амал ба кор бурдани дониш, касб кардани маҳорат ва малақаҳо, ки аз инҳо иборатанд: машқҳои хаттӣ ва амалӣ, машғулиятҳои лингофонӣ; д) методҳои санчиш ва баҳодихӣ ба дониш, маҳорат ва малақаҳои донишҷӯён, ки амалҳои зеринро фаро мегиранд: ҳамарӯза мушоҳида кардани корҳои донишҷӯён, пурсиши шифоҳӣ, баҳои ҳаррӯза, корҳои санчишӣ, санчиши корҳои мустақилона, назорати барномавӣ» [304, с.142].

Ба андешаи мо таснифоти олимони мазкур қобили қабул аст, ва мо ба он бо дарназардошти хусусияти маҳаллӣ баъзе иловаҳоро ворид мекунем.

Барои ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар рафти суҳбат ба воситаи ташкил намудани ғаёлияти ҷустуҷӯии онҳо мо талаботи зеринро нисбат ба гузаронидани суҳбат муайян намудем.

1. Ба кор бурдани суолҳои проблемавӣ;
2. Ба кор бурдани воситаҳои аёнӣ, аз ҷумла ҷадвалҳо, диапозитивҳо ва ғайра.

3. Якчоя ба кор бурдани методи сухбат бо намоиш ва бо дигар дигар усулҳои таълимӣ.

Методи мушоҳида ҳамчун усули муҳимму самарабахши омӯзиш дар раванди ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён дар дарсҳои забони англисӣ ба кор бурда мешавад. Мушоҳида имкон медиҳад, ки объект, падида ва равандҳо муқоиса карда шаванд, то ки чамбӯ ва хулосабарорӣ дуруст сурат гиранду ба ин восила мушоҳида кардан ва рағбати донишҷӯёнро нисбат ба ҳодисаҳои забонӣ инкишоф диҳем.

Муҳаққиқ И. П. Павлов менависад: «Мушоҳида усули кофӣ барои омӯзиши танҳо падидаҳои одӣ мебошад. Ҳарчанд падида мураккабтар бошад, вале он аз ҳаёт мураккабтар нест ва бо ҳамон дараҷа аз таҷриба вобастагӣ дорад. Танҳо таҷриба, бо ягон чиз ба чузъ аз андозаҳои интихобнамоии зеҳни инсон маҳдуд карда нашудааст. Мушоҳида он чизро чамбӯ менамояд, ки забон ба он пешниҳод менамояд, таҷриба бошад аз забон ҳар он чизро, ки хоҳад, мегирад. Ва неруи таҷрибаи филологӣ дар ҳақ беандоза аст» [232, с.212].

Мушоҳида яке аз методи муҳимтарини омӯзиши забони англисӣ ба шумор, ки ба ташаккули чунин қобилиятҳои зеҳнӣ, ба мисли идрок, таҳлил, абстраксиякунонӣ, умумигардонӣ, хулосабарорӣ донишҷӯён мусоидат менамояд ва дар баробари ин ба ташаккули маҳорату малақаҳои амалии онҳо мусоидат менамояд ва дар баробари он ба ташаккули маҳорату малақаҳои амалии онҳо мусоидат мекунад.

Олим ва педагоги маъруф А. Н. Бекетов қайд менамояд: «Пеш аз ҳама, зарур аст мушоҳида ва қиёс намуданро омӯخت ва ин нуқта баҳснопазир аст, ки таърихи табиӣ аз ҳама маълумотҳои беҳтарини мушоҳида ва қиёс намуданро пешниҳод менамояд. Мушоҳида асло илми осон намебошад, мумкин аст дақиқ предметро аз назар гузаронид, вале ба ҳар ҳол сифатҳои асосии онро набинем. Барои он ки чизро амиқу

хамачониба мушоҳида намуданро омӯзем, бояд муддати зиёд зери роҳбарии мушоҳидакори ботаҷриба машқ намоем» [39, с.176].

А. Н. Бекетов усулҳои дорои ҷонибҳои аҳаммиятноки мушоҳидаро боз менамояд, яъне: «тарбияи тафаккури мустақилона; роҳбарӣ намудан аз болои корҳои мутақилона, ки мушоҳидакорриро инкишоф медиҳад» [39, с.180].

Мушоҳидаи фаъолияти донишҷӯён метавонад усули мустақили таълим ва ҳам як усули методӣ бошад, ки дар машғулиятҳои амалӣ, машғулиятҳои назариявӣ ва экскурсияҳо ба кор бурда шавад.

Дар раванди мушоҳида миёни донишҷӯён шавқмандии маърифатӣ нисбат ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ ташаккул меёбад ва миёни онҳо мустақилӣ, ташаббускорӣ, покизакорӣ, масъулият барои иҷрои мақсаду вазифаҳои гузошташуда инкишоф меёбанд.

Мушоҳида инчунин аҳаммияти калони таълимӣ-тарбиявӣ дорад, зеро он ба донишҷӯ имконият медиҳад, ки самарабахшии натиҷаҳои фаъолияти мустақилонаи амалии худро мушоҳида намояд.

Бо мақсади ташкили фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯӣ ҳамчун воситаи ангезиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми ташкил намудани мушоҳидаҳо мо чораҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1) барои он ки ба донишҷӯ имкон диҳем, ки тавассути мушоҳида моҳияти падидаҳои омӯхташавандаро хубтару амиқтар дарк намояд, бояд мушоҳидаро бо дигар усулҳои таълимӣ, аз ҷумла бо нақл, шарҳи омӯзгор бояд тавъам ба кор бурд;

2) баргузор намудани машварат оид ба ташкил ва гузаронидани мушоҳида;

3) гузоштани проблемҳои назди донишҷӯён, ки дар рафти мушоҳида онро бояд ҳал намоянд.

Тачриба усули таҳқиқот мебошад, ки санчиши илмӣ-объективӣ ва дурустии фарзияи дар оғози таҳқиқот баёншударо тасдиқ менамояд.

Бо мақсади дуруст ба роҳ мондани фаъолияти маърифатии донишҷӯён, вазифаҳои мушаххаси таҷриба дар соҳаи педагогика, аз ҷумла тарзҳои ташкили таҷриба дар омӯзиши фанҳои алоҳида, ба таври васеътар дар қорҳои Г. И. Шукина, В. С. Илина ва дигарон (таҳия намудани низоми чораҳо оид ба ташаккул додани рағбат ва эҳтиёҷоти маърифатии донишҷӯён), Н. А. Половникова, Б. И. Коротяев, П. И. Пидкасистий ва дигарон (инкишофи фаъолияти мустақили маърифатии донишҷӯён) муайян карда шудаанд.

И. Д. Зверев муайян кардааст, ки «фанҳои филологӣ аз рӯи моҳияти худ таҷрибавӣ мебошанд, зеро аз таҷриба ва мушоҳида ҳар гуна илм натиҷаҳо ва донишҳоро соҳиб мешавад, баъдан онҳо аз лиҳози назариявӣ дарк карда мешаванд ва аз ҷониби олимони умумӣ гардонида мешаванд» [115, с. 83].

Дар қиёс бо назорат, таҷриба фаъолияти мураккабтари таълимии донишҷӯёнро талаб менамояд. Таҷриба, тамошои видеофилмҳо бо объектҳои зинда барои омӯзиши падида ва раванҳои филологиро дар бар мегирад.

Бояд қайд намоем, дар муассисаҳои таълимӣ таҷриба аслан ба сифати намоиш гузаронида мешавад, яъне ҷӣ гуна таҷрибаро гузаронидан ба донишҷӯ худи омӯзгор нишон медиҳад, ки ба андешаи мо, ин на он қадар дуруст мебошад. Чуноне, ки таҷриба нишон дод, ҳангоми гузаронидани таҷриба як қатор талаботҳо ба донишҷӯён пешниҳод карда мешавад, мутаасифона бидуни даҳлати омӯзгор донишҷӯён мустақилона онҳоро иҷро карда наметавонанд.

Таҷриба аҳаммияти калони маърифатӣ ва тарбиявӣ дорад, зеро донишҷӯёнро бо воқеияти мавҷуд будани падидаҳои филологӣ шинос

мекунад, онҳоро ба покизакорӣ, дақиқкорӣ ҳидоят мекунад, тафаккури онҳоро инкишоф медиҳад, зеро ҷустуҷӯи роҳҳои дарки забонро талаб менамояд.

Н. В. Падалко ва В. Н. Федорова қайд мекунанд, ки «таҷриба яке аз усулҳои мураккаб, меҳнатталаб ва ҳамзамон муҳим дар фаъолияти омӯзишии донишҷӯён ба шумор меравад, зеро нақши бузургро дар ташаккул ва инкишофи мафҳумҳои педагогӣ, фаъолгардонии фаъолияти маърифатӣ ва амалии донишҷӯён бозӣ менамояд» [232, с.254].

Тавре ки Голскова Н. Д. қайд мекунад; «Ҳангоми ёд додани тарзи гузаронидани таҷриба ба донишҷӯён, қабл аз ҳама, зарур аст, ки талаботи умумие, ки насбат ба таҷрибаомӯзӣ пешниҳод карда мешавад, бошуурона аз худ намоянд. талаботҳо инҳо мебошанд: муайян кардан ва дарк намудани мақсаду вазифаҳои таҷриба, пешниҳод кардани фарзия дар бораи натиҷаҳои дилхоҳ, тартиб додани нақшаи гузаронидани таҷриба, назорат аз рафти таҷриба ва вариантҳои такрорӣ он; фарқ гузоштан миёни таҷриба ва назорат дар сурати мавҷуд набудани як шарт; муайян намудани воситаҳои таҷҳизоти зарурӣ барои гузаронидани таҷриба; назорати пайваста аз рафти гузаронидани таҷриба доир ба тарҷумаи матни зери назорат қарордошта; дар шакли хаттӣ сабт намудани натиҷаҳои муайяни таҷриба; хулосабарории дуруст ҳангоми муқоиса намудани натиҷаҳои мушоҳидаи таҷрибаи гузаронидашуда; муқоиса намудани натиҷаҳои таҷрибаи гузаронидашуда бо фарзияи пешниҳодшуда» [68, с. 92].

Яке аз роҳҳои самарабахш ин ҷалб намудани донишҷӯён ба ташкилу гузаронидани таҷриба дар машғулиятҳои амалии забони англисӣ мебошад.

Ба андешаи мо зарур аст, ки дар раванди ташкил намудани фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён бо мақсади дар онҳо

ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ ҳангоми гузаронидани таҷриба, ба ҷанбаҳои зерин диққати ҷиддӣ дода шавад:

1) баррасӣ ва ҳалли масъалае, ки ҳангоми гузаронидани таҷрибаомӯзӣ, ба донишҷӯён супорида мешавад;

2) дар раванди гузаронидани таҷрибаомӯзӣ дар дарсҳои амалии забони англисӣ таъмин намудани мустақилияти донишҷӯён;

3) дар рафти таҷрибаомӯзӣ дар якҷоягӣ ба кор бурдани таҷриба бо дигар усулҳои таълим, аз ҷумла: суҳбат, мусоҳиба, нақл, мушоҳида ва амсоли инҳо.

Ҳамин тариқ, дар рафти гузаронидани таҳқиқот аз ҷониби мо муҳиммияту самарабахшии як қатор усулҳои таълимӣ барои бештар кардани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва талабот нисбат ба усулҳои таълимӣ, вобаста аз зарурати ташкили кори пайвастаи ҷустуҷӯии донишҷӯён, муайян карда шуданд.

2.2. Ангезаҳои мусоидаткунандаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ дар раванди таълими забони англисӣ

Масъалаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълим яке аз масъалаҳои мубрам ба шумор меравад. Аслан, ҳалли ин мушкили бо ду масъалаи асосӣ вобастагӣ дорад: якум, мусоидат кардан ба инъикоси пурратари раванди илм дар шуури муҳасилин ва воридшавӣ ба робитаҳои муҳимми онҳо; дуюм, дар асоси ин нигоҳ доштани мустаҳкам намудани чунин муносибат ба донишу омӯзиш дар муассисаҳои таҳсилоти олӣ, ки аз омодагии донишҷӯён ба азхуд кардани донишҳо, кушиш кардан ба ҳар чи чуқуртар ворид шудан ба раванди маърифат ва худдорӣ кардан аз омӯзиши рӯякӣ иборат аст. Дар асл ҳаллу фасли ин вазифаҳо ба андозаи зиёд робитаи омӯзиш ва рушдро

таъмин мекунад, ки яке аз шаклҳои муҳимми зоҳиршавияш шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба шумор меравад.

Аз тарафи умум эътироф шудааст, ки дар асри мо илм бо суръат пеш меравад ва дар муассисаи таҳсилоти олий бояд на танҳо донишҷӯёро ба натиҷаҳои илмҳо шинос кард, балки ба онҳо ёд додани принципҳои умумии равиши илмӣ, аз худ кардани мафҳумҳои асосии умумӣ, ки имкон медиҳад воқеиятҳои мушаххаси илмӣ дуруст арзёбӣ шаванд, зарур аст.

Тавре ки А. С. Виготский ибраз мекорад: «Нақши муҳимми таълим дар рушди донишҷӯён дар он аст, ки таълим, ки ба мафҳумҳо сару кор дорад, ба донишҷӯ имкон медиҳад, то ӯ аз тасаввуроти соддаву маҳдуди эмпирикӣ, ки аз таҷрибаи зиндагӣ бармеояд, чун шуда, ба сатҳи мафҳумҳои дониш гузарад» [65, с.311].

Ба ақидаи А. С. Виготский таълим, «албатта ба сатҳи рушди зеҳнии донишҷӯ така мекунад, вале таълим пеш мераваду рушдро пеш мебарад, ояндаи онро муайян мекунад ва донишҷӯро маҷбур мекунад, ки дар ҳамон соҳаи илм принципҳо ва мафҳумҳои онро ба кор барад» [65, с.311].

Вале ин равандро, чунон ки маълумоти таҳқиқоти муосир нишон медиҳад, на бояд ҳамчун як раванди танҳо ҷамъоварӣ ва аз худ кардани мафҳумҳои нав ва принципҳои умумӣ тасаввур кард. Раванди мазкур фаротар аз чунин тасаввурот аст ва дар худ раванди рушди муносибати нав ба донишҷӯю омӯзишро ҳам фаро гирифтааст.

Дар боло қайд шуд, ки шавқмандии маърифатӣ аз ягонагии раванди инъикоси олами атроф дар шуури субъект ва муносибат ба он иборат аст Маҳз ҳамин ҳамзамон сурат гирифтани раванди аз худ кардани мафҳумҳо ва ташаккули муносибат ба донишу омӯзишро Дж. Брунер ҳам қайд кардааст: «Аз худ кардани мафҳумҳои асосии ҳамаи соҳаи илм дар худ на танҳо аз худ кардани принципҳои умумӣ, балки инчунин тарбия кардани муносибати лозима ба омӯзиш ва корҳои пажӯҳишӣ, ба тахмин ва имконияти ҳалли он вазифаҳое,

ки дар ҳаёти донишчӯ рух медиханд, фаро мегирад. Барои он ки дар донишчӯён чунин муносибатро тарбия кард, кори бештар аз он, ки мафҳумҳои асосӣ чандин бор тавзеҳ дода мешаванд, талаб карда мешавад» [51, с.22].

Дигар кардани муносибат ба донишу омӯзиш, пеш аз ҳама, дар шавқмандии маърифатии донишчӯён инъикос меёбад. Чунин ҳолатҳои шахс, ки ба он алоқаманданд, ба мисли хурсандӣ аз бозёфтҳо, қаноатмандӣ аз фаъолияти муваффақонаи худ, ки дар бораи ин Д. И. Писарев дар вақташ навишта буд, дар қорҳои олимони рус ва олимони кишварҳои дигар низ зикр шудаанд.

Ба ин тариқ, ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён ҳамчун мушкилии маърифатӣ дар кори мо аз мавқеи назарияи умумии рушд баррасӣ мешавад. Раванди таълим дар маҷмуъ, ки бо раҳнамоӣ ва идоракунии фаъолияти маърифатии донишчӯён равона карда мешавад, асоси тарбия ва рушди шавқмандии маърифатии онҳо ба шумор меравад.

Мусаллам аст, ки дар раванди омӯзиши забони англисӣ, ки дар он мундариҷаи фаъолият ҳамчун манбаи асосии ташаккули шавқмандии маърифатӣ хизмат менамояд, робитаи байниҳамдигарии мақсадҳои, ки ҳома пешниҳод мекунад ва он мақсадҳои, ки донишчӯён дар назди худ мегузоранд, зоҳир мегардад. Моҳияти таълим мусаллаҳ гардондан ва соҳиб шудан ба низоми донишҳою воқеиятҳо ва қонуниятҳо, тавзеҳ додану аз худ кардани роҳҳои нав, вале нисбатан мураккаби фаъолияти маърифатӣ, муқаррару ҳал кардани вазифаҳои ба тадриҷ мушкилшаванда иборат аст. Дар ин маврид вазифаҳои барои рушди шавқмандии маърифатии таълим зарур, таҳти роҳбарии омӯзгор дар ҳамкорӣ бо ҳамкасбон бо истифодаи васеъ аз қорҳои мустақилона ва инфиродии донишчӯён ҳаллу фасл мешаванд.

Таъсири раванди таълим ба шавқмандии маърифатии донишчӯёнро таҳлил карда, мо дар он ду сарчашмаи ташаккули шавқмандии маърифатиро фарқ мекунем: якум, муҳтавои маводди таълимӣ, дуюм, ҳуди раванди омӯзиш, ки ҳамчун раванди ташкили фаъолияти маърифатии донишчӯён зоҳир мегардад.

Дар таълим ду сарчашмаи шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро муайян карда, мо ақидаи онҳоеро қабул надорем, ки масъалаи рушд ва таълимро, ба назари мо, яктарафа баррасӣ менамоянд. Маълум аст, ки дар байни равншонсон доир ба ин масъала баҳс ҳоло ҳам давом дорад. Баъзе аз онҳо имкониятҳои рушди муҳассилинро дар мундариҷаи таълим мебинанд; гурӯҳи дигар манбаи рушдро дар усулҳои таълим мебинанд. Аз нуқтаи назари мо, натиҷаҳои таҳқиқоти ҳар ду равия назаррасанд, вале онҳо бартарияти яке аз тарафҳоро нишон намедиханд. Ҳам ҷустуҷӯи муҳтавои барои рушди донишҷӯён зарурӣ ва ҳам таҳқиқи таъсири усулҳои таълим ба рушди донишҷӯён ба андозаи баробар ба мақсади омӯзиши ҳаматарафаи имкониятҳои таълим барои рушд заруранд. Вобастагии тарафайни равандҳои аз худ кардани муҳтавои нави нисбатан мураккаб ва усулҳои нави нисбатан такмилёфтаи таълим ба дараҷае равшан аст, ки зарурияти ба исботи нодуруст будани равиши яктарафа, ҷустуҷӯи захираи асосӣ ва ягонаи рушд дар раванди таълим боқӣ намонад. Ба ақидаи мо, ин захираҳоро, ки дар ин бора дар зер тавзеҳоти бештар оварда мешавад, дар вобастагӣ аз ҳамдигари муҳтавои таълим ва усулҳое, ки донишҷӯён медонанд, ҷустуҷӯ бояд кард.

Дар раванди омӯзиш ду сарчашмаи асосии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро мо муайян кардем ва дар онҳо омилҳои зиёди воқеиеро мебинем, ки ба пайдоишу таҳким ва ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунанд. Бо вучуди ин, ҳар яке аз ин сарчашмаҳои дар боло зикршуда имкониятҳои ба худ хоси таъсиррасонӣ ба шавқмандии маърифатӣ, ангеҷаҳои махсуси худро дорад ва ҳолатҳои махсуси равонии донишҷӯйро ба вучуд меорад. Ҳамзамон хусусияти раванди таълиме, ки ба афзоиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунанд, таҳқиқ карда, мо таъсири калоне, ки омили муошират ба пайдоиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён мерасонад ва дар раванди он муносибатҳои иштирок,

хамдастӣ, ҳавасмандӣ ба муваффақиятҳои дигарон ташаккул меёбанд, мушоҳида намудем.

Муносибатҳои, ки ҳангоми омӯзиш байни донишҷӯён ва байни омӯзгору донишҷӯён ба вучуд меоянд, гарчи сарчашмаи бевоситаи шавқмандии маърифатӣ набошанд ҳам, вале ба рушди он таъсиргузор мебошанд.

Масъалаи ангезаҳо ва муносибати онҳо бо манфиатҳо дар солҳои охир таваҷҷуҳи баъзе муҳақиқонро ба худ ҷалб кардааст. Гарчанд ки дар он бисёр чизҳо ҳоло норавшананд, вале муҳимияти он баҳснопазир аст, зеро он ба ҷустуҷӯи имкониятҳои таъсиргузор ба таълиму тарбия ва ба пешгӯии раванди тарбияи шахсият равона гардидааст. Чуноне ки Б. Д. Леухин. З. И. Равкин қайд мекунанд: «Дар назди омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олӣ вазифаи мушқил, вале ҷолибу бошараф қарор дорад, яъне амиқтар ворид гардидан ба олами ботинии шогирдони худ, бодикқат омӯхтани ангезаҳои рафтори ҳар яке аз онҳо дар зери таъсири ин ё он ангеза» [253, с.58].

Ба қавли А. Н. Леонтев, «Ҳавасмандӣ - хилофи таҳаввули мақсадҳои бегона ба мақсади худӣ шахс мебошад, ангеза ҳамчун як навъи тақони беруна фаҳмида мешавад. Ангеза–ҳавасмандкунандаи воқеии аз лиҳози иҷтимоӣ аҳаммиятнок ба шумор меравад. Ҳавасмандӣ - амали асосноки шахсие мебошад, ки сабаби пайдоишаш ангеза, яъне ҳавасмандкунандаи дорои хусусияти субъективӣ мебошад» [253, с.57].

Муҳаққиқ Ҷалилова М. Ғ. қайд менамояд, ки «фаъолияти маърифатӣ бо чунин ангезаҳо ба амал меояд: кунҷковӣ; лаззате, ки аз раванди шинохт ё натиҷаи он бармеояд; фаъолияти амалии одамон, муаммою эҳтиёҷоти онҳоро ба ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли муаммоҳои таъхирнопазире, ки дар рафти тараққиёт ва тақдир ба миён меоянд, водор мекунад.

Ду сарчашмаи ба ҳам алоқаманд вучуд доранд, ки ба фаъолияти маърифатӣ таъсир мерасонанд. Ба инҳо дохил мешаванд: 1) худӣ таъсири таълим, ки дар раванди татбиқи барномаи асосии таҳсилоти касбӣ ба миён меояд, таъсири

китоби дарсӣ ва омӯзгор; 2) таҷрибаи шахсии донишчӯ, аз ҷумла таҷрибаи муносибати ӯ бо олам ва натиҷаҳои таълим» [313, с. 286].

Аз нуқтаи назари мо, чунин фарқгузорӣ байни ангеа ва ҳавасмандиро метавон шартан қабул кард, зеро он пурра равшан нест. Масалан, наметавонем бо чунин муқобилгузориҳои объективӣ ва субъективӣ дар байни ҳавасмандӣ ва ангеа розӣ шуд. Ба назари мо, мавқеи равшаносоне, ки А. Н. Леонтев иброз намуд, имкон намедихад, ки ҳавасмандиро ҳамчун як чизи субъективӣ маънидод кунем, зеро аз муҳити берунаи инсон барои манфиатҳои худ ҳам арзишҳои моддӣ ва ҳам арзишҳои маънавиро мегирад.

Пеш аз ҳама, бояд гуфт, ки манфиат ин ангеаи шахсӣ ва фардӣ, вале ангеае, ки сабабаш таъсири беруна мебошад, нисбат ба шахс ва ташкили умумӣ маҳсуб мешавад. Дар робита ба он, ки ҳамон як ангеаи берунӣ ба таври гуногун ба манфиатҳои шахс мубаддал мегардад, зеро таҷрибаи одамон хеле инфиродӣ аст, ин қоида баҳснопазир аст.

То ҳоло масъалаи вобастагии самарани таъсири ангеаҳо аз сохтори манфиатҳо таҳқиқ нашудааст, ки бешубҳа, бояд ба ҳалли ин мушкилӣ равшанӣ андозад. Ҳарчанд ки зоҳиран метавон тасдиқ кард, ки ҳавасмандии устувори омӯзиш ба рафтору хусусияти фаъолият назар ба ангеаи беруна таъсири бештар мерасонад, вале бояд эътироф кард, ки ангеаи шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди таълим зарур аст, зеро ҳам амалҳои ҷудоғонаи таълимӣ ва ҳам тамоми фаъолияти таълимӣ дар маҷмӯъ бо ангеаҳои берунӣ вобастагӣ доранд, бахусус, дар донишчӯёни курси яқум, ки бештар вақт ба сабаби ҳанӯз ноустувор будани ангеаҳои дарунӣ, бештар ба ангеаҳои берунӣ ниёз доранд.

Бо вучуди ин бояд қайд кард, ки ангеаи шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди таълим бо захираҳои воситаҳои методии омӯзгор дар робитаи зич қарор дорад. Аммо, агар ҷанбаи асосии методикаи раванди таълим ба донишчӯён додани донишҳо ва дар онҳо инкишоф додани қобилиятҳою малакаҳо аз ҷониби омӯзгор бошад, пас ангеа асоси ҳавасмандкунии донишчӯӣ

ба аз худ кардани донишҳо ва аз худ кардани маҳорати корбурди амалии онҳо ба шумор меравад. Ангезаҳои шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълимро таҳқиқ карда, мо муайян намудем, ки ҳам мухтавои маводди таълимии ҳар гуна фанни таълимӣ ва ҳам худӣ раванди фаъолияти донишҷӯён дар дарсҳо ҳар кадоме аз сарчашмаҳои мазкури ҳавасмандӣ ангезаҳои зиёди ба худ хосро доро мебошад.

Ҳамзамон, комилан равшан гардид, ки ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён муносибатҳои гуногун, аз қабилӣ баҳодихӣ ба ҳамдигар, ҳамдилӣ, ҳамдастӣ, дастгирии ҳамдигар ва амсоли инҳо, ки фазои махсуси омӯзишро ба вучуд меоваранд, таъсиргузор мебошанд.

Муносибатҳое, ки дар дарс байни доиншҷӯёну омӯзгор сурат мегиранд, инчунин, муносибатҳои махсуси байни донишҷӯёнро мо наметавонем ба мисли мухтавои маводди таълимӣ ва раванди ташкилшавандаи таълим сарчашмаи бевоситаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳисоб кунем, зеро чунин муносибатҳо мақсади бевоситаи маърифатӣ надоранд. Вале таъсири ҳавасмандкунии муносибатҳо дар раванди таълим ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён баҳснопазир аст. Муносибатҳо фазои мусоид ва ё номусоид дар дарсро ба вучуд меоранд, онҳо ба таври воқеӣ вазъияти омӯзишро тағйир медиҳанд ва ба рафти фаъолияти омӯзишии донишҷӯён, ба ҳолу ҳавсалаи онҳо таъсир расонда, онҳо маҷбур месозанд, хурсандию нороҳатӣ, тарс ва ҳиссиёти дигарро эҳсос намоянд.

Тавре ки дар ҳамин боб нишон дода хоҳад шуд, пажухишҳои мо ангезаҳои мухталифи раванди таълимро ошкор карданд, ки ҳам аз сарчашмаҳои гуногуни шавқмандии маърифатӣ маншаъ мегиранд ва ҳам аз муносибатҳое, ки таъсири вазъияти таълим ба шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро таҳким мебахшанд ва ё заиф мегардонанд, вобастагӣ доранд.

Таҳқиқи ангезаҳои шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди таълим дар асоси маводди мушоҳидаи махсус, сабту таҳлили 180 дарси

омӯзгорони забони англисӣ дар курсҳои 1 ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода ва ДДОТ ба номи Садриддин Айни анҷом дода шуд.

Мусаллам аст, ки омӯзгор кӯшиш мекунад, ки дар раванди дарс аз таҷрибаи худ ва методҳои самарабахш истифода барад, инчунин қайдҳои дарсҳои дар ҳамин як гурӯҳ дар ҳамон як рӯз ва дарсҳои мувозии ҳамон як омӯзгор дар дарсҳои гуногунро ба асос гирифта, метавон гуфт, ки дар раванди таълим истифодаи се навъи ангезаҳои шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҷой доранд: навъи якуми ангеза аз муҳтавои маводди таълимӣ маншаъ мегирад; навъи дуюми ангеза дар рафти ташкили фаъолияти омӯзишии донишҷӯӣ ба вуҷуд меояд; навъи сеюми ангеза така ба омили муошират дорад ва ба муносибатҳои алоқаманд аст, ки онҳо дар раванди таълим байни донишҷӯён, инчунин байни донишҷӯёну омӯзгор сурат мегиранд. Ҳар кадоме аз ин навъҳои ангезаи шавқмандии маърифатиро ба тафсил баррасӣ карда, манзараи тақсими ангезаҳои шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро дар дарсҳои забони англисӣ нишон медиҳем.

Гурӯҳи якуми ангезаҳоро баррасӣ намуда, мо бояд пешакӣ баъзе мулоҳизаҳои худро доир ба онҳо иброз намоем.

- Мусаллам аст, ки таъсири ангезаи муҳтавои маводди таълимӣ ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз раванди фаъолияти онҳо ва аз он муносибатҳои, ки дар раванди таълим сурат мегиранд, вобастагӣ надорад. Бинобар ин, дар дарс мушоҳида шудани ин ё он ангеза гувоҳи таъсири танҳо ҳамон ангеза маҳсуб намешавад.

- Дар дохили ҳамон як машғулият инчунин ҳар як ангеза на ба таври ҷудогона, балки дар ҳамкорӣ бо дигар ангезаҳо амал менамояд. Ба тӯфайли ин муҳтавои маводди таълимӣ бо гуногунии тарафҳои дар пеши донишҷӯён зоҳир мегардад, ки барои нигоҳ доштани шавқмандии маърифатӣ муҳим доништа мешавад.

- Ҳамон як ангеза дар гурӯҳҳои гуногун ва мавзӯҳои гуногун навсозии

худро дорад ва ба таври гуногун ба шавқмандии маърифатӣ таъсир мерасонад.

Ҳамин тавр, омӯзиши ҳар як навъи ангеа на танҳо ошкору муайян кардани ин ё он ангеа дар дарс, балки бо ёрии таҳлили дарсҳои мушоҳидашуда ва қайдшуда, ошкор кардани хусусиятҳои хоси ангеа мутобиқ ба маводди таълимии мухталиф, таҳлил кардани таъсири ангеа ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар сохтори тамоми дарс ва пайгирӣ кардани таъсирпазирии ангеаҳои мухталиф аз ҳамдигарро дар назар дорад.

Ҳоло бошад, маълумоти ҷамъбастиро аз назар мегузаронем, ки ба мо манзараи умумии мавҷудияти хусусият ва тақсими ангеаҳо ошкор мекунад, ки бо муҳтавои маводди таълимӣ дар дарс алоқаманд мебошанд.

Ҷадвали 2

Тақсими ангеаҳои марбут ба муҳтавои маводди таълимӣ дар дарсҳои забони англисӣ дар курси 1

№	Ангеа	Ҳафтаҳои таълимӣ								Дар маҷмуъ
		2	4	6	8	10	12	14	16	
1.	Навгониҳои муҳтавои маводди таълимӣ	49	28	48	47	19	22	24	24	32,6
2.	Навсозии донишҳои аллақай азхудкарда	28	28	48,8	50,3	80,4	36	36	37	43
3.	Дастовардҳои муосири илм	18	15,3	13	23	17	19	21	23	18,66
4.	Аҳаммияти амалии муҳтавои донишҳо	35	45,8	38	53	19	21	24	25	32,6

Аз рӯи маълумотҳои ҷамъбастӣ, ки аз ҷадвали 2 бармеояд, ангеаҳо, ки ба муҳтавои маводди таълимӣ таъсия мекунанд, дар раванди таълим қариб баробар тақсим мешаванд, ба истиснои ангеаи «Дастовардҳои муосири илм», ки дар таълим нисбат ба дигар ангеаҳо камтар зоҳир мегардад. Мувофиқи ин дар дохили гурӯҳҳо мо дар муқоиса ҳолати баробарро дорем.

Дар раванди тағйироти вобаста ба ҳафтаҳои таълимӣ метавон қайд кард, ки аз рӯи маълумоти ҷадвали 2, таъсири ангеаҳои навгонии муҳтаво ва аҳаммияти амалии он аз ҳафтаи якуми таълим то нимаи якуми нимсолаи

таълимӣ кам мешавад, аммо нақши ангезаи навсозӣ кардани донишҳои аллакай азхудкарда афзоиш меёбад.

Дар чадвали 2, ба мисли ҳамаи чадвалҳои баъдии ин боб, рақамҳои овардашуда таносуби фоизи миқдори дарсҳо бо зухуроти ҳамон ангеза ба миқдори умумии дарсҳо дар ҳамон гурӯҳро мефаҳмонад.

То ҳадди имкон мо ҷойгоҳи ҳар як ангезаро ба самарабахшии дарсҳои аз ҷониби мо муқарраршуда муайян мекунем.

1. Ангезаи муҳимме, ки шавқмандии маърифатиро ба вучуд меорад, навгонии муҳтавои маводди таълимӣ ба шумор меравад. Гуфтаҳои сершумори донишҷӯён доир ба шавқи донишомӯзӣ ва шавқ ба фанни таълимӣ маҳз ин воқеиятро тасдиқ менамоянд, ки амали унсури нави дониши то ҳол дар таҷрибаи онҳо вучуднадошта ҳамчун воқеияте фаҳмида мешавад, ки ба пайдоиш ва ё ба таҳкими шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад. Дар баробари ин унсури навгонӣ умуман омили муҳимми нигоҳдории шавқмандии маърифатӣ дар раванди таълим ба шумор меравад.

2. Тавре ки мо дар боло дидем, ҳолатҳои бештар муҳимми инсон, ки ҳамроҳ бо самтгирии фаъоли ӯ мебошанд, ҳолатҳои таачуб, дар ҳайрат мондан ва ҳайрат ба шумор мераванд. Навгонӣ худ ҳамон ангезаи муҳити берунае мебошад, ки ин ҳолатҳоро ба вучуд меорад.

Ҳар гуна китоби дарсӣ имкониятҳои зиёди ба донишҷӯён додани маълумоти наvero дорад, ки барояшон наву ҳайратовар мебошад. Чунки маълумот метавонад аз далелҳои ахбор ва назарияҳои нав иборат бошад, ки донишҷӯён пештар аз он хабар надоштанд.

Ангезаи навгонӣ, асосан, аз нуқтаи назари баён намудани далелҳои нави маълумоти барои донишҷӯён аҷоиб баррасӣ шудааст. Аз рӯйи маводди таҳқиқоти мо, метавон тасдиқ кард, ки аллакай аз рӯзҳои аввали таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олий, ангезаи навгонӣ шаклҳои дигар мегирад. Донишҷӯён на танҳо аз далелҳои маълумоти нав эҳсоси хурсандӣ мекунанд, балки чунин

эҳсосот дар онҳо бисёр вақт аз фаҳмидану ошкор кардани қонуниятҳо дар раванди аз худ кардани донишҳо ба вучуд меоянд. Масалан, мо дарси забони англисиро дар курси 1 доир ба мавзуи The articles сатҳи баланди шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро ба қайд гирифтём (курси 1. Ихтисоси забони хитойӣ. Информатика, омӯзгор Нарзикулов Т).

Дар ҳашт гурӯҳ мо шавқи зиёди донишҷӯёнро дар дарс доир ба мавзуҳои тасрифи феъли To be дар замони ҳозира, чинс ва шумораи исмҳо, сохтани шакли ҷаъи исмҳо дар забони англисӣ ба қайд гирифтём. Ангезаи навгонӣ дар ин дарсҳо ҳамчун ошкор кардани соҳаи нави дониш зоҳир гардид.

Ангезаҳои мазкур дар дарсҳо доир ба бахшҳои дигари фанни забони англисӣ дар воқеиятҳои ҳодисаҳои барои донишҷӯён тааҷҷубовар дар маълумоти наву барои онҳо ҳанӯз номаълум зоҳир мегарданд.

Ангезаи навгонӣ инчунин дар муҳтавои мавзуи берун аз барномаи таълимӣ ҳам зоҳир мегардад. Дар солҳои охир аз имкониятҳои маводди берун аз барномаи таълимӣ бисёр омӯзгорон ба мақсади васеъ намудани ҷаҳонбинии шогирдон, шинос намудани онҳо ба паҳлуҳои гуногуни ҳаёти ҷомеа ва тарбияи онҳо ба таври васеъ истифода мекунанд. Ба ин қор хондани асарҳои бадеии адабони соҳибзабон ба забони асл, мутолиаи матбуоти даврӣ ба забони англисӣ, тамошои барномаҳою филмҳои бадеии мустанад ва ғайра мусоидат мекунанд. Мисоли барҷастаи ин хонда ва тарҷума кардани асари “Оворагарди хурд”- и Ҷемс Гривуд ба шумор меравад.

Ба сабаби мавҷудияти ангезаҳои зиёди дар ҳамкорӣ қарор дошта, (донишҳои таърихӣ, мушкилсозӣ, оҳанги эҳсосоти фаъолият, эҳсосоти худи омӯзгор ва ғайра) ин дарс барои донишҷӯён шавқовар буд, асосан, аз он ҷиҳат ки барои донишҷӯён нав ва ғайриодӣ буд. Дар ин ҷо метавон чанд ҷиҳати мусбати ин дарс, ки боиси мароқангезии он гардиданд, зикр намоем:

- Дарс донишҷӯёнро ба эҷодиёти нависандаи номаълум, ки ҳамасри Ҷ. Диккенс буд, шинос намуд. Вай соли 1866 китобро навиштааст, ки то ҳоло

таъсири он ба одамон коҳиш наёфтааст. Адиби мазкур умри дароз дидааст, вале аз сабаби он ки разилатҳои ҷомеаи худро фoš кард, то охири умр эътирофнашуда боқӣ монд.

- Навгонии дарс дар он ҳам зоҳир гардид, ки омӯзгор барои донишҷӯён он роҳи мушкили тай кардаи зиндагии нависандаро нишон дод, ки ӯ барои навиштани асари фošкунандаи худ паси сар кардааст. Адиб гарчанд ки худ марди сарватманд буд, шабҳоро дар манзили оворагон, дар паҳлуи онҳое, ки ҷойи зист надоштанд, рӯз мекард ва ҳазорҳо шаби зиндагии хешро дар ҷойҳои ифлосу таҳаммулнопазир, дар бенавой сипарӣ намуд ва ҳатто рост меистод ва мунтазири навбаташ мешуд, то ки шабро дар зиштиҳо ва ҷойи нафратовар гузаронад.

Дар дарс донишҷӯёни бепарво ба назар нарасиданд. Бештари онҳо бо шавқ ва бо хоҳиши худашон ибрози назар мекарданд, баҳсу мунозира мекарданд ва ақидаҳои худро дифоъ мекарданд. Ҳамаи онҳо тақдирӣ шахсиятҳои он асари бадеиро шаддидан эҳсос мекарданд.

Дар гурӯҳи дигар дар дарси забони англисӣ донишҷӯён ашъори шоир Эндрю Марвелл (Andrew Marvell – дар асри XVII зиндагӣ карда, бо ашъори лирикию ҳачвӣи худ машҳур буд) *The Sun Rising* (асари лирикӣ, ки дар он шоир ба офтоб мурочиат карда, вақт ва ҳаёти ҷовидона талаб мекунад)-ро мехонданд, ки дар барномаи таълимӣ пешбинӣ нашуда буд, вале онҳо бо хоҳиши худ аз ёд кардаанд. Дар ин маврид ҳам ангезаи навгонӣ асосӣ буд ва инчунин шавқ аз он ҳам тақвият ёфт, ки худашон он чизро қироат мекунанд, ки дигарон накардаанд ва аз он чиз ҳам, ки як чизи нав шунидан аз дигарон ҳам мумкин будааст.

3. Навсозии донишҳои аллакай омӯхташуда. Қобили зикр аст, ки воқеиятҳои маълумоти нав ва навгонии муҳтавои маводди таълимӣ ангезаи ягона ва доимии шавқмандии маърифатӣ нест, ки мундариҷаи таълим дорад. Ин ангеза аз он сабаб наметавонад ягона ва доимӣ бошад, ки силсилаи дарсҳо

метавонад як муҳтаво ро омӯзонанд, ки он дар рафти онҳо ё таҳким меёбад ва ё амиқтар мешавад.

Педагоги машҳур К. Д. Ушинский навишта буд, ки «барои он ки шавқи омӯзиш бедор шавад, фанни таълимӣ бояд қисман нав ва қисман барои донишҷӯён маълум бошад» [294, с.88].

То омӯзиши муназзаму мақсадноки забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии донишҷӯӣ дар мактаби таҳсилоти миёнаи умумӣ забони хориҷиро омӯхтааст ва то андозае луғату қоидаҳои грамматикӣ онро медонад ва шарт нест, ки ҳамаи онҳоро аз нав омӯзад.

Донишҳои нав ҳамон вақт барои донишҷӯӣ шавқовар мешаванд, вақте ки муқоисаи дониши дошташро бо ин чизе, ки айни замон фаҳмид, сурат гирад.

Бинобар ин, истифодаи навгонии муҳтаво ҳамчун ангезаи доимии рушди шавқмандии маърифатӣ ғайриимкон аст, зеро ба сабаби тез-тез такрор шуданон ҳолибияту ҳазобияти худро гум мекунанд.

Аммо дар ин сурат масъалаи ҷиддие доир ба маҳви ногузир ва қонунии рефлексияи таҳқиқгаро дар ҳолатҳое, ки ҳама чиз маъмул ва рӯзмарра мегардад, ба миён меояд.

Бинобар ин, масъалаи дар бораи ангезаи дигар, дар бораи имконияти дигари муҳтаво, ки шавқмандии маърифатиро нигоҳ медорад, дар бораи иброи нуқтаҳои назари нав, гардиши нав, тарафи нави ҳодиса, ки донишҳои маъмулро ба тарзи нав нишон медиҳад, ба миён меояд.

Шавқмандии маърифатиро метавонанд ангезаҳои нави дигар ҳам ба вуҷуд биёранд ва таҳким бахшанд. Шавқмандии маърифатӣ дар сурате мутаваҷҷеҳи ашёи ҳодисаҳои одӣ, шинос ва рӯзмарра мешавад, ки вақте ки дар онҳо тарафҳои нав ва ё чизе, ки пештар ниҳон ва эҳсоснашаванда буд, мушоҳида шавад.

В. Шкловский «Навсозии донишҳои пешина, ҷанбаи нави таҳқиқи чизи маълум, имконияти дар донишҳои пешина ва аллакай маъмулӣ дидани паҳлуҳои

нав, гардишҳои нав, ки ҳайратовар ва диққатҷалбкунанда мебошанд, муҳимтарин ангезаи шавқмандии маърифатӣ ба шумор меравад, ки инро усули бартароф кардан» [325, с.183].

Самти нави таълим, ки аллакай бо амалияю таҷриба омезиш ёфтааст ва робитаи нави ҳодисаю равандҳое, ки донишҷӯён дар маводди маъмулии таълимӣ мушоҳида мекунанд, натиҷаи тавзеҳи он мавод бо равиши образноку пурэхсос ва истифодаи чизҳои дигар, масалан, воситаҳои санъат ва назари интиқодӣ мебошад. Дар ҳамаи ҳолатҳо асари санъатро тамошо карда ва ё шунида, бо назари интиқод ба умқи ҳадафи муаллиф ва мазмуни амиқи асар сарфаҳм рафта, донишҷӯён дар бораи ҳалли масъалаҳои дар асар баёншуда андешаронӣ мекунанд. Онҳо дуртару амиқтар назар меандозанд, содатар мебинанд, ҳатто назар ба дарки чизи наву номаълум, ки воқуниши бевоситаи тахминиро ба вучуд меорад.

Зарурати ин ангезаи арзишманд барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро омӯзгорони ҷавони муассисаҳои таҳсилоти олии равшантар эҳсос менамоянд, зеро барои онҳо ҳам бисёр чизҳои нав дар мундариҷаи маводди барояшон маълум ошкор мегардад, ки онро ба донишҷӯён бори нахуст дар дарс мефаҳмонанд. Онҳо бештар вақт назар ба омӯзгорони соҳибтаҷриба бештар кӯшиш мекунанд, ки дар маводди таълимии барояшон ошно чизи навро ошкор созанд ва шогирдони худро ҳам ба ин амал ташвиқ мекунанд.

Аз тарафи дигар, аз дидгоҳи донишҷӯӣ ба масъала нигоҳ кардан, эҳсос кардани он, ки чӣ тавр донишҷӯӣ фанни таълимиро дарк мекунад, ба ӯ аз ҳодисаҳои одӣ мутаҳайир шуданро ёд додан вазифаест, ки аз уҳдаи он ҳар як омӯзгори соҳибтаҷриба баромада метавонад, чунки ӯ чандин бор барномаро амалӣ намудааст, гардишҳои он, сатҳи азхудкунии маводди таълимӣ аз ҷониби донишҷӯёнро дидааст ва ҳам барои худ пешбинӣ карда метавонад. Маҳз дар ҳамин фарқияти байни омӯзгори эҷодкор аз омӯзгори одӣ, ки аз рӯйи қолаби муайян амал менамояд, зоҳир мегардад.

Аз ҳамин имконияти ошкор кардани чиҳати нави маводди маълуму ошно ва доир ба он дар донишҷӯён ба вучуд овардани тааҷҷуб ангезаи дигари бисёр муҳимми шавқмандии маърифатӣ, ки дар муҳтавои маводди таълимӣ мавҷуд аст, иборат мебошад. Тафсири анъанавии ин масъала дар амалияи таълим, ки бештар вақт назария инро манъ мекунад, имконияти истифодаи таҷрибаи шахсӣ ба мақсади таълими инкишофдиҳандаро маҳдуд менамояд. Ин нуқтаи назар танҳо истифодаи таҷрибаи донишҷӯён барои наздик овардани донишҳо ба ҳаёт дар назар дорад, то ки фосола байни он чизе, ки аз мушоҳидаҳои шахсӣ ҷамъ шудааст ва он чизе, ки аз муҳтавои маводди таълимӣ дар муассисаи таҳсилоти олий бармеояд, ба вучуд наояд. То андозае ин ақида асос дорад, вале манбаи шавқмандии маърифатӣ дар таҷрибаи шахсии донишҷӯӣ ҳангоми таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олий на ҳама вақт аз доништани чизи нав ва аз таҷрибаи шахсӣ иборат аст, балки бештар вақт сарчашмаи дигар дорад. Афзоиши бевоситаи донишҳо дар асоси таҷрибаҳои зиндагии донишҷӯӣ барои рушди шахсият, аз ҷумла барои ташаккули шавқмандии маърифатӣ хеле кам аст (Назарияи рушди Л. С. Виготский беасос будани таълиме, ки ба сатҳи рушди зеҳнии донишҷӯ така мекунад, ошкор кард ва нишон дод, ки моҳияти таълим аз бозсозии таҷрибаи соддаву ночиз ва бештар вақт ноқоми зиндагии донишҷӯ ва баланд бардоштани ин таҷриба ба сатҳи нисбатан баланд иборат аст).

Барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён така ба таҷрибаи шахсии онҳо на ба мақсади вусъат бахшидани он, балки ба мақсади нишон додани камбудии он барои навсозӣ хеле муҳим маҳсуб мешавад. Аз ин рӯ, таҷрибаи шахсиро бо омӯзиш набояд омехта кард ва фарқияти байни маълумоти таҷрибаи шахсӣ ва мундариҷаи таълимро сарфи назар кард, балки онҳоро бояд вусъат дод, то ки донишҷӯӣ маҷбур шавад ба дурустии таҷрибаи шахсии худ шубҳа кунад, маълумоти ин таҷрибаро аз нуқтаи назари донишҳои нави азхудкарда, ки ба тарзи дигар ба он равшанӣ меандозанд, таҷдиди назар кунад.

Ба ин маънӣ таълими инкишофдиҳанда дар айни ҳол ангезаи неруманди пайдоиш ва таҳкими шавқмандии маърифатии асли ба шумор меравад.

Бинобар ин, омӯзгороне, ки доимо зарурати навсозӣ кардани донишҳои шогирдонро дарк мекунанд, ба чунин усулҳое рӯ меоранд, ки онҳо нишон медиҳанд чӣ қадар таҷрибаи ягонаи одам ноқис аст, чӣ қадар чизҳои муҳим аз он берун мемонанд ва чӣ тавр метавон ба тарзи дигар, сарфакоронаю оқилона, бо таъба ба равишҳои на танҳо эмпирикӣ, балки равишҳои назариявӣ ҳам, вазифаҳои таълимиро ҳаллу фасл кард.

Чунин тавсияҳо дорои аҳаммияти калони назариявӣ ва амалӣ мебошанд, яъне дурнамои рушди шогирдонро барномарезӣ карда, бо таъба ба донишҳою муносибати онҳо ба омӯхтани донишҳо, таълимиро тавре бояд ба роҳ монд, ки шогирдон зарурати доимо васеътару амиқтар аз худ кардани фанни мавриди омӯзишро дарк намоянд, зеро раванди маърифат беохир аст.

Омили асосию муҳимми ташакули шавқмандии маърифатии донишҷӯён бошад, ин дар асоси бархурди донишҳои таҷрибавии онҳо, ки аз таҷрибаи шахсии худ ба даст меоранд ва донишҳои падарпайе, ки аз омӯзиш касб мекунанд ва ба донишҳои пайдарпай табдил додани тасаввуроти одии онҳо мебошад.

Андешаҳои А. С. Вигодский доир ба донишҳои наво, ки «омӯзиши муназзам медиҳад ва бартарияти он нисбат ба чамъоварӣ шудани донишҳо тавассути таҷрибаи шахсиро мо ба маънии вақеъ қабул карда наметавонем, зеро дар таълим усули индуктивӣ дар марҳалаҳои маълум ва дар баъзе мавридҳо унсури асосӣ ба шумор меравад» [65, с.156].

Тавре ки вобаста ба ин масъала Вигодский А. С. қайд мекунад: «Қисми асосии таълим ба дарки қонуниятҳои ҳодисаҳои олам оварда мерасонад, ба чамъбаст ва таҷрид намудани ҳодисаҳои беаҳаммият ва ғайриҷашмдошт мусоидат мекунад, чузъҳои мафҳумҳои илмиро рушд медиҳад, ки

мушоҳидаҳои таҷрибавӣ ва донишҳои зиндагии рӯзмарра, ки аз таҷрибаи шахсӣ ба даст меоянд, равшанӣ меандозанд» [65, с.156].

Барои шавқмандии маърифатӣ маҳз ҳамин манбаи доимии пайдоиш ва устувор гардидан ба шумор меравад.

Тибқи маълумоти таҳқиқоти мо, саҳми ангезаи навсозии донишҳо давра ба давра меафзояд (ҷадвали 2). Ин маълум аст, зеро донишу таҷрибаи донишҷӯён сол ба сол зиёдтар мегардад ва камолоти зеҳнӣ алаққай ба донишҳои сатҳию бозёфти навгониҳои ошкор қаноат намекунад. Воридшавӣ ба умқи ҳодисаҳою равандҳо ба шахс хурсандии фикрӣ мебахшад. Қобилияти дидани ҷиҳати нав дар падидаи кӯҳна ва шигифтовар шудани он чизе, ки бо падидаҳои рӯзмарраю маъмул алоқаманд аст, худ аз худ аз рушди зеҳнӣ гувоҳӣ медиҳад. Мавҷудияти чунин қобилият барои шавқмандии маърифатӣ аҳммияти калон дорад, чунки аломати фаъолнокии равандҳои фикрӣ ба шумор меравад. Барои он ки ҷиҳати наверо дар падидаи ошною маълум мушоҳида кард, бояд хеле мушоҳидакор буд ва бояд аз зеҳни дорои қобилияти таҳлилқунӣ ва тахайюли инкишофёфта бархӯрдор буд. Чунин фаъолнокии равандҳои маърифатӣ дар зери таъсири шавқмандии маърифатии ташакулёбанда сурат мегирад ва дар навбати худ шавқи мазкурро инкишоф медиҳад.

Дар оғози таҳсил дар курси 1 ангезаи навсозиро бештар вақт аз ангезаи навгонӣ фарқ кардан душвор аст. Масалан, вақте ки донишҷӯёни курси як медонанд, ки дар Юнони Қадим оҳан қиматтарин филиз маҳсуб мешуд, тааҷҷуби онҳоро аз ҳисоби фаҳмидани чизи нав, яъне нақши оҳан дар таърихи ҷомеа фаҳмидан мумуин аст, инчунин аз ин сабаб ки чунин як филизи одӣ, ки дар зиндагии рӯзмарра онҳо ба қадраш намерасанд, ҳато аз тилло ҳам, ки дар тасаввури онҳо арзишаш ба оҳан мутаносиб нест, қимматтар будааст.

Гуноғунии ҳодисаҳои, ки донишҷӯён дар зиндагӣ мушоҳида мекунанд, маълум мешавад, ки сабаби умумӣ доранд ва аз лиҳози физикӣ таҳқиқ ва андозагирӣ мешавад. Бояд зикр кард, ки фанни забони англисӣ дар муассисаи

таҳсилоти олий барои ҳис кардани чизи нав бо ёрии навсозии донишҳои алаққай омӯхташуда инконияти зиёд дорад. Омӯзиши қариб ҳамаи мавзӯҳо маҷбур мекунад, ки ба ҳодисаҳои алаққай ошно бо назари нав нигоҳ карда шавад, муносибати худро ба ҳодисаҳои мушоҳидашаванда дар заминаи донишҳои наво, ки дар муасисаи таҳсилоти олий фаро мегиранд, тағйир бояд дод.

Дар дарсҳои забони англисӣ чунин воҳидҳо ҳодисаҳои забонии илмие, ба мисли фонема, калима, ҷумла, сермаъноӣ, омонимия, синонимия ва ғайра аҳаммияту маъноӣ дигарро мегиранд, назар ба онҳо, ки бо таҷрибаи бе воситаи донишҷӯён алоқаманд аст.

Ба низоми таълими забони англисӣ дар нимсолаи дуюм омӯзгор ҷанбаҳои нави баррасии мазӯҳоро аз дидгоҳи донишҳои пештар азхудкарда ворид кардааст, ки тавҷам бо проблемагузори асоси ташаккул додани шавқи донишҷӯён ба азхудкунии донишҳо ба шумор меравад. Ҳар як дарси нав ба дараҷае дониши донишҷӯёнро зиёд мекунад, ки дар дарсҳои минбаъда ин донишҳо ба сифати воситаҳои аз худ кардани донишҳои нав хизмат мекунанд.

Чунончи, дар дарсҳое, ки ба эҷодиёти нависандагони англисзабон аз ҷумла Дж. Лондон бахшида шуданд ва то ҳол омӯзгор қадам ба қадам роҳнамоӣ мекунад, донишҷӯён ба зарурати донишҳои ҷаҳонбинии нависанда дучор мешаванд, ки дар асари *The Sea-Wolf* (Гурги баҳри) чи гуна капитани бераҳм Уолтер Греди, қобилияти ахлоқӣ ва ҷисмонии қаҳрамони асарро ҳангоми саёҳат дар баҳр месанҷад, норавшан мегардад. Дар ин дарсҳо донишҷӯён ба зинаи баландтари адабиётшиносӣ мебароянд ва калид барои арзёбӣ ва таҳлили асарҳои давраҳои баъдтари нависандаро ба даст меоранд. Дар дарсҳои аввал ин чиз барояшон ҳанӯз нофаҳмо, таачҷуби онҳоро ба вучуд намеорад ва зоҳиран ҳамчун ҷаҳиши назаррас мушоҳида намешавад. Танҳо дар мавзӯҳои баъдӣ бахшида ба эҷодиёти дигари нависандагони англис ин барои донишҷӯён ва барои мушоҳидакунандаи беруна назаррас мегардад.

Ангезаи навсозӣ дар дарсҳои забони англисӣ ҳамон хусусиятҳо дорад, яъне аҷиб будану дар ҳайрат мондан ҳам чун ҳолат, ки дар натиҷаи баён кардани муҳтавои алаққай маълум дидгоҳи нав пайдо мешаванд, вале онҳо равшан ба назар намерасанд, чунон ки дар дарсҳои фанҳои дигар мушоҳида мешавад. Ин раванд дар дарсҳои забони англисӣ метавон гуфт, ки дар шакли ҷаҳишҳои хурд сурат мегирад, ки онҳоро донишҷӯён танҳо тавассути бахотироварӣ ва ба роҳи тайкардаи омӯзиши забони англисӣ назар кардан, мушоҳида мекунанд. Дар айни ҳол раванди навсозӣ дар ҳамкорӣ бо проблемагузорӣ баъзан ҳатто ба мухолифати донишҷӯён ва кӯшиши онҳо ба қаноат кардани ба он донишҳои пештараи худ дучор мешавад.

Ҳолати мазкур дар яке аз дарсҳо аз рӯи романи *The Sea-Wolf* (Гурги баҳри) равшан ба назар расид, вақте ки сухан дар бораи вижагиҳои бадеии насри Дж. Лондон мерафт. Омӯзгор усули муқоисаи тасвири санҷишҳои Уолтер Гредиро бар муқобили қаҳрамони асар ва тасвири қаҳрамонони асари (Плавание на край земли) «Шино кардан ба ун тарафи дунё»-и Клайв Люсис дар бораи саёҳати баҳрии қаҳрамонон ба олами ҷодугарии Нарния, ки дар он ҷо онҳо ба озмоишҳои гуногун дучор мешаванд, нақл мекунад, ба қор бурд. Ҳар ду ҳолат қариб якхела мебошанд, вале дар ҳар ду тасвир услуби эҷодии ҳар кадоме аз ин адибон ба назар мерасад.

Дар ҳамин дарс ошкор гардид, ки шавқмандии маърифатӣ на ба таври ҳамвор, балки мураккабу бо ихтилоф дар раванди омӯзиши адабиёт дар марҳилаи ибтидоӣ ташаккул меёбад, ки дар ин марҳила кӯшиш ба муҳокимаронии мустақил ба назар мерасид ва муносибати интиқодӣ ба арзёбии китоб ва омӯзгор ҷой дорад, вале дар ин марҳила ҳанӯз донишу қобилиятҳо барои асосноккунии мулоҳизаҳои худ кифоят намекунанд. Маҳз ин мураккабӣ ва мухолифат ба туфайли навсозӣ ва дар ҳайрат мондани донишҷӯён бо гардиши ногаҳонии омӯзиши гӯё ҳодисаи алаққай маълум, он чизе, ки бояд тибқи барнома донанд, зоҳир мегардад.

Ҳамин тавр, таъсири ангезаи навсозии донишҳои қаблан омӯхташуда, марҳила ба марҳила ба шавқмандии маърифатӣ зиёд мегардад. Арзиши ин маҳз аз он иборат аст, ки ба пайдоиши зинаи нави аз худ кардани донишҳо мусоидат мекунад. Дар ниҳояти кор дар марҳилаи муайян инро худи донишҷӯён, бо ҳар чи бештар аз худ кардани равиши диалектӣ дар омӯзиши фанҳои таълимӣ ҳис мекунанд.

3. Ангезаи муҳимми шавқмандии маърифатии марбут ба мухтавои маводди таълимӣ ҷанбаи таърихии донишҳои донишҷӯён (таърихшиносӣ), яъне баёни маълумот аз таърихи илм ва таърихи кашфиётҳои илмӣ ба шумор меравад. Ҳамзамон, аз як тараф, шавқмандии маърифатӣ ба маводди камтар шинохташуда, баъзан маводди тамоман нав, яъне ба таърихи забон такя мекунад, ки бо аз худ кардани он донишҷӯён ба андозаи бештар дарк мекунанд, ки донишгоҳ, дарс ва омӯзгор ба онҳо чӣ медиханд. Аз тарафи дигар, рӯ овардан ба таърих дар омӯзиши фанҳои таълимӣ то андозае раванди омӯзишро ба идроки илмӣ наздик мекунад. Донишҷӯён он, ки дониши дахлдор дар давраи оғози худ чӣ гуна буд, чӣ тавр он таҳаввул кард, ба ҷустуҷӯҳои илмӣ даст задан ва душворию хурсандии онҳоро эҳсос кардан, ҳамаи ин маъноӣ ба дарки худи раванди маърифат наздик шуданро дорад, бигзор на қонунҳои илмӣ кашфшаванда, балки қонунҳои илмӣ дар раванди омӯзиш бошанд, вале ба ҳар ҳол ба ҷустуҷӯи ҳақиқат рабита доранд.

Маҳз ин ангеза бо воқеияти номаълум аз таърихи илм ва шарҳи ҳоли олимон пайваст аст. Маълумот доир ба сарчашмаҳои кашфиёти илмӣ ҳама вақт аз ҷониби донишҷӯён бо шавқу рағбати зиёд дарк мешаванд, зеро ки барои ба таври нав дидани маводди мавриди омӯзиш мадад мерасонанд ва ба навсозии он чӣ, ки одӣ ва маъмулӣ аст, мусоидат мекунанд. Аз тарафи дигар, маълумоти таърихӣ ҳамеша барои донишҷӯён камтар маълум аст ва аз ҷониби онҳо ҳамчун чизи нави ногаҳонӣ ва ҷолиб дарк карда мешавад. Дар ниҳоят, шиносӣ бо таърихи илм ва кашфиёти он ба дарки душвориҳои азими ҷустуҷӯҳои илмӣ, дар

назари донишчӯён баланд бардоштани эътибори илм, эҳтироми далелҳои исботшудаи илмӣ ва мафҳумҳои илмӣ аз ҷониби донишчӯён мусоидат мекунад ва донишчӯён барои исботи мулоҳизаҳои хулосаҳои худ ба кор бурдани далелҳои исботшударо ёд мегиранд.

Маълумоти таҳқиқоти мо аз саҳми калони донишҳои таърихӣ ба ҳамаи марҳилаҳои таълим ва ба дарсҳои фанҳои гуногун, аз ҷумла дар омӯзиши забонҳо ҳам, гувоҳӣ медиҳанд. Масалан, хангоми бозсозии заминаи таърихии ҳодиса, дар ахбор оид ба воқеатҳо аз зиндагиномаи олимону адибон, инчунин хангоми нишон додани таҳаввули афкори илмӣ ва ғайра донишҳои таърихӣ ба кор бурда мешаванд. Мусаллам аст, ки аз ин лиҳоз дарси таърих, ки ҷаҳонбинии донишчӯёнро васеъ мекунад, онҳоро ба таҳаввули фарҳангу илм ва санъат ошно месозад, аҳаммияти махсус дорад.

Дар натиҷаи он ба шавқмандии маърифатии донишчӯён ин чиз ҳам мусоидат мекунад, ки таърихи пайдоишу таҳаввули кашфиёти илмиро то ҳамин рӯз мерасонад; раванди таълим ба рушди илми муосир наздик мешавад ва куллаҳои онро нишон медиҳад ва ин донишчӯёнро ба донишҳои муосири илмӣ наздик мекунад, ки барои ангезиши шавқмандии маърифатии онҳо хеле муҳим арзёбӣ мегардад.

Масъалаи ҳалталаби муосир, ки ба сатҳи муосири илм мувофиқ кардани муҳтавои таълим мебошад, амалан бо тартиб додани барномаҳои таълимии нав ва таълифи китобҳои нав аллакай ҳаллу фасл мегардад. Аммо, набояд ба кушиши ҳалли қатъии ин масъала бинобар сабаби маҳдудияти ҷаҳорҷӯбаи вақти таълимӣ умед баст ва баъдан, ҳаракати илми муосир ҷунон тез ва беназир аст, ки барномаҳои нав ногузир аз дастоврадҳои илмии муосир ақиб хоҳанд монд. Аз ин рӯ, дар назди омӯзгорон ҳам дар давраи ҳозира ва ҳам дар оянда вазифаи таъхирнопазир қарор хоҳад гирифт, ки аз пур кардани холигии байни фанҳои таълимӣ ва илм, шинос намудани донишчӯён бо марҳилҳои рушди илм, қонеъ

гардонидани талаботи рӯзафзуни онҳо ба доништан ва ба ин васила амиқу мустаҳкам намудани шавқмандии маърифатии онҳо иборат мебошад.

Дар ҳаёти воқеи ин раванди душвор аст ва омӯзгорон ба ҳолати баръаксаш дучор мешаванд. Худи омӯзгорон дар ин бора чунин мегӯянд: «Ҳамин ки дар ин самт як супориш дода шавад, ҳатман доир ба он воқуниш ногузир ва хеле зиёд мешавад. Ба ҷойи як китоби нави тавсияшуда, онҳо се китобро ёфта мебиёранд ва ҳатман суҳбати омӯзгорро доир ба онҳо талаб мекунанд. Дар дарс онҳо метавонанд омӯзгорро бо саволҳои худ доир ба ягон кашфиёти илмӣ, ки дар бораи он ӯ ҳанӯз иттилоо надорад, дар як ҳолати ногувор қарор диҳанд».

Вале ин маҳз ҳамон умқи шавқмандии маърифатӣ аст, ки дар вақташ тавассути ангезаи беруна ба вучуд омадааст, вале ба талаботи дарунии донишҷӯӣ мубаддал гардидааст.

4. Дар муҳтавои маводди таълимӣ, ки донишҷӯён аз худ мекунанд, боз як омили муҳимми дигари ташаккули шавқмандии маърифатӣ мавҷуд аст, ки мо аз таҳлили раванди таълим дарёфтем ва онро ҳам баробари навгони маводди омӯзишӣ дарк мекунанд. Ин омили муҳим зарурати амалӣ ба дониш барои истифодаи илм дар амал мебошад.

Фаъолияти маърифатӣ ва амалии инсон бо ҳам дар ягонагӣ ва печидагӣ қарор доранд. Дар маърифат ва амал такомули шахсияти инсон сураат мегирад.

Таҳқиқоти мо, инчунин таҳқиқоти олимони дигари соҳаи дидактика, аз ҷумла таҳқиқоти Р. Г. Лемберг, М. Н. Скоткин, нишон медиҳанд, ки сарчашмаи муҳимми ташаккули шавқмандии маърифатии бештари донишҷӯён фаъолияти амалии онҳо ба шумор меравад. Онҳо ҳангоми фаъолият комёбиҳо дар пешрафии қорҳои эҷодӣ худ эҳсос мекунанд. Маҳз таваҷҷуҳи ин қисмати донишҷӯёнро дар фанҳои таълимӣ на ҷанбаи назариявӣ, балки он донишҳое, ки онҳо аз фанҳои таълимӣ барои фаъолияти амалии худ ба даст меоранд, ба худ ҷалб мекунанд. Чунин донишҷӯён, тибқи таҳқиқоти мо, аз ҳар як гурӯҳ аз 2-3 нафар сар карда, се ҳиссаи тамоми ҳаёти гурӯҳро ташкил медиҳанд. Ба ягон

фаъолияти амалӣ майл дошта, онҳо ба донишҳои назариявӣ, ки дар дарсҳо ва аз китобҳои дарсӣ ба даст меоранд, диққат намедиханд ва аз ин рӯ, ба фаъолияти маърифатӣ машғул намешаванд. Вале, ба донишҳои корбурдӣ заруратро эҳсос карда, онҳо худашон адабиёти дахлдори фарогири маслихату тавсияҳое, ки метавонанд дар фаъолияти амалӣ ба онҳо ёрӣ расонанд, ҷустуҷӯ мекунанд.

На танҳо барои ин гурӯҳи донишҷӯён, балки барои ҳамаи донишҷӯён фаҳмиши аҳаммияти амалии илм ва мавқеи он дар бозсозии ҷомеа зарур мебошад, то ки барои баланд бардоштани савияи донишҳои илмӣ-назариявӣ худ бештар кушиш намоянд. Нисбати гурӯҳи мазкури донишҷӯён бошад, истифодаи маҳз ин ангезаи марбут ба муҳтавои маводди таълимӣ аҳаммияти махсусро касб мекунад. Он барои бартарф кардани ихтилофоте, ки байни фаъолияти маърифатӣ корбурди амалии донишҳои назариявӣ ба вучуд омадааст, мусоидат мекунад ва донишҷӯёнро ба дарки зарурати донишҳои назариявӣ водор мекунад.

Ангезиши шавқмандии маърифатӣ тавассути нишон додани аҳаммияти амалии донишҳо, аз рӯйи маълумоти таҳқиқотии мо, барои донишҷӯёни соли аввали таҳсил бениҳоят муҳим аст, зеро бинобар сабаби дар сатҳи зарури надоштани дониш ва таҷриба на ҳамеша метавонанд арзиши назариявӣ ва аҳаммияти амалии донишҳои ба даст омадаро арзёбӣ кунанд, вале ҳама вақт бо шавқ аз имконияти амалан ба кор бурдани дониш дар ҳаёти шахсии худ истифода мебаранд. Чунин муносибат дар кӯшиши баъзе донишҷӯён ба омӯхтани донишҳои корбурдӣ ҳам зоҳир мегардад, ки аз озмоиши мо бо конвертҳо маълум ва ошкор гардид.

Тибқи маълумоти таҳқиқоти мо, ба кор бурдани ин ангеза дар дарсҳо дар курсҳои поёни бештар дучор мешавад (аз 35 то 55%) Дар курсҳои болоӣ бошад, на он қадар зиёд мушоҳида мешавад (то 19-21%).

Таъсири ин ангеза ҳам ба таври гуногун сурат мегирад. Бештар вақт донишҷӯён бевосита зарурати истифодаи ин ё он дониш дар фаъолияти

таълимиро эҳсос мекунанд, ба мисли фарқ кардани овозҳою ҳарфҳо, тарзи дурусти имлои ин ё он шакли грамматикӣ, зарурати аз худ кардани нутқи гуфтугӯӣ ба забони англисӣ, ба кор бурдани воқеиятҳои таърихӣ, зарурати эҷоди бадеӣ, таҳлили асари бадеӣ ва вижагиҳои бадеияти он.

Ба донишҷӯён нишон додани дастовардҳои муосири илмӣ ҳам ангезаи муҳимми марбут ба мухтавои таълим ба шумор меравад. Дар ин маврид, таърихи илмро то давраи ҳозираи рушди он овардан зарур аст, ки танҳо ҳамон вақт донишҷӯӣ тамоми мураккабӣ, ихтилофот, машаққати ҷустуҷӯҳои илмӣ, меҳнати зиёде, ки кашфиётҳои илмӣ натиҷаи онҳо мебошанд, пурратар дарк мекунад.

Дастовардҳои муосири илмӣ барои фаҳмиши раванди мураккаби ба шоҳаҳо ҷудо шудани донишҳо ва ҳамгироии илмҳои муосир барои анҷом додани кашфиётҳои бузург мадад мерасонанд. Дар ин замина донишҳои таълимӣ барои донишҷӯён арзишманд ва шавқангез мегарданд.

Ангезиши ҳисси ифтихор барои илми ватанӣ дар донишҷӯён, водор намудани онҳо ба дарки қудрати илм ва қудрати ақли инсон бидуни ба мухтавои маводди таълим ворид намудани маълумот доир ба дастовардҳои муосири илмӣ имконнопазир аст. Зухуроти ин ангеза дар раванди таълим, аз рӯйи мушоҳидаҳои мо, чандон зиёд нест. Дар муқоиса бо ангезаҳои боқимондаи марбут ба мухтавои таълим, ин ангеза ду ва ҳатто се бор камтар дучор мешавад, гарчанд ки нақши он дар баланд бардоштани шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро омӯзгорон хубтар дарк мекунанд (ҷадвали 2).

Дар раванди дарс вобаста ба мавзуҳои грамматикӣ ҳолатҳои барои донишҷӯён ҷолиб дар бораи калимасозӣ, дар мавзуи таърихи забони омӯхташаванда бошад, сухан дар бораи тафсири муосири илмии мафҳумҳои фарҳанги моддӣ ва фарҳанги маънавӣ мерафт ва дар дарс дар мавзуи адибони англисзабон танҳо як бор зоҳиршавии ин ангезаи барои ташаккули шавқмандии

маърифатӣ муҳим ба қайд гирифта шуд, ки ин ҳам бошад, тафсири эҷодиёти Дж. Лондон аз тарафи олимони соҳавӣ буд.

Тавре ки мебинем, хусусиятҳои хоси ҳар як фанни таълимӣ хеле гуногунанд ва имкониятҳои истифодаи онҳо барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён хеле зиёд аст. Вале метавон зикр кард, ки на ҳаммаи имкониятҳои ангезиши шавқмандии маърифатии алоқаманд ба мухтавои маводди таълимиро ҳар як омӯзгор ба таври лозима истифода мебарад.

Сарчашмаи дигаре, ки дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён нақши муҳим дорад, ин ҳуди фаъолияти маърифатии донишҷӯён мебошад. Фаъолияти маърифатии донишҷӯён, ки аз лиҳози педагогӣ дуруст ташкил шудааст, ба донишҷӯён таассуроти дигар мебахшад, ҳолатҳои дигари равониро ба вучуд меорад ва аз онҳое, ки дар зери таъсири мухтавои маводди таълимӣ ба вучуд меоянд, ба куллӣ фарқ мекунад. Барои ҳамин таъсири шаклҳои мухталифи ташкил ва хусусияти чараёни фаъолияти омӯзишии донишҷӯён чанбаи хоси ташаккули шавқмандии маърифатии онҳоро эҷод мекунад, ки аз чанбаи ангезише, ки аз мухтавои маводди таълимӣ бар меояд, фарқ мекунад.

Дар таҳқиқоти худ мо талош варзидем, то ин хусусиятҳои фарқкунандаро ошкор намоем. Ошкор кардани хусусиятҳои фарқкунандаи фаъолияти маърифатии донишҷӯён, ба сабаби он ки ин тараф дар раванди воқеии таълим гӯё ки бо тарафи дигар (мухтавои маводди таълимӣ) тамоюли бештар ва васеи фаъолсозии фаъолияти омӯзишии донишҷӯён омехта шудааст, мурабтабу печида гардидааст. Барои он ки шавқмандии маърифатиро аз фаъолиятнокии донишҷӯён ҷудо намоем, лозим шуд, ки ин хусусияти хосе, ки фаъолияти маърифатӣ ба фаъолияти донишҷӯӣ ворид мекунад, баррасӣ намоем.

Мусаллам аст, ки маҳз дар рафти омӯзиш шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳамчун ангега зоҳир мегардад. он на танҳо ба иҷрои корҳои водор мекунад, балки ба сифати онҳо низ таъсир мерасонад. Мушоҳидаи раванди омӯзиш дар гурӯҳҳо ва дарсҳои озмоишӣ, ки ба мақсади муайян намудани

хусусиятҳои фаъолияти таълиме, ки дар натиҷаи таъсири шавқмандии маърифатӣ ба вучуд меоянд, инчунин пайгирӣ намудани ҳолатҳои инфиродии ташаккули он баъзе хусусиятҳои зоҳир гардидани шавқмандии маърифатӣ ошкор гардиданд, ки барои муайян кардани нақши онҳо дар ҳуди раванди фаъолият мадад расонд. Натиҷаҳои ин таҳқиқотро метавон аз инҳо иборат донист:

1. Шавқмандии маърифатӣ ҳамчун ангега донишҷӯӣро на танҳо ба дарки доираи муайяни ҳодисаҳо, ки махсусан, барои таълим муҳим аст, равона созад, балки ӯро ба фаъолияти мустақилонаи омӯзишӣ водор мекунад ва метавонад шавқмандии маърифатии ӯро қонеъ гардонад ва нигоҳ дорад;

2. Шавқмандии маърифатӣ эҷоди «муҳити дохилӣ», тақонҳои дарунии омӯзиширо муайян мекунад, ки ба туфайли он раванди фаъолият бештар фаъол, эҷодкорона ва натиҷааш бештар самарабахш мегардад;

3. Дар навбати худ, ҳуди хусусияти фаъолияти донишҷӯӣ ба ангега барои таҳкими шавқмандии маърифатӣ мубаддал мегардад, чунки дар он бо нуруи махсус тамоми равандҳои зехниро иродавӣ ва эҳсосотию психологӣ фаъол мегарданд. Шавқ ҳам фаъолиятро тавассути эҳсосот ангезиш мебахшад ва ҳам ҳуди раванди фикррониро фаъолтар мегардонад. Чунин таъсири мутақобилаи равандҳои фаъолиятро шавқ ҳам сабаб ва ҳам натиҷаи таъсири шавқмандии маърифатӣ ба фаъолияти маърифатии донишҷӯӣ мебошад;

4. Дар раванди фаъолияти омӯзишии ғайратмандонаю мустақилонае, ки дар натиҷаи шавқ ба вучуд меояд ва дар навбати худ боиси устувор гардидани шавқи донишҷӯӣ мегардад, эҳсосоти ҳосе ба вучуд меояд, ки аз доираи фаъолияти маърифатии ӯ берун мебароянд ва ба муносибатҳои ахлоқию эстетикӣ донишҷӯӣ ва ба воқеият таъсир мерасонанд. Чунин эҳсосот ба эҳсосоте, ки бо дарку фаҳмиши муҳтавои маводди таълимӣ алоқаманданд, қобили муқоиса нестанд. Ҳамин тавр, муҳтавои маводди таълимӣ ҳамчун сарчашмаи шавқмандии маърифатӣ дар донишҷӯӣ, тавре ки мо мушоҳида

кардем, ҳисси хурсандии ӯ аз ҷаҳонфаҳмӣ, ҳисси қаноатмандӣ аз имконияти амиқтар рафтан дар фаҳмиши он, тааҷҷуб, ҳисси чизи нав ва интизории дониستاني чизи нав ба вучуд меоварад. Ҳамаи ин ҳиссиёт ва ҳолатҳо, тавре ки мо мебинем, метавон ҳамчун ҳиссиёти фикрӣ ва хурсандии фикрӣ тавсиф кард.

Раванди фаъолият, ки ба фаъолнокӣ ва мустақилияти донишҷӯӣ пайваست аст, тобиши дигари ҳиссиётро ба вучуд меорад, ки доираи амали он бештар воқеъ аст.

Ҷадвали 3.

Тақсимои ангезаҳои марбут ба ташкил ва хусусияти ҷараёни фаъолияти омӯзишии донишҷӯён

№	Ангеза	Ҳафтаҳои таълимӣ								Дар маҷмуъ
		2	4	6	8	10	12	14	16	
1.	Гуногунии шакли кори мустақилона	22	29	9	18	16	18	14	-	15,75
2.	Дониستاني усулҳои нави фаъолият	26,4	32	15	24	39	14	18	16	23,5
3.	Мушқилот	16,4	19,5	15	19	25	54	31	43	27,5
4.	Унсурҳои таҳқиқот	14	17	5	9	17	12	19	23	14,5
5.	Корҳои эҷодӣ	19	19,5	9,5	12	27	11	22	16	17
6.	Корҳои амалӣ	26	45	7	19	15	19	7	7	18,1

- Дарки рушд ва пешрафти худ дар маърифати ҷаҳон.
- Хурсандӣ аз дониستاني бештар такмилёфтаи тарзҳои фаъолият ва ё амалҳои омӯзишӣ.
- Хушҳолӣ аз раванди фаъолияти маърифатӣ.
- Ҳисси муваффақият.
- Ҳисси шаъну эътибори худ.
- Ифтихор барои муваффақиятҳои рафиқ.
- Ҳиссиёти мухталифи аъзоёни коллективи гурӯҳ ҳангоми вазифаи умумии коллектив.

1. Омӯзгорони мохир нақши ҳамаи ин ҳиссиёти шогирдони худро дар ташаккули шавқи онҳо ба омӯзиши фанни таълимии худ муҳим арзёбӣ мекунанд. «Ман мехоҳам, - мегӯяд яке аз омӯзгорони соҳибтаҷриба, ки

донишчӯ дарсҳои мо ва вохӯрӣ бо манро ҳамчун манбаи донишҳои наву аҷоиб интизор бошад. Ин интизории дарсҳои забони хориҷӣ бояд ўро на танҳо ҳамон вақте, ки супоришҳои пешниҳодкардаи маро иҷро мекунад, балки ҳамон вақте ҳам, ки ў дар интихоби машғулиятҳои худ озод аст, яъне барои ҳамешагӣ тарк накунад».

Мо он чизеро, ки оё ҳамаи ин таассурот аз фаъолияти шавқовар ҳолатҳои муваққатианд ва ё ҳолатҳои доимию устувор, таҳлил намекунем.

Вобаста ба нақши фаъолияти онҳо, аз он ки то чӣ андоза ин ё он ҳиссиёт зуд – зуд пайдо мешавад, метавонанд ҳам муваққатӣ ва ҳам доимӣ бошанд. Як чиз мусаллам аст, ки ҳамаи ин асоси чунин муносибатҳои шахсиеро ташкил медиҳанд, ки фазои махсус ва берунаи таълимиро эҷод мекунанд.

Ҳоло навъи дуҷуми ангеҷаҳои шавқмандии маърифатиро баррасӣ менамоем, ки ба ташкил ва ҷараёни фаъолияти омӯзишии донишчӯӣ алоқаманданд.

Тавре ки аз маълумоти дар ҷадвали 3 овардашуда бармеояд, зоҳиршавии ин навъи ангеҷаҳо дар дарсҳо ба миқдори хеле кам ба қайд гирифта шудааст ва аз бисёр ҷиҳат аз ангеҷаҳои марбут ба муҳтавои маводди таълимӣ ақиб мемонад ва ин воқеият моро ба андеша водор мекунад. Бо вучуди он ки дар солҳои охир ба масъалаи фаълосозии таълим, рушди худомӯзӣ ва корҳои мустақилонаи донишчӯён ва масъалаи умумии самарабахшии дарс бисёр корҳои пажуҳишии дидактикӣ ва методӣ бахшида шуда буданд, аммо дар амалияи таълим ин ҳанӯз пурра инъикос наёфтааст ва барои бартараф кардани фосолаи байни назария ва амалияи таълим кӯшишу заҳмати бештарро талаб мекунад.

1. Яке аз ангеҷаҳои гурӯҳ, ки мо ошкор кардем, гуногунии шакли корҳои мустақилонаи донишчӯён мебошад, ки саҳми он дар ангеҷиши шавқмандии маърифатӣ ночиз аст ва дар ҳафтаҳои ниҳоеи таълим тамоман зоҳир намегардад.

Дар раванди таълим шаклҳои аз озмоиш гузашта санҷидашудаи корҳои мустақилонаи донишчӯён, ки ба аз худ кардани роҳҳои нави фаъолияти

маърифатӣ, ба монанди таҳлили луғавӣ, морфологӣ, синтаксисӣ ва ғайра алоқаманданд, зиёдтар истифода бурда мешаванд.

Гарчанде ки манзараи зоҳир гардидани ин навъи ангезаҳо аз рӯйи раванди таълим хеле гуногун аст, дар маҷмуъ метавон гуфт, ки онҳо дар чоряки ҳамаи дарсҳои бақайдгирифта мушоҳида шуданд.

Таъсири фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён ба рушди шавқмандии маърифатии онҳо ҳамеша фоидаовар аст, зеро бо он ҳиссиёти мусбати шахс алоқаманданд, ки онҳо амалиёти тафаккурро фаъолтар мегардонанд ва ба дарки зарурати бартараф намудани душвории хурду калон мадад мерасонанд.

Гуфтаҳои сершумори донишҷӯёни сини соли гуногун аз баҳои мусбати онҳо ба қорҳои мустақилонае, ки барои имкониятҳои беҳтарини онҳо пешбинӣ шуда, онҳоро ба фикркунӣ водор мекунад, гувоҳӣ медиҳанд.

Таҷрибаи пешрафтаи педагогӣ исбот кардааст, ки шаклҳои гуногуни қорҳои мустақилона ва тағйирпазирии онҳо донишҷӯёнро ба фаъолияти ғайратмандона ҳавасманд мекунад. Вале ин ҳолатро на ҳама вақт омӯзгорон ба қор мебаранд, зеро худ муҳтавои маводди таълимӣ истифодаи тулонии ягон шакли қори мустақилона ба мақсади мустаҳкам намудани қобилияту малакаҳоро талаб мекунад. Дар аксарият ҳолат ин бо иҷрои супоришҳо вобаста ба грамматика, тарҷума ва монанди инҳо алоқаманд аст, вақте ки донишҷӯён дар як вақт роҳи ҳал ва қонуниятҳои дахлдорро аз худ мекунад. Дар чунин ҳолатҳо якнавохтии такроршавии амалҳо метавонад монеи роҳи устувор гардидани шавқмандии маърифатӣ гардад. Дар ин ҳолат ҳам ҳамон вазъияти иҷроии бартарият пайдо мекунад, ки онро омӯзгор бо муносибаташ ба супориш ва ба раванди иҷрои он, бо озмудани роҳҳои мушқилсозӣ ва ҳамзамон танзим намудани раванди иҷрои супоришҳо эҷод мекунад.

2. Бахусус, масъалаи мушқилсозиро муфассалтар баррасӣ кардан лозим аст, ки он дар қорҳои болоӣ тамоюл ба афзоиш дорад.

Масъалаи омӯзиш бо усули проблемавӣ дар дар омӯзиши забони англисӣ айни замон ҷойгоҳи хоса дар назария ва амалияи педагогӣ дорад, зеро ин усули таълим ба талаботи замони муосир ва рушди таълим бештар ҷавобгӯӣ мебошад. Масъалаи мазкур дар таҳқиқоти олимони ватанӣ А. Муҳаммадиев, М. М. Мирзоев, А. Р. Раҳимов, А. Ш. Шамсиддинов, олимони рус С. Л. Рубинштейн, Н. А. Менчинская, А. А. Люблинская, И. Я. Лернер, дар таҳқиқоти олимони кишварҳои дигар В. Окон, К. Лех, Ч. Куписевич ва дигарон ҳамчун роҳи нави таълим, ки дар муқобили роҳҳои анъанавии таълим қарор мегирад, ба таври васеъ баррасӣ шудааст. Паҳлуҳои хеле гуногуни таълими проблемавӣ дар раванди омӯзиш ва баррасӣ қарор гирифтаанд. Ин масъала аз ҷониби як қатор равоншиносон, педагогҳо, дидактикҳо ва методистони таҳқиқ гардидааст.

Мо дар назди худ вазифаи муайян кардани нақши таълими проблемавино намегузорем ва майли ворид шудан ба баҳс доир ба он ки принцип ва ё система чист, надорем.

Мушкилсозӣ дар таълимро аз нуқтаи назари таъсири он ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён баррасӣ карда, мо дар он ҷиҳатҳои арзишманди объективиро мушоҳида мекунем, ки бо пайдоиши чунин ҳолатҳои равонӣ дар донишҷӯён ба мисли таачуб, ҳайрат, фикрронӣ, ҳисси руҳбаландӣ, хоҳиши фаҳмидан ва бештару амиқтар дарк кардани мавзӯи мавриди омӯзиш мусоидат мекунад. Ҳолатҳои мазкури равонӣ хоси шавқмандии маърифатӣ мебошанд.

Дар таълими проблемавӣ ҳама вақт муҳолифати дохилӣ ва ё берунӣ, як муаммои хосе вучуд дорад, ки донишҷӯёро нигарон мекунад ва воқуниши тахминӣ-иктишофии ӯро ба вучуд меоварад.

Ҳолати проблемавӣ, ки дар дарс эҷод мешавад, дар донишҷӯён саволхоро ба вучуд меорад. Дар пайдоиши саволҳо бошад, ҳамон такони даруние (талабот ба дарки ҳамон ҳодиса) ифода ёфтааст, ки барои таҳкими шавқмандии маърифатӣ хеле арзишманд аст. Ҳолати проблемавӣ дар шакли тақлидии худ

бархӯрдҳои маърифатиеро эҷод мекунад, ки донишҷӯӣ фаъолона роҳи аз онҳо баромаданро меҷӯяд.

3. Барои таълими проблемавӣ инчунин бархурди дидгоҳҳо хос аст, ки онҳоро бояд фаҳмид, то ки гурӯҳ мавқеи худро муайян кунад. Таълими проблемавӣ ба ин сабаб ба ҷустуҷӯӣ фаъоли далелҳо барои ҳимояи нуқтаи назари худ ҳавасманд мекунад. Ин ангега барои бартараф намудани душворихо, барои фаъолияти шадиди зеҳнӣ, барои таҳрики зеҳн ва барои фаъолияти пажӯҳишӣ мебошад.

Ин ақидаро В. Окун дар асараш «Асосҳои таълими проблемавӣ» вусъат мебахшад ва ба ин андеша аст ки: «-вазифа танҳо дар ҳолате хусусияти пролемавино касб мекунад, вақте ки душвории муайяни амалӣ ва ё назариявие ба вучуд меояд, ки фаъолияти пажӯҳиширо талаб мекунад; - мушкилиро дар сурате метавон ҳал кард, вақте ки доир ба ҳамон мавзӯ ҷизе аллакай маълум бошад; - бояд заминаҳо маълум бошанд, агар онҳо нокифоя бошанд, донишҷӯ онҳоро бо мушоҳидаҳо, таҷрибаҳо, корҳои амалӣ ва мутолиаи адабиёт ва ғайра пурра мекунад: - вақте ки мавод ҷамъ шуд, фикри асосӣ аниқ мешавад ва ба фаъолияти ҳалли масъала табдил меёбад» [224, с.186-203.].

Ба таври субъективӣ таълими проблемавӣ бо ягон номувофиқатӣ дар раванди таълим боиси тааҷҷуб мешавад ё эҳсоси душвориеро ба вучуд меорад, ки донишҷӯро дар заминаи донишҳои андухтаи худ барои бартараф кардани он мувоҷеҳ мекунад. Чунин усул танҳо хоси ҳолати шавқмандӣ мебошад.

Чун қоида, дар ҳолати дарс таълими проблемавӣ тамоми маҷмуи равандҳои, ки ба таркиби психологии шавқмандии маърифатӣ дохил мешаванд, яъне шиддати зеҳнӣ ва руҳияи баланди эҳсосотиро эҷод мекунад.

Дар таҷрибаи пешқадами омӯзгорон, инчунин дар таҳқиқоти махсуси В. Н. Максимова мо тасдиқи ин нуқтаро мебинем, ки таълими проблемавӣ ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳатто дар гурӯҳҳои аз ҷиҳати шавқмандии маърифатӣ дорони фаъолияти суст, таъсири судманд мерасонад.

Мушкилсозии таълим бо ҳавасмандкунии он ба ҷустуҷӯ, пажухиш ва фаъолияти мустақилона, бешубҳа, ангезаҳоеро фаро мегирад, ки ба рушду таҳкими шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад. Дар ин маврид шартӣ муҳим муваффақияти фаъолият ба шумор меравад, ки ба он малакаҳою қобилиятҳои устувори маърифатӣ мусоидат мекунад ва имкон медиҳанд, ки донишҳои фарогирифта дар ҳолатҳои мухталиф, аз ҷумла дар ҳолатҳои проблемавӣ ва ҳолатҳои интиҳоби озодонаи вазифаҳо ва ҳалли онҳо, ба кор бурда шаванд. Дар он ҳолатҳое, ки фосолаи равшан байни мушкилии барои ҳал пешниҳодшуда ва мавҷудияти захираи нокифояи донишҳо, қобилияту малакаҳои ноустувору заифи маърифатӣ ошкор карда мешаванд, таълими проблемавӣ ба нокомӣ мувоҷеҳ мегардад ва шавқ ба омӯзиш хомӯш мешавад.

Аз тарафи дигар бошад, дар гуфтаҳои В. Оқон мо чунин тасдиқро мебинем: «шавқе, ки таълими проблемавиро ба вучуд меорад, ба ангезаи фаъолият ва мустақилияти донишҷӯён мубаддал мегардад» [224, с.186].

Дар маводди дар ин боб марбут ба ангезаи навсозӣ баррасишуда, мо аллакай ба ҳамдигарии ангезаҳои навсозӣ ва мушкилсозӣ тавачҷуҳ зоҳир намудем. Метавон гуфт, ки моҳияти мушкилсозӣ аз он иборат аст, ки ногаҳон донишҳои пешина ҷанбаҳои навро соҳиб мешаванд, ки то ҳоло барои донишҷӯӣ ҳанӯз номаълуманд. Ба ин сабаб донишҷӯӣ робитаҳои навро муқаррар мекунад ва дарки амиқтари донишҳои омӯхташуда сураат мегирад.

Шарҳи сабаби баъзе ҳодисаҳои маълум дар чунин ҳолат мушкилотро ташкил медиҳад ва ҷустуҷӯи ин сабаб ангезаи шавқмандии маърифатӣ мебошад.

Дар ҳамаи мисолҳои дар боло овардашуда, мо танҳо баъзе ҳолатҳои ҷудоғонаи ҳолати проблемавӣ ва зухуроти мушкилиро гоҳ дар як ҷанба ва гоҳ дар ҷанбаи дигари таълим мушоҳида мекунем. Мо ба он боварӣ дорем, ки маҳз чунин истифодаи мушкилсозӣ боиси шавқмандии маърифатӣ мегардад, барои он ки мушкилӣ аз ягон ҷиҳат ба ҳолати худ аз худ кардани донишҳо шиддат

бахшида, ҳама вақт ба ғаёл гардидани равандҳои зеҳнӣ ва эҳсосоти донишҷӯён алоқаманд мебошанд. Дар ин ҳолатҳо таъсири мушкилсозӣ ба шавқмандии маърифатӣ ҳамчун сабаби амали омӯзишӣ маҳсуб мешавад. Шавқ ҳамчун сабаби омӯзиш тавассути системаи таълими проблемавӣ ташаққул меёбад, ки танҳо дар он сурате самарани дилхоҳро ба бор меорад, агар ин бахши муҳтавои таълим ба мушкилсозии баён зарурат дорад ва имконияти эҷоди ҳолатҳои проблемавиро фароҳам меорад. Чустуҷӯии роҳҳои ҳалли баъзе вазифаҳои таълими маърифатӣ мувофиқ бошад, имконияти мазкурро фароҳам меорад.

Шавқмандии маърифатӣ ин шавқ ба дарси амиқу ҳамаҷаҳаф аст. Ҳар гуна шавқ то андозае ба омӯзиши предмети мавриди шавқ равона гардидааст, вале фарқияти шавқмандии маърифатӣ дар он аст, ки ин шавқ, умуман, на ба предмети мавриди омӯзиш ва на танҳо ба раванди фаҳмиш, балки шавқ ба фаҳмиши ҳақиқии самарабахш мебошад, Аз ҳамин ҳамоҳангии донишҳои ҳамаҷаҳафаи доимӣ, қобилияти малакаи тағйир додани онҳо ҳангоми иҷрои вазифаҳои нав дар ҳолатҳои нав сарчашмаи дарунии шавқмандии маърифатӣ ҳамчун сабаби омӯзиш иборат аст. Аз ҷумлаи ангеҷаҳои шавқмандии маърифатие, ки бо мушкилсозӣ робитаи зич дорад, равиши паҷуҳишӣ ва шинос намудани донишҷӯён ба методҳои таҳлили илмӣ ба шумор меравад.

Аллакай дар иншоҳои донишҷӯён мо мушоҳида кардем, ки меъёри дарси шавқоварро онҳо дар шинос намудани онҳо ба таҳлили адабиётшиносии асар медонанд. Тибқи маълумоти дар ҷадвали 3 овардашуда, ин шакли ангеҷиши шавқмандии маърифатӣ дар дарсҳо мавридҳои ками зоҳиршавӣ дорад (12% зухуроти нисбати шумораи умумии дарсҳо). Дар баъзеҳо бошад, умуман, мушоҳида намешавад.

4. Таъсири ҳавасмандкунӣ ба шавқмандии маърифатӣ ба унсурҳои таҳқиқот, бо ангеҷаи корҳои эҷодии донишҷӯён робитаи зич дорад, ки ангеҷаи мазкур

равандҳои равонии эҳсосотию иродавии зеҳниро ғаёло мегардонад ва ба ташаккули имкониятҳои эҷодии донишҷӯӣ мусоидат мекунад.

Фарқияти ангезаи қорҳои эҷодӣ аз унсурҳои паҷуҳиш дар он зоҳир мегардад, ки метавон бо натиҷаҳои эҷодкории дигарон муқоиса кард. Дар ин натиҷаҳо ҳам фикр, ҳам донишҳои омӯхта ва ҳам ғаёолияти амалӣ шакли моддӣ мегиранд.

Неруи таъсири қорҳои эҷодии донишҷӯён ба шавқмандии маърифатӣ дар арзиши онҳо барои рушди шахсият зоҳир мегардад, зеро ҳуди мақсади қори эҷодӣ ва ҳам раванди иҷрои он ва ҳам натиҷаи он – ҳама аз шахс то ҳадди аксар сарф намудани қувваро талаб мекунанд.

Тавре ки аз ҷадвали 3 маълум мешавад, аз рӯйи маълумоти таҳқиқоти ғавқ дар раванди таълим ин ангеза он қадар мавқеи қалон надорад.

Супоришҳои эҷодие, ки боиси ангезиши шавқи донишҷӯён мегарданд, қисмати қалони маводди таҳқиқоти моро ташкил медиҳанд, ба мисли ба таври инфиродӣ ва ё дастаҷамъӣ навиштани ҳикоя, тасвири шифоҳии расм ва ё ҳодисаҳо, гузориш, ахбор ва маърузаи донишҷӯён, тартиб додани вазифаҳо ва ғайра.

Дар солҳои охир дар байни омӯзгорон кӯшиши ба сифати дарси эҷодии саънасозии махсус дар дарс, яъне ривоят қардан аз қониби шахси яқум, аз қониби шахсиятҳои асари бадеии мавриди омӯзиш ба роҳ монда шудааст. Чунин дарсҳои навӣ саънасозии ҳикояҳоро мо ҳам ба қайд гирифтаем. Ҳамчун шакли навӣ дарс онҳо, бе шубҳа, шавқи бевосита ро ба вучуд меоварданд, вале вазифаҳои худ, яъне кӯшиши ба умқи маводди мавриди омӯзиш ворид қардиданро қурра иҷро нақарданд.

Аз ин ҷо метавон чунин натиҷагирӣ қард: ҳар гуна вазифаи эҷодиро, зоҳиран, ҷӣ гуна қолибе ки набошанд, набояд то замоне, ки донишҷӯён барои иҷрои он маҳорати заруриро қасб нақардаанд, ба таълим ворид қард. Омода будан ба дарқи ҳуди вазифа ва ҳам доништани тарзи иҷрои он талаб қарда

мешавад, танҳо дар ҳолати мавҷудияти чунин шароит супориши эҷодӣ метавонад ангезаи ташаккули шавқмандии маърифатии ҳақиқӣ гардад.

5. Таъсири корҳои амалии донишҷӯён ба шавқмандии маърифатии онҳо аз ҷониби М. Н. Скатин ва М. И. Сиреский ҳангоми баррасии масъалаи муттаҳид кардани меҳнат ва таълим ба таври боварибахш нишон дода шудааст. Вале, агар корҳои амалиро ҳамчун он навъи фаъолияти мустақил, ки на танҳо раванди маърифатӣ, балки амалҳои ҷисмониро ҳам талаб мекунад, баррасӣ намоем, он гоҳ мувофиқи маводди мо ҳам ба таври васеъ зоҳир намегардад.

Ин ҳам аз нокифоя истифода бурдани захираҳои таълим барои ҳавасмандии донишҷӯён ба шавқмандии маърифатӣ гувоҳӣ медиҳад.

Ҳамин тавр, метавон гуфт, ки фаъолсозии фаъолияти маърифатии донишҷӯён дар раванди таълим ҳам, ки ба ташаккули шавқмандии маърифатии онҳо равона гардидааст, нокомил аст. Ҳанӯз гуногуншаклии кори мустақилонаи донишҷӯён дуруст ба роҳ монда нашудааст. Теъдоди корҳои амалӣ кам ва корҳои эҷодии донишҷӯёне, ки ҳамчун ангезаи самарабахши рушди шахсият, аз тарафи умум эътироф шудаанд, на ҳама вақт барои ташаккули шавқмандии маърифатӣ арзиш доранд, зеро роҳбарии педагогӣ на ҳама вақт иҷрои муваффақонаи онҳоро аз ҷониби донишҷӯён, ба сабаи нокифоя будани тарзҳои иҷро, таъмин мекунад.

Навъи сеюми ангезаи шавқмандии маърифатӣ дар таълим, тавре ки дар боло ҳам зикр шуд, муносибатҳои мебошанд, ки дар раванди таълим байни иштирокчиёни он сурат мегиранд.

Муносибатҳои, ки дар раванди фаъолияти таълимӣ ҳам байни донишҷӯён ва ҳам байни донишҷӯёну омӯзгор сурат мегиранд, худ сарчашмаи мустақили шавқмандии маърифатӣ маҳсуб намешаванд. Муносибатҳои мазкур, пеш аз ҳама, сарчашмаи сабаби иҷтимоии рафтори донишҷӯён мебошанд. Аммо бояд қайд кард, ки шавқмандии маърифатӣ ба монанди сабабҳои гуногуни дигари фаъолият, дар алоҳидагӣ, берун аз шароитҳои ҳар гуна раванди фаъолият ва

чудо аз дигар сабабҳо ва муносибатҳои, ки аз ҷумлаи омилҳои муошират ба шумор мераванд ва дар ташаккулу таҳкими шавқмандии маърифатии донишҷӯён нақши муҳимми ҳавасмандкунӣ доранд, ташаккул намеёбанд. Ба ғайр аз ин, чунончи таҳқиқоти мо нишон медиҳад, ин навъи ангежа аз ҷиҳати миқдори зоҳиршавияш дар дарс бештар мушоҳида мешавад ва дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён нақши муҳим дорад,

Хусусияти муносибатҳои байни омӯзгор ва донишҷӯён, услуби ин муносибатҳо омилҳои муҳимтарине мебошад, ки шавқмандии донишҷӯёнро ба омӯзиши фан ба вуҷуд меорад ва ба таҳкиму устувор гардидани он мусоидат мекунад.

Барои донишҷӯён ин чиз писанд меояд, ки омӯзгор ба онҳо дар фаъолон ширкат варзидан дар раванди омӯختани донишҳо мадад мерасонад, вай гӯё як қисми раванди таълимро ба дӯши онҳо вогузор мекунад, доимо онҳоро ба таҳлили он чизе, ки дар гурӯҳ сурат мегирад, ҷалб мекунад ва ба боддиқат будан, мушоҳида кардани камбудихо ва барои бартараф намудани онҳо чораандешӣ кардан водор мекунад. Ба туфайли чунин усули роҳбарии омӯзгор ба фаъолияти омӯзишии донишҷӯёни гурӯҳ онҳо гӯё аз ҷиҳати имкониятҳои омӯзишии худ як зина боло мераванд, ки он ба омӯзгор дар ҳақиқат дар раванди мураккаби таълим ёрӣ мерасонад.

Масъалаи муносибатҳои коллективонаи донишҷӯён ҳамчун бахши муҳимми мушкилоти ҳавасмандкунӣ ба омӯзиш дар таҳқиқоти равоншиносону педагогҳо А. Л. Шнирман, О. И. Рут, Т. Е. Конникова, инчунин дар таҳқиқоти солҳои охири муҳаққиқони англисӣ А. Жакил, В. Окон ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Чӣ қадаре ки ангежаҳои марбут ба муҳтавои маводди таълим ва раванди фаъолияти омӯзишӣ неруманд набошанд, ба ҳар ҳол ангежаҳои иҷтимоии марбут ба муносибатҳои иҷтимоии донишҷӯён баъзан барои шахсияти онҳо нерумандтар аз ҳамаи ангежаҳои боқимонда ба шумор мераванд.

Дар таҳқиқоти А. Л. Шнирман ва О. И. Рут имкониятҳои фаъолияти омӯзиши дар такмили чунин муносибатҳо, ба мисли муносибатҳои корӣ, дӯстӣ, вобастагӣ аз ҳамдигар ва масъулиятшиносӣ, ёрӣ ба ҳамдигар ва дастгирии ҳамдигар, ҳамдилӣ ва ғайра нишон дода шудаанд. Дар навбати худ, чунин муносибатҳои иҷтимоӣ, тибқи таҳқиқоти мо, заминаи зарурӣ барои таълими проблемавӣ, мубодилаи афкор ҳангоми мубоҳиса, ҳангоми таҳлил ва арзёбии ҷавобҳои рафиқон муҳайё месозад ва ба ташаккули таҳкими шавқмандии маърифатӣ таъсири мусбат мерасонад.

Дар раванди таълим таҳким бахшидан ба муносибатҳо дар коллектив, ки ба ташаккули шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад, ба андозаи зиёд бо таъсири роҳбарии омӯзгор ва бо муносибатҳои, ки байни ӯ ва шогирдон сурат мегиранд, алоқаманд аст. Ҳамин тавр, ин шакли ангезаро пайгирӣ карда, мо ҳамзамон оҳанги эҳсосии фаъолияти донишҷӯён ва оҳанги фаъолияти ҳуди омӯзгорро ошкор кардем, ки ба донишҷӯён ва хусусияти муоширати байниҳамдигарӣ ва муносибатҳои байни омӯзгору донишҷӯён таъсиргузор мебошад.

Ҷадвали 4. Ангезаҳои шавқмандии маърифатии марбут ба муносибатҳои байни иштирокчиёни раванди таълим дар дарсҳо

№	Ангеза	Ҳафтаҳои таълимӣ								Дар маҷмӯъ
		2	4	6	8	10	12	14	16	
1.	Эҷоди оҳанги эҳсосотӣ барои фаъолияти маърифатӣ	38	85	34	79	67	47	69	57	59,5
2.	Эҳсосоти ҳуди омӯзгор	30	44	40	55	58	61	65	83	54,5
3.	Боварӣ ба қобилиятҳои маърифатии донишҷӯён (хушбинии педагогӣ)	14	55	14	42	68	70	60	8	41,3
4.	Дастгирии мутақобила дар фаъолияти омӯзгор ва донишҷӯён (раванди мутақобила)	52	76	32	59	65	67	55	26	55
5.	Мусобиқа	8	15	13	9	11	16	13	5	11,25
6.	Ҳавасмандкунӣ	43	77	14	42	18	55	75	16	42,5

Ангезиши мавқеи маърифатии марбут ба муносибатҳои байни иштирокчиёни раванди таълим дар дарсҳои забони англисӣ.

1. Муносибати байни омӯзгорон бо донишҷуён ҳама вақт дар оҳанги эҳсоси ғаъолияти донишҷуён зоҳир мегардад, ки ё ба пайдоишу устувор гардидани мавқеи маърифатии онҳо мусоидат мекунад ва ё онро хомӯш мекунад. Ин оҳанги эҳсосӣ ҳам аз хусусиятҳои хоси донишҷуёни гурӯҳ ва ҳам аз ҳуди омӯзгор ва дар ниҳоят аз усули муносибатҳои тарафайни омӯзгор ва шогирдон вобастагӣ дорад.

Дар натиҷаи таҳлили машғулиятҳо аз фанни забони англисӣ мо муайян намудем, ки хусусиятҳои зерини оҳанги эҳсосии ғаъолияти донишҷуён дар машғулиятҳо ба таҳким бахшидани мавқеи маърифати онҳо мусоидат мекунад:

а) танзими ғаъолияти зеҳнии донишҷуён аз ҷониби омӯзгор, ки ба туфайли он дар донишҷуён хурсандӣ аз фаҳмидан ва қаноатмандӣ аз муваффақият пайдо мешавад;

б) ҳавасмандии муштарак ба як ғаъолият, ки дар дарс омӯзгор гӯё ки дар шароити баробар бо донишҷуён кори ҷустуҷӯиро анҷом медиҳад: якҷоя бо онҳо нақшахоро тартиб медиҳад, бозии тахайюлро таҳрик мебошад, саволҳои ҷолиб медиҳад, ҳудаш ҳам дар ҷустуҷӯ аст ва донишҷуёнро маҷбур мекунад, ки роҳҳои гуногуни ҳалли вазифаи маърифатиро ёбанд;

в) шиддати баҳсхое, ки дар онҳо муносибатҳои аз ҷониби омӯзгор ташкил ва роҳнамоӣ шаванда баррасӣ мешаванд, махсусан, донишҷуёнро дар ҳафтаҳои ниҳонии таълим таҳти таъсир қарор медиҳанд. Онҳо ҳам ба иштироки бевосита дар баҳс ва ба шунидани ақидаҳои гуногун, ки доир ба онҳо метавон берун аз дарс ҳам андешаронӣ кард, ҳавасманд мебошанд;

г) бо услуби расмиву қотеона гузаронидани дарс аз ҷониби омӯзгор ба ғаъолияти бошиддати ҳамаи иштирокчиён ҳангоми иҷрои вазифа ва ҳадди аксар фишурда бурдани дарс мусоидат мекунад. Ин хусусият аз рӯйи маълумоти мо, хоси дарсхое аст, ки дар онҳо мантиқи равшан, тавачҷуҳи шаддид ва пай дар пайии амалҳо ва ғаъолияти дохилии донишҷуён талаб карда мешавад. Барои баъзе омӯзгорон гузаронидани ҳар як дарс бо услуби расми ва

котеона хос аст. Дар баъзе омӯзгорон ин ангега танҳо дар дарсҳои чудоғона, ки мухтавои онҳо барои донишҷӯён то андозае душвор мебошад, ҷой дорад;

ғ) оҳанги мусбати оромонаю якранги муошират бо шогирдон дар дарс ҳам услуби кори бисёре аз омӯзгорон мебошад, ки тартиботи пурра дар дарс, муносибати хайрхоҳона нисбат ба ҳамдигар ва шароит барои комёбиҳо дар ҳалли мушкилиҳои донишҷӯёнро фароҳам меорад. Ин ҳам шавқмандии маърифатиро бедор мекунад, чунки ҳамаи вазъият ба ин водор мекунад, ки то фикр кунанд, агар ягон нафар хатое содир кард, онро ислоҳ кунанд, сабаби хатогиро ёбад, аз муваффақияти худ ва рафиқаш хурсанд шавад;

д) ниҳоят, оҳанги эҳсосии фаъолияти омӯзишӣ тавассути ангегаҳои марбут ба мухтавои маводди таълим ҳам эҷод мешавад.

Мо намехоҳем, ки ба яке аз амалҳо бартарият диҳем, ки ба эҷоди оҳанги эҳсосии мувофиқи фаъолияти донишҷӯён мусоидат намояд, тавре ки ин, масалан, дар давраи рағбати ҳамагонӣ ба таҷрибаи омӯзгорон ҷой дошт, вақте ки бартариҳои аслии ба фишурдагии замон дар дарс, шиддати кор дар дарс дода мешуд, ки дар он на барои ҳиссиёт, оромиши диққат ва на барои истироҳати кӯтоҳмуддат вақт намерасид. Меъёри асосии дарси комил бошад, миқдори зиёди калимаҳоеро, ки донишҷӯён навиштаанд, ба шумор мерафт.

Бояд эътироф кард, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии муосир дар баробари ин омилҳои мусбат боз омилҳои манфие ҳам ҷой доранд. Чунончи, дар муқобили фаъолияти шақовари якҷояи омӯзишӣ усули маҷбуркунии доимии донишҷӯён ба омӯзиш аз ҷониби омӯзгор, дар муқобили фаъолияти чиддию ғайратмандона дар як дарс талаботи суғат нисбати донишҷӯён дар дарси дигар, дар муқобили муоширати оромона ва бо лаҳни якранг суханронӣ кардани як омӯзгор ғазбу асабонияти омӯзгори дигар қарор дорад.

Аз рӯи маълумоти мо, ин ангега дар 35% дарсҳо дар оғози машғулиятҳо ва қариб дар ҳамаи дарсҳои ниҳойи зоҳир мегардад. Зухуроти эҳсосоти омӯзгор ҳам тобишҳои худро дорад ва аз муносибатҳо бо гурӯҳи донишҷӯён, инчунин аз

ҳолати мушаххас вобастагӣ дорад. Масалан, дарсҳои кушоди таълимӣ ба мисли дарсҳои дигаре, ки дар онҳо шахсони бегона иштирок мекунанд, бештар вақт боиси ҳаяҷони омӯзгор ва то андозае асабонияти ӯ мегардад.

Дар таҳқиқоти ҷавқ мо ба таври равшан 4 гурӯҳи омӯзгорон бо хусусиятҳои мухталифи марбут ба эҳсосоти омӯзгорро муайян кардем, ба гурӯҳи 5-ум мо ҳама ҳолатҳои номаълумро дохил карда, онро гурӯҳи дигарон номгузорӣ кардем.

Ба гурӯҳи 1-ум мо омӯзгоронро дохил кардем, ки воқеан дилчасп ва муштоқи фану кори худ мебошанд. Ҳар як дарс барои онҳо ба мисли хурсандӣ аз ошкор кардани олам барои дигарон аст. Шавқу ҳаваси онҳо ба он аст, ки дар дарс шогирдон чиро ва чӣ хел аз худ мекунанд, ба кӯшиши худ шогирдон ба муошират бо онҳо мусоидат мекунанд, ки, бешубҳа, ба шавқи донишомӯзии шогирдон таъсири мусбат мерасонад.

Гурӯҳи дуумро омӯзгороне ташкил медиҳанд, ки талош меварзанд, то дар дарс вазъияти кориро барои фаъолияти шогирдон муҳайё созанд. Онҳо фаъолу моҳир ва донишмандони варзида буда, ҳиссиёти худро бештар зоҳир намекунанд ва дар назди шогирдон ошкор намешаванд. Мавқеи онҳо чунин аст: ”бояд ҳар як донанду тавонад“, заруриёт, пай дар пай ҳар чи бештар мураккаб кардани супоришҳои омӯзишӣ. Дар назди чунин омӯзгорон омӯхтан шавқангез аст, зеро шогирдон пешрафти худ, афзоиши маънавиёту маҳоратҳои худро мебинанд. Дар чунин ҳолат эътирофи ҳақиқи маҳорати омӯзгор аз ҷониби шогирдон сураат мегирад ва вай аз эҳтироми воқеии шогирдон бархурдор мешавад.

Гурӯҳи сеюми омӯзгорон бо иродаи нек ва хушбинии педагогии худ шавқмандии маърифатии шогирдонро бедор мекунанд. Онҳо бештар мехоҳанд, ки ҳар як шогирд аз муваффақият бархурдор бошад. Воситаи таъсири онҳо ба шавқи донишомӯзии шогирдон ин итминону таҳким бахшидани боварии шогирдон ба нерую имкониятҳои худ мебошад. Омӯзгорони ин гурӯҳ як

хусусияти арзишманде доранд, ки он дар шогирд дуруст муайян кардани «минтакаи рушди наздиктарин» аст. Онҳо мушоҳидакор, медонанд, ки киро ва кай бояд барои ҷавоб додан даъват кард, то ки ҷавоби дуруст таъмин гардад. Онҳо хоҳиши ҷавоб додани шогирдро қонеъ мегардонанд ва аз ноқомии зиёди онҳое, ки барои ҷавоб додан тайёр нестанд, ҷилавгирӣ мекунанд ва инчунин медонанд, ки кай бояд супориши мураккабтарро супорид ва кай онҳоро ба таъхир андохт.

Гуруҳи чоруми омӯзгорон бо баръало зоҳир намудани эҳсосоти худ ҳангоми баёни маводди таълимӣ ва ҳангоми арзёбии ҷавобу рафтори шогирдон фарқ карда мешаванд. Барангехтани шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз ҷониби ин гуруҳи омӯзгорон бо ин ду вижагии зерин фарқ мекунад:

1) Эҳсосоти омӯзгор на ҳамеша воқуниши мувофиқи шогирдонро ба вучуд меовард, аз ин рӯ, на ҳама вақт ба сифати ангезаи шавқмандии маърифатӣ зоҳир мегардад. Сабаби ин бештар вақт аз ҳад зиёд будани дилсӯзии омӯзгор нисбати шогирдон мебошад, ки ё боиси ханда ва ё тамасхури онҳо мегардад;

2) Дар давоми дарс руҳияи омӯзгор чанд бор тағйир меёбад, аз ифодаи ғамангези эҳсосоти худ дар робита ба муҳтавои маводди таълимӣ онҳо аз мавзуи дарс канор рафта, метавонанд ба осонӣ ба тарбияи ахлоқӣ ва насихати шогирдон ё бо лаҳни асабонӣ муошират кардан бо онҳо гузаранд. Ҳамаи инро шогирдон ҳамчун камбудии тоқатнопазирии омӯзгор мефаҳманд ва, албатта, ба шавқи онҳо ба дарс ва ба ҳамон фан умуман таъсири манфӣ мерасанд.

Дар ниҳоят ба гуруҳи 5-ум мо он омӯзгоронро дохил намудем, ки дар онҳо таъсири ҳавасмандгардонӣ ба шавқмандии маърифатии шогирдон ба андозаи кофӣ равшан набуд. Дар онҳо усули муайяни муносибат бо шогирдон ташақкул наёфтааст ва дарсҳояшон ноҳамвор мебошанд. Бештар вақт ин натиҷаи камтаҷрибагии омӯзгор, инчунин донишҳои нокифояи назариявӣю методӣ ва психологию педагогӣ ӯ мебошад.

Мо омӯзгоронро аз рӯйи меъёри ангеваи пешбар ба шавқмандии маърифатии донишчӯён ба гурӯҳҳо ҷудо кардем, вале бояд, эътироф кард, ки дар фаъолияти ҳар яке аз гурӯҳҳои омӯзгорон метавонанд баъзе дигар унсурҳои мусбати муносибат ва муошират бо шогирдон низ ҷой доранд, ки ба шавқмандии маърифатии донишчӯён таъсиргузор мебошанд.

Дар ҷадвали 5 тақсими 90 нафар омӯзгор нишон дода шудааст, ки қори онҳоро мо аз рӯйи 5 гурӯҳи мазкур таҳлил кардем.

Ҷадвали 5. Тақсими омӯзгорон ба гурӯҳҳо мутобиқи хусусиятҳои ангезиши шавқмандии маърифатии донишчӯён аз ҷониби онҳо

Шумораи умумии омӯзгорон	I	II	III	IV	V
90	27	32	10	13	8

Тавре ки аз ҷадвали 5 бармеояд, гурӯҳи дуҷуми омӯзгорон, ки талош меварзанд, то дар дарс муҳити қори шаддидро муҳайё созанд, бартарият дорад. Теъдоди зиёди омӯзгорони гурӯҳи якумро, ки ба қори худ ва муошират бо донишчӯён дилҷасп ва шавқманданд, метавон як воқеияти хурсандибахш ҳисоб кард. Аз тарафи дигар, бояд ҳамон воқеияти ташвишовареро манфӣ арзёбӣ кард, ки қоряки омӯзгорон мансуб ба гурӯҳҳои қорум ва панҷум мебошанд, яъне ба шавқмандии маърифатии донишчӯён ё таъсири манфӣ мерасонанд ва ё ҳавасмандкунии шогирдон аз ҷониби онҳо норавшан аст.

Дар робита ба гурӯҳҳои болоӣ дар таҳқиқоти В. В. Котов нишон дода шудааст, ки «дар муассисаҳои муосир ба таҳсили муносибатҳои дастаҷамъӣ дар дарс ҳанӯз шаклҳои анъанавии таълим монанд мешаванд, вақте ки фаъолияти омӯзишӣ ҳангоми қор қордан бо гурӯҳ, хусусияти баён ва қорки донишҳои тайёр дорад ва ба ин сабаб ҳар қас қори худ қор мекунад» [159, с.384].

Тибқи маълумоти муаллифи мазкур, унсурҳои фаъолияти қор, ки ба донишҳои тайёр алоқаманданд, ҳатто дар дарсҳои ниҳой назар ба фаъолияти

хақиқии ҷустуҷӯӣ, ки донишҷӯёнро муттаҳид мекунад ва ба ташаккули муносибатҳои коллективонаи онҳо мусоидат мекунад, бештар сурат мегирад.

Маълумоти мазкурро аз мавқеи хушбинии педагогӣ баррасӣ карда, мо метавонем фарз кунем, ки дар гурӯҳҳои курси 2 таълим дар заминаи «донишҳои тайёр» бештар ба кор бурда мешавад.

Дар солҳои охир дастовардҳои дидактикаи ватанӣ аз он иборат аст, ки дар раванди таълим донишҷӯ бо имкониятҳои рушд ва талаботу шавқи зеҳнии ӯ қарор гирифт. Чунин пешравиҳо дар дидактикаи англисӣ, ҳам мушоҳида мешавад.

Дар асоси ин шаклҳои таълим (умумӣ ва инфиродӣ) таҷдиди назар мешаванд ва ҷустуҷӯҳои шаклҳои бештар самарабахше, ки барои рушди шахсият имкониятҳои зиёдро фароҳам меоваранд, сурат мегиранд. Ба мисоли таълими гурӯҳи ва ё гурӯҳҳои алоҳида, ки чунинанд:

а) гурӯҳи доимӣ, ки дар он дар дарсҳо мавзӯҳои муайяни назариявӣ тадрис ва корҳои муайяни амалӣ иҷро карда мешаванд;

б) гурӯҳҳои доимӣ бо омӯзиши мавзӯҳои, ки бахшҳои таркибии мавзӯҳои умумиро ташкил медиҳанд;

в) ҳайати даста доир ба иҷрои супоришҳои истеҳсолӣ;

г) гурӯҳҳои ба таври даврӣ ташкилшаванда, ки аз ҷиҳати ҳайат ва миқдори иштирокчиёни гуногун, барои иҷрои ягон супориши мушаххас ташкил карда мешаванд.

Ҷонибдори қори гурӯҳӣ бо супоришҳои якхела В.Окон, ба ин ақида аст, ки қори умумӣ ва инфиродӣ монети тафаккури мустақили донишҷӯён мегардад ва танҳо қори гурӯҳӣ ба андозаи пурра ба ин мусоидат мекунад.

Дар таҳқиқоти солҳои охир, ки таҳти роҳбарии В. Окон анҷом дода шудаанд, таъсири қори якхелаи гурӯҳӣ доир ба таълими проблемавӣ аз рӯйи натиҷаҳои фардии донишҷӯён исбот карда шудааст. «Қори гурӯҳӣ, - менависад В. Окон – ҳисси ифтихорро тарбия мекунад, сустхонҳоро ба азхудкунии бештар

водор мекунад ва аълохонҳоро ба ёрии муваффақона ба ниёзмандон водор мекунад ва ин чиз арзишманд аст, ки онҳо ин ёриро аз рафиқони худ мегиранд, ки ба онҳо боварӣ доранд ва аз нафаҳмидани худ шарм намекунанд. Кори гурӯҳӣ хичолатро аз байн мебарад ва ба анҷоми хуби кор оварда мерасонад, боварӣ ба имкониятҳои худро ба вуҷуд меорад» [348, с. 273-274].

Илова бар ин В. Окон қайд менамояд, ки «таълими гурӯҳӣ на танҳо нисбат ба шакли анъанавии таълим бештар самарабахштар аст, балки воситаи муҳимми устувор гардонидани робитаҳои иҷтимоии донишҷӯён ҳам маҳсуб мешавад» [348, с. 380].

Кӯшиши равона кардани раванди таълим ба рушди шахсияти донишҷӯ хоси педагогикаи кишварҳои зиёд мебошад.

Дар интишороти намояндаи педагогикаи шведӣ Стилан Арвардзон омадааст: «Ноил гардидан ба рушди шахсияти донишҷӯи ҷудогона вазифаи асосии муассисаи таҳсилоти олий аст. Фаъолияти мустақилона ва руҳияи ҷамъгарой (коллективизм) мақсади ин рушди шахсият ба шумор меравад ва шакли таълимеро талаб менамояд, ки бар пояи фаъолияти мустақилонаи донишҷӯи ҷудогона ва ҳамаи гурӯҳ ташкил карда мешавад. Азбаски донишҷӯён аз рӯйи майлу рағбат ва қобилияти худ гуногун мебошанд, кори муассисаи таълимӣ бояд мувофиқ ба қобилияту фаъолияти омӯзишии ҳар як донишҷӯ ба роҳ монда шавад. Донишҷӯ бояд худ роҳи рушди худро дар мактаб муайян кунад ва замони таҳсил дар мактаб бояд барои ҳама ҳамон қадаре бошад, то онҳо тавонанд ҳодисаҳои ҳаётро таҳлил кунанд ва минбаъд мустақилона хонда тавонанд» [346, с.163].

Ба андешаи муаллиф, ноил гардидан ба ин мақсад на аз тариқи таълими умумӣ ва ғайримутамоиз (ғайридифференсиалӣ), балки аз тариқи таълими инфиродӣ ва мутамоиз имконпазир аст, ки дар натиҷаи ин донишҷӯ ҳамроҳ бо волидон метавонад барои худ роҳи таҳсилро интихоб намояд.

Ба ин тариқ, ҳамон як мақсад, ки дар назди раванди таълим гузошта шудааст, он додани маълумоти умумии васеъ ва ташаккули шахсияти донишҷӯ мебошад, ки ба шаклҳои гуногун ҳаллу фасл мешавад: дар як вақт танҳо таълими гурӯҳӣ, на таълими умумӣ ва ё инфиродӣ, дар ҳолати дигар танҳо таълими инфиродӣ, вале на умумӣ-анъанавӣ, ки наметавонад мустақилиятеро, ки барои рушди шахсият зарур аст, таъмин намояд.

Мо дар ин ҷо сайри таърихии ташкили таълимро маҳз барои он овардем, ки ҷустуҷӯи шаклҳои беҳтарини таълим дар дидактикаи муосири ватанӣ ва англисӣ ифодаи боварии ҳақиқӣ ба имконияти шахсияти донишҷӯи муосир, рушди босуръат, ки суръатбахшии он аз тарафи умум эътироф шудааст, ба шумор меравад.

Дар таҳқиқоти мо имкониятҳои рушди шахсият, асосан, дар ҷаҳорҷӯбаи раванди маъмули таълим ошкор карда шуданд. Танҳо вазифаи баъзе самтҳои иловагиро пайгирии таъсири таълими барномарезишуда ва мутамоизро мувофиқи матлаб донистем. Мо ба ин ақидаем, ки боварӣ ҳамчун ангезаи шавқмандии маърифатӣ дар ҳуди ташкили раванди таълим ҷой дорад. Дар эҷоди ҳолатҳои проблемавӣ боварӣ ба имкониятҳои зеҳнии донишҷӯён муҳим аст. Бо дарназардошти ин, ҳолати проблемавӣ бояд аз доимо мураккабтар кардани вазифаҳои маърифатӣ, аз ҳавасмандкунӣ ба усули эҷодӣ ва фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯӣ барои ёфтани роҳи дурусти иҷро ва дар ниҳоят, аз таълими мураккаб, ҳосил кардани боварӣ ба неру ва имкониятҳои донишҷӯӣ, хушбинии амиқи педагогӣ иборат бошад. Ҳамзамон хусусияти мувофиқи муоширати омӯзгор ва донишҷӯён таъсири ин ангезаро афзун менамояд.

Хушбинии педагогии худро зоҳир намуда, беҳтарин омӯзгорон ҳатто аз камтарин имкониятҳо ҳам истифода мебаранд, то нуфузи донишҷӯёнро дар пеши худашон баланд бардоранд.

Ангезаи боварӣ, ба мисли ангезаҳои дигар, ҷудонопазир ва дар шакли ҷудогона намебошад. Он на танҳо бо муносибатҳои гуногун печида аст, балки

ба ташкили фаъолияти таълимӣ ва ба низоми таълиме, ки дар сатҳи баланди талаботи лозима бо дарназардошти имкониятҳои воқеии донишҷӯён ба роҳ монда шудааст, ворид гардидааст.

Ангезаи дигаре, ки дар таҳкими шавқмандии маърифатӣ нақши муҳим дорад ва бо ангезаи боварӣ робитаи зич дорад, ин дастгирии ҳамдигари омӯзгору донишҷӯён дар раванди таълим мебошад. Боварӣ ба омӯзгор ҳама вақт меҳру муҳаббати донишҷӯёнро нисбат ба ӯ бедор мекунад. Вале маълумоти мо аз он гӯвоҳӣ медиҳад, ки ангезаи дастгирии ҳамдигар бештар вақт мустақилона ва новобаста аз ангезаи боварӣ ҳам воқеъ мегардад (Қадвали 4). Ин аз худи табиати таълим бармеояд, ки муоширати муттасили омӯзгор бо шогирдон, ҷавоби фаълони шогирдон ба ҳамаи саволҳои омӯзгорро талаб мекунад. Дастгирии махсуси омӯзгорро мо дар ҳафтаҳои аввали таълими забони англисӣ ба қайд гирифтаем, ки омӯзгор ҳангоми пешниҳоди саволҳо ба донишҷӯён ҳама барои ҷавоб додан талош мекарданд, гарчанде ҷавоби дурустро на ҳама медонистанд. Дар машғулиятҳои ниҳойӣ, тавре ки таҳқиқоти мо аз он гувоҳӣ медиҳад, на дар ҳамаи машғулиятҳо ва на ба ҳар як саволи аз ҷониби омӯзгор ба пешниҳодгардида донишҷӯён ҷавоб медоданд (сабаб шояд, асосан, ба муносибати интиқодӣ ба ҷавобҳои худ алоқаманд бошад).

Аз рӯйи мушоҳидаҳои мо, ангезаи дастгирии ҳамдигар дар ҳолатҳои мухталиф воқеъ мегардад.

1. Ҳангоми иҷрои вазифаҳои маърифатии бештар дорои хусусиятҳои эҷодӣ, вақте омӯзгор ташаббуси донишҷӯёнро бо баланд бардоштани руҳияи онҳо, саривақт дидани душворӣ ва зиёд намудани боварии онҳо ба роҳи интиҳобкардашон дастгирӣ мекард. Ба тӯфайли ин шавқи донишҷӯён ба раванди иҷрои вазифа ҳама вақт зиёд мешуд.

2. Ҳангоми баёни маълумот аз ҷониби омӯзгор дастгирӣ аз ҷониби донишҷӯён дар шакли таваҷҷуҳи зиёд ва воқуниши муносиби ҷавобӣ (ҳанда дар ҷавоб ба шӯҳии омӯзгор, ҳолати хандаовар, шиддат ва тамаркуз ҳангоми

баррасии мухтавои мураккаби маводди таълимӣ, хоҳиши такрор кардани қоидаҳои ҷудоғона барои дарки пурраи онҳо, омодагӣ ба додани ҷавоби пурраю асоснок ба саволи омӯзгор) сурат гирифт. Ҳазои робитаи пурраи байни омӯзгор ва шогирдон, албатта, ба шавқмандии маърифатии шогирдон таъсири мусбат расонд.

3. Дар шароити ҳолати проблемавӣ, чун қоида, дастгирии тарафайн сурат гирифт. Бидуни роҳнамоии устод бе ихтилофи тезу тунд, бе вусъати ғояи асосии проблема туфон ба пойзанӣ дар ҷояш мубаддал мегардад. Дар навбати худ бе дастгирии фаъолонаи донишҷӯён проблема шиддати худро гум мекунад ва дар натиҷа маънии худро ҳам аз даст медиҳад, зеро он ба фаъолсозии фаъолияти маърифатии донишҷӯён равона гардидааст.

4. Ҳамчун ангезаҳои шавқмандии маърифатии вобаста ба муносибатҳои байни донишҷӯён мо инчунин мусобиқаро дохил мекунем, ки тибқи таҳлилу баррасӣ ва натиҷагирии мо, дар раванди таълим ҷойи хеле камеро ишғол мекунад (Қадвали 4), гарчанд ки, тавре ки маълум аст, дар байни донишҷӯёни курсҳои поёни ҷаззобияти эҳсосоти мусобиқа хеле калон аст.

Бо вуҷуди ин, ангезаи мусобиқа ба таълим хусуситяи хушвақтии беруниро мебахшид ва аслан гӯем, руҳияи хурсандии умумиро эҷод карда, на ҳама вақт ба амиқии раванди маърифатӣ мусоидат мекард.

Кори ҳамзамони 3-4 нафар донишҷӯе, ки вазифаҳои якрангро иҷро мекунанд (пайдо намудани мисолҳо барои шаклҳои грамматикӣ калимаҳо, тартиб додани нақшаи матни хондашуда, навиштани калимаҳо ба забони англисӣ) ҳама вақт дар худ унсурҳои мусобиқа дорад, зеро донишҷӯӣ кори худро бо кори ҳамсабақи худ муқоиса мекунад. Омӯзгор бошад, фаъолияти тамоми гурӯҳро пайгирӣ мекунад, ки кӣ беҳтар ва зудтар супоришро иҷро мекунад. Дар чунин ҳолатҳо шавқ ба амали мушаххас равшан эҳсос мешавад ва мо шояд он шудем, ки ҷӣ тавр донишҷӯён хоҳиши ба назди тахта баромадан мекарданд, то ки дониши худро дар амалҳои фаъол озмоиш кунанд.

Дар байни донишчӯён чунин ангега ҳам, ба мисли мусобиқа аз рӯйи супоришҳои зерин: «Ки бештар чистонро ба забони англисӣ меёбад?», «Чистонҳои кӣ аҷоибтаранд?», «Кӣ барои ҳикоя номи беҳтаринро меёбад?», «Иҷрои кӣ бештар асил, оқилона ва сарфакорона аст»? ва ғайра воқуниши зиёд ба вучуд овард.

Дар баъзе ҳолатҳо ангегаи мусобиқа дар иҷрои амалҳои омӯзишӣ («Аз кӣ беҳтар аст?») ҳам мушоҳида шуд, ҳангоме ки донишчӯӣ ҳикоя, хониш ва эҷодиёти ғайривоқеии худро бо рафиқи худ муқоиса кард, боиси бедор шудани шавқ ба дарс ва ба фаъолияти худ дар дарс гардид.

Ангегаи мусобиқа, вақте ки дар раванди омӯзиш ба мақсади иҷрои супоришҳои мураккаби маърифатӣ, масалан, бештар ёфтани роҳҳои имконпазири ҳалли вазифа, мустақилона ва дақиқтар баён кардани таърифи ягон мафҳум ва ё қоида, барои шаклҳои грамматикӣ мисолҳо овардан аз китобҳои дарсии гуногун ба кор бурда мешавад, хусусияти дигарро касб мекунад. Дар чунин ҳолатҳо мусобиқа ҳамроҳ бо фаъолияти шаддиди зеҳнӣ сурат гирифт, ки иловатан руҳияи эҳсосоти мувофиқро («аз рафиқонам қафо намонам», «қувваи худро биозмоям») ба вучуд овард.

Дар раванди таълими равиягаро, инчунин таълим дар гурӯҳҳои, ки барои иҷрои яквасеи супориши таълимӣ ташкил карда шудаанд, мусобиқа ҳамчун ангегаи шавқмандии маърифатӣ бо ҳиссиёти аъзоёни коллектив, ки баҳри ба чойи аввал баровардани гурӯҳи хурди таълимии худ талош меварзанд, тавҷам меояд. Дар ин ҳо мутаваҷҷуфт, ки сабаби шавқмандии маърифатӣ, ки аз мусобиқа бармеояд, нисбат ба сабаби коллектив мавқеи тобеиятро ишғол мекунад.

Дар ниҳоят, мутаасифона, мо воқеиятҳоеро ҳам дучор шудем, ки мусобиқа бо сабаби нодуруст ба кор бурдани воситаҳои педагогӣ худ ба худ хатм шуда, боиси қанда шудани робитаҳои байни аъзоҳои коллектив гардид. Масалан, дар дарс мо мушоҳида кардем, ки омӯзгор баҳогузори ба донишчӯён аз рӯйи

принципи кӣ пештар аз ҳама супоришхоро иҷро мекунад, ба роҳ монд. Мо дар ин дарсҳо мушоҳида кардем, ки чӣ тавр, ҳатто донишҷӯёни пешқадам ҳам, шитоб мекарданд, ки аз ҳамсабақонашон қафо намонанд, сайъ меварзиданд, то супоришро бо ҳар ҳоле ки набошад, зудтар иҷро кунанд, гарчандки онҳо метавонистанд талаботи супориши омӯзгорро хубтар иҷро кунанд ва натиҷаи хубтарро ба даст оранд. Сипас, ҳама хурсандона кори худро ба омӯзгор супориданд ва омӯзгор ҳам мувофиқи он ки кӣ пештар корашро супорид, ба донишҷӯён баҳо мегузошт. Дар дарс як фазои нодурусти шитобкорӣ, талош барои аз дигарон пеш гузаштан ба вучуд омад, вақте ки ҳисси худхоҳӣ бартарият ёфт ва мусобиқа ба рақобати номатлуб мубаддал гардид.

Ҳамин тавр, ҳатто ҳамон зухуроти камшумори ангезаи мусобиқа, кадомҳоеро, ки мо ба қайд гирифтём, имкон медиҳанд, ки дар бораи таъсири ин ё он ангеза дар рафти таълим ва дар бораи печидагии зичи ангезаҳое, ки бо муносибатҳои байни донишҷӯён алоқаманданд ва сабабҳои гуногуни ангезаҳои омӯзишӣ натиҷагирӣ кунем.

5. Дар байни ангезаҳои шавқмандии маърифатии марбут ба муносибатҳои байни донишҷӯёну омӯзгор, мо ба нақши мукофотҳо таваҷҷуҳ зоҳир намудем, ки дар давраҳои мухталиф (ҷадвали 4) ба таври васеъ ба кор бурда мешаванд ва ба андозаи бештар аз шахсияти омӯзгор ва хусусияти муносибатҳои ӯ бо донишҷӯён вобастагӣ дорад.

Дар бораи таъсири муҳимми мукофотҳо ба шахсияти донишҷӯӣ маълумоти зиёд мавҷуд аст. Нақши қадрдонӣ ва мукофот дар устувор гардонидани шавқмандии маърифатӣ дар баланд шудани руҳия, пайдо шудани неруҳои зехнӣ ва сифатҳои ахлоқӣ, ки донишҷӯён аз қадрдони ва мукофот эҳсос мекунанд, иборат аст. Дар ин маврид мо мушоҳида намудем, ки ба чунин таъсир на танҳо ҳуди холи баланд, нигоҳи меҳрубона, арзёбии ҷавоби шогирдон бо таҳлили арзишмандии онҳо ва бештар вақт эътирофи рафиқон мусоидат мекунад.

Баҳоҳои мусбати асоснок ва тасдиқи қазовати омӯзгору рафикон неруи донишчӯиро чанд баробар зиёд мекунад.

Ангезаҳои навъи сеюми шавқмандии маърифатӣ, яъне, «ангезаҳои муносибат» дар раванди муоширати донишчӯён байни худ ва бо омӯзгор зоҳир мешаванд. Дар навбати худ асоси ин муошират фаъолияти якҷояе ба шумор меравад, ки аз ҳалли доимии вазифаҳои маърифатӣ иборат аст ва онҳо устуворона ҳам аз рӯйи мухтаво ва ҳам аз рӯйи роҳҳои ҳал мураккаб мешаванд. Бинобар ин, ҳамаи навъҳои ангезаҳои шавқмандии маърифатӣ бевосита ба ҳамдигар алоқаманд ва аз ҳамдигар вобастаанд.

Дар таҳқиқоти мо инчунин баъзе усулҳои омӯзгороне қайд шудаанд, ки ба зиёд намудани таваҷҷуҳ ва шавқ мусоидат мекунанд. Аз байни онҳо се гурӯҳро ҷудо намудем. 1-ум истифодаи аёният, 2-юм истифодаи ҷаззобият, ба гурӯҳи 3-юм мо усулҳои дорои хусусиятҳои гуногунеро дохил кардем, ки дар худ ҳамоҳангии муайяни унсурҳои ҳам аёният ва ҳам ҷаззобият (тасвирҳои зинда, матн аз адабиёти интиқодӣ, сабтҳои магнитофон, истифодаи кардани нақли шоҳиди айнӣ ва ғайра) –ро фаро мегирад.

Барои тасаввуроти пурра дар бораи ангезаҳои шавқмандии маърифатӣ чадвали 6 бо маълумот доир ба усулҳои махсуси омӯзгор меоварем, ки бешубҳа, ба шавқмандии маърифатии донишчӯён таъсири мусбат мерасонанд.

Ҷадвали 6. Истифодаи усулҳои махсус аз ҷониби омӯзгор, ки шавқи донишчӯёнро ба дарс зиёд мекунанд

№	Усулҳои ангежиши шавқмандии маърифатӣ	Ҳафтаҳои таълимӣ								Дар мачмуъ
		2	4	6	8	10	12	14	16	
1.	Аёният	28	23	64	39	60	33	5	20	34
2.	Ҷаззобият	22	27	22	16	25	8	6	6	16.5
3.	Дигарҳо	18	47	65	29	18	38	36	41	36,5

Усулҳое, ки омӯзгор ба қор мебарад, ба қайд гирифта, мо таъсири онҳоро ба таваҷҷуҳ ва шавқмандии маърифатии донишчӯён мушоҳида мекунем. Дар

байни ин усулҳо нақши аёнӣ дар ҳафтаҳои аввал таълим ниҳоят калон аст. Дар ҳафтаҳои ниҳой аёнӣ ҳамагӣ дар 20% дарсҳо нисбат ба шумораи умумии онҳо истифода бурда мешавад.

Дар мавриди ҷаззобият метавон гуфт, ки истифодаи онро мо дар ҳафтаҳои аввали таълимӣ ба қайд гирифтаем.

Ҳангоми муқоисаи маълумоти таҳқиқоти мо доир ба ҷаззобият мо баъзе пешравиҳоро мушоҳида кардем (дар 96 дарс 16.5% зухуроти ҷаззобиятро ба қайд гирифтаем).

Дар байни дигар усулҳое, ки ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён таъсири мусбат мерасонанд, мо ба қайд гирифтаем:

- Дар гурӯҳҳои 1-2: истифода аз нақли шохидон, интихоби матнҳои ҷолиб барои нақли хаттӣ, унсурҳои робитаҳои байнифанӣ дар дарси забони англисӣ;

- Дар гурӯҳҳои 3-4: истифодаи матнҳои ҷолиб аз асарҳои бадеӣ, ки ҳангоми тасвир таассуротро тақвият мебахшанд, масалан, истифодаи адабиёти интиқодӣ, шаҳодати ҳамзамон, он ёддоштҳо, истифодаи маводди берун аз барномаи таълимӣ;

- Дар гурӯҳҳои 5: истифодаи ёддоштҳои ҳамзамонон, маводди адабиёти интиқодӣ.

Дар ин ҷо ҳаминро қайд кардан зарур аст, ки таъсири хусусиятҳои хоси методикаи таълими фанҳои гуногуни таълимӣ ба ташаккули рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён хеле калон аст. Чудо кардани се гурӯҳи ангеҷаҳои баррасишуда умумиятеро ошкор месозад, ки барои ҳамаи фанҳои таълимӣ аҳамияти муҳим дорад ва имкон медиҳад, ки манзараи умумии ангеҷиши шавқмандии маърифатӣ дар раванди таълим муайян карда шавад.

Барои ҳамаи фанҳои таълимӣ, се гурӯҳи ангеҷаҳои баррасишуда умумиятеро ошкор намуд, ки аҳамияти муҳим дорад ва имкон медиҳад ба манзараи умумии ангеҷиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ мусоидат намояд.

ХУЛОСАИ БОБИ 2

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ ва рақобати афзояндаи дониш ва технология, зарурати ташаккули шахсияти маърифатталаб ва фаъол дар низоми таҳсилоти олий аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Забони англисӣ, ҳамчун василаи муҳимтарини дастрасӣ ба иттилооти ҷаҳонӣ, дар маркази тавачҷуҳи барномаҳои таълимии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии омӯзгорӣ қарор дорад.

Шавқмандии маърифатӣ — ин майл ва ангезаи дохилии донишҷӯ ба доништан, омӯхтан ва дарки муҳтавои нав мебошад, ки ба ташаккули ҷаҳонбинӣ ва афзоиши қобилияти худомӯзӣ мусоидат мекунад. Ин нави шавқ бо эҳсоси масъулият, кунҷковии илмӣ ва завқи шинохти олами атроф робитаи зич дорад.

Омӯхтани забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий танҳо омӯзиши грамматика ва луғат нест, балки фароҳам овардани муҳити мусоиди маърифатӣ низ ҳисобида мешавад. Ин муҳит имкон медиҳад, ки донишҷӯён бо захираҳои илмии байналмилалӣ, фарҳангҳои гуногун ва навовариҳои соҳаи таълим шинос шаванд. Барои ба ин ҳадаф расидан барномаи таълими забони англисӣ бояд ба таври мутақобила бо фанҳои дигар ҳамроҳ карда шавад (масалан, педагогика, методикаи таълим, психологияи таҳсилот). Ин равиш имкон медиҳад, ки дониш амалӣ ва сермазмун бошад. Равишҳои монанди муқолаҳои байнифардӣ, кори гурӯҳӣ, омӯзиши лоиҳавӣ ва муҳокимаронии масъалаҳо метавонанд шавқи донишҷӯёнро бедор ва нигоҳдоранд.

Инчунин платформаҳо ва барномаҳои омӯзишии рақамӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ, видео-дарсҳо, подкастҳо ва порталҳои интерактивӣ дар ташаккули муҳити шавқангез ва фаъол нақши калидӣ мебозанд. Мутобиқсозии муҳтаво ва равишҳои таълим ба завқ, қобилият ва сатҳи фаҳмиши донишҷӯён ба баланд бардоштани сатҳи шавқмандии маърифатӣ мусоидат мекунад.

Омилҳои асосии таъсиррасон ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯ, асосан, инҳоянд:

- Муҳити таълимӣ: Муҳити равонӣ, иҷтимоӣ ва модии муассиса бояд рушддиҳандаи шавқ ва ангезаи донишҷӯён бошад.
- Фаъолияти омӯзгор: Омӯзгори боэҳсос, мутахассис ва илҳомбахш метавонад донишҷӯёнро ба омӯзиши амиқтар ҳидоят кунад.
- Ҳавасмандсозии дохилӣ ва берунӣ: Нақши муҳимми кадрдонӣ, эътироф ва дастгирии фаъолияти маърифатии донишҷӯён.

Нақши асосии мундариҷаи донишҳои филологии донишҷӯён дар ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён муҳим арзёбӣ мешавад. Муқаррар карда шудааст, ки донишҳои филологӣ дорои самти ҷаҳонбинӣ, методологӣ, амалӣ ва проблеманокӣ мебошанд ба амалӣ намудани ҷанбаи мундариҷавии модели назариявии ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ мусоидат менамоянд. Ғайр аз ин, донишҳои филологӣ дорои зарфияти баланди гуманистӣ ва арзишӣ-маъёрӣ мебошанд, ки хусусияти эҳсосотии онро муайян менамояд.

Омилҳои асосие, ки ба таълими забони англисӣ таъсиргузор мебошанд, аз инҳо иборатанд: омилҳои филологӣ, муҳити буду боши донишҷӯён, ҳешигарии забони модарӣ ва забони англисӣ, вазифаи иҷтимоӣ ва нақши онҳо дар зиндагӣ, дарки зарурати омӯзиши забони англисӣ, инчунин якҷоя истифода бурдани усулҳои мухталифи таълим ва шаклҳои ташкили омӯзиш ба мисли машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ, амалӣ гуногунии машғулиятҳо ва ғайра. Ҳамаи ин омилҳо дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён нақши муҳим доранд.

Мақом ва нақши донишҳои филологӣ дар мундариҷаи курси забони англисӣ муайян карда шуданд. Мундариҷаи донишҳои филологӣ бо роҳи ворид намудани мафҳумҳои асосӣ дар марҳилаи аввали омӯзиши курси забони англисӣ, инкишофи пайдарпайи онҳо, аз ташкил намудани фаъолияти маърифатии донишҷӯён иборат мебошад

Нақши донишҳои забоншиносӣ дар ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён низ нишон дода шуд. Қойгоҳи онҳо дар мундариҷаи фанни забони англисӣ нишон дода шудааст. Инчунин мундариҷаи донишҳои филологӣ мутобиқ ба барномаҳо ва китобҳои таълимӣ; тавсияҳои методӣ оид ба истифодабарии онҳо ҳангоми омӯзиши курси забони англисӣ таҳия карда шуданд.

Дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ донишҷӯён бояд бо забони англисӣ на танҳо бо мақсади омӯختани фан, балки барои истифодаи амалии он дар фаъолияти касбӣ ва илмӣ рӯ ба рӯ шаванд. Ин дар шароите имконпазир аст, ки агар дар онҳо шавқу ҳаваси дохилӣ барои фаҳмидани забон ташаккул ёбад.

Тамоюлҳои зерини омӯзиши забони англисӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён муҳим ба ҳисоб мераванд:

- Тамоюли коммуникативӣ: омӯзиш бо таъҷиб ба гуфтугӯи озод ва муошират бо забони англисӣ, ки тавассути сценарияҳои воқеии муошират ва бозиҳои нақшдор бо забони англисӣ сурат мегирад;
- Тамоюли касбӣ: дар бозиҳои нақшофарӣ ва дар машғулиятҳои марбут ба омӯзиши муошират бо забони англисӣ истифода бурдани лексикаи забони англисӣ вобаста ба соҳаи омӯзгорӣ;
- Тамоюли инноватсионӣ: дар омӯзиши забони англисӣ ба таври васеъ истифода бурдани технологияҳои нави рақамӣ, таҷҳизоти компютерӣ ва имкониятҳои омӯзиши онлайн;
- Тамоюли таҳқиқотӣ: дар омӯзиши забони англисӣ истифода бурдани чунин корҳои таҳқиқотӣ, ба мисли таҳияи лоиҳаҳо, навиштани корҳои курсӣ ва презентатсияҳо ба забони англисӣ;
- Тамоюли фардгарой: мутобиқсозии омӯзиш ба қобилияту маҳорат ва талаботи инфиродии донишҷӯён.

Инчунин якчанд воситаҳои амалии ташаккулро низ номбар кардан мумкин аст:

- Истифодаи барномаҳо ва платформаҳо чун Quizlet, Duolingo, Kahoot ва Moodle;
- Мусоҳибаҳо ва гуфтугӯҳои омӯзишӣ бо меҳмонон ё омӯзгорони англисзабон;
- Лоихаҳои гурӯҳӣ бо муҳтавои касбӣ;
- Омӯзиши филмҳо, матнҳо ва мақолаҳои илмиву педагогӣ бо забони англисӣ

Ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди таълими забони англисӣ чанбае мебошад, ки на танҳо натиҷаи омӯзишро беҳтар мекунад, балки заминаи рушди шахсият ва касбияти омӯзгорони ояндаро фароҳам месозад. Омӯзгори муосир бояд на танҳо донандаи методикаи таълим бошад, балки қобилияти бедор кардани ангега ва шавқи донишчӯро дошта бошад. Дар ин замина, истифодаи равишҳои фаъоли таълим, ҳамгирии фаннӣ ва воситаҳои муосири техникӣ зарур аст.

Шаклгирии шавқмандии маърифатии донишчӯён дар шароити таълими забони англисӣ яке аз вазифаҳои стратегӣ ва муҳимми низоми таҳсилоти олӣ мебошад. Фақат тавассути таҳияи муҳтавои мувофиқ, интихоби равишҳои инноватсионӣ ва ташкили муҳити илҳомбахш метавон рушди устувори маърифатӣ ва коммуникативии насли омӯзгорони ояндаро таъмин намуд. Раванди омӯзиши забони англисӣ бояд на танҳо омӯзиши забон, балки як воситаи муассири тарбияи шахсияти комил ва маърифатталаб бошад.

БОБИ 3. АСОСҲОИ МЕТОДӢ-ТАШКИЛИИ ФАЪОЛИЯТИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧӢӢН ДАР РАВАНДИ ТАЪЛИМИ ЗАБОНИ АНГЛИСӢ ҶУЗЪИ ТАРКИБИИ ТАШАККУЛИ ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТӢ

3.1. Ташкил ва гузаронидани бозиҳои рамзӣ-нақшофарӣ тавассути маводди шавқангези забони англисӣ яке аз воситаҳои ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён

Дар ҷаҳони муосир омӯзиши забонҳои хориҷӣ, хусусан забони англисӣ, аҳаммияти махсус пайдо намудааст. Омӯзиши муассири он талаб мекунад, ки методикаҳои фаъолу ҷолиб ба роҳ монда шаванд. Яке аз чунин усулҳои муассир — бозии рамзӣ-нақшофарӣ (role-play) мебошад, ки на танҳо малакаҳои муоширатиро такмил медиҳад, балки ҳавасмандии маърифатии донишчӯёнро низ бедор месозад.

Бозии нақшофарӣ — ин шакли омӯзишест, ки донишчӯён дар он нақшҳои муайянро ба уҳда гирифта, дар вазъиятҳои сунъӣ ё воқеии зиндагӣ амал мекунанд. Ин шакли омӯзиш имконият медиҳад, ки донишчӯён бо забони англисӣ дар муҳити табиӣ ва амалӣ сухан гӯянд, озодона фикр кунанд ва хато карданро ҳамчун як қисмати омӯзиш қабул кунанд.

Барои бозии муассири нақшофарӣ, интихоби дурусти маводҳо аҳаммияти аввалиндараҷа дорад. Масалан:

- Муколамаҳо ва сахнаҳо аз филмҳои маъруф;
- Сенарияҳои рӯзмарра (сафар, фурӯшгоҳ, мусоҳиба барои кор);
- Ҳикояҳои кӯтоҳ ва дostonҳои забони англисӣ;
- Вазъиятҳои имконпазири донишчӯӣ (имтиҳон, суҳбат бо устод, муаррифии лоиҳа).

Ин маводҳо муҳити таълимиро зинда ва шавқовар мекунанд, ки дар натиҷа донишчӯён бо шавқи бештар дарсро пайгирӣ менамоянд.

Тибқи таҷриба ва тавсияҳои методистӣ, гузаронидани бозии нақшофарӣ бояд чунин марҳилаҳоро дар бар гирад:

1. Муаррифии мавзӯ ва нақшо – омӯзгор вазъият ва муҳтавои бозиро мефаҳмонад;
2. Тақсими нақшо – ҳар донишҷӯ нақшero интихоб ё қабул мекунад;
3. Омодагӣ ва машқ – донишҷӯён матн ё гуфторро таҳия мекунанд;
4. Иҷро ва муаррифӣ – нақшоҳоро пеши дигарон иҷро мекунанд;
5. Таҳлил ва фикру мулоҳиза – омӯзгор ва гурӯҳ натиҷаҳоро муҳокима мекунанд.

Пеш аз он ки моҳият ва имкониятҳои таълимии бозии нақшофарии омӯзиширо ошкор созем ва вазифаҳои онро ҳамчун воситаи фаъолсозӣ муайян намоем, лозим медонем, ки ба ҳуди истилоҳи «бозии нақшофарии омӯзишӣ» равшанӣ андозем. Таҳлили сарчашмаҳои илмӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки истилоҳи мазкур фаҳмиш ва таърифи ягонаю дақиқ надорад. Чунончи:

1. Бозиро метавон ҳамчун як навъи фаъолият, воситаи муҳимми рушди иҷтимоии шахс ва як шакли фаъолияти, ки ба мутобиқшавӣ ба шароитҳои беруна ва тағйироти онҳо равона гардидааст, маънидод кард;
2. Робитаи байни бозӣ ва тахайюл;
3. Назарияи умумии хусусияти амали бозӣ;
4. Бозӣ ва омӯзиш ҳамчун шаклҳои оmodасозии фаъолият, ки пеш аз меҳнат сурат мегиранд;
5. Мутобиқати мундариҷа ва тартиби амал дар бозӣ ба амали воқеӣ тавбам ба имкониятҳои тағйирёбии шароити амалҳо;
6. Ангезаи фаъолияти бозӣ;
7. Бозӣ ҳамчун воситаи фаъолияти амалии маърифатӣ ва самарабахш аз худ кардани дониш.

Таҳлили аз ҷониби мо анҷомдодашудаи равандҳои асосии таҳқиқи масъала, ки дар адабиёти илмӣ оварда шудаанд, имкон медиҳад чунин натиҷагирӣ кард,

ки дар фаҳмиш ва тафсирҳои илмӣ омӯзиши тавассути бозӣ ягонагии мафҳумӣ ва марҳила ба марҳилаи зарурӣ вучуд надорад, илова бар ин якрангии мафҳумҳои «бозии нақш» ва «омӯзиш дар асоси бозӣ» ба таври возеҳу равшан муайян нашудааст.

Баъзе муаллифон зерини ин истилоҳ хониш аз рӯйи нақшҳо, сахнапардозии матнҳо ва амсоли инҳоро мефаҳманд. Аз ин ҷиҳат кори С. Л. Ливингстон бо номи «Бозии нақш дар омӯзиши забон», ки аз ҷониби Гез Н.И. барои муассисаҳои таҳсилоти олии тавсия дода шудааст, истисно аст [72, с.24].

Асари мазкур намунаи барҷастаи омӯзиши вобаста ба вазъияти шакли шифоҳии нутқ ба шумор меравад. Бешубҳа, шаъну эътибори ин китоб аз самти амалӣ доштани он, мавҷудияти теъдоди зиёди воситаҳои фарозабоние, ки самарабахшии корбурди амалии онро зиёд менамоянд, бармеояд.

Аз таҳлили адабиёти мавҷуда доир ба бозии нақшофарии омӯзишӣ маълум гардид, ки ҷанбаҳои мухталифи он воситаи муҳимму самарабахши омӯзишӣ равшанӣ, педагогӣ ва методии он аз ҷониби олимони соҳаҳои мазкур мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Ҷанбаи психологӣ бозии нақшофарии омӯзиширо, ҳамчун ҳар гуна бозӣ, Елкони Д. Б. аз мавқеи равиши фаъолият баррасӣ мекунад: «Бозӣ ин навъи махсуси фаъолият аст, ки дар он ангега дар ҳуди раванд ва дар мундариҷаи амал воқеъ аст. Аз ин рӯ, бозӣ на танҳо фаъолият, балки фаъолияти бо ангега аст» [332, с.304].

Мундариҷаи бозии нақшофарии омӯзишӣ муносибатҳои байни одамон дар раванди фаъолияти омӯзишӣ, меҳнатӣ ва ҷамъиятии онҳоро фаро мегирад. Бозӣҳои омӯзишии мазкур дар омӯзиши масъалаҳои иҷтимоӣ – равшанӣ, яъне аз ҷиҳати равшанӣ омода намудани одамон ба фаъолияти меҳнатӣ ва муносибат дар ҷомеа ба таври васеъ истифода бурда мешаванд. Тавре ки Сирежкин И. М. қайд мекунад «Бозӣҳои нақшофарии омӯзишӣ дар омӯзиши иҷтимоӣ – равшанӣ ба истилоҳ бозии касбу кор ва ё коромӯзие мебошанд,

ки ҳам дар кишварамон ва ҳам дар хориҷа хеле васеъ густариш ёфтаанд» [284, с.3].

Мафҳуми «бозии нақшофарии омӯзишӣ» ва «бозии коромӯзӣ» бо ҳам наздиканд, вале як чиз нестанд. Е. Н. Краснянская бозии нақшофарии омӯзиширо «ҳамчун бозӣ дар доираи як вазифаи касбӣ ва бозии коромӯзиро бошад, ҳамчун таркиб аз чанд нақш» [162, с.40].

Аммо ин ақидаро наметавон қабул кард, зеро, мо ба он андешаем, ки бозии коромӯзӣ аз бозии нақшофарии омӯзишӣ бо хусусиятҳои зерин фарқ мекунад: аввалан, раванди омӯзиш дар бозии коромӯзӣ то ҳадди имкон ба фаъолияти касбии воқеӣ наздик карда мешавад. Ин тавассути дар бозии коромӯзӣ ба кор бурдани моделҳои фаъолияти меҳнатӣ ва муносибатҳои иқтисодӣ дар ҷомеа ба даст меояд.

Бинобар ин, чи гунае, ки Семёнов И. М. қайд мекунад «бозии коромӯзӣ ин методи омӯзиш тавассути бозии тақлидкорӣ дастаҷамъона мебошад. Дуюм, ҳамаи ширкаткунандагон барои касбомӯзӣ ба ин ё он нақш ба таври воқеӣ ворид шуда, дар ҳалли низоъҳо тасмимگیرӣ мекунанд ва ба ин мақсад шиддати эҳсосоти идорашаванда эҷод карда мешавад» [274, с.70]. Дар бозии нақшофарии омӯзишӣ бошад, бештар фазои махсуси озодонаи омӯзишӣ барои ба кор бурдани таҳаюли эҷодӣ, андешаронии фаъолон, саргармӣ аз донишҷӯи чизҳои нав ва ғайра фароҳам оварда мешавад.

Т. И. Олейник ба ин ақида аст, ки «тафовути асосии бозии коромӯзӣ аз бозии нақшофарии омӯзишӣ дар он аст, ки дар рафти бозии коромӯзӣ омӯзандагон ҳамон нақшҳоеро бозӣ мекунанд, ки дар фаъолияти меҳнатӣ ҳам иҷро мекунанд ва ба он корхонае, ки дар бозӣ мавриди омӯзиш қарор доранд, хуб шинос мебошанд. Дар бозии нақшофарии омӯзишӣ бошад, омӯзандагон нақшҳои мухталифро иҷро мекунанд, ки онҳоро, эҳтимол, дар фаъолияти ояндаи худ иҷро мекунанд ва ё хоҳиши иҷрои онҳоро доранд» [226, с.180].

Ба назари мо, ин то дараҷае қобили қабул аст, вале омехта кардани мафҳумҳои «бозии коршиносӣ» ва «бозии нақшофарии омӯзишӣ», ки муаллифи мазкур ба он роҳ додааст, комилан дуруст нест. Чунин корҳо бештар вақт сабаби зиёд шудани теъдоди истилоҳот ва омезишу норавшании онҳо дар дастгоҳи мафҳумҳои истилоҳоти илми педагогика мегарданд.

Гап дар сари он аст, ки тибқи тавзеҳи В. Я. Платов, «бозихҳои нақширо инчунин бозихҳои коршиносӣ ҳам меноманд, ки барояшон мавҷудияти нақшҳо ва модели системаи идоракунии хос аст, ки бо ягон системаи мушаххаси иҷтимоӣ – иқтисодӣ ворид карда шудааст. Чунин моделро дар бозии нақш мучтамеи бозӣ меноманд» [248, с.21].

Деркач А. А. бозии омӯзиширо ӯ бозие меноманд, ки «дар раванди таълим ба ҳайси супорише, ки вазифаҳои омӯзишӣ (проблема, вазъияти мушкилсоз) – ро фаро гирифтааст ва иҷрои он ба даст овардани мақсади мушаххаси таълимиро таъмин менамояд» [96, с.4].

Ба бозии нақшофарии омӯзишӣ унсурҳои «тасмимگیرӣ» дар вазъияти проблемавӣ (ва ё вазъияти душвори зеҳнӣ) хос аст. Т. И. Олейник ин чизро зикр намекунад, «гарчанде ки аз мавҷудияти унсурҳои мазкур мақоми бозии нақшофарии омӯзишӣ вобастагӣ дорад» [226, с.180].

В. М. Ефимов ва В. Ф. Комаров бори нахуст дар Россия дар бораи «моделҳои муҳитӣ» ва «тасмимгорӣ» ҳамчун унсурҳои ҷудоинопазири бозии коршиносӣ ҳарф задаанд. Онҳо ҳатто пешниҳод карданд, ки «бозихҳои нақшофарии омӯзишиё, ки дар таркиби худ унсурҳои маърифатӣ доранд, бозихҳои коршиносӣ ва ё худ бозихҳои коршиносии омӯзишӣ номгузорӣ шаванд» [111, с.152].

Олимони мазкур, ки натиҷаи коршиносии бозиро аз он иборат медонанд, ки он «тафаккури касбиро инкишоф медиҳад». Вале бозихҳои нақшофарии омӯзишиё, ки барои таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ пешбинӣ шудаанд, мо онҳоро ба сабабҳои зерин ба гурӯҳи

бозиҳои коршиносӣ мансуб намедонем: аввалан, дар онҳо масъалаҳои марбут ба фаъолияти воқеии иқтисодӣ баррасӣ намешаванд; дуюм, тасмимгириҳои, ки дар бозиҳои нақшофарии омӯзишии касбӣ ба забони англисӣ сурат мегиранд аз тасмимгириҳои маъмурие, ки дар бозиҳои коршиносӣ ба забони модарӣ сурат мегиранд, фарқ мекунад; сеюм, бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ на танҳо дарки масъалаҳои марбут ба касб, балки қобилиятҳои фикронӣ доир ба масъалаҳои марбут ба фаъолияти касбӣ ба забони англисиро ҳам инкишоф медиҳанд. Аз ин ҷо бармеояд, ки бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисиро наметон бозиҳои коршиносӣ ҳисоб кард. Вале натиҷаи бозии нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ, имкон медиҳад, ки он шартан барои коршиносӣ ном бурда шавад, чунки дар бозии нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ на танҳо баррасии масъалаҳои марбут ба ягон касб, балки дар онҳо гуфтори иштирокчиёни бозӣ ба забони англисӣ сурат мегирад.

Дар раванди таҳқиқи диссертатсионӣ мо ҳангоми муайян кардани воситаҳои бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ ба усулҳои таълимии нав дар омӯзиши ин падида ва ба таҳқиқоти олимони равоншиносии муосир такя намудем: [95], [179], [195], [212]. Онҳо бозиҳои нақшофарии омӯзишиеро, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, аз ҷумла ҳангоми таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ҳам, ба кор бурда мешаванд, ҳамчун воситаи ташаккули тафаккури эҷодӣ, фаъол гардонидани фикрронӣ ва рушди шахсияти касбӣ дар назар доранд. Дар ин ҷо мо ақидаи охир, яъне рушди шахсияти касбиро мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Муҳаққиқони равоншинос бар ин ақидаанд, ки ҳаллу фасли масъалаҳои равоншиносии марбут ба рушди маҳоратҳои касбӣ дар давраи таҳсил дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ дар заминаи бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба рушди қобилиятҳои шахсии донишҷӯӣ таъсир мерасонад. Роҳҳои мураккаби моделсозии шабеҳи фаъолияти воқеии донишҷӯӣ дар вай хислати бартараф намудани душвориҳо дар фаъолияти ояндаи касбиашро тарбия мекунад.

Ҳамаи таҳқиқоти раваншиносони ватание, ки ба раванди рушди касбии шахс бахшида шудаанд, дар асоси принципи ягонагии шуур ва фаъолият, ки дар корҳои С. А. Рубинштейн шакл гирифта, онро раваншиносон Б. Г. Ананев ва А. Н. Леонтев такмил додаанд, анҷом дода шудаанд. Муҳтавои асосии ин принципи методологиро метавон бо суханони зерини С. А. Рубинштейн баён кард: «фаъолияти инсон боиси ташаккули шуур ва робитаҳои равандҳою хосиятҳои ӯ мегардад ва хосиятҳо бошанд, фаъолияти инсонро танзим намуда, шарти иҷрои мувофиқи онҳо ба шумор мераванд» [260, с.42] .

К. К. Платонов ҳам менависад, ки «шахс ҳамчун мавҷуди дорои шуур дар ягонагӣ бо он зоҳир мегардад ва дар фаъолият ташаккул меёбад» [248, с.61].

А. А. Деркач бошад чунин қайд мекунад: «Дар фаъолияти мутахассис ҳамеша мумкин аст чунин лаҳзае фаро расад, ки роҳҳои маъмули худсозии рефлексӣ (худтахлилқунӣ) дар ҳалли вазифаҳо ва мушкилоти касбӣ дараҷаи навро ба вучуд намеоранд ва барои он ки ҷавобгӯи зарурати нав бошанд, моделҳои табдили қобилиятҳо дар заминаи ташаккули худтанзимқунии рефлексӣ сохта мешаванд» [95, с.90]. Чунин ваъият дар ҳолати дуру дароз хомуш мондани субъект ба вучуд меояд.

Имрӯз низоми таҳсилот дар дар ҳолате қарор дорад, ки танҳо методҳои анъанавии таълим, аз ҷумла, методҳои таълими забони англисӣ, наметавонанд талаботи ҷомеа ва шахсони ҷудогоноро қонеъ гардонанд. Бврои аз ин ҳолат берун баромадан, омӯзгор бояд модели нави таълимро таҳия намуда, усулҳои омехтаи таълимро ба кор барад ва ба ин восита рушди ҳаматарафаи донишҷӯёнро таъмин намояд.

Тарафдорони назарияи бо роҳи рефлексия (худтахлилқунӣ) рушд кардани донишҷӯӣ дар раванди фаъолият дар бозии маърифатии касбгаро вусъати минбаъдаи ин назарияро дар моделсозии бозиҳо дар асоси «воситаҳои рамзӣ ва схематикӣ», ки онҳоро О. С. Анисимов коркард кардааст, мебинанд. «Инҳо номуди нави бозиҳои мебошанд, ки дар солҳои охир аз ҷониби гурӯҳи олимони

дар боло зикршуда коркард шудаанд ва бо суръати тез вусъат ёфта истодаанд» [15, с.47].

Мақсади бозиҳои мазкур, на танҳо сохтани модели таълимӣ барои корбурди амалие мебошад, ки аз он натиҷаи дилхоҳ ба даст меояд, балки моделсозии равандҳои омӯзишии дорои хусусияти рефлексие мебошад, ки дар он ташкили бозсозӣ чӣхати корбурди амалӣ ва тағйир додани ҳуди ғоил (субъект) имконпазир мегардад. бозиҳои омӯзишии рефлексӣ бо проблемагузори дар таълими забони англисӣ дар сурате ғоидабахш хоҳад буд, ки агар меъёрҳои пештара иҷро карда шавад ва дар онҳо навоарӣ, эҷодкорӣ ва аҳамияти амалӣ бештар бошад.

Чунон ки мебинем пайравони назарияи рушди субъект (фан) тавассути рефлексия навоари дар моделсозии бозиҳои омӯзишӣ тақя мекунанд, ки ба назари мо, усули ҷолиб ва ояндадор ба назар мерасад ва он метавонад ба рушди тафаккури эҷодии донишҷӯён ва пайдоиши муносибатҳои нави байни онҳо мусоидат мекунанд (А. А. Бодалев, И. Н. Куллоткин, В. Н. Мясисев ва дигарон).

Ҷанбаи педагогии бозии нақшофарии омӯзишӣ аз ҷониби Е. Э. Селеская, И. А. Липский, Р. И. Аппатова, И. В. Драгомилеский, Н. К. Аҳметов, Е. С. Аргустанянс, С. Ф. Шербак, Э. Н. Коротков, Г. А. Китайгородская ва дигарон мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст. Масалан, Е.Э. Селеская ба ин ақида аст, ки «бозии таълимӣ метавонад, шавқи огоҳонаро ба вучуд биёрад, азхудкунӣ ва ё такрорро бо сарфи камтари меҳнат имконпазир гардонад» [273, с.106]. И. А. Липский бошад, бозиро «воситаи ташаккули фарҳанги педагогӣ» медонад [190, с.30].

Г. А. Китайгородская муътақид аст, ки «бозии нақшофарии омӯзишӣ шакли асосии амалӣ намудани раванди таълим мебошад, ки амалисозии принципи таълими тарбияткунандаро имконпазир мегардонад» [143, с.73].

Н. К. Ахметов ба ин бовар аст, ки «бозии омӯзишӣ дар донишҷӯён сифати мустақилият дар ҳалли вазифаҳои таълимиро тарбия мекунад ва воситаи рушди зеҳнӣ мебошад» [29, с.4].

Бозии нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ аз бозӣ ва омӯзиш иборат аст. Он аз ҷониби омӯзгор идора мешавад ва тавре ки Рубинштейн, С. Л. қайд менамояд «барои фаъол гардонидани ҷунин имкониятҳои эҷодии донишҷӯён шароит фароҳам меорад, ба мисли нишон додани ташаббус, идрок, арзёбии вазъият ва тасмимгирӣ ва сарфи назар аз хусусияти таҳаюлӣ доштани бозӣ, шартӣ будани вазъият ва ғайра, эҳсосот воқеӣ ва асил мебошанд» [260, с.192].

Ба ҳамаи ақидаҳои дар боло зикршуда танҳо бо риояи шартҳои мушаххас ва иҷрои шартҳои хос метавон розӣ шуд:

1. Донишҷӯён бояд хоҳиши бозӣ дошта бошанд;
2. Ба онҳо бозиро бояд ёд дод;
3. Онҳо бояд ба бозии нақшофарии омӯзишӣ омода бошанд;

4. Онҳо бояд аз бозӣ лаззат баранд, яъне аз муошират ба забони англисӣ дар рафти бозӣ, зеро ки роҳҳо барояшон ошно мебошанд, вале мазмун наву шавқангез аст, аз ҳайратангезӣ, эҳсосот ва аз он, ки дар дарс бояд андешаҳои худро ҷамъ карда тавонанд ва дар зинаи баланд ҷой гиранд; инчунин ҳар як донишҷӯӣ-иштирокчии бозӣ аз он ҳавасманд мешаванд, ки ҳамсабақонашро дастгирӣ кард, омӯзгорро хурсанд кард ва тавонист аз вазъияти душвори ҳолати проблемавии омӯзиш баромад ва вазифаи гузошташударо иҷро кард.

Барои он ки аз бозии омӯзишӣ натиҷаҳои дилхоҳ ба даст ояд, омӯзгор бояд аз усулҳои иҷрои корҳои зерин баромада тавонад:

1. Фароҳам овардани фазои хуби психологӣ дар байни донишҷӯёни гурӯҳҳои таълимӣ;
2. Забони англисиро хуб донанд ва аз маҳорати ташкили бозӣҳои омӯзишӣ бархурдор бошад;

3. Барномаи таълимиро хуб донад ва пешбинӣ карда тавонад, ки маҳз кадом мавзӯҳо бештар барои бозихои нақшофарии омӯзишӣ ва кадомашон барои навъҳои дигари таълим созгоранд;

4. Қаблан тартиб додани сценарияи бозии нақшофарии омӯзишӣ;

5. Ба тадрич, бидуни маҷбурӣ ва беҳабар омода намудани донишҷӯён ба бозии нақшофарии омӯзишӣ дар раванди таълим тавассути бозӣ дар дарсҳои гузашта бо ёрии бозихои таълимӣ (лекссионӣ, грамматикӣ, калимасозӣ, омӯзиши нутқ): намоишномасозӣ (тақлид, импровизатсия), этюдҳои хурду калон ва ба ин тарз ба таври табиӣ омода намудани донишҷӯён ба бозии нақшофарии омӯзишӣ;

6. Ба донишҷӯён фаҳмондани мақсади бозии омӯзишӣ, ба онҳо супурдани вазифаҳо барои кори мустақилона, тақсими вазифаҳои тайёр намудани таҷҳизот барои ҷойи бозӣ ва таъйин кардани рӯзи гузаронидани бозии омӯзишӣ. Бо ин тарз ба роҳ мондани таълими фанни забони англисӣ, фанни мазкур аз машғулияти дилгиркунанда ба фанни дӯстдоштаи донишҷӯён табдил меёбад ва омӯзгори фанни забони англисӣ барояшон шахси дилхоҳ мегардад. Онҳо бо шавқ интизори дарси забони англисӣ ва ба синфхона ворид шудани омӯзгор мешаванд.

Натиҷаҳои назарпурсие, ки мо дар байни омӯзгорони кафедраҳои забонҳои хориҷии ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода гузаронидем, нишон дод, ки танҳо 24% омӯзгорони ин донишгоҳ бозихои омӯзиширо дар дарсҳои забони англисӣ ба кор мебаранд. Дар баъзе муассисаҳои таҳсилоти олии касбии воқеъ дар шаҳри Душанбе ошкор гардид, ки танҳо 20% омӯзгорони забони хориҷӣ бозихои омӯзиширо дар дарсҳо истифода мебаранд, ҳол он ки боз 30% омӯзгорон аз аҳаммияту самарабахш будани бозихои омӯзишӣ боҳабар бошанд ҳам ҳам, вале ҷуръат надоранд, ки таълими забони хориҷиро ба тарзи нав ба роҳ монанд. Ба ҷумлаи ҳолатҳое, ки монеаи истифодаи бозихои омӯзишӣ дар таълими забони хориҷӣ мегарданд, метавон инҳоро дохил кард: қобилияту истеъдоди ташкил ва гузаронидани бозихои нақшофарии омӯзишӣ бархурдор

набудани омӯзгорони забони хоричӣ, мавҷуд набудани сенарияи тайёри бозии омӯзишии нақшофарӣ, мавҷуд набудани технологияи оmodасозии донишҷӯён ба бозии омӯзишӣ, мавҷуд набудани воситаҳо барои таҷҳизонидани ҷойи бозии омӯзишӣ, тарс аз нокомӣ дар ташкилу гузаронидани онҳо ва ғайра. Ба ғайр аз ин, омӯзгор медонад, ки барои ташкил ва гузаронидани бозии нақшофарии омӯзишӣ вақти бештар лозим меояд ва қору ташвиш зиёдтар мегардад.

Инчунин бояд қайд кард, ки миқдори соатҳои таълимие, ки барои омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифиллологӣ ҷудо шудааст, баъзан дар омӯзгори камчуръат, ки хоҳиши аз худ кардани методҳои навоарона, аз ҷумла, бозиҳои омӯзишӣ дар дарс истифода баранд, ҳам, тарс аз иҷро намудани мавзӯҳои барномаи таълимиро ба вучуд меорад. Илова бар ин мавҷуд набудани воситаҳо барои бозии нақшофарии омӯзишӣ ва семинарҳо доир ба омӯзиши методҳои ташкили бозиҳои таълимӣ боиси истифода нашудани бозиҳои омӯзишӣ дар таълими забони хоричӣ мегардад. Аз ин рӯ, бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ аз рӯйи сенария бештар вақт ба бозиҳо – чистонҳо, ҳолатҳои шиносшавӣ ва амсоли инҳо иваз карда мешаванд, ки дар такмили шаклҳои ташкил ва методҳои таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифиллологӣ саҳми ночиздоранд.

Яке аз мушкилии баррасии ҷанбаи методии корбурди бозии нақшофарии омӯзишӣ аз он иборат аст, ки бисёр муҳаққиқон истилоҳи «бозии нақшофарӣ» – ро ба маъноҳои мухталиф қор мефармоянд.

Е. А. Маслико ва Н. Г. Ксенофонтлова монанд будани нақшофарии омӯзишӣ ба санъати театриро ба назар гирифта, театрикунонии таълимро пешниҳод мекунанд ва ба ин мақсад истилоҳоти «театркунонӣ» ва «намоишсозӣ»-ро ҳамчун муродифҳои бозии нақшофарии омӯзишӣ барои ифодаи унсурҳои таълим ба қор мебаранд.

Ақидае ҳам вучуд дорад, ки мувофиқи он «бозии нақш» ҳамчун тақрор кардани ҳолати омӯзишии фаҳмида мешавад, ки донишҷӯён дар рафти иҷро

кардани амалҳои бозӣ рушд мекунад. Ин ақидаро ҳам наметавон қобили қабул донист, зеро вазъият ин ҳанӯз бозии нақш нест. Бозии нақш танҳо восита барои тарзи ташкили бозии нақшофарии омӯзишӣ маҳсуб мешавад.

Масъалаи истифодаи бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ барои омӯзиши забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии корҳои таҳқиқотии Г. А. Китайгородская, Е. С. Аргустянянс, В. М. Филатов, И. В. Драгомиреский ва дигарон ҳаллу фасл шудааст. Тавре ки таҳлили адабиёти илмӣ – методӣ нишон дод, дар таълими забони англисӣ ба донишҷӯён бозиҳо ба таври васеъ ба кор бурда мешаванд (М. М. Крюков, Г. И. Фролова, Г. А. Китайгородская ва дигарон). Дар байни муҳаққиқони педагогика, ки ба таҳқиқи бозиҳои касбӣ машғуланд, корҳои чунин муаллифон, ба мисли И. А. Липский, И. В. Драгомиретский, Е. Н. Краснянская, Э. Н. Коротков ва дигарон машҳуранд.

Бозии нақшофарии омӯзишӣ аз нигоҳи методӣ чист? Муҳаққиқ Л. Ш. Гегечкори бозии нақшопринципи махсуси методии таълим ҳисоб мекунад. Тавре ки Л. Ш. Гегечкори қайд мекунад; «принципи бозии нақш дар усулҳои методӣ, ба мисли этюдҳои вариантдор ва намоишномасозӣ, ҳолатҳои проблемавӣ, озмунҳо ва бозиҳо амалӣ мегардад» [71, с.19].

И. В. Драгомиреский ба он бовари дорад, ки «бозии нақшофарии омӯзишӣ воситаи ташаккули қобилияти малакаҳои муоширати шифоҳии касбӣ ба забони англисӣ мебошад» [104, с.12].

Ба андешаи Н. И. Гез «бозии нақш пурратар ҷавобгӯии вазифаҳои ташаккули қобилиятҳои нутқи марбут ба касб дар раванди амал мебошад» [72, с.18]. Тақрибан ба ин монанд ақидаи Г. М. Фролова аст. Аз назари М. Ф. Стронина бозии омӯзишӣ машғулияти махсус ташкилкардашуда мебошад. Ба ақидаи Е. И. Пассов бозии мазкур навъи асосии машқи гуфтор аст. Дар муқоиса ба Е. И. Пассов, К. А. Родкин бозиҳоро на фақат намудҳои машқҳо, балки «шаклҳои махсус», ки дар онҳо метавонанд машқҳо сурат гиранд.

Ин гуногунии маънидоди падидаи «бозии нақшофарии омӯзишӣ» аз он гувоҳӣ медиҳад, ки падидаи мазкур чандкора (бисёрвазифа) аст. Самараи баланди бозии нақшофарии омӯзишии марбут ба касб дар таҳқиқоти И. В. Драгомиреский чунин таъкид карда шудааст «барномаи фаъолият самти муоширати шифоҳии марбут ба касб ба забони англисиро муайян мекунад ва бо фаъол гардонидани механизми фаъолияти фикрию нутқ мачбур мекунад» [104, с.11].

Тибқи таҳлилҳои овардашуда ва таҷрибаи шахсӣ тасдиқ менамоем, ки аз ҳама гуна намудҳои бозии омӯзишӣ танҳо бозии нақшофарии омӯзишии касбгаро ба вазифаи рушди малакаҳои гуфтори касбӣ ба забони англисӣ дар раванди амалҳои бозӣ дар натиҷаи иҷрои вазифаҳои гуногуни проблемавӣ ва тасмимگیرӣ бештар ҷавобгӯӣ мебошанд. Онҳо инчунин барои шавқовар ва ба тарзи гуногун ташкил кардани кор бо дарназардошти вижагиҳои сину сол ва касбии донишҷӯён кӯмак мерасонанд. Аз ин рӯ, ба ҳайси воситаи қудратманди фаъолсозӣ кӯмак менамояд.

Дар ин ҷо кӯшиш ба харҷ медиҳем, то таърифи бозии нақшофарии омӯзишии касбиро нисбати таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ муайян кунем. Бозии нақшофарии омӯзишӣ ин фаъолияти махсуси нақшофарӣ аз рӯйи мавзуи алоқаманд ба касби оянда дар заминаи ҷойи бозӣ мебошад, ки дар он фаъолияти фикрии донишҷӯён тавъам бо амали мушаххаси касбӣ ба забони англисӣ сурат мегирад. Дар омӯзиши забони англисӣ бозии нақшофарии омӯзишӣ ҳамчун фаъолияти муоширати донишҷӯён зоҳир мегардад, ки дар рафти он онҳо нақшҳои мухталифи иҷтимоӣ ва миёни фардиро бозӣ мекунанд ва дар ин маврид на танҳо воситаҳои забонӣ, балки воситаҳои ғайризабонӣ ба мисли имову ишора, қиёфабозӣ, ҳаракатҳои ҷисм, тарзи нигоҳ кардан ва ғайра ҳам истифода мешаванд. Воситаҳои ғайризабонӣ ҳам дар бозии нақшофарӣ саҳми калон доранд.

Бо назардошти натиҷаҳои таҳлили адабиёти мавҷуда доир ба масъалаи корбурди бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ дар раванди таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологӣ мо барои фарқ кардани бозии нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ аз ҳар гуна бозии дигар аломатҳои зерини бозии омӯзишии мазкурро нишон медиҳем:

1. Робитаи байни нутқ бо забони англисӣ ва модели бозии омӯзишии, ки тавассути чунин воситаҳои рамзӣ – схематикии таҷҳизоти ҷойи бозии омӯзишӣ, ба мисли схемаҳо, кодограммаҳо, слайдҳо, графикаҳо ва воситаҳои дигари ҷойи бозии омӯзишӣ нақшофарӣ таъмин карда шавад.

2. Ҳадафи бозии нақшофарии омӯзиширо рушди донишу маҳоратҳои касбии донишҷӯён ва тафаккури онҳо, ки дорои сифатҳои идрок, мантику тахайюл, мустақилият, динамизм ва устувории фикрӣ мебошад ва дар асоси ин сифатҳо касб кардани таҷрибаи ҳаллу фасли ҳолатҳои муноқиша ва таҷрибаи арзёбии фаъолияти худ ташкил медиҳад.

3. Мавҷудияти нақшҳои хос, ки тавассути онҳо нақшҳои иҷтимоӣ ва муносибатҳои миёни ашхос дар ҷомеа бо забони англисӣ дар шароити ҷойи бозии омӯзишӣ амалӣ мегарданд.

Мулоҳизаҳои дар боло овардашуда аз қонунӣ будани истифодаи бозиҳои нақшофарии касбӣ ҳамчун воситаҳои фаъолсозии таълиму тарбия дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии гувоҳӣ медиҳанд.

Таҳлили фаъолияти маърифатӣ тавассути бозӣ аз мавқеи равиши фаъолияти системавӣ дар асоси бозиҳои нақшофарии омӯзишии касбгаро, ошкор кардани моҳият ва имкониятҳои таълимии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба мо имкон медиҳад, ки вазифаҳои асосии педагогии бозиро дар фаъолсозии фаъолияти маърифатӣ ба забони англисии донишҷӯёни ихтисосҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олиро муайян намоем. Таҳлили

адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки доир ба ин масъала равшаниӣ комил вучуд надорад.

Чунончи, Р. С. Алпатова вазифаҳои зерини бозиҳои нақшофарии омӯзиширо ҳамчун воситаи пурзӯр намудани таълим, яъне вазифаҳои омӯзишӣ, чубронкунӣ ва тарбиявино нишон додааст. Т. И. Олейник вазифаҳои асосии бозиро вазифаҳои омӯзишӣ медонад. Гурӯҳи дигари муҳаққиқон (Г. И. Фролова, Г. И. Хозяинов, Э. Н. Коротков) ин се вазифа: иттилоотӣ, ташкили фаъолияти маърифатӣ ва тарбиявино баррасӣ менамоянд.

Вале А. А. Деркач назарияи бозии омӯзиширо дар раванди таҳқиқи ҳаматарафа қарор дода, бисёрвазифа будани онро таъкид ва вазифаи кашфиётии онро чунин қайд кардааст: «бозии омӯзишӣ метавонад, ҳамчун воситаи кашфиёти педагогӣ хизмат намояд» [95, с.4].

Аз нуқтаи назари мо, мушаххас намудани вазифаҳои бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ вобаста ба онҳо, ки бозиҳои мазкур дар иҷрои вазифаҳои умумии таълимӣ дар раванди таълиму тарбия доранд, ғоидаовар хоҳад буд. Бо дарназардошти мақсади умумии тарбия ва таълими шахси ҳаматарафа инкишофёфта, дар педагогика чунин ақидае роиҷ аст, ки мувофиқи он раванди таълим ин се вазифаҳо анҷом медиҳад: таълим, тарбия ва инкишофдиҳӣ.

Табиати мураккаби фаъолияти маърифатӣ тавассути бозӣ дар асоси бозиҳои нақшофарии омӯзишии касбгаро имкон медиҳад, ки ҳар се вазифаи аз тарафи Ю. Бабанский нишондодашуда тавҷам анҷом дода шаванд.

Таҳқиқи мибаъдаи ин мушкилот ва таҳлили адабиёти илмии ватанӣ ва хориҷӣ, аз ҷумла англисӣ, ба мо имкон дод, ки вазифаҳои зерини ҳоси бозиҳои нақшофарии омӯзиширо муайян намоем: ҳавасмандкунӣ, водоркунӣ, иттилоотӣ – таълимӣ, кашфиётӣ, ташаккулдиҳӣ – тарбиявӣ, муоширатӣ, назоратӣ, худтаҳлилкунӣ– арзёбӣ, ки ба усули «парвариш ва худинкишофдиҳӣ» таъя мекунад ва вазифаҳои равандпизишкӣ– ро анҷом медиҳад.

Тавре ки Зимняя А. А. ишора мекнад «Вазифаи нахустини бозиҳои нақшофарии омӯзиширо мо ҳавасмандкунӣ – водоркунӣ ҳисоб мекунем. Тавре ки маълум аст, раванди тавлиди нутқ аз сатҳи ҳавасмандӣ - водоркунӣ оғоз меёбад» [116, с.261].

Вазифаи мазкур бояд фарогири мақсад, роҳнамоии иштирокчиёни бозии омӯзишӣ, қоидаҳои бозӣ, вазифаҳои донишҷӯён дар бозии омӯзишӣ, ҳолати динамикии бозӣ, нақшо ва амсоли инҳо бошад. Иҷрои вазифаи мазкур ба марҳилаи созмондиҳии бозӣ, ки мавҷудияти шароит барои бозии мавриди назарро бояд таъмин кунад, вобастагӣ дорад. Вазифаи ҳавасмандӣ – водоркунӣ бошад, аз ҳуди табиати бозии нақшофарии таълимӣ бармеояд, ки он аз ҷониби омӯзгор роҳандозӣ мешавад ва воситаи ибтидоии ангезиши фаъолияти маърифатии донишҷӯён ба шумор меравад.

Вазифаи дигари бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ, ба ақидаи мо, вазифаи иттилоотӣ – омӯзишӣ мебошад. Зери ин истилоҳ моҳияти омӯзишии бозӣ дар назар гирифта мешавад. Адабиёти мавҷуда доир ба ҷанбаи педагогии бозиҳои нақшофарии омӯзиширо таҳлил карда, мо ба ин натиҷа расидем, ки он шакли самарабахши таълим, аз ҷумла таълими забони англисӣ ба шумор меравад. Бозии нақшофарии омӯзишӣ қаблан интиҳоб намудани маводди таълимӣ доир ба забон аз ҷониби омӯзгорро талаб мекунад. Бозиҳои таълимии фанни забони англисӣ, ки аз рӯйи сценария гузаронида мешавад, бояд ба мундариҷаи фанни забони англисӣ, ки дар маркази он ихтисоси донишҷӯён ва омодакунӣ ба фаъолияти ояндаи касбии онҳо қарор дорад, пурра мувофиқат кунанд ва ба ҳавасманд кардани донишҷӯён ба фаъолияти фикрию гутугӯ бо забони англисӣ равона шуда бошанд.

Хусусияти таълимии бозиҳои нақшофарии омӯзишии касбгаро на дар алоҳидагӣ, балки дар фаъолияти якҷояи донишҷӯёну омӯзгорон зоҳир мегардад, ки мутобиқ ба моҳият ва қонуниятҳои фаъолияти маърифатии инсон тавассути бозӣ ба қор монда мешаванд. Иҷрои ин вазифа аз ду тараф сурат мегирад: аз як

тараф тавассути манбаъҳои мухталифи маълумот, яъне воситаҳои техникии таълим, омӯзгор, ағният ва ғайра, аз тарафи дигар тавассути таъсиррасонӣ ба раванди маърифатии донишҷӯён алоқаманд аст, яъне таъсири педагогӣ расонидан ба раванди омӯхтан, аз худ кардани донишҳо аз ҷониби донишҷӯён тибқи назарияи равоншиносии қадам ба қадам сурат гирифтани амалҳои зехнӣ (Л. С. Виготский, П. Я. Галперин, А. Н. Леонтев ва дигарон), ба ибораи дигар «пешрафт аз рӯйи занҷир» (Н. В. Кузмина) зоҳир мегардад.

Муҳаққиқ Драгомйретский И. В. чунин мешуморад, ки «арзиши таълимии бозии нақшофарии омӯзишӣ ҳамчун воситаи фаъолсозии фаъолияти маърифатӣ аз ин иборат аст, ки дар «он нишонаҳои зерини технологияи матлуби таълим: фаъолият, динамизм, саргармкунӣ, иҷрои нақшҳо, дастаҷамъӣ, моделсозӣ, фикру мулоҳиза, мушқилсозӣ, самаранокӣ, мустақилият, системанокӣ, рақобатпазирӣ ва ғайра тавбам меоянд» [104, с.7].

Мақсади таълимии бозии нақшофарии омӯзишии касбгаро, асосан, аз он иборат аст, ки давраҳои амалҳои эҷодии омӯзишӣ ин ё он мавзӯ ва ё бахши алоҳидаи барномаи таълимӣ аз забони англисиро хотима мебахшад ва сарҳадҳое, ки байни ҷузъҳои таркибии мундариҷаи фанни мавриди омӯзиш маҷуданд, яъне ба мавзӯҳо, бахшҳо, матнҳо ва ҷанбаҳои алоҳида ҷудо шудани мундариҷаи фанро аз байн мебарад.

Донишҳои парокандаро барои нақшофарии омӯзишӣ дар як таркиби кул, дар як таркиби воҳиди сифатҳои зарурӣ муттаҳид мекунанд, яъне ба андозаи зиёд ба умумикунонии донишҳою қобилиятҳо ва малакаҳо доир ба забони англисӣ мусоидат мекунанд.

Вазифаи иттилоотӣ – омӯзишии бозии нақшофарии омӯзишӣ бо вазифаи ташкил ва идоракунии вобастагӣ дорад. Аз як тараф, асоси иҷрои ин вазифа дар сценарияи бозии нақшофарии омӯзишӣ гузошта шуда бошад, аз тарафи дигар, асоси иҷрои онро «принсипи роҳбарии педагогӣ ба бозӣ» ташкил медиҳад.

Бозиҳои нақшофарии омӯзиши касбгаро дар омӯзиши забони англисӣ ба донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии ихтисосҳои ғайрифилологӣ ҳамчун шакли нави омӯзиш ва роҳи ғайристандартӣ ташкили таълим ва идоракунии донишҷӯён кумак мерасонад. Ин нуқтаи назарро як гурӯҳ муҳаққикон ҳам дастгирӣ мекунад Масалан, Г. А. Победоносев менависад: «Дар мавриди методҳои идоракунии метавон гуфт, ки маҳз бозӣ ҳамчун воситаи бештар самарабахши рушди ҳамаи ҷузъҳои фаъолияти донишҷӯён хизмат менамояд» [249, с.40-48].

Мо вазифаи ташкилӣ ва идоракунии бозиҳои нақшофарии омӯзиширо вазифаи кашфиётӣ (пажӯҳишӣ) номгузорӣ кардем ва дар ин маврид ба ақидаи зерини А. А. Деркач таъя намудем. «Бозии омӯзишӣ воситаи идоракунии мақсадноки фаъолияти зеҳнии донишҷӯён аз ҷониби омӯзгор, инчунин воситаи ташаккули ҷунин сохторҳои маърифатие мебошад, ки ба иштирокунандагони он имконияти мустақилона танзим кардани фаъолияти зеҳнии худро фароҳам меорад ва ин маъноӣ онро дорад, ки бозии нақшофарии омӯзишӣ метавонад ҳамчун воситаи эвристикаи педагогӣ хизмат намояд» [97, с.5].

Истилоҳи мазкур аз вожаи юнонии «heuresa» (маънояш-калимаи сермаъно) гирифта шудааст. Эвристика таҳлили тафаккури эҷодии донишҷӯёнро дар асоси методҳои наоваронаи таълим, ки одатан муҳолифи методҳои расмӣ мебошанд, дар назар дорад. Моҳияти эвристикаи педагогӣ амалан аз коркарди методҳои идоракунии мақсадноки фаъолияти зеҳнии донишҷӯён иборат аст. Вазифаи педагог дар ин маврид аз ёрӣ расонидан ба донишҷӯён дар мустақилона ҳал кардани вазифа ва мустақилона ҷамъбасти намудани он иборат аст.

Тавре ки маълум аст, вазифаи омӯзиши раванди таълим мақсади ниҳоии таълим, яъне омодаسازی ба ҳаёт ва меҳнатро муайян мекунад. Воқеъбинона метавон фарз кард, ки низоми бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ, ки мо пешниҳод мекунем, ба омодаسازی донишҷӯён ба зиндагии иҷтимоӣ ва фаъолияти касбӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ мусоидат хоҳад кард.

Бинобар ин, мувофиқи мақсад хоҳад буд, ки агар низоми бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ барои таълими забонҳои хориҷиро дар чаҳорҷӯби назарияи раванди ягонаи педагогӣ баррасӣ намоем, зеро забони англисӣ ҳамчун фанни таълимӣ ҳамеша ба ҳайси воситаи рушди донишҷӯю маҳорати касбии донишҷӯён, новобаста аз ихтисос, хизмат мекард.

Агар вазифаи инкишофдиҳии раванди таълим аз ноил гардидан ба самараи фаъолияти маърифатии донишҷӯён иборат бошад, яъне барои он ки такмили амалҳои объективии шахс дар раванди таълим ба рушди қобилиятҳои маърифатии донишҷӯӣ алоқаманд бошад, он гоҳ вазифаи инкишофдиҳии бозии нақшофарии омӯзишӣ аз ҷиҳати рушди зеҳнӣ, иродавӣ ва эмотсионалии донишҷӯён аз он фаъолияте, ки бо мақсади омӯзиш ташкил карда мешавад, вобастагӣ дорад.

Тавре ки Ушинкий К. Д. ибраз медорад ин «ташкили аз ҷиҳати педагогӣ арзишманди фаъолияти ҳуди донишҷӯён аст. Барои ин зарур аст, ки ҳамаи амалҳои омӯзишӣ ба мақсад равона шуда бошанд ва вазифаҳои муайяншуда хеле дақиқу возеҳ ва роҳҳои ҳал мувофиқ ба талабот бошанд, ҳар як амали маърифатӣ пайгирӣ ва ислоҳ карда шавад ва натиҷаи ниҳой аз назар гузаронида шавад» [295, с.143]. Дар акси ҳол коэффисенти амали вазифаи мазкури бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ночиз хоҳад буд.

Иҷрои вазифаи мазкур бо принсипи педагогии «парвариш» ва худсозӣ (худинкишофдиҳӣ) – и донишҷӯён дар ҳамкориҳои наздик қарор дорад. Мақсади бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ воситаи дар донишҷӯён тарбия кардани эҷодкорӣ аз ҷониби омӯзгор ба шумор меравад, зеро ҳуди бозии нақшофарии омӯзишӣ барои равона кардани тағйири табиии худ дар вазъияти нави эҷодӣ аз тарафи донишҷӯён шароитро фароҳам меорад, агар бозӣ аз лиҳози педагогӣ дуруст ташкил шуда бошад. Дар акси ҳол, аз тариқи «фишор овардан» мақсади нақшаҳо ва лоиҳаҳои худро агар омӯзгор амалӣ созад, дар ин ҳолат ӯ дар

донишчӯён вазъияти нави эҷодиро ба вуҷуд оварда наметавонад ва чизе ба онҳо талқин мекунад, ки аз лиҳози зеҳнӣ барояшон бегона аст.

Дар мавриди ҷиҳати тарбиявии вазифаи мавриди баррасӣ метавон қайд кард, ки ҷанбаи тарбиявӣ ба табиати ҳар гуна фаъолияти бозӣ хос аст. Г. А. Китайгородская ба ин ақида аст, ки «бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ имкон медиҳанд принципи омӯзиши тарбияткунанда дар коллектив ва ба воситаи коллектив амалӣ гардад» [142, с.24]. Чунин ақидаро наметавон рад кард, зеро моҳияти бозиҳои инкишофдиҳӣ – тарбиявӣ чунин аст.

Вазифаи дигари бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ин вазифаи муоширатӣ мебошад. Мақсад ва таъиноти вазифаи муоширатии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ин мусоидат кардан ба рушди салоҳияти муоширатии донишчӯён ба забони англисӣ маҳсуб мешавад. Салоҳияти муоширатӣ ин қобилияти кори якҷоя бо одамони дигар, донишҷӯён психология ва этика, қобилияти дуруст фаҳмидани инсонии дигар аст. Муҳити иҷтимоии забон ҳамчун воситаи табодули андеша зарурати омӯзиши забони англисиро тавассути муоширати махсусе, ки бо мақсади аз худ кардани забони мазкур ташкил карда мешавад, ба миён мегузорад. Яке аз шаклҳои махсуси омӯзиши забони англисӣ, ки ба мақсади мазкур ташкил карда мешавад бозии нақшофарии омӯзишӣ ба шумор меравад.

Дар бозии нақшофарии омӯзишӣ ёд гирифтани муоширати озодона ҳамчун мақсади асосӣ ба шумор меравад, чунки ақидаи мушаххас тавзеҳро талаб менамояд. Дарачаи ҳалли вазифаи муоширатии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ аз омилҳои зерини шахсӣ, яъне сатҳи донишҷӯён забони англисӣ ва қобилияти ба ин забон гутугӯ кардани иштирокчиён, вижагиҳои фазои психологӣ, маҳорат, иҷрои вазифаҳои муоширатии алоқаманд ба ихтисоси донишчӯён ва ғайра вобастагӣ дорад. Вале омилҳои асосие, ки дарачаи фаъолсозии вазифаи мақурро муайян мекунад, намуди бозӣ ва марҳилаи омӯзиш ба шумор меравад.

Анисимова О. С. дар таҳқиқоти худ қайд менамояд, ки «архитектоникаи (таркиббандӣ) муошират дар бозиҳои нақшофарии омӯзишии дорои хусусияти

истеҳсолӣ ва эҷодӣ ба авҷи имконпазири худ мерасад. Ин чиз бо роҳи супоришҳои эҷодӣ, душвор намудани масъалаҳои зеҳнӣ ва тасмимгирӣ ба даст меояд, ки фаъолияти зеҳнии эҷодиро талаб менамояд. Чунин бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ бозиҳои навоварона ном доранд» [15, с.47]. Дар онҳо иҷрои вазифаи муоширатӣ ҳадди аксарро ташкил медиҳад. Дарачаи баланди иҷрои муоширатӣ дар раванди муошират имкон медиҳад, ки ҳангоми омӯзиши забони англисӣ натиҷаҳои назаррас ба даст оварда шаванд.

Вазифаи мавриди баррасӣ дар бозиҳои омӯзишии сатҳи репродуктивӣ (худтакрор) ва бозиҳои нақшофарии сатҳи этюди бозӣ (сатҳи репродуктивӣ) бо унсурҳои маълумот, инчунин дар бозиҳои коршиносии тақлидӣ бо нигоҳдории бештари мазмуни лоҳиавии ҳамаи шартҳо ва маводди бозӣ қомилан мутафовут ба назар мерасад. Дар ин маврид ангезаи сушт ва мавҷуд набудани талабот ба муошират мушоҳида мешавад. Дар чунин ҳолат вазифаи муоширатии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ва бозиҳои коршиносӣ ва ё тақлидӣ сушт иштирок мекунад ва натиҷаҳои назаррасро ба бор намеорад. Дар ин ҳолат баъзе иштирокчиёни бозӣ гӯё ки дар бозӣ ширкат меварзанд, вале фаъолият намекунанд.

Омӯзгор бо мақсади тақвият бахшидан ба вазифаи муоширатии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ дар рафти иҷрои онҳо, бо таъя ба қоидаҳо ва шартҳои бозӣ, амалҳои назорат ва қазоватро анҷом медиҳад. Ин нақши омӯзгор дар бозиҳои мазкур барои пайгирии воридшавии иштирокчиён ба бозӣ ва хоричшавӣ аз он созгор аст, аммо омӯзгор метавонад дар бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба таври гуногун амал намояд. Вай метавонад бозингаронро руҳбаланд ва тафаккури онҳоро фаъолтар намояд.

Вале баъзан барои боздоштани бозингари дорои сифати манфии роҳбар омӯзгор ба ӯ таъсири бештар мерасонад, ки ин метавонад таъсири манфии чунин роҳбарро ҷуброн намояд ва ба ин восита вазифаи муоширатии бозии

нақшофарии омӯзиширо пурзӯр менамояд. Чунин аст моҳияти вазифаи муҳимтарини бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ, яъне вазифаи муоширатии он.

Вазифаи назоратӣ ва арзёбии рефлексии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ. Истилоҳи «рефлексия» дар тарҷума аз забони лотинӣ маънои инъикосро дорад. Рефлексия ин таҳлили ҳолати руҳӣ ва андешаронии худ мебошад. Вазифаи мазкур ба табиати бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ хос аст. Ин вазифа дар амалҳои бозиҳои «бозингарон» дар бозӣ зоҳир мегардад. Огуртсов А. П. собит шудааст, ки «бозии нақшофарии омӯзишӣ ин фаъолият аст ва тавре ки маълум аст, ҳар гуна фаъолияти инсонро амалҳои рефлексӣ – арзёбӣ ҳамроҳӣ мекунад. Одатан инсон онро бошуурона анҷом медиҳад, вале дар робита ба дониш бошад, масъала дар бораи ташаккули мақсадноки қобилияти рефлексия (худтаҳлилқунӣ) ба миён меояд» [222, с.160].

Вале анҷоми ин кор чандон осон нест, бахусус дар раванди бозии нақшофарии омӯзишии дорои мушкилот ва фаъолияти дастаҷамъии фикрӣ. Дар ин ҷо сухан дар бораи рефлексияи ҳамаи бозингароне, ки бо ҳам дар муошират қарор доранд ва ба рефлексия фаро гирифтани ҳамаи навъҳои фаъолият ва дар бораи таъсири рефлексия ба амали мувофиқашудаи ҳар яке аз муоширатқунандагон меравад. Ташаккули маҳорати касбии донишҷӯён баробари аз худ кардани амалҳои рефлексӣ – арзёбӣ аз ҷониби онҳо оғоз меёбад.

Ин ҳамкориҳои нави иштирокчиёни раванди таълим дар педагогикаро метавон яке аз роҳҳои ташаккули қобилияти донишҷӯён ба ташкили коллектив дар ҳолатҳои воқеии муошират ҳисоб кард. Аҳаммияти таълимӣ ва педагогии вазифаи таълимии бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ҳам аз ҳамин иборат аст.

Моҳияти вазифаи назорати ҳолати равонии иштирокчиёни бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ аз бартараф кардани тарс ва шармгинии донишҷӯён, ташаккули малакаи идора кардани эҳсосоти худ, инчунин нигоҳ доштани фазои мусоиди психологӣ, фазои эҳтиром, фаъолият ва эҷодкорӣ иборат аст. Инро

гуфтаҳои донишҷӯёни муассисаҳои таҳсилоти олии дар назарпурсии худ, ки худашон баъди бозии навбатии нақшофарии омӯзиши навиштаанд, тасдиқ мекунанд. Чанде аз онҳоро дар ин чо меоварем «Ба ман худи фазои бозӣ ва вазъият писанд омад. Бозӣ зинда ва шавқовар гузашт. Ман ҳатто пай набурдам, ки ин ду соат чӣ тавр сипарӣ шуд»; «Дар мактаб забони англисӣ бароям шавқангез набуд, вале дар дарсҳои Шумо хело чолиб шуд».

Қобили зикр аст, ки ба чумлаи унсурҳои амалисозии вазифаи мазкур инчунин чамъбасти натиҷаҳои бозии нақшофарии омӯзиши ҳам дохил мешавад, аз чумла таҳлили натиҷаҳо ва муайян кардани ғолибон, яъне бозӣ хотима ёфт, вале кор идома дорад. Дар сурати моҳирона идора шудани бозии нақшофарии омӯзиши аз ҷониби омӯзгор, вазифаи мавриди назар ба ҳайси воситаи коҳишдиҳандаи вазифаи равонпизишкии назорат ҳам амал менамояд.

Мо пай бурдем, ки дар раванди бозӣ ҳамаи вазифаҳои номбаршуда дар маҷмуъ амал менамоянд. Илова бар ин, бидуни таъсиррасонӣ ба онҳо аз ҷониби омӯзгор, вазифаҳои омӯзгор амал намеkunанд ва танҳо дар натиҷаи тавъам шудан бо вазифаи омӯзгор, ки дар раванди идоракунии педагогӣ ба бозӣ сурат мегирад, фаъл мегарданд. Аз ин рӯ, дар натиҷаи тавъам ба кор бурдани вазифаҳои хоси бозии нақшофарии омӯзиши ва вазифаҳои омӯзгор барои самарабахшии бозии нақшофарии омӯзиши шароити зарурӣ фароҳам меояд.

Баррасии моҳияти таълимии бозии нақшофарии омӯзиши ва вазифаи онҳо дар фаълсозии фаъолияти маърифатии бозӣ имкон медиҳад, чунин натиҷагирӣ кунем; мақсади бозии нақшофарии омӯзиши аз фаъолияти маърифатии бозӣ дар сатҳи шакли инкишофёфтаи он ҳамчун фаъолияти якҷояи эҷодии проблемавӣ-чустуҷӯии донишҷӯён дар заминаи вазъиятҳои рушдкунандаи ба касб нигаронидашуда ҳамчун объекти моделсозӣ иборат аст.

Аз таҳлил ва баррасии масъалаи мазкур мо ба чунин хулосае омадем, ки мавзӯи бозии нақшофарии омӯзиши ба забони англисӣ силсилаи ҳолатҳои омӯзишиеро, ки аз рӯйи сценарияи ягонаи қаблан таҳияшуда сурат мегирад ва

мавзуи мазкур объекти моделсозӣ ба шумор меравад. Таквияти мавзуи фаъолият (вазъияти инкишофёбанда) ба таквияти фаъолияти касбгаро, густариши майдони бозӣ, амалҳои фаннии бозӣ ва дар натиҷа ба фарогирии бештари субъектҳои ин фаъолият ва фаъолияти бештари маърифатӣ оварда мерасонад, ки ин дар навбати худ ба афзоиши донишҳою маҳоратҳои касбӣ мусоидат мекунад.

Дар адабиёти таҳқиқотӣ мо баъзе камбудию норасоихоро ҳам мушоҳида намудем. Масалан, модели шакли густаришёфтаи фаъолияти маърифатии бозӣ (парадигмаи маърифатӣ) ва доир ба омӯзиши забони англисӣ дар самти «худӣ бозӣ» вучуд надорад. Худи сохтори модели бозӣ то ҳол норавшан боқӣ мемонад, доир ба коркарди бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба забони англисӣ равияи муназзами асоснок вучуд надорад, аз ин рӯ, худи система ҳам вучуд надорад. Асоси назарияи системаҳои бозиҳои нақшофарии омӯзишии дорои сценарияҳо ва ба тадриҷ душворшаванда, инчунин принципҳои ташкили фаъолияти маърифатии бозӣ ва ғайра ҳам вучуд надоранд.

Мо комилан ақидаи В. В. Хрипкоро ҷонибдорӣ мекунем, ки навиштааст: «Ҳоло замони коркард намудани шаклҳои бозии таълим дар муассисаҳои таҳсилоти олии фаро расидааст» [307, с.88].

Вале бояд зикр кард, ки аз ҷумлаи душвориҳои ҷиддӣ барои омӯзгорони муассисаҳои таҳсилоти олии, пеш аз ҳама, мавҷуд набудани намунаҳои сценарияҳои бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ ба шумор меравад. Сабабашро мо дар нокифоя коркард шудани стандартҳои ягона ва принципҳои фаъолияти маърифатии бозӣ мебинем, ки метавонанд барои омӯзгорон ҳамчун асоси назариявӣ барои коркард ё сценарияи як бозӣ ва ё системаи пурраи бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ хизмат намоянд.

Донишҳои муосири педагогӣ доир ба аҳаммияти таълимӣ ва ҷузъҳои асосии сохтори фаъолияти маърифатии бозӣ, омӯзиши фанҳои гуногуни таълимӣ ба воситаи бозӣ, моҳият ва вазифаҳои бозиҳои нақшофарии омӯзишӣ

имкон медиҳанд, ки чамъбасти назариявии ин донишҳо ба сатҳи болотар бардошта шавад ва принципҳои асосии фаъолияти маърифатии бозҳои омӯзиши муайян карда шаванд.

Бозии рамзӣ-нақшофарӣ воситаи муассир ва ҷолиби таълими забони англисӣ мебошад. Он ба ташаккули шавқмандии маърифатӣ, рушди қобилиятҳои муоширатӣ ва баландбардории эътимод ба худ мусоидат мекунад. Истифодаи маводди шавқовар дар чунин бозиҳо муҳити таълимиро ҷолиб ва муассир мегардонад. Аз ин рӯ, омӯзгоронро мебояд, ки ин шакли таълимиро васеъ истифода баранд.

3.2. Амалисозии таълими проблемавӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ асоси ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равиши омӯзгорӣ

Дар шароити муосири рушди ҷомеаи иттилоотӣ ва тағйирёбии талаботи бозори меҳнат, омӯзиши забони англисӣ ҳамчун воситаи асосии иртиботи байналмилалӣ аҳаммияти махсус касб кардааст. Барои баланд бардоштани самаранокии омӯзиши он, истифодаи усулҳои муосир, аз ҷумла таълими проблемавӣ, муҳим арзёбӣ мегардад.

Таълими проблемавӣ (problem-based learning) як усули таълим аст, ки дар он донишҷӯён ба ҳаллу ҷасли масъалаҳои мушаххас машғул мешаванд. Онҳо бояд маълумоти навро мустақилона ҷустуҷӯ ва татбиқ намоянд, ки ин раванд тафаккури интиқодӣ ва қобилияти ҳалли масъалаҳоро инкишоф медиҳад.

Таълими проблемавӣ як равиши омӯзишест, ки дар он донишҷӯён ба ҳаллу ҷасли масъалаҳои воқеӣ машғул мегарданд. Онҳо барои дарёфти ҳалли масъалаҳо бояд дониши нав омӯзанд, мулоҳизаю муҳокима кунанд ва натиҷа бароранд. Ин равиш таҳкурсии тафаккури интиқодӣ, мушоҳида, ҳамкорӣ ва

фаъолияти маърифатии донишҷӯёнро гузошта, раванди омӯзишро шавқовар мегардонад.

Мақсади асосии омӯзиши забони англисӣ бошад дар донишҷӯён, ташаккул додани салоҳияти муошират кардан ба забони англисӣ махсуб мешавад, ки аз инҳо иборат аст: қобилияти донишҷӯён доир ба истифодаи забони мазкур дар шаклҳои шифоҳӣ ва хаттӣ; қобилияти ба қор бурдани донишҳои худ аз забони англисӣ барои ифодаи мақсади худ ҳангоми муошират бо ин забон; қобилияти муошират кардан бо забони англисӣ дар мавзӯҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва бо ин восита саҳм гузоштан дар робитаҳои байнифарҳангӣ; қобилияти аз вазъияти нугувор баромадан дар раванди муошират бо забони англисӣ, яъне ҳангоми надониستاني маъноӣ баъзе калимаҳои англисӣ дар нутқи ҳамсуҳбат ва ё надониستاني вожаҳои муносиби англисӣ барои ифодаи фикри худ; қобилияти мустақилона омӯхтани забони англисӣ бо истифодаи технологияҳои муосири таълим, аз ҷумла барномаҳои омӯзишии шабакаи интернет.

Дар шароити педагогӣ, ки дар он таълими шахсиятгара тавҷаб бо робитаи байнифанҳо ба роҳ монда мешавад, фаъолияти омӯзишии донишҷӯӣ назар ба фаъолияти таълимии омӯзгор аҳаммияти бештарро талаб мекунад. Дар ҷунин шароит донишҷӯӣ тавассути фаъолияти эҷодкорона ва ҷустуҷӯҳои мустақилона маълумот аз ҷиҳати дониш ва фаъолияти иҷтимоӣ хубтар инкишоф меёбад.

Ба назари мо, масъалае, ки мавриди баррасӣ қарор додем, бо таълими проблемавӣ ва ё проблемагузорӣ дар дарсҳо, ки дар давраи ҳозира дар таълим васеъ ба қор бурда мешавад ва қорбурди он тибқи стандартҳои нави таҳсилот дар таълими забони англисӣ робита дорад.

Масъалаи мазкур на танҳо ба ташаккули салоҳияти муоширатии донишҷӯён, балки ба рушди ҳаматарафаи шахсияти онҳо дар раванди омӯзиши забони англисӣ ҳам мусоидат мекунад ва рушди минбаъдаи хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олиро таъмин менамояд.

Айни замон яке аз шаклҳои маъмули фаъолияти таълимии омӯзгори забони англисӣ истифода бурдани методи муошират ба забони хориҷӣ дар раванди таълим мебошад, ки барои инкишофи нуқи донишҷӯён бо забони хориҷӣ дар раванди таълим мусоидат мекунад. Хусусияти фарқкунандаи таълими муосири забони англисӣ на баён кардани калимаҳои ҷумлаҳои азёдкарада, ки ҳоло ҳам дар таълими забони англисӣ ба кор бурда мешаванд, балки эҷодкорона иҷро кардани машқҳои мебошад, ки боиси фаъол гардидани тафаккури донишҷӯён мегарданд. Дар чунин шароити омӯзишӣ омӯзгор бояд нақши роҳнаморо иҷро кунад ва донишҷӯён бояд бештар ба омӯзиши мустақилона дар дарс машғул шаванд, яъне чунин технологияҳои педагогӣ лозиманд, ки ба омӯзгор имкон медиҳанд донишҷӯёнро ба иҷрои мустақилонаи корҳо водор намояд, фаъолияти омӯзишӣ ва тафаккури нутқи донишҷӯёнро фаъол созанд, ки бидуни инҳо ташаккули ангезаи дохилии донишҷӯён, ки ба хуб аз худ кардани забони англисӣ мусоидат мекунад, имконнопазир аст. Ба ақидаи мо, таълими проблемавӣ ва ё проблемагузорӣ дар дарс яке аз чунин технологияҳо маҳсуб мешавад, ки муҳимтарин хусусияташ ин аст, ки сермаҳсулии фаъолияти омӯзишии донишҷӯёнро таъмин мекунад ва дар рафти он онҳо таҷрибаи шахсии ҳалли мушкилоти маърифатиро касб мекунанд.

Дар дидактика мафҳуми таълими проблемавиро М. И. Махмутов таъриф кардааст, ки чунин аст: «Таълими проблемавӣ як навъ омӯзиши инкишофдиҳандае мебошад, ки дар он фаъолияти муназзами ҷустуҷӯии мустақилонаи донишҷӯён ва аз худ кардани ҳулосаҳои тайёри илмӣ аз ҷониби онҳо тавъам ба кор бурда мешаванд ва низоми методҳои омӯзиш бо дарназардошти мақсад ва принсипи проблемагузорӣ ташкил карда мешавад; раванди ҳамкории таълим ва омӯзиш ба ташаккули омӯзиши мустақилона, ангезаҳои устувори омӯзиш ва қобилиятҳои фикрронӣ (аз ҷумла тафаккури эҷодӣ ҳам) дар рафти аз худ кардани мафҳумҳои илмӣ ва роҳҳои фаъолият аз

чониби онҳо, афзалияти низоми ҳолатҳои проблемавӣ равона гардидааст» [202, с.5].

Ба зарурати истифодаи ҳолатҳои проблемавии омӯзиш дар дарс А. А. Леонтев ҳам чунин ишора кардааст: «Мо бояд раванди таълим дар низоми ҳолатҳои проблемавии дарс ва мундариҷаи таълим дар низоми воситаҳое, ки ба ҳалли ин ҳолатҳои проблемавӣ равона гардидаанд, бозсозӣ намоем» [184, с.108].

Ходжиматова Г. М. чунин мешуморад, ки «дар замони муосир усулҳои фаъоли омӯзиш диққати бештарро ба худ ҷалб мекунад, зеро онҳо бештар ба ташаккули шахсияти фаъоли эҷодкори мусоидат мекунад. Дар байни ин усулҳо таълими проблемавӣ мавқеи асосиро ишғол намуда, раванди омӯзишро бо мазмун ва шаклҳои нави фаъолияти омӯзгорону донишҷӯён ғани мегардонад. Шавқу ҳавас ба омӯзиш яке аз ҷузъҳои мебошад, ки низоми дарк карданро бозмедорад ва барои ба таври умум фаъол гардидани фаъолияти маърифатӣ шароит фароҳам меорад — яъне барои баланд бардоштани ҳосилнокии на танҳо механизмҳои тафаккур, балки механизмҳои дарккунӣ ва рафтор низ шароит фароҳам меорад» [305, с.136].

Тавре ки В. Н. Максимова шарҳ додааст, «ташаккули шавқмандии маърифатӣ интихоби роҳи ҳалли вазифаҳои душворро, ки арзиши назарраси маърифатӣ доранд, таъмин мекунад. Аз ин рӯ, ба вучуд овардани ташаккули шавқманди ба раванди таълим омили хеле муҳимми баланд бардоштани сифати таълим мебошад. Аз ин рӯ, бо ақидаи М. В. Потоцкий розӣ нашудан мумкин нест, ки «шавқу ҳавас ба омӯзиш бояд яке аз омилҳои тавоноии таълим доништа шавад. Фаъолияти равонии донишҷӯён дар таълим бояд мақсади асосӣ бошад» [199, с.89].

Таълими проблемавӣ имкон медиҳад, ки ҳуди омӯзиши забони англисӣ барои донишҷӯён шавқовар гардад, ба онҳо имкон медиҳад, ки қобилиятҳои худро ба кор баранд ва ба хубтар аз худ кардани забони англисӣ мусоидат мекунад.

Дар давраи ҳозира дар омӯзиши забонҳо бештар омӯзиши мустақилона, усулҳои сермаҳсуои омӯзишӣ, андешаронии мустақил, мустақилона иҷро кардани машқ ва проблемаи омӯзишӣ ба кор бурда мешавад. Аз ин рӯ, ангезаҳои асосӣ дар истифодаи таълими проблемавӣ дар омӯзиши забони англисӣ ангезаҳои забондонӣ ва корбурди амалии он ба шумор меравад. Бинобар ин, бояд шаклҳои самарабахши омӯзиши забони англисӣ дар дарс ба кор бурда шаванд. Чунин усули таълими фанни забони англисӣ шавқовар ва самарабахш мебошад.

Дар асоси таҳлили адабиёти педагогӣ мо ба чунин натиҷа расидем, таълими проблемавӣ ва ё таълим бо усули проблемагӯзорӣ дар дарс дар таълими забони англисӣ метавон ҳамчун як нави маҳсули фаъолияти таълимӣ–маърифатӣ муайян кард, ки ба ҷустуҷӯи ҳалли вазифаҳои проблемавии муоширату маърифатӣ ва ҳолатҳои проблемавии таълим равона гардидааст ва дар натиҷаи он ташаккули малакаю қобиятҳои муошират кардан бо забони англисӣ, касб кардани таҷрибаи фаъолияти эҷодӣ, инчунин ташаккули тафаккури мантиқӣ ва шавқмандии маърифатии донишҷӯён тавассути забони англисӣ сурат мегирад.

Ҳоло мо ба баррасии ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар дарси забони англисӣ мепардозем, ки асоси таълими омӯзишии проблемавӣ дар фанни забони англисиро ташкил медиҳанд. Ҳолати омӯзишии проблемавие, ки дар раванди муошират бо забони англисӣ дар дарс ба миён гузошта мешавад ва ба пайдоиши шароитҳои омӯзишии равона мегардад, ки донишҷӯёнро ба муошират ба забони англисӣ ҳавасманд мекунад. Худи ҳолати омӯзишии проблемавӣ ангезиши фикрронӣ ҳалли проблемаи муайян, равона намудани фаъолияти тафаккуру нутқ ба баррасии мавзӯи ва мавриди омӯзиш эҷодкориро талаб мекунад. Ин на танҳо ба аз худ кардани донишҳою касб кардани қобилиятҳо ва малакаҳои нав, балки ба рушди шахсияти донишҷӯён ва инкишофи қобилиятҳои эҷодии онҳо мусоидат мекунад. Ҳолати омӯзишии проблемавӣ метавонад дар худ роҳи нави ҳалли масъала, объекти фаъолият ва шароитҳои иҷрои ягон

амалро фаро гирад. Аз ин рӯ, ҳолати омӯзишии проблемавӣ донишҷӯёнро ба мустақилона суханронӣ кардан бо забони англисӣ ҳавасманд мекунад. Ба сабаби гуногунии масъалаҳои омӯзишии мавриди баррасӣ ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ метавонанд гуногун бошанд.

Дар адабиёти мавҷудаи педагогию методӣ вобаста ба мушкилии масъалаи мавриди омӯзиш ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ ба навъҳои зерин ҷудо мешаванд:

- Ҳолатҳои омӯзишии, ки проблемаро омӯзгор ба миён мегузорад ва ҳал мекунад;
- Ҳолатҳои омӯзишии, ки проблемаро омӯзгор ба миён мегузорад ва донишҷӯён онро ҳал меkunанд;
- Ҳолатҳои омӯзишии, ки проблемаро донишҷӯён мустақилона ташкил ва ҳал меkunанд

Дар робита ба таълими забони англисӣ И. А. Зимняя се сатҳи проблемаи мавриди омӯзишро муайян кардааст. Ба сатҳи якум олими мазкур ба вучуд овардани ҳолати омӯзишии дорои проблемае дохил кардааст, ки дар он бояд донишҷӯӣ доир ба мавзӯи барояш маълум тавассути воситаҳои забони барояш номаълум фикри худро баён намояд. Ба сатҳи дуюм ҳолати омӯзишии дорои проблемае дохил мешавад, ки дар он донишҷӯӣ бояд тавассути воситаҳои забони барояш маълум доир ба чизи барояш номаълум ё мавзӯи нав фикрашро баён намояд. Дар сатҳи сеюми ҳолати омӯзишии дорои проблема худи донишҷӯӣ ягон проблемаи барои ҳудаш шахсан аҳамиятнокро ба миён мегузорад ва доир ба он фикри худро бо забони англисӣ баён мекунад.

Аз рӯйи натиҷаҳо озмоиши амалии ҳолатҳои омӯзишии дорои сатҳҳои гуногуни проблема, ки мо анҷом додем, метавон тасдиқ кард, ки аз ҷиҳати ҷаҳолсозии тафаккури нутқи донишҷӯён ҳолатҳои омӯзишии проблемавии навъи сеюм бештар самарабахшанд, зеро дар чунин ҳолатҳои омӯзишӣ донишҷӯӣ мустақилона проблемаро ба миён мегузорд, фикрҳои худро мурағаб

месозад ва онҳоро ба забони англисӣ баён менамояд. Дар ин раванд ҳалли ҳолатҳои омӯзишии проблемавии мустақилона эҷодкардаю шахсан аҳаммоятнок талаботи маърифатӣ ва фаъолияти фикрии донишҷӯро зиёд менамояд ва сатҳи рушди зехнии ӯро баланд мебардорад.

Аз мулоҳизаҳои дар боло овардашуда метавон чунин хулоса кард, ки дар омӯзиши забони англисӣ ҳолати омӯзишии проблемавӣ ин, пеш аз ҳама, ҳолатҳои проблемавӣ – муоширатие мебошанд, ки донишҷӯёнро ба гуфтугӯ ба забони англисӣ ҳавасманд мекунад ва чунин ҳавасмандӣ дар баёни фикрҳои шахсӣ ва нутқи созандаи донишҷӯён дар натиҷаи дарки амиқ ва иҷрои вазифаҳои фикрию нутқии ба миёнгузошта зоҳир мегардад. Аз ин рӯ, омӯзиши забони англисӣ бо усули проблемагузорӣ дар дарс коркарди муттасилу мақсаднок ва ба донишҷӯён пешниҳод кардани ҳолатҳои омӯзишии проблемавиеро талаб менамояд, ки ҳангоми иҷрои онҳо донишҷӯён фикри худро бо забони англисӣ тартиб медиҳанд ва ин амалро ҳамчун як чизи барои худашон аҳаммоятнок қабул мекунад.

Ҳамин тавр, асоси методи таълимии проблемавиеро як навъ ангезаи дарунӣ, яъне кӯшиш ба донишҷӯён ҳалли проблема ташкил медиҳад. Бинобар ин, маводди таълимӣ, ки донишҷӯён бояд аз худ намоянд, дар шакли супоришҳои проблемавӣ пешниҳод карда мешавад. Супоришҳои омӯзишии проблемавӣ навъи махсуси фаъолияти зехние мебошанд, ки дар онҳо баъзе аз унсурҳои ҳалли масъала барои донишҷӯён номаълум аст ва донишҷӯён бояд онҳоро худашон ёбанд. Ҳолати омӯзишии проблемавӣ ин як шакли супоришҳои таълимие мебошад, ки донишҷӯёнро ба гуфтугӯ ба забони англисӣ ҳавасманд мекунад.

Супорише, ки ба мақсади аз худ кардани маълумотҳои нав ва гутугӯ бо забони англисӣ ба донишҷӯён супорида мешавад бояд барои онҳо дастрас ва ба сатҳи дониши онҳо мувофиқ бошад. Танҳо дар ин сурат супориши таълимӣ барои донишҷӯён ҳолати омӯзишии проблемавиеро ба вуҷуд меорад.

Барои муайян кардани дараҷаи душвории вазифа мо ба меъёрҳои муайян: пешакӣ муайян ва ё номуайян будани маводди забонӣ ва дараҷаи мустақилияти донишҷӯён ҳангоми иҷрои ин вазифа, ки инчунин аз пешакӣ маълум будан ё набудани маводди забонӣ вобаста аст, таъя менамоем.

Ҳамин тавр, мо ба ҳамин ҳулоса расидем, ки ҳар қадар маводди таълимӣ бештар супорида шавад, ҳамон қадар мустақилияти донишҷӯён камтар аст.

Омӯзиш тавассути проблемагузорӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли он ба нигоҳ доштани ангеҷаи донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ дар муқоиса бо истифодаи усули омӯзиши анъанавии аёнӣ – тавзеҳӣ мусоидат мекунад.

Чуноне ки Павлова Л. В. иброз медорад, «ҳар чи бештар ба кор бурдани усулҳои таълими проблемавӣ, ки донишҷӯёнро ба фаъолияти бештари муоширатӣ – маърифатӣ ҳавасманд мекунад, мувофиқи матлаб хоҳад буд. Дар ин маврид муносибати инфиродӣ ва эҷодкоронаи омӯзгор ҳам нақши муҳим дорад» [231, с.151].

Барои истифодаи самарабахши методи таълимии ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар таълими забони англисӣ мо талаботи зеринро пешниҳод менамоем:

- интихоби супоришҳои омӯзишии, ки барои донишҷӯён муҳим ва ғоидабахш мебошанд;
- муайян кардани паҳлуҳои гуногуни методи таълими проблемавӣ дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиши забони англисӣ: ҳангоми баёни маводди нави омӯзишии марбут ба забони англисӣ, назорати иҷрои супориш, мустаҳкамкунӣ ва марҳилаи такмили маҳорати гуфтугӯ;
- интихоби роҳи ташкили ҳолати омӯзишии проблемавӣ;
- супориши маърифатӣ ва барои гуфтугӯ ба забони англисӣ, ки аз ҷониби донишҷӯён пешниҳод мешавад.

Ташкили машғулияти таълимӣ ҳамчун фаъолияти омӯзишии донишҷӯён, ки худ омӯзгор ташкил, идора ва назорат мекунад. Чунин машғулияти таълимӣ

ташаккули салоҳияти муоширати донишҷӯён бо забони англисӣ ва чузъҳои сохтори онро таъмин менамояд ва коркарди алгоритми ташкили фаъолияти таълимӣ–маърифатии донишҷӯён дар асоси равиши проблемагузорӣ дар таълими забони хоричиро талаб мекунад.

Тартиби ташкили фаъолияти омӯзишӣ барои аз худ кардани забони англисӣ дар асоси методи проблемагузорӣ аз иҷрои амалҳои зерин иборат аст:

- ба миён гузоштани проблемае, ки ҳалли он дар сурати нокифоя будани маълумоти донишҷӯён дар бораи он талаб карда мешавад;
- мушкилтар кардани роҳи ҳалли масъалаи омӯзишӣ;
- интихоби яке ё роҳҳои ҳалли проблема;
- баёни ақидаҳои мухталиф доир ба мазмуни маводди мавриди омӯзиш;
- баррасии масъалаи мавриди омӯзиш аз мақеъҳои мухталиф;
- баррасии рӯйдодҳои падидаҳои иҷтимоӣ аз дидгоҳҳои гуногуни одамон;
- муқоисакунӣ, ҷамъбасткунӣ ва натиҷагирӣ аз муқоисаи далелҳои баррасишуда.

Интихоби роҳ ва тартиби иҷрои амалҳои пешниҳодшуда бештар вақт аз рӯйи мазмуни маводди таълимӣ, муайян карда мешаванд. Масалан, баёни ақидаҳои аз ҷиҳати мазмун хилофи ҳамдигар метавонад ҳангоми ташкили ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар мавзӯҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ ва ахлоқӣ ба кор бурда шавад. Интихоби яке аз чанд роҳҳои ҳалли масъалаҳои мавриди омӯзиш ҳангоми ташкили ҳолатҳои маърифатӣ сурат мегирад. Баррасии ҳамон як масъала аз дидгоҳҳои мухталиф метавонад ҳамчун усули ташкили ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ ва илмӣ – маърифатӣ истифода шаванд.

Ба сифати мисол метавон ҳолати омӯзишии проблемавии рафторро дар асоси истифодаи усули баргараф намудани душворӣ дар роҳи ба мақсад расидан овар: 1) Imagine that you are going up into the mountains. Suddenly fog is coming

down, you are running into low-lying clouds and you do not know where you are exactly. What will you do? 2) Imagine that you are camping in the woods. Suddenly you hear a bear trying to get into your tent. You do not have a gun. What will you do?

Мавҷудияти душворӣ дар роҳи ба мақсад расидан ҳамчун ангеа барои гуфтугӯ бо забони англисӣ хизмат менамояд. Дар ин маврид донишҷӯён фикрҳои шахсии худро бо забони англисӣ баён мекунанд, на ҷумлаҳои қаблан азёд кардаи худро, ки бештар вақт маъноӣ онро нафаҳмида тақрор мекунанд. Интиҳоби яке аз якчанд роҳи ҳалли масъала ангеа барои эҷоди ҳолати омӯзишии проблемавӣ аз рӯйи матни Who's who? ба шумор меравад: Is it better to have one or two close friends, or quite a few friends you don't know so well?. Нокифоя будани маълумоти мавҷуда, ҷустуҷӯи маълумот ва муқоиса ҳамчун роҳи эҷоди ҳолати омӯзишии проблемавӣ аз рӯйи мавзӯи Going places ба кор бурда мешавад: Gather information about travel connections from our city to neighbouring countries. What means of transport are available? How long do the journeys to these countries take? Decide which routes are most expensive,.

Таҷрибаи мо доир ба истифодаи ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар таълими забони англисӣ нишон медиҳад, ки ҳангоми ворид шудани донишҷӯён ба раванди иҷрои супоришҳои таълимии проблемавӣ дар онҳо қобилиятҳои мустақилона ба миён гузоштани масъала, тавзеҳ додани он, асоснок ва ё рад кардани ягон ташаккул меёбад.

Барои тартиб додани тезис (мазмунӣ мухтасари ягон мавзӯ) дар назди донишҷӯён вазифа дар шакли проблема гузошта мешавад, ки дар раванди баррасии он мавзӯ бояд ақидаҳои гуногун баён карда шаванд. Проблемаро метавон дар шакли тайёр пешниҳод кард. Масалан, аз рӯйи матни Schooling: Should punishment be used in class? ва ё матни What should be the balance between a broad academic education and a more practical, vocational education? Инчунин метавон барои донишҷӯён имкониятро фароҳам овард, то онҳо мустақилона масъалаи проблемавиро аз матни бо забони англисӣ, ки барои хондан ва ё

шунидан супорида шуда аст, муайян кунанд ва тарзи баррасии онро пешниҳод кунанд, масалан: What we need to decide is whether it is better to specialize or to have a broad education. Дар ин маврид, имкон дорад, фарзияе баён шавад, ки метавонад мавриди баҳс қарор гирад. Ҳолатҳои омӯзиши проблемавии нисбатан душвортарро метавон бо ёрии тезисҳо барои баррасии байни донишҷӯён пешниҳод кард.

Дар марҳилаи ибтидоӣ ба қор бурдани ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ ба донишҷӯён воқеиятҳо дар шакли тайёр пешниҳод карда мешаванд, ки боиси ҳавасманд кардани онҳо ба гуфтугӯ бо забони англисӣ мегарданд. Дар зер мисолҳои дорой чунин воқеиятҳо оварда мешаванд:

Punishment should not be used in class because:

- any punishment humiliates a human being;
- teachers who punish their pupils do not care for children, they care only that children conform to the rules;
- punishment leads to lies, as children would tell any lie to prevent the unpleasant act.

Воқеиятҳои пешниҳодшуда метавонанд ҳамроҳ бо супоришҳои зерин бошанд:

- agree or disagree with the following statements;
- support the following statements with the arguments of your own.

Дар амалияи таълими забони англисӣ истифодаи навъҳои дигари супоришҳои омӯзишии проблемавие, ки ба беҳтар намудани фаъолияти омӯзишӣ ва рушди қобилиятҳои истифодаи амалии забони англисӣ ҳамчун воситаи муошират мусоидат мекунанд, мувофиқи матлаб хоҳад буд. Ба назари мо, супоришҳои ғайризабоние, ки бо тартиб додани муҳтавои матнҳо бо забони англисӣ ва тавзеҳи минбаъдаи он алоқаманданд, барои хубтар аз худ кардани забони англисӣ аз ҷониби донишҷӯён бештар самарабахш мебошанд. Масалан, пешакӣ дастраси донишҷӯён намудани саволҳо ба мақсади хубтар фаҳмидани

мазмунӣ матнҳои бо забони англисӣ шунидашуда ва ё хондашуда. Чунин матнҳо дорои супориши проблемавӣ пешбинӣ кардани мавзӯ ва сюжети матн аз рӯйи аёнӣ ва ё аз рӯйи сарлавҳа мебошанд. Саволномаҳои санҷишӣ (тестҳои пушида) ҳам, ки ба донишҷӯён дар марҳилаи назорат санҷиш пешниҳод карда мешаванд, дорои ягон масъалаи душвортар мебошанд. Барои дарёфти унсурҳои дар матн мавҷуд набуда донишҷӯён бояд баъзе амалҳоро анҷом диҳанд, ба мисли таҳлили муҳтавои бахшҳои пеш ва баъди унсурҳои маҷуднабудай мазмуни мант, таҳлили гарамматикии ягон порчаи матн, ба хотир овардани вожаҳое, ки ба он порчаи матн мувофиқат мекунад, дуруст ва нодуруст дар матн гузоштани унсурҳои грамматикӣ дар матн мавҷудбуда.

Супориши аз матн ҷудо кардани калимаҳое, ки дар забони модарии донишҷӯён муодилдоранд, имкон медиҳад, ки ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар гурӯҳҳое ба кор бурда шаванд, ки донишҷӯён дорои сатҳҳои гуногуни дониш аз забони англисӣ мебошанд. Чунин супоришҳоро метавон аз рӯйи дараҷаи мушкӣ байни донишҷӯён тақсим кард.

Супоришҳо барои ёфтани тобишҳои маъноӣ ва этимологияи калимаҳо ба беҳтар кардани фаъолияти маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунанд ва барои дар хотир нигоҳ доштан мадад мерасонанд. Мо дар таълими забони англисӣ иҷрои супоришҳои зеҳнӣ ба роҳ мондем, ки тавассути онҳо донишҷӯён метавонанд маъноӣ чунин воситаҳои айёни, ба мисли нақшаҳо, диаграммаҳо, расмҳо, объектҳои графикӣ, қарордорҳо дарк намоянд, ягон мафҳумро шарҳ диҳанд, ба таври мушкӣ муҳтавои маводди омӯзиширо баён намоянд. Дар чунин мавридҳо донишҷӯён бояд амалҳои муқобилгузорию муқоиса анҷом диҳанд ва натиҷагирӣ кунанд, инчунин донишҷӯён бояд супоришҳои ангезанда ба гуфтугӯ бо забони англисӣ дар ҳолати пешниҳодшударо иҷро намоянд. Чунин супоришҳоро донишҷӯён ҳангоми мустақилона истифода бурдани мавод барои гуфтугӯ ба забони англисӣ дар ҳар гуна ҳолати нав супорида мешаванд.

Ба ин тариқ, кори муназзами педагогӣ доир ба татбиқи методи омӯзиши проблемавӣ дар таълими забони англисӣ дар асоси тартиби пешниҳодшуда ва маҷмуи супоришҳои омӯзишии проблемавӣ донишҷӯёнро ба омӯзиши забони англисӣ ҳавасманд мекунад ва онҳоро ба аз худ кардани донишҳои мушаххас ва рушди қобилиятҳои худ доир ба қорбурди амалии он донишҳо равона месозад, инчунин ба ташаккули механизмҳои психолингвистикии баёни мазмуни матни ба забони англисӣ хондашуда ва ё шундашуда мусоидат мекунад, фикрронии нутқ ва қобилияти эҷодкории донишҷӯёнро беҳтар мекунад, ба ташаккули фикрҳо ва рушди фаъолияти иҷтимоии онҳо дар раванди омӯзиши забони англисӣ мусоидат мекунад.

Навовариҳое, ки дар Тҷикистон сурат мегиранд, воридшавии босуръати Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ, равандҳои ҳамгирӣ дар соҳаҳои сиёсат, иқтисодиёт, фарҳанг ва идеология масъалаи муошират ба забони англисиро талаб мекунад.

Барои ҳавасманд намудани донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ ва рушди фаъолияти касбии иҷтимоии онҳо мо дар дарсҳои забони англисӣ ба қорбурдани методи проблемагузорӣ дар дарсҳои забони англисӣ пешниҳод мекунем. Аввалин омилҳои чунин усули таълимро метавон ҳанӯз дар суҳбатҳои файласуфи Юнони Қадим Сукрот мушоҳида кард, ки мавсуф бо ёрии саволҳо ва риояи мантиқ дар суҳбат дар байни шогирдон ақидаҳои бо ҳам зидро ба вучуд овард ва ба тадриҷ онҳоро ба ҳулосаи зарурӣ овард.

Дар солҳои 70-ум ва ибтидои солҳои 80-уми асри XX дар собиқ Иттиҳоди Шуравӣ таваҷҷуҳ ба истифодаи усули проблемагузӣ дар дарс зиёд шуд, вале олимони соҳаи педагогика доир ба истифодаи он дар таълим ихтилофи назар доштанд.

Баъзе олимон, аз ҷумла Т. А. Илина, таълими проблемавиرو ҳамчун як равиш, А. В. Брушлинский, И. Я. Лернер, А. М. Матюшкин ва В. Окон бошанд, онро ҳамчун методи таълим маънидод мекунанд, Т. В. Кудрявцев, М. И.

Махмутов онро низоми таълим ҳисоб мекунад. Аз ҷумла, Махмутов М. И. вобаста ба ин намуди таълим чунин мегуяд: «Таълими проблемавӣ намуди комили таълиме мебошад, ки шаклҳои методҳо ва усулҳои беҳтару хубтар гардондани фаъолияти маърифатӣ – ҷустуҷӯӣ ва эҷодкории донишҷӯёнро муттаҳид мекунад» [204, с.281].

Дар давраи ҳозира, ба андешаи Г. К. Селевко, зеро истилоҳи «таълими проблемавӣ» чунин ташкили машғулиятҳои таълимие фаҳмида мешавад, ки «таҳти роҳбарии омӯзгор ҳолатҳои омӯзишии мушкил ва фаъолияти мустақилонаи донишҷӯён доир ба ҳалли онҳо ташкил карда мешаванд ва дар натиҷаи ин аз худ кардани донишҳои назариявии касбӣ, малакаҳои қобилиятҳои амалӣ ва рушди фикрронӣ сурат мегиранд» [272, с.65].

Мо ақидаи И. А. Илнискаяро дар бораи ин ки «асоси таълими мушкилсозиро на ангеваи мушкилсозӣ ташкил медиҳад» [121, с.94], қобили қабул мешуморем. Ба андешаи ӯ, таълими проблемавӣ тарҳрезии мувофиқи муҳтавои омӯзишии маводди таълимиро талаб мекунад, ки бояд ҳамчун занҷири ҳолатҳои пролемавӣ пешниҳод карда шавад. Аз омӯзиш ва баррасии таърифҳои таълими проблемавӣ метавон ба чунин хулоса омад, ки ҳолати мушкили омӯзиширо яке аз мафҳумҳои марказии ин навъи омӯзиш ҳисоб кард.

Ба ақидаи Рябов В. М. «Асоси ҳолати омӯзишии проблемавино мушкилие ташкил медиҳад, ки моҳияти он номувофиқатии байни донишҳои барои донишҷӯӣ маълум, қобилияти малакаҳои мавҷудаи ӯ ва воқеиятҳои ҳодисаҳои наво мебошад, ки барои фаҳмидану шарҳ додани онҳо донишҳои пештара кифоят намекунанд» [263, с.12].

Г. К. Селевко таснифоти нисбатан пурратари ҳолатҳои омӯзишии проблемавино, ки аз рӯйи меъёрҳои зерин гурӯҳбандӣ шудаанд, анҷом додааст: «1) аз рӯйи қолибият ва ё ҳавасмандкунии мазмун, яъне мазмуни наво, нигоҳи дигари ғайримаъмулӣ ба мазмуни маводди омӯзишии пештара омӯхташуда, робитаи он ба ҳаёт, робита ба фаъолияти амалии донишҷӯён, робита бо замони

муосир, робита бо таърих, робита бо оянда; 2) аз рӯйи мазмуни номаълум, яъне номаълум будани мақсад, тарзи фаъолият, объекти амал ва шароити иҷрои амал; 3) аз рӯйи сатҳи мушкилӣ: ҳолатҳои омӯзишии новобаста аз тарзи ташкил пайдошаванда, ҳолатҳои омӯзишии, ки аз тарафи омӯзгор ташкил ва ҳал карда мешаванд; ҳолатҳои омӯзишии, ки онҳоро омӯзгор ташкил мекунад ва донишҷӯён онҳоро ҳал мекунад, ҳолатҳои омӯзишии, ки донишҷӯён онҳоро мустақилона ташкил ва ҳал мекунад; 4) аз рӯйи навъи ихтилофи байни маълумот: ҳолатҳои омӯзишии ногаҳонӣ, дорои низоъ, тахмин, рад кардани ақида, номувофиқатӣ, номуайяни; 5) аз рӯйи методҳои ташкил: ҳолатҳои омӯзишии нохоста, мақсаднок, баёни мушкилӣ, суҳбати эвристикӣ, намоиши мушкилӣ, корҳои пажӯҳишии озмоишгоҳӣ, санҷиши мушкилӣ, бо роҳи мушкил иҷро кардани супориш, супориши мушкилсозӣ: ҳолатҳои омӯзишӣ бо мушкилсозии бадеӣ; 6) аз рӯйи намудҳои амалҳои, ки барои ҳалли мушкилӣ талаб карда мешаванд: интиҳоби роҳи ҳал, тасмимگیرӣ, муқоисаи далелҳо, муқобилгузориҳои далелҳо, муайян кардани робитаи байни воқеиятҳо, бартараф кардани ихтилофот, тағйир додани нуқтаи назар ба чизҳо, таҷриба, намунаҳо, ҷустуҷӯ, таҳқиқ, муносибати эҷодӣ» [272, с.92].

Барои он ки раванди ҳалли ҳолати омӯзишии проблемавӣ хусусияти таълимӣ дошта бошад, бо тадриҷ ташкил кардани лаҳзаҳои он зарур аст. Мо тақрибан гуфта метавонем, ки дар дарсҳои забони англисӣ истифодаи иҷрои пай дар пайи амалҳои аз тарафи А. Ф. Осборн муқарраршуда мувофиқи матлаб хоҳад буд. Тавре ки муҳаққиқ А. Ф. Осборн қайд кардааст он амалҳо аз инҳо иборатанд:

«Марҳилаи омодагӣ. Дар ин марҳила омӯзгор донишҷӯёнро ба иҷрои вазифаи проблемавӣ, ки ҳолати омӯзишии проблемавиро ташкил мекунад, омода месозад.

1. Марҳилаи баррасӣ. Гурӯҳҳои хурд ва ё донишҷӯён дукаси 2-3 варианти имконпазири ҳалли проблема ваё мушкилиро фикр мекунад ва

онҳоро бо ҳам муқоиса карда, як варианти умумии ҳалли мушкилиро барои баррасӣ дар гурӯҳи пурраи таълимӣ интихоб мекунад ва сабаби интихоби ҳамон варианти ҳалли проблемаро шарҳ медиҳанд.

2. Марҳилаи ҳаттии №1. Барномарезӣ. Баъди баррасии масъала аз ҷониби тамоми гурӯҳ ба донишҷӯён пешниҳод карда мешавад, ки нақшаи худро доир ба ҳалли проблемаи мавриди назар бо дарназардошти натиҷаҳои марҳилаи баррасӣ тартиб диҳанд.

3. Марҳилаи ҳаттии №2 . Тартиб додани нақшаи ягонаи ҳалли проблема. Агар масъала асил ва ҳалли проблема аҳаммияти иҷтимоӣ дорад, онро метавон ба муассисаи дахлдор раво кард ва ё дар маҷлаи илмӣ муассисаи таълимӣ ҳамчун масъалаи муҳими иҷтимоӣ ба муҳаррири нашрия пешниҳод кард.

4. Таҳлили маводди забонии интихобшуда. Агар баррасии масъала дар гурӯҳ дар шакли овозӣ сабт шуда бошад, метавон сабти овозро ғайр намуда, истифодаи воситаҳои забониро таҳлил кард. Нусхаи охири ҳалли ҳолати омӯзишии проблемавиро ҳам бояд таҳлил кард» [345, с.265-269].

Ҳолатҳои проблемавӣ дар дарсҳои забони англисӣ ба донишҷӯён метавон ба мақсадҳои гунгуни таълимӣ: шиносӣ бо маводди омӯзишии нав, ташаккул ва такмил додани малака ва қобилиятҳои гуфтор доир ба мавзӯи муайян ва санҷиши сатҳи ташаккули маҳорати гуфтор бо забони англисӣ ва ғайра пешниҳод карда мешаванд.

Ҳангоми арзёбии натиҷаҳои ҳалли ҳолати проблемавӣ, ки ба такмил ва санҷиши ташаккули маҳорати гуфтор ба забони англисӣ раво шуда, барои омӯзгор зарур аст, ки меъёрҳои баҳогузорӣ ва тавзеҳи пешакии онҳо ба донишҷӯёнро хуб донад. Ба ҷумлаи меъёрҳои асосии баҳогузорӣ инҳо дохил мешаванд: дараҷаи ҳалли мушкилӣ, тартиб додани матн, ҳамкорӣ бо ҳамсухбат, истифодаи луғати забон дар нутқ, риояи қоидаҳои грамматикӣ дар нутқ, имло ва қорбурди аломатҳои китобат ва талаффуз.

Ба андешаи мо ғайр аз баҳогузорӣ шарҳ додани баҳоҳо, ки ба рушди иҷрои корҳои ғайриаудитории донишҷӯён мусоидат мекунад. Зеро батафсил шарҳ додани баҳоҳо, ки ба рушди салоҳияти иҷрои корҳои ғайриаудитории донишҷӯён ва қобилияти кор кардани онҳо дар гурӯҳ таъсиргузор аст.

А. М. Матюшкин чиҳати самарабахш ташкил намудани ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар дарсҳои забони англисӣ, тавсияҳоеро зеринро пешниҳод карданааст: «Ҳангоми коркарди низоми ҳолатҳои проблемавии таълимӣ зарур аст, ки аввал воҳидҳои асосии донишҷӯё амалҳои мавриди омӯзиш ҷудо карда шаванд, сатҳ ва пайдарпайии иҷрои амалҳо, ки имконияти рушди фаъолияти маърифатӣ ва амалҳои фикриро таъмин мекунанд, муайян карда шаванд. Мутобиқ ба низоми пешниҳодшудаи қонуниятҳои тарзҳои иҷрои амалҳо минбаъд бояд низоми супоришҳои проблемавӣ таҳия карда шавад» [201, с. 170–186].

Супоришҳои проблемавие, ки ба донишҷӯён дода мешавад, бояд дар асоси он донишҷӯё қобилиятҳои, ки донишҷӯён доранд, таҳия шаванд. Ҳамзамон, ҳамаи проблемаҳои омӯзишии, ки ба донишҷӯӣ пешниҳод карда мешаванд, бояд ба имкониятҳои зеҳнии ӯ мувофиқат кунанд.

Дар ҷомеаи муосир аз мутахассис на танҳо мавҷудияти донишҳои касбӣ, балки донишҳои иловагӣ, маҳорат ва таҷрибае, ки барои фаъолияти самарабахш заруранд, талаб менамояд. Бинобар ин, барои мутахассис танҳо доштани маълумот бо забони модарӣ кофӣ нест. Вай бояд аз рушди соҳаи фаъолияти худ дар сатҳи ҷаҳонӣ бохабар бошад. Чунин зарурат ва талабот дар давраи ҳозира вучуд дорад.

Бар иловаи ин, равандҳои босуръати ҳамгирӣ ва ҷаҳонишавие, ки дар соҳаҳои мухталифи фаъолият сурат мегиранд, масъалаи муоширати байнифарҳангиро ба миён мегузоранд ва зарурати мубрами муошират, барқарор намудани робитаҳои мубодилаи таҷриба ба вучуд меоянд. Аз ин рӯ, забони англисӣ аҳамияти махсус дорад. Имрӯз он ҷузъи ҳатмии омодагии касбии

мутахассисони ҳамаи соҳаҳо ба шумор меравад. Дониستاني забони англисӣ ҳам дар зиндагии рӯзмарра ва ҳам дар муоширати касбию расмӣ ва тичоратӣ яке аз нишондиҳандаҳои сатҳи касбии мутахассис ва бартарият дар дарёфти кор аз рӯйи ихтисос ба шумор меравад, ки мутахассис бо ин бартарият метавонад фаъолияти худро дар сатҳи байналмилалӣ ба роҳ монад. Аз ин рӯ, масъалаи навсозӣ кардани таълими забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширате, ки ба инсон имконият медиҳад, то ӯ бе монеа ва ба таври шоиста дар ҳама гуна ҳолати гуфтор, аз ҷумла ҳолатҳои ношинос ва мушкил ҳам, амал намояд.

Ҳамин тавр, аз ҷиҳати забондонӣ омода намудани мутахассисони оянда бояд дар сатҳи баланд дониستاني забони англисиро ҳам дар назар дошта бошад, ки ин кор ба кор бурдани методҳои воситаҳои нави таълимиро талаб мекунад. Ба назари мо, асоси таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайризабониро бояд принципи ба ҳаёти иҷтимоӣ ва фаъолияти касбӣ нигаронидашудаи таълими забони англисӣ ташкил диҳад, зеро раванди таълим, пеш аз ҳама, бояд ба ҳолатҳои воқеии зиндагӣ, аз ҷумла, дар соҳаи фаъолияти касбии ояндаи донишҷӯён наздик бошад, баъдан, имконияти анҷом додани муошират ба забони англисиро фароҳам орад.

Саволе ба миён меоял, ки чи тавр ин корро берун аз муҳити касбӣ ва забонӣ метавон анҷом дод. Дар натиҷа маълум шуд, ки ҳамон методҳои таълимие маъруфиятро соҳиб мешаванд, ки ба рушди зехнӣ ҳавасманд мекунанд, имкониятҳои мавҷудаи шахсро фаъол мегардонанд ва ҳолатҳои пешниҳод мекунанд, ки ангеҳои муошират ба забони англисиро ба вучуд меоранд. Ба ҷумлаи чунин методҳои таълим метавон методҳои мушкилсозӣ ва ё проблемавиро дохил кард. «Методҳои проблемавӣ» маҷмуи методҳои таълимие мебошанд, ки мақсадшон фаъол гардонидани шавқмандии маърифатии донишҷӯён мебошад ва дар натиҷа фаъолияти маърифатии онҳо беҳтару фаъолтар мегардад. Асоси методҳои таълими проблемавиро моделсозии «ҳолатҳои мушкил» ташкил медиҳад, ки мақсади ин ба роҳ мондани кори

мустақилонаю фаълонани донишчӯён доир ба ҳалли ҳолати мушкил бо роҳнамоии омӯзгор мебошад. «Ҳолати мушкил» дарки он чизе мебошад, ки хангоми иҷрои супориши амалӣ ва ё назариявӣ ба вучуд меояд ва донишҳои қаблан азхудкарда барои ҳалли он нокифоя мебошанд, инчунин пайдоиши талабот ба донишҳои наво мебошад, ки дар фаъолияти маърифатии самарабахш зохир мегардад. Моҳияти методҳои мушкилсозӣ (проблемавӣ) аз инҳо иборат аст: дар раванди баррасии ҳолати мушкил онҳо метавонанд шавқро ба вучуд биёранд, зеро асоси чунин ҳолатро мушкилии барои донишчӯён аз ҷиҳати манфиатҳои касбӣ ва ё зиндагии иҷтимоӣ аҳаммиятнок ташкил медиҳанд; методҳои мазкур маҷбур мекунанд, ки мушкилӣ ташкил карда шавад, яъне дар он омилҳои маълум ва номаълум фарқ карда шаванд; онҳо маҷбур мекунанд, ки доир ба ҳалли мушкилот пешниҳодҳо баён карда шаванд ва дурустии ин пешниҳодҳо санҷида шавад. Марҳилаҳои зерини таълими проблемавӣ фарқ карда мешаванд:

Марҳилаи якум оғози ҳолати мушкиле мебошад, ки як силсила лаҳзаҳои мушкилсозиро фаро мегирад ва онҳо ба зуд ҳал кардани ин монев мешаванд. Ҳолат бояд то ҳадди кофӣ мушкил, вале ба қадри имкон бошад.

Марҳилаи дуюм ин кори донишчӯӣ мебошад. Вай ҳамаи донишҳои доир ба ин масъала доштаи худро таҳлил мекунад ва маълум менамояд, ки донишҳои ӯ барои ҳалли ин масъала нокифояанд ва фаълонан ба дарёфти маълумоти надоштааш мепардозад.

Марҳилаи сеюм бо роҳҳои гуногун дарёфт намудани донишҳои барои ҳалли мушкилӣ заруриро фаро мегирад. Ин марҳила бо дарки роҳи ҳалли мушкилӣ хотима меёбад.

Марҳилаи чорум ин бевосита ҳал кардани мушкилӣ мебошад.

Марҳилаи панҷум санҷиши натиҷаҳои бадастомада, тартиб додани фарзияи аввала, ба низом даровардану ҷамъбасти кардани донишҳои қобилитҳои ҳосилшударо дар бар мегирад. Дар доираи фанни забони англисӣ методҳои

маъруфи таълими проблемавӣ, ба назари мо, методи лоихаҳо ва методи кейсҳо ба шумор мераванд. Методи кейс (case study) методи таҳлили ҳолат чунин усули таълиме мебошад, ки тасвири ҳолатҳои воқеии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва соҳибқориҳо ба кор мебарад. Донишҷӯён бояд ҳолатро таҳқиқ кунанд, моҳияти масъаларо дарк кунанд, роҳҳои имконпазири ҳалро пешниҳод намоянд ва беҳтарине аз онҳоро интихоб намоянд. Акнун ҳар кадоме аз ин методҳоро тавзеҳ медиҳем.

Методи лоихаҳо чунин технологияи педагогӣ мебошад, ки дар худ маҷмуи методҳои пажӯҳишӣ, ҷустуҷӯӣ ва мушкилсозиро фаро мегирад, ки моҳияти онҳо эҷодкорӣ мебошад. Қобилияти истифодаи методи лоихаҳо нишондиҳандаи таҳассуси баланди омӯзгор, методҳои муштараки таълимии ӯ ва рушди донишҷӯён маҳсуб мешавад. Идеия асосии методи лоихаҳо метавон ҳамаҷун касб қардани донишҳо бо роҳи ҳалли ҳолатҳои мушкил ва ба кор бурдани донишҳо аз соҳаҳои илмҳои бо ҳам алоқаманд маънидод қард.

Аҳмадзода Б. С. вобаста ба масъалаи мавриди баррасӣ чунин қайд мекунад: «Усули лоихавӣ, ҳамаҷун технологияи педагогӣ, истифодаи малақаҳои ҷустуҷӯӣ, эҷодӣ ва усулҳои проблемавии тадқиқотро талаб мекунад. Технологияи лоихавӣ ба ташаккули қобилиятҳои маърифатии донишҷӯён, тақвими додани тафаккури интиқодии эҷодӣ дар раванди тарҳрезии дониши худ бидуни омӯзиши мунтазам, танҳо тавассути паймоиш дар фазои иттилоотӣ асос ёфтааст» [32, с. 230]

Дар низоми муносири таҳсилот методи лоихаҳо фаъолона ба кор бурда мешавад, аз ҷумла дар таълими забони англисӣ ҳам. Чӣ тавр методи лоиха ба татбиқи идеяи таълими ба зиндагии иҷтимоӣ ва фаъолияти касбӣ нигаронидашуда ва омилҳои нутқи шифоҳӣ ҳангоми таълими забони англисӣ мусоидат мекунанд, аз назар мегузаронем. Аввалан, лоихаҳо аз лиҳози мавзӯ ва шакли ташкил гуногун мешаванд.

Дуюм, ҳар як лоиҳаи нав ин ҳолатҳою мушкилот ва вазифаҳои наво мебошад, ки онҳоро ҳал кардан лозим меояд. Мутаносибан, ҳар бор ба шароити нав ва талаботи нав мутобиқ шудан ва худро ба тарзи нав нишон додан, дар худ ҷустуҷӯ ва ошкор кардани имкониятҳою қобилиятҳои эҷодӣ лозим мешавад. Бо вучуди ин, муҳим он аст, ки дар ҷаҳочӯбаи барномаи таълимии фанни забони англисӣ, аввал бояд истифодаи забони англисӣ дар назар гирифта шавад. Ҳамаи ин ба коркарди механизми посухи ғаврӣ ва вокуниши мувофиқ ба он чи иттифоқ меафтад, аз ҷумла дар фазои суҳбат ба забони англисӣ, мусоидат мекунад. Сеюм, ҳамаи ғаволияти марбут ба иҷрои лоиҳа ин ҳамкориҳои доимӣ бо иштирокчиёни дигари лоиҳа мебошад. Ин боиси анғезиши муошират мегардад, ки қисмати бештари он ба забони англисӣ сурат мегирад. Ба ин восита ҷамъ шудани таҷрибаи муошират ба забони англисӣ дар ҳолатҳои гуногун сурат мегирад. Горбатова Т. Н. таъкид менамояд, ки «вижагии муҳиме, ки асоси истифодаи муваффақонаи методи лоиҳа ҳангоми таълими забони англисӣ ба донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии ғайрифилологӣ ташкил медиҳад, ин универсалӣ будани он мебошад, ки аз ҷузъҳои амалӣ ва муошират иборат аст» [76, с. 582-584].

Методи кейсҳо (аз вожаи англисии «case» - ҳодиса ҳолат) таълими ғаволе мебошад, ки асоси онро ҳолатҳои мушаххас ташкил медиҳанд.

Ин методи таълим ҳангоми тавзеҳи ҳолатҳои воқеии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва тижоратӣ (кейсҳо) ба кор бурда мешавад. Ба донишҷӯён омӯзиши ҳолати проблемавӣ, дарки моҳияти он, пешниҳод кардани роҳҳои имконпазири ҳалли мушкилӣ ва интихоби беҳтарине аз онҳо пешниҳод карда мешавад. Натиҷаи ҷунин кор муаррифӣ кардани таҳқиқоти худ дар дарс маҳсуб мешавад.

Тибқи хулосаи Горбатова Т. Н. «Методи кейсҳо дар дарсҳои забони англисӣ аз ғаволияти донишҷӯён дар ҷаҳорҷӯбаи ҳолатҳои ба таври сунъӣ эҷодшудаи иҷтимоӣ ва касбӣ иборат аст ва ҳамкориҳои ғавол ба забони англисӣ ба мақсади иҷрои супоришҳои пешниҳодшударо дар назар дорад» [77, с. 741-

743.]. Вале, ба назари мо, методи кейсҳо бар хилофи методи лоихаҳо бештар тамоюли касбӣ дорад. Истифодаи он ҳангоми таълими забони англисии касбгаро, вақте ки донишҷӯён на танҳо асосҳои забони англисиро меомӯзанд, балки заминаи муайяни касбӣ ҳам доранд, ба мақсад мувофиқ хоҳад буд. Аз ин ҷиҳат методи кейсҳо дар таълими забони англисии касбгаро дар муассисаи таҳсилоти олии ғайрифилологӣ нақши муҳим дорад:

Методи кейсҳо пеш аз ҳама дар сурати мавҷуд набудани муҳити забонӣ ва касбӣ барои моделсозии ҳолатҳои ёрӣ мерасонад, ки онҳо, ба инкишофи навҳои нутқ, ба мисли хондан, шундан ва суҳбат кардан ба забони англисӣ ва ба рушди малакаҳои касбӣ мусоидат мекунанд. Баъдан, методи мазкур барои ташаккули малакаҳои муоширатӣ, касбию тичоратӣ, инчунин баъзе малакаҳои таҳлилий, эҷодӣ ва иҷтимоӣ мадад мерасонад, ки ба ҷумлаи ҷунин малакаҳо метавон малакаҳои зеринро дохил кард: қобилияти тасмимگیرӣ, аз ҷумла дар ҳолатҳои душвор, ношинос ва асабоният, қобилияти ба иттилооти нав зуд сарфаҳм рафтан ва ҷавоби мувофиқ додан, аз ҷумла дар муҳити забони англисӣ ҳам.

Дар натиҷаи пайваста истифода бурдани методи кейсҳо ҳангоми таълими забони англисии касбгаро ду талаботи асосӣ қонеъ гардонида мешаванд: яке касб кардани таҷрибаи ҳамкорӣ дар ҳолатҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ ва касбӣ барои донишҷӯён арзишманд ва дигаре таҳияи модели рафтор дар онҳо ҳангоми муошират кардан ба забони англисӣ.

Ҳамин тавр истифода бурдани методҳои таълими проблемавӣ ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии ғайрифилологӣ ба рушди самаранокии таълими забони англисӣ дар баробари такмил додани малакаҳои касбӣ мусоидат мекунад ва барои анғезаи дарунӣ заминаро муҳайё месозад ва ба рушди қобилиятҳои фардӣ ва малакаҳои эҷодӣ мусоидат мекунад; имкон медиҳад, ки роҳҳои маърифат аз худ карда шаванд; қобилиятҳои худинкишофдиҳӣ ва худомӯзиро дар донишҷӯён тарбия мекунад.

Амалисозии таълими проблемавӣ дар омӯзиши забони англисӣ як воситаи самарабахш барои ташаккули шавқмандии маърифатӣ, фаъолсозии донишҷӯён ва рушди малакаҳои забонӣ мебошад. Ин усул ба донишҷӯён имкон медиҳад, ки на танҳо забонро омӯзанд, балки онро дар амал истифода баранд, ба он фикр кунанд ва баромад намоянд. Аз ин рӯ, омӯзгорон бояд аз ин равиш ба таври васеъ ва эҷодкорона истифода баранд.

3.3. Корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ ҳамчун воситаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён

Дар шароити муносири таҳсилоти олий, тарбия намудани донишҷӯи донишманду мустақил яке аз ҳадафҳои асосии раванди таълим ба ҳисоб меравад. Яке аз василаҳои муҳимми расидан ба ин ҳадаф, истифодаи самараноки корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ мебошад. Онҳо имконият фароҳам меоранд, ки донишҷӯён донишҳои назариявиро амиқтар фаҳманд ва малакаҳои амалӣ ба даст оранд.

Яке аз шаклҳои маъруфи фаъолсозии шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар машғулиятҳои забони англисӣ ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои гуногуни аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ мебошад (масалан, тарҷумаи матнҳо, тамошои видеофилмҳо бо забони англисӣ экскурсияҳо, вазифаҳо барои таътил).

Ба андешаи муҳаққиқ Сатторова М. «Чизи асосӣ дар ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён аз ҷанни забони англисӣ дар донишгоҳ на оптимизатсияи намудҳои алоҳидаи он, балки фароҳам овардани шароити фаъолияти самаранок, мустақилият ва масъулияти донишҷӯён дар синфхона ва берун аз он дар ҷараёни ҳама намудҳои фаъолияти таълимӣ мебошад. Роҳи одитарин кам кардани шумораи машғулиятҳои аудиторӣ ба манфиати кори мустақилона, мушкилоти баланд бардоштани сифати

таълим ё хатто дар сатҳи пештара нигоҳ доштани онро ҳал намекунад, зеро коҳиши ҳаҷми кори аудиторӣ ҳатман бо афзоиши воқеии кори мустақилона ҳамроҳ намешавад, ки онро дар варианти ғайрифаъол амалӣ кардан мумкин аст» [270, с.240].

И. Д. Зверев қайд мекунад, ки «доираи гузаронидани машғулиятҳои ғайриаудиторӣ бо донишчӯён хеле васеъ аст ва онҳо дар утоқҳои дарсӣ ва дар шакли маҳфилҳо гузаронида мешаванд. Дар баробари ин, кори ғайриаудиторӣ барои ҳамаи донишчӯён ҳатмӣ аст» [115, с.140].

Тавре ки Сатторова М. қайд мекунад «Вазифаи асосии ташкили кори мустақилонаи донишчӯён дар фароҳам овардани шароити психологӣ-дидактикии рушди ташаббуси зеҳнӣ ва тафаккур дар дарсҳо мебошад. Принципи асосии ташкили кори мустақилонаи донишчӯён бояд интиқоли ҳамаи донишчӯён ба кори инфиродӣ бо гузариш аз иҷрои расмии вазифаҳои муайян дар нақши ғайрифаъолонаи донишчӯӣ ба фаъолияти маърифатӣ бо ташаккули афкори худ ҳангоми ҳалли масъалаҳо ва мушкилоти гузошташуда бошад. Мақсади кори мустақилонаи донишчӯён ин аст, ки ба донишчӯӣ таълим диҳад, ки аввал бо маводи таълимӣ, сипас бо маълумоти илмӣ ба таври пурмазмун ва мустақилона кор кунад, асосҳои худташқил ва худтаълимро гузорад, то ки дар оянда қобилияти пайваста баланд бардоштани ихтисоси худро дошта бошад» [270, с.240].

Ба таҳқиқи намудҳои гуногуни машғулиятҳои ғайриаудиторӣ дар омӯзиши забони англисӣ корҳои Н. М. Верзилин, И. Д. Зверев, А. И. Никишов, К. И. Василев ва дигарон бахшида шудаанд. Дар ин корҳо намудҳои гуногуни ташқил ва гузаронидани корҳои ғайриаудиторӣ баррасӣ шуданд. Бо дарназардошти усулҳои таҳияшуда ва иҷрои амалии онҳо, барои таҳқиқ намудани нақши корҳои ғайриаудиторӣ дар ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён мо таҷрибаи педагогиро омӯхтем. Бо ин мақсад назарпурсии 120 омӯзгори ДБЗХТ ба

номи С. Улуғзода ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ гузаронида шуд. Пурсишнома суолҳои зеринро дар бар мегирифт:

1. Шумо гузаронидани корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиториро доир ба забони англисӣ мақсаднок мешуморед?

2. Ҳангоми ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ Шумо мушкилотро дар чӣ мебинед?

3. Ба андешаи Шумо камбудихо дар технологияи гузаронидани машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ дар чист?

Наздики 77% омӯзгорон ба суоли якум мусбӣ посух доданд. Вале 81% омӯзгорон ҳангоми посух додан ба суоли дуюм як қатор мушкилотеро номбар кардад, ки ҳангоми ташкил намудани машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиториро ба онҳо дучор мешаванд. Ба онҳо дохил мешаванд: сатҳи нокифояи омодагии омӯзгорон (қисми зиёди омӯзгорон унвони илмӣ надоранд), мавҷуд набудани шавқмандии донишҷӯён ба иштирок дар машғулиятҳои ғайриаудиторӣ, сатҳи пасти дониши донишҷӯён аз забони англисӣ, ки ин боиси касб накардани маҳорату малака барои тамошои видеофилмҳо бо забони англисӣ ва тарҷумаи матнҳо аз забони англисӣ ба забони модарӣ ва дар синфхонаи лингофонӣ мавҷуд набудани таҷҳизоти зарурии таълимӣ барои омӯзиши забони англисӣ, инчунин мавҷуд набудани аёниятҳои методӣ бо забони англисӣ. Ба суоли сеюм 69% омӯзгорон ҷавоб доданд, ки шумораи адабиёти методии доир ба ташкили машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ бо забони англисӣ, хеле кам мебошад, ки ин боиси мушкилоти зиёд дар ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ мегардад. Ғайр аз ин, масъалаи машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ дар адабиёти методӣ бо дарназардошти истифодабарии таҷрибаи пешқадами методистон, олимон, омӯзгорон бо таври нопурра ва хеле кам инъикос ёфтаанд. Ин моро водор намуд, то проблемаи мазкурро таҳқиқ намоем. Зербоби мазкур ба таҳқиқи

нақши машғулиятҳои мухталифи аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ (вазифаҳои хонагӣ, экскурсияҳо, тарҷумаи матнҳои гуногун, супоришҳои тобистона ва ғайра) бахшида мешавад. Қобили зикр аст, ки машғулиятҳои мазкур ҳам, дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён нақши муҳим доранд.

Вазифаи хонагӣ яке аз шаклҳои ташкили кори ғайриаудиторӣ мебошад. Масъалаҳои ташкил ва иҷро намудани вазифаҳои хонагӣ ҳангоми омӯзиши фанҳои силсилаи филологӣ басо васеъ дар корҳои М. А. Данилов, И. Д. Зверев, С. А. Менделиная, Н. В. Падалко, В. Н. Федорова ва дигарон инъикос ёфтаанд.

Бо мақсади муайян намудани муносибати омӯзгорон ба вазифаҳои хонагӣ ва аз ҷониби онҳо аз худ намудани методикаи гузаронидани онҳо аз ҷониби мо назарсанҷӣ гузаронида шуд, ки ба он 70 нафар омӯзгор ҷалб карда шуд.

Пурсишнома суолҳои зеринро дар бар мегирифт:

1. Оё Шумо ҳангоми супоридани вазифаҳои хонагӣ хусусиятҳои инфиродии донишҷӯёнро ба инобат мегиред?

2. Шумо вазифаи хонагиро ба донишҷӯён дар кадом вақт месупоред, пеш ва ё баъд аз фаҳмонидани маводди нав?

3. Шумо ба донишҷӯён ба сифати вазифаи хонагӣ гузаронидани таҷрибаҳо, тарҷумаи матнҳоро вобаста ба таърихи забони омӯхташаванда супориш медиҳед?

Натиҷаҳои назарсанҷӣ нишон доданд, ки танҳо 40% омӯзгорон хусусияти инфиродии донишҷӯёнро ҳангоми супоридани вазифаҳои хонагӣ ба инобат мегиранд.

Наздики 40% ба суоли дуҷуми пурсишнома посух доданд, ки вазифаи хонагиро ба донишҷӯён матлубан вобаста аз мундариҷа ва мураккабии маводди омӯхташаванда бояд дод (фан ё мавзӯ), яъне агар мавзӯ калон

ва мураккаб бошад, пас, мутаносибан, вазифаи хонагиرو бояд дарҳол баъд аз фаҳмонидани маводди нав супорид, зеро дар охири машғулият омӯзгорон метавонанд ба онҳо танҳо саҳифа, зербахшро нишон диҳанд ва фурсат намеёбанд тарзи иҷрои онро ба донишҷӯён фаҳмонанд. Дигар омӯзгорон ҷавоб доданд, ки агар мавод мушкил набошад, пас хубтар аст вазифаи хонагиرو дар охири машғулият супорид. Ақидаи ба ин монанд вобаста ба вазифаи хонагӣ дар таҳқиқоти Н. В. Падалко, В. Н. Федорова ва дигарон оварда шудааст. Танҳо 20% омӯзгорон ба ҳайси супориши хонагӣ ба донишҷӯён тамошои видеофилмҳо ва мушоҳидаҳоро месупоранд, дар ҳоле ки 80% омӯзгорон ба донишҷӯён иҷрои чунин амалҳоро намесупоранд ва норасоии вақт дар дарс барои фаҳмондани тарзи иҷрои чунин супоришҳо ва санҷиши иҷрои онҳо, мавҷуд набудани таҷҳизот ва маводди зарурӣ, инчунин мавҷуд набудани аёниятҳои лозимаро баҳона мекунанд.

Ба суоли сеюм «Шумо ба донишҷӯён ба сифати вазифаи хонагӣ гузаронидани таҷрибаҳо, тарҷумаи матнҳоро вобаста ба таърихи забони омӯхташаванда супориш медиҳед?» 20% омӯзгорон мусбӣ ҷавоб доданд, дар баробари ин, мавҷуд набудани маҳорату малакаи мустақилонаи тарҷума намудани матнҳоро вобаста ба таърихи забони омӯхташаванда аз ҷониби донишҷӯён қайд гардид. Таҳлили ҷавобҳо нишон дод, ки омӯзгорон на ҳамеша дастурамали пурра ва асоснокшударо вобаста ба иҷро намудани вазифаи хонагӣ амалӣ менамоянд.

Вазифаи хонагӣ, ба андешаи мо, барои ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён дорои имкониятҳои васеъ мебошад, вале бештар вақт вазифаи хонагӣ аз забони англисӣ, ки ба донишҷӯён супорида мешавад, беш аз қориазёд кардани матни калонҳаҷм аз китоби дарсии забони англисӣ нест ва чунин вазифаи хонагӣ наметавонад шавқи донишҷӯёнро ба омӯзиши забони мазкур бедор кунад ба худ аз худ

кардани он аз ҷониби донишҷӯён мусоидат кунад. Бинобар ин, омӯзгор бояд фаъолияти худомӯзӣ, ҷустуҷӯи мустақилона ва иҷрои корҳои мустақилонаи омӯзиширо дуруст ба роҳ монад. Ин корро омӯзгор метавонад бо роҳҳои зерин анҷом диҳад. Якум бо роҳи гузоштани суолҳои дорои хусусияти проблемавӣ вобаста ба матн китоби дарсӣ, дуюм, тавассути ташкил намудани тарҷумаи матн ба забони англисӣ. Нуктаи охирин басо муҳим мебошад, зеро вазифаи хонагӣ бо машғулиятҳои робитаи зич дорад, аз ин лиҳоз бо роҳи ташкили самараноки вазифаҳои хонагӣ ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мумкин аст. Ба донишҷӯён супоридани вазифаҳои мухталиф оид ба тамошои видеофилмҳо ва тарҷумаи матнҳо, ки ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат менамояд ва омӯзиши забон ва мушкилоти ифода кардани фикри худро осон менамоянд, ба мақсад мувофиқ аст. Бо мақсади ташкил намудани кори мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён мумкин аст ба онҳо барои иҷро дар хона суолҳо ва вазифаҳои зеринро доир ба матн китоби дарсӣ ё барои ташкил намудани озмоишу мушоҳидаҳо пешниҳод намуд.

1. Рӯйхати забонҳое, ки ба гурӯҳи забонҳои олмонӣ дохил мешаванд, тартиб диҳед.

2. Муайян намоед, ки бо кадом забони гурӯҳи забонҳои олмонӣ чӣ қадар одам ҳарф мезанад.

3. Руинҳо чӣ гуна алифбо доштанд ва он аз чанд аломат иборат буд?

4. Китоб дар бораи грамматикаи муқоисавии забонҳои қадимаи олмонӣ дар асри XVII ба қалами кӣ тааллуқ дорад?

5. Асари «Панду ҳикматҳои ҳиндуҳо» ба қалами кӣ тааллуқ дорад ва кай навишта шудааст?

Бо машғулиятҳои вазифаҳои таътили робитаи зич дорад. Ташкил намудани вазифаҳои инфиродии таътили донишҷӯён аз забони англисӣ

дорои аҳаммияти таълимӣ, тарбиявӣ ва маърифатӣ мебошанд, зеро донишҳои амиқтарро аз забони англиси таъмин менамояд.

Н. В. Падалко қайд мекунад, ки «мақсади асосии вазифаҳо барои таътил ба мустаҳкам ва васеъ намудани донишҳои донишҷӯён равона карда шудаанд ва бо тарҷумаи матнҳои гуногун, хондани асарҳо бо забони англисӣ, тамошои видеофилмҳои тарбиявӣ-ахлоқӣ бо забони англисӣ ва ғайра вобаста мебошанд» [232, с.198].

Проблемаи шартҳои психологӣ-педагогии амалӣ намудани низоми нигоҳдорӣ ва шаклҳои ташкил ва иҷрои вазифаҳо барои таътили донишҷӯён дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ дар қорҳои Б. В. Всесвятский, А. И. Никишов ва дигарон бо таври муфассал баррасӣ шудаанд. Аз ҷониби ин муҳаққиқон намунаҳои гуногуни маводди таълимӣ, шаклҳои иҷро ва ба нақша гирифтани омузиши маводҳои таълимӣ барои иҷро дар вақти таътили донишҷӯён аз фанни забони англисӣ ва мутобиқ ба барномаҳои таълимии ин фан пешниҳод шудаанд. Вале, қобили зикр аст дар ин қорҳои муҳаққиқони мазкур ба масъалаҳои ташкили дурусти вазифаҳо барои иҷро дар таътили донишҷӯён ба ангезиши вавқи онҳо ба омӯзиши забони англисӣ тавачҷуҳи хосса зоҳир нагардидааст ва ҳамчун мавзуи махсус мавриди таҳқиқ қарор нагирифтааст.

Бо мақсади омӯзиш ва умумӣ гардонидани таҷрибаи пешрафтаи омӯзгорон дар ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ оид ба ташкил намудани вазифаҳо барои таътил аз забони англисӣ, аз ҷониби мо назарсанҷии омӯзгорон гузаронида шуд. Дар назарсанҷӣ 70 омӯзгори муассисаҳои таҳсилоти олии номбаршуда иштирок намуданд.

Ба омӯзгорон суолҳои зерин пешниҳод карда шуданд:

1. Оё Шумо ба шогирдон иҷрои вазифаҳоро дар таътил пешниҳод карда будед?

2. Мақсади вазифаҳо барои таътил пешниҳодкардаи Шумо дар чӣ аст?

3. Чӣ гуна Шумо маводди ҷамъовардаи шогирдонро истифода мебаред?

Дар натиҷаи назарсанҷӣ муайян шуд, ки 86% омӯзгорон супоридани вазифаҳо барои таътилно ба шогирдон мувофиқи матлаб мешуморанд, вале на ҳамеша инро иҷро мекунанд, ҷавобҳои худро бо нафаҳмидани мақсад асоснок менамуданд. 50 % омӯзгорон вазифаҳоро барои таътил ба мақсади омӯхтани забони англисӣ ва содаю бурро баён кардани фикри худ, озодона суҳбат намудан бо забони англисӣ ва инчунин шинос шудан бо адабиёти классикӣ ва муосири англис месупоранд.

Танҳо 43% омӯзгорон дар машғулиятҳо, дар ҷамъомадҳои маҳфилҳои илмӣ, дар шабнишиниҳои фарҳангӣ, конференсҳо ва озмунҳо маводди омӯзишӣ, ки донишҷӯён дар давраи таътил ҷамъоварӣ мекунанд, ба таври васеъ мавриди баррасӣ қарор медиҳанд, 57% омӯзгорон бошад, аз посух даст кашиданд, онҳо сабаби онро дар мавҷуд набудани аёнӣҳои илмӣ-методӣ оид ба ташкил ва иҷрои вазифаҳо барои таътил аз забони англисӣ медонанд.

Дар рафти суҳбат бо омӯзгорон инчунин муайян карда шуд, ки қисми зиёди онҳо ба донишҷӯён вазифаҳо барои таътилно намесупоранд бо сабаби хоҳиш надоштани донишҷӯён.

Чи тавре ки аз натиҷаи назарсанҷӣ ва суҳбатҳо дида мешавад, омӯзгорон ба нақши вазифаҳо дар таътил аҳамияти зарурӣ намедиҳанд ва онҳоро дар шакли барои донишҷӯён ҷолиб набуда месупоранд. Дар баробари ин, вазифаҳо барои таътил метавонанд, барои донишҷӯён ҷолиб бошанд, агар онҳоро бо роҳи ташкил намудани кори мустақилонаи ҷустуҷӯӣ ба роҳ монд, то ки онҳо самти забоншиносӣ дошта бошанд. Дар ин ҳолат вазифаҳо чунин маънидод карда мешаванд: «омӯзед», «таҳқиқ намоед», «ошкор намоед», «муайян намоед». Ба ташаккули шавқмандии

маърифатӣ ба таври назаррас инчунин истифода бурдани маводди аз чониби донишҷӯён чамъоваришуда мусоидат менамояд, хангоми гузаронидани шабнишиниҳои фарҳангӣ, конфронсҳо. Ҳамин тавр, ба афзудани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ташкили фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯӣ онҳо ҳам мусоидат менамояд, инчунин тавбаам ба кор бурдани супоришҳо барои иҷро дар вақти таътил бо дигар шаклҳои машғулиятҳои таълимӣ, аз ҷумла дарсҳои аудиторӣ, маҳфилҳо ва конфронсҳо ҳам, аз ғоида ҳолӣ нахоҳад буд.

Имконияти калонро барои ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён тамошои видеофилмҳо дорад, ки роҳҳои ташкили он дар як қатор қорҳои пажӯҳишӣ инъикос ёфтааст.

Масъалаи оид ба технологияҳои ташкил ва гузаронидани тамошои видеофилмҳо баррасӣ намуда, Б. В. Всесвятский менависад, ки «ҷузъ аз аҳаммияти маърифатӣ тамошои видеофилмҳо - таъсири калони тарбиявӣ барои донишҷӯён дорад» [64, с.54]. Онҳо шавқмандии донишҷӯёнро насбат ба забон бедор менамоянд, мушоҳидакорӣ, суботкориро инкишоф медиҳанд, ба аз худ намудани маҳорату малақаҳои амалии муҳталиф, доир ба омӯхтани забони англисӣ мусоидат менамоянд. Дар методика тамошои видеофилмҳои умумӣ ва ҷузъиро фарқ менамоянд.

Аз рӯи ақидаи Б. В. Всесвятский, «видеофилмҳои умумӣ имкон медиҳанд ҳолати умумии забони омӯхташавандаро муайян намоем, ки бо тартиб додани тақвими забон алоқамандии зич дорад, видеофилмҳои ҷузъӣ бошанд, доир ба назарияи давраҳои инкишоф ва вусъати забони алоҳида дар давраҳои гуногун мебошанд» [64, с.361]. Ҳамин тавр, тамошои видеофилмҳои умумӣ заминаи умумиро барои хубтар аз худ кардани забон фароҳам меорад.

Вале омӯзиши таҷрибаи педагогӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ нишон дод, ки омӯзгорон ба ин шакли қор аҳаммияти қофӣ

намедиханд. Пурсишнома, ки ба 60 омӯзгор пешниҳод карда шуд, суолҳои зеринро дар бар мегирифт:

1. Оё Шумо тамошои видеофилмҳоро ташкил мекунед?

2. Оё Шумо маводҳоеро, ки дар натиҷаи тамошои видеофилмҳо ба даст оварда мешаванд, дар машғулиятҳои истифода мебаред?

3. Оё Шумо тарҷумаҳои синхронӣ ва диахрониро амалӣ менамояед?

60% омӯзгорон андеша доранд, ки гузаронидани тамошои видеофилмҳо зарур аст, вале танҳо 27% омӯзгорон маводди тамошои видеофилмҳоро истифода мебаранд ва 13% - тарҷумаҳои синхронӣ ва диахрониро ҳангоми дарс зарур мешуморанд. Қисми зиёди омӯзгорон қайд намуданд, ки методикаи гузаронидани тамошои видеофилмҳоро бо сабаби мавҷуд набудани филмҳои бадеӣ бо забони англисӣ хеле суст медонанд. Аз ин лиҳоз тамошои видеофилмҳо аз ҷониби омӯзгорон хеле кам гузаронида мешавад. Баъзе омӯзгорон гузаронидани тамошои видеофилмҳоро як қизи зиёдатӣ мепиндоранд.

Бо мақсади фаъол намудани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми ташкил намудан ва гузаронидани тамошои видеофилмҳо мо зарур мешуморем, ки муносибатҳои тарҷума ва забоншиносиро пурзур намуда, ҳангоми ташкил намудани онҳо, робитаҳои тарафайнро миёни тамошои видеофилмҳо ва машғулиятҳои таълимӣ ба роҳ монда шаванд. Барои амалӣ намудани ин кор тавсияҳои зеринро пешниҳод намудан мумкин аст:

1. Умумигардонӣ ва таҳлили тарҷумаи матнҳое, ки аз ҷониби донишҷӯён вобаста ба омӯзиши забони англисӣ ва махсусан истифодаи тарҷумаҳои синхронӣ ва диахронӣ анҷом дода шуданд.

2. Ҳар сари чанд вақт ташкил кардани тамошои филмҳо ба забони англисӣ ва баъди тамошо баррасӣ намудани мазмуни онҳо ба забони англисӣ аз ҷониби донишҷӯён таҳти роҳбарии омӯзгор

3. Истифодаи мунтазаму мақсаднок ва самарабахши синфхонаҳои лигафонӣ дар омӯзиши забони англисӣ.

4. Ба маводди зарурии омӯзишӣ таъмин намудани донишҷӯён барои бо забони англисӣ хондани матнҳо ва ба забони моларӣ тарҷума кардани онҳо

5. Барои омода намудани донишҷӯён ба фаъолияти ояндаи касбӣ ба хайси роҳбалади сайёҳон (гид-тарҷумон) онҳоро ҳар чи бештар ба осорхона ва ҷойҳои таърихӣ ҷумҳурӣ барои шиносӣ сафарбар намудан зарур аст.

Экскурсияҳо нисбатан бо дигар шаклҳои корҳои ғайриаудиторӣ зиёдтар истифода бурда шаванд.

Омӯзгорони ботаҷриба ҳангоми гузаронидани экскурсияҳо ба ҷанбаҳои зерин бояд таваҷҷуҳи хоса зоҳир намоянд:

а) ба донишҷӯён додани донишҳо дар бораи хусусиятҳои тарҷума, вожаҳои махсуси забони маҳаллӣ (диалектикаҳо), тарҷумаи таҳтулафзӣ ва маъноии онҳо;

б) ташаккул додани донишҳои донишҷӯён оид ба робитаҳои мутақобила ва муносибатҳои мутақобилаи донишҷӯёни хориҷӣ;

в) ташаккул додани маҳорату малакаи донишҷӯён оид ба фаъолияти забонамӯзӣ, муқоиса намудани тарҷумаи матнҳо.

Методикаи ташкил намудан ва гузаронидани экскурсияҳо барои донишҷӯён ва нақши онҳо дар ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар як қатор таҳқиқотҳо инъикос ёфтаанд. Дар онҳо қайд карда мешавад, ки экскурсияҳо дорои аҳаммияти калони таълимӣ, маърифатӣ ва тарбиявӣ мебошад, зеро бо ёрии онҳо донишҷӯён бо падидаҳои мухталифи педагогӣ шинос мешаванд, инчунин бо донишҳои амиқ доир ба забонро касб мекунанд. Экскурсияҳои забонамӯзӣ инчунин аҳаммияти калони эстетикӣ низ доранд, яъне ҳиссиёти шавқу завқро бо

зебоии бемисли забон бедор менамоянд, дар онҳо боварио ба зарурияти забономӯзӣ ташаккул медиҳанд.

Экскурсия яке аз шаклҳои асосии ташкил ва гузаронидани корҳои таълимӣ-тарбиявӣ бо гурӯҳи донишҷӯён берун аз дарс бо мақсади ташаккул додани шавқмандии маърифатии онҳо мебошад.

Дар назария ва амалия таҳсилот талабот нисбат ба гузаронидани экскурсияҳо таҳия карда шудаанд.

1. Экскурсия–ин қисми таркибии машғулиятҳои таълимӣ мебошад, на ин ки сайру саёҳати ғайринақшавӣ.

2. Зарур аст қой ва вақти гузаронидани экскурсияро бо таври аниқ ба нақша гирифт.

3. Ҳангоми тартиб додани нақшаи экскурсия бояд мавзуро бо истифода аз таҷҳизоти зарурӣ муайян намуд.

4. Бояд аз экскурсияҳои тасодуфӣ ва ғайринақшавӣ даст кашид.

5. Ҳангоми фаҳмондадиҳӣ ва маълумотдиҳӣ дар экскурсияҳо бояд диққати донишҷӯёнро ба чизи аз ҳама муҳим, ки дар нақша пешбинӣ карда шудааст, ҷалб намуд.

6. Бояд аз пургӯй даст кашид ва таваччуҳи донишҷӯёнро набояд ба объектҳо ва падидаҳои сершумори чуғрофӣ ҷалб намуд.

7. Бояд экскурсияро бо экскурсияҳои қаблӣ алоқаманд намуд, инчунин бо омӯзиши падидаҳои мавсимӣ ва ғайра.

Аз ҷониби И. В. Измайлов нақшаи тахминии экскурсия, ки муайяннамоӣ ва омодагиро дар бар мегирад, таҳия карда шудааст:

- мақсад ва вазифаҳои экскурсия;
- сохтор ва марҳилаҳои экскурсия;
- мундариҷа ва методикаи гузаронидани экскурсия;
- хатсайр ва иншоотҳо барои мушоҳида;
- мавзуи экскурсия;

- макон, вақт ва муҳлати гузаронидани экскурсия;
- натиҷаҳои аз экскурсия ба даст омада ва хулосабарорӣ аз ташкил ва гузаронидани экскурсия;
- аёниятҳои чамбоварда ва қорҳои мустақилонаи донишҷӯён ҳангоми гузаронидани экскурсия;
- натиҷагирӣ аз ташкилу гузаронидани экскурсия аз ҷониби донишҷӯён, навиштани ҳисобот, маърузаҳо, сохтани албомҳо, чамбовардани матнҳои тарҷума, коллексияҳо ва ғайра;
- истифода бурдани маводди чамбовардашуда дар машғулиятҳо;
- чамббасти натиҷаҳо ва гузаронидани қори чамббасти гурӯҳ доир ба экскурсияҳо ва ҳавасманднамоии донишҷӯён.

Мусаллам аст, ки шакли экскурсияҳо – ян як қисми машғулиятҳо мебошад, ки дониши донишҷӯёнро вобаста ба объектҳо ва падидаҳои омӯхташаванда ташаккул медиҳад.

Вобаста ба банақшагирии экскурсия Н. М. Верзилин, В. М. Корсунская қайд менамоянд, ки «нақшаи солонаро тартиб дода, омӯзгор муҳлати гузаронидани экскурсияро ба нақша мегирад, мундариҷаи онро бо маводди машғулиятҳои қаблӣ вобаста менамояд. Дар экскурсияҳо мафҳумҳои қаблан азхудкардашуда дар бораи тарҷума ва забон бо мафҳумҳои васеътар дар бораи забон ба ҳам меоянд» [58, с.57].

Яке аз вазифаҳои асосии омӯзгор ин омода намудани хатсайр ва донишҷӯён ба экскурсия мебошад. Зеро, донишҷӯён пеш аз ба экскурсия баромаданд бояд чи қор қардан ва ба чи диққат доданашонро донанд. Барои шавқманд намудани донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ омӯзгор бояд нақшаи гузаронидани экскурсияро тартиб диҳад ва хатсайри экскурсияро муайян кунад ва дар бораи он ба донишҷӯён маълумот диҳад, ки тарҷумонҳои оянда ҳангоми қор қардан дар ширкатҳои сайёҳи ба қадом масъалоҳо таваҷҷуҳи хосса зоҳир намоянд, то ки дар оянда дар ин қор

муваффақ шаванд. Донишчӯён бояд барои бомуваффақият гузаронидани экскурсия дафтар, қаламҳои одӣ, дурбинҳо, дастгоҳҳои суратгирӣ, компасҳо, инчунин сару либоси мувофиқ ва ғайраро омода намоянд. Омӯзгорон бошанд дар рафти экскурсия бояд калимаҳои нав ва ибораҳои алоҳидаро ба донишчӯён ёд диҳанд ва ба ин восита донишҳои филологии донишчӯёнро такмил диҳанд.

Қабл аз ташкил ва гузаронидани экскурсия омӯзгор шогирдонро бо проблемаҳои омӯхташаванда шинос менамояд, инчунин ба онҳо қаблан супориш медиҳад, ки дар бораи ин ё он маркази таърихи-фарҳангӣ, хусусиятҳои таърихии он маълумот ба даст оранд. Ҳамзамон дар баъзе муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ омӯзгорон экскурсияро ба машғулиятҳои иловагӣ табдил медиҳанд, яъне пурсиши донишчӯёнро вобаста ба мавзӯи омӯхташаванда мегузаронанд, ки ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён мусоидат наменамоянд. Ҳамчун шакли муҳимми кори таълимӣ-тарбиявӣ оид ба забони англисӣ экскурсия ба осорхона, ба марказҳои таърихӣ-маърифатӣ, ки барои тарҷумаи вожаҳои нав кӯмаки калон мерасонад, инчунин шавқмандии маърифатии донишчӯёнро нисбат ба омӯзиш ташаккул медиҳад.

Экскурсияҳо, аз як ҷониб, натиҷагирии бештари натиҷаҳои мавзӯҳои барномавино дар машғулиятҳо таъмин менамоянд, аз ҷониби дигар, донишчӯёнро ба омӯзиши мақсадноки забонҳои хориҷӣ ва шиносӣ бо диёри худ омода менамоянд.

Барои фаъолсозии шавқмандии маърифатии донишчӯён дар экскурсияҳо мувофиқи мақсад аст, ки робитаҳои мутақобилаи онҳоро бо машғулиятҳо барқарор намуд, инчунин фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии маърифатии донишчӯёнро бо роҳи гузоштани масъалаҳои проблемавӣ, истифода бурдани корҳо-дастурамалҳо ба роҳ монд.

Гуфтаҳои болоро натиҷагирӣ намуда, бояд қайд намоем, ки дар рафти таҳқиқоти гузаронидашуда аз ҷониби мо талабот нисбат ба ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои ғайриаудиторӣ (вазифаҳои хонагӣ, вазифаҳои барои таътил, тамошои видеофилмҳо, эскурсияҳо) муайян карда шуд, ки ба зиёд намудани шавқи маърифатии донишҷӯён, аз ҷумла ба омӯзиши забони англисӣ мусоидат менамояд ва аз омилҳои зерин иборатанд; алоқаманд намудани машғулиятҳои таълимии аудиторӣ бо корҳои ғайриаудиторӣ; ташкил намудани фаъолияти омӯзишии мустақилонаи ҷустуҷӯию эҷодкории донишҷӯён бо роҳи таъин намудани масъалаҳои барои баррасӣ ва иҷрои супоришҳои проблемавӣ, тамошои видеофилмҳо ва мушоҳидаҳои аз рӯи объектҳои филологӣ, равандҳо ва падидаҳои иҷтимоии мобилӣ.

Фаъолияти касбии муосир дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа аз мутахассисон на танҳо маҳорати муайян кардани роҳҳои ҳалли масъалаҳо ва таҳлилу тасмимгирии дуруст ва асоснок кардани ақидаи худ доир ба ягон масъалаи мавриди баҳсу баррасӣ, додани баҳои дуруст ба воқеият, балки муоширати фаъол бо забони хоричӣ, пеш аз ҳама, бо забони англисӣ бо ҳамкасбонро ҳам талаб мекунад. Дар давраи ҷаҳонишавӣ баробари донишҳои касбӣ, малакаю қобилиятҳо ва маҳорати муошират кардан бо забони хоричӣ, ки барои ҳамкории байни афрод ва бо намояндагони фарҳангҳои гуногун ҳам дар дохили кишвари худ ва ҳам дар сатҳи байналмилалӣ заруранд, мусбат арзёбӣ мегардад.

Ташаккули салоҳияти муошират кардан, яъне қобилият ба ҳамкории байнифарҳангӣ, бе донишҳои забони англисӣ имконнопазир аст. Эътирофи муҳим будани донишҳои забони англисӣ метавон ҳамчун натиҷаи ҷаҳонишавии ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеаи мо ва ворид гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳисоб кард. Мутахассиси ҳозира ин инсонҳои дорои донишҳои васею мукаммали касбӣ ва омодагии пурра барои фаъолият дар ягон соҳаи

мушаххас ва дорои қобилияти доимо такмил додани тахассуси худ мебошад. Дар давраи ҳозира донишони забони англисӣ шартӣ зарурии омодагӣ ба фаъолияти касбӣ ба шумор меравад ва ин имкон медиҳад ҳангоми кор аз иттилооти марбут ба ихтисос, ки дастраси ҷомеаи ҷаҳонӣ аст, истифода бурда шавад, инчунин робита бо ҳамкасбон аз кишварҳои мухталиф имконпазир мегардад. Кор бо иттилоот ба ҳар гуна забон қобилиятҳои муайяни зеҳнӣ, яъне қобилияти таҳлил кардани иттилоот, интиҳоб кардани воқеиятҳо– и зарурӣ, ба тартиб даровардани онҳо ва қобилияти пешниҳод кардани далелҳои дигар дар баробари далелҳои мавҷударо талаб мекунад. Чун қоида, ҳангоми аз рӯйи ихтисос ба фаъолияти меҳнати шуруъ кардан мутахассиси ҷавон, дар раванди муошират бо ҳамкасбони хориҷии худ ба зарурати ҳалли дучор мешавад, ки фикрҳои дақиқу равшан, қобилияти ба тартиб даровардани фикрҳо ва дар шаклҳои шифоҳӣ ва ё хаттӣ бо забони англисӣ баён кардани фикрро талаб менамояд. Аз ин рӯ, заминаи муҳим барои фаъолияти муваффақонаи касбӣ муошират дар ҷомеа маҳсуб мешавад, ки маданияти баланди нутқ, самаранок истифода бурдани усулҳо ва роҳҳои муассири суханварӣ ва далеловариро талаб мекунад.

Агар пештар дар мавриди омӯзиши забони англисӣ сухан дар бораи услҳои додани донишҳо доир ба ин забон мерафт, ҳоло бошад маълум аст, ки донишҳо дода намешаванд, балки дар раванди фаъолияти дорои аҳаммияти шахсӣ касб карда мешаванд.

Худи донишҳои назариявӣ бидуни малакаю қобилиятҳои истифодаи онҳо дар амал мушкилоти таълими инсон ва омода намудани ӯ ба фаъолияти касбӣ берун аз муассисаи таълимиро бартараф намекунанд. Барои аз худ кардани забони англисӣ бояд муҳити мусоид барои омӯзиш фароҳам оварда шавад, ки ин дар навбати худ тағйир додани мақсадҳо, ба назар гирифтани манфиатҳо ва вижагиҳои фардии омӯзандаи забони англисӣ ва фароҳам овардани замина барои мустақилияти бештар дар фаъолияти таълимиро талаб мекунад. Дар

раванди омӯзиши забон донишҷӯён дар ҳолати интихоб қарор мегиранд ва талабот нисбат ба истифодаи таҷрибаи шахсӣ, ҳиссиёту эҳсосот бештар мегардад. Донишҷӯён бояд бо баён намудани ақидаи худ ва ба мустақилона фикр кардану хулоса баровардан одат кунанд.

Раванди омӯзиши забони англисӣ метавонад бо истифодаи усули пролемагузорӣ дар раванди таълим самрабахшии бештар дошта бошад. Усули проблемавии таълимро метавон ҳамчун принципи асосии таълим ва ҳамчун намуди нави таълим, ҳамчун методи таълимӣ ва ҳамчун низоми нави таълим маънидод кард. Зери истилоҳи таълим бо усули пролемагузорӣ ва ё таълими проблемавӣ одатан чунин тарзи ташкили машғулиятҳои омӯзишии фаҳмида мешавад, ки дар онҳо таҳти роҳбарии омӯзгор ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ ба вуҷуд оварда мешаванд ва донишҷӯён ин проблемаро мустақилона ҳаллу ҷасл мекунанд. Проблемагузорӣ ҳамчун самти афзалиятноки равиши ба шахсият нигаронидашуда дар таълими забони англисӣ ба шумор меравад ва метавонад дар ҳамаи зинаҳои ташкили раванди таълим ба кор бурда шавад. Бо усули пролемагузорӣ пешниҳод кардани маводди омӯзишӣ ба баланд бардоштани самарабахшии раванди таълим мусоидат менамояд, чунки ин усули таълим донишҷӯёнро ба фаъолияти бештари фикрронӣ, ҷустуҷӯи мустақилонаи иттилоот ва кӯшиш ба таҳлилу ҷамъбаст кардани далелҳо ҳавасманд мегардонад.

Дар ин маврид сухан дар бораи ба кор бурдани як силсилаи комили методҳои дорои хусусияти пролемагузорӣ дар омӯзиши маводди мавриди таълим меравад. Ба ин гурӯҳ метавон методҳои пажӯҳишӣ, муҳоҷиса ва методи лоихаҳо, ки фарогири ҳамаи методҳои дар боло зикршуда мебошад, дохил кард.

Принципи пролемагузорӣ дар дарс раванди омӯзиш ба фаъолияти пажӯҳишӣ ва ба кор бурдани тафаккури эҷодӣ мусоидат мекунад. Моҳияти ангишти фаъолияти омӯзиши донишҷӯён тавассути таълими пролемагузорӣ аз фаъолияти одии омӯзишӣ ва амалиёти фикрӣ доир ба ҳалли вазифаҳои қолабӣ

ва ичрои супоришҳои бемаҳсул иборат нест. Ба ақидаи Махмутов М. И. «Моҳияти он аз ангеизи тафаккури донишҷӯён бо роҳи эҷоди ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ ва эҷоди ангеизаи омӯзишӣ ва моделсозии амалҳои зехнӣ иборат аст, ки ба эҷодкории ҳақиқӣ баробар аст. Дар ин маврид малакаҳои чувствуйӣ, пажухишӣ барои ҳалли мушкилоти назариявӣ ва ё амалӣ ташаккул меёбанд» [202, с.247– 248].

Раванди омӯзиши забони англисӣ дар худ навъҳои хеле гуногуни фаъолияти гуфтугӯ ва фикркуниро фаро мегирад, ки ба тавлиди фикрҳои равону дуруст ва истифодаи онҳо ба забони англисӣ, бо назари интиқодӣ омӯхтани маводди омӯзишӣ ва дар он муайян кардани мақсаду фикри асосӣ, дарёфти далелҳо барои асоснок кардани фикри худ мусоидат мекунанд.

Тавре ки Заретская Е. Н. зикр менамояд «Мубоҳиса ин амали ба вучуд овардани як ақидаи муштарақ ва бартараф кардани зиддиятҳо дар дохили коллектив мебошад. Зери мафҳуми мубоҳиса метавон баррасии масъалаи баҳсбарангез фаҳмид, ки бар пояи санъати мулоҳиза ва баён кардани ақидаи худ мувофиқи қоидаҳои ақл, инчунин шакли муоширати илмӣ ва касб кардани донишҳои нав қарор дорад» [114, с.120].

Мубоҳиса ин маҷмӯе аз ақидаҳои иштирокчиёни он доир ба ин ё он масъалае мебошад, ки зарурати баҳси муттасилро ба миён меорад. Таҷриба нишон медиҳад, ки мубоҳиса метавонад дараҷаҳои мухталифи муқобилият дошта бошад. Ин дараҷаҳо метавонанд аз баҳс, мунозира, ҷанҷол ва ихтилофи назарҳо иборат бошанд. Дар ҳар сурат барои гузаронидани мубоҳиса камаш мавҷудияти ду нуқтаи назари хилофи ҳам, ду равиши ҳалли масъала ва ё мушкилоти дахлдор зарур аст. Гарчанде дар амал, чун қоида, сабабҳои мубоҳиса бисёртар мебошанд. Аслан, ҳар яке аз иштирокчиёни мубоҳиса бештар вақт доир ба ҳалли мушкилоти ҷойдошта нуқтаи назар ва ақидаи худро дорад. Мубоҳисаро бештар вақт бо мунозира ва ҷанҷол омехта мекунанд, вале бар хилофи низоъҳо ва муборизаи ақидаҳои, ки хоси ҷанҷолу мунозира

мебошанд, мубоҳиса бо мақсаднокӣ ва талош кардан ба созиш фарқ мекунад. Бисёре аз муаллифон мубоҳисаро ҳамчун фаъолият медонанд, ки бархилофи мунозира, одамонро на чудо, балки муттаҳид мекунад. Агар дар мунозира бештар ихтилофи назарҳо ва номувофиқии ақидаҳо ҷой дошта бошанд, он гоҳ дар мубоҳиса ақидаҳо бо ҳам мувофиқат мекунанд ва ба мақсади ҷустуҷӯ ва муайян кардани ҳақиқат баён карда мешаванд.

Виноградова О. С. Таъкид менамояд, ки «принсипи асосии мубоҳиса ин самтгирӣ ба натиҷаҳои мусбат мебошад ва ин принсип онро аз мунозира фарқ мекунонад. Аломатҳои мубоҳиса ҳамоҳангӣ, тартиботи муайян, фаъолияти дастаҷамъона доир ба муайян кардани дурустӣ ва ё нодурустии ҳар як фарзияи пешниҳодшуда ба шумор меравад ва воситаҳои он на ақидаҳои тарафҳо, балки мавқеъҳои мантиқӣ маҳсуб мешаванд» [60, с.11].

Тавре ки Заретская Е. Н қайд мекунад: «Мақсади ҳар гуна мубоҳиса ин ҳар чи зудтар ноил гардидан ба ризоият ва мувофиқаи иштирокчиёни он оид ба масъалаи мавриди баррасӣ мебошад. Равишҳои, ки дар мубоҳиса ба кор мераванд, бояд аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни он эътироф шуда бошанд ва доир ба ин масъала бояд дар байни иштирокчиёни мубоҳиса ихтилофи назар набошад. Натиҷаи мубоҳиса набояд мазмуни ақидаҳои муҳолиф, балки дар шакли иттифоқи назари ба ҳақиқат наздик баён карда шавад ва аз ҷониби ҳамаи иштирокчиёни мубоҳиса ва ё аксарияти онҳо ҷонибдорӣ шавад» [114, с. 65].

Ба ин мақсад, дар мубоҳиса масъалаи мавриди баҳс нисбатан дақику равшан ҳаллу ҷавоб мегардад ва то ҳадди имкон ақидаи субъективии як шахс бар тараф карда мешавад: ақидаи нисбатан дурусти як нафар ва ё гурӯҳи одамони дар мубоҳиса иштироккунанда аз тарафи довар маъқул дониста мешавад ва ба ин хусусияти объективиро соҳиб мешавад.

Самарабахшии мубоҳиса аз бисёр ҷиҳат аз таъия кардан ба мантиқ ва бархурдор будан аз маҳорати далеловарии иштирокчиён вобастагӣ дорад. Қобилияти исбот намудани ақидаи худ шартӣ зарурии мубоҳиса ба шумор

меравад. Дар давраи ҳозира дар тамоми ҷаҳон бисёр зоҳир намудани тавачҷух ба далелнокии масъалаи мавриди мубоҳиса мушоҳида мешавад ва корҳои зиёди пажӯҳиши доир ба назария ва амалияи мубоҳиса нашр мешаванд. Омӯзиши мантиқ ва далеловарӣ аз худ кардани донишҳои муайян аз соҳаҳои равоншиносӣ, рафтори иҷтимоӣ ва назарияи маърифатро талаб мекунад. Назарияи далелнокӣ, ки оғози он ба замони Арасту рост меояд ва асоси онро қоидаҳои мантиқ ташкил медоданд, дар он замон дар балоғату суҳанварӣ ба қор бурда мешуд. Рақиби мантиқӣ ба далелнокӣ маъноӣ дар асоси иқтибос овардан натиҷагирӣ қардан ва балоғати суҳан мақсади талош барои бовар қундонани муҳотабонро дошт. Дар мусоҳиба ва баҳс доимо исбот қардан ва ё инқор қардани ин ё он ақида ва бовар қунонидани муҳолифон пеш меояд. Аз ин рӯ, барои шахси баҳсқунанда равшан фикр қардан, мантиқан дуруст тартиб додани суҳанронии худ, ҷавобҳои далелнок додан зарур аст, яъне маданияти баланди тафаккур дошта бошад. Барои ин риояи қонунҳои асосии мантиқи расмӣ муҳим доништа мешавад.

Қонуни якуми мантиқ ин ягонагӣ мебошад ва таърифаш чунин аст: ҳар як фикр дар раванди ҳамон як муҳокимаронӣ бояд ҳамон як мазмуни муайяну устувор дошта бошад. Ин маъноӣ онро дорад, ки ҳангоми муҳокима як мавзӯро ба мавзуи дигар иваз қардан мумкин нест. Қонуни ягонагӣ дар ҳар гуна муҳокима муайянии фикрро талаб мекунад. Қонуни мазкур ба муқобили номуайяни ва бемаъни будани қазоват равона гардидааст.

Қонуни дуюми мантиқ қонуни зиддиятҳо ном дорад ва талаб мекунад, ки : «Ду фикри ба ҳам зидди доир ба ҳамон як предмет ва мансуб ба ҳамон як замону ҳамон як муносибат, наметавонанд ҳамзамон дуруст бошанд». Бори нахуст ин қонунро Арасту тартиб дода буд. Вай ин қонунро қонуни асосии тафаккур ҳисоб мекард. Қонуни зиддиятҳо ҳамзамон ҳақиқат дониستاني ду фикри бо ҳам зидро танҳо бо шартҳои муайян манъ мекунад. Пеш аз ҳама, суҳан бояд дар бораи ҳамон як чиз сурат гирад ва бояд ба ҳамон як замон тааллуқ

дошта бошад. Предмет бояд аз рӯйи ҳамон як муносибат баррасӣ шавад. Қонуни мазкур ба иштирокчиёни мубоҳиса дар ташкили пайдарҳамии фикрҳо ва баёни ақидаи худ мадад мерасонад, инчунин имкон медиҳад, ки номуайяни ва зиддиятҳои мантиқӣ пешгирӣ карда шаванд.

Қонуни сеюми мантиқ, яъне қонуни инкори сеюм, ки ба мисли қонуни дуюм, аз ҷониби Арасту мураттаб гардидааст ва чунин аст: «Аз ду сухани бо ҳам зидди мансуб ба ҳамон як замон ва ҳамон як муносибат ҳатман якеаш ҳақиқат аст». Барои дуруст ба роҳ мондани мубоҳиса ва баҳс инкор кардани сеюм ҳатмист. Вайрон кардани ин қонун ба муҳолифати мантиқӣ дар суханронӣ оварда мерасонад, ки ба қабули қарори одилона монеъ мешавад.

Қонуни чоруми мантиқ – қонуни асоси басанда мебошад, ки чунин аст: «Ҳар гуна фикри дуруст бояд ба фикрҳои дигар асоснок шуда бошад, ки ҳақиқӣ будани онҳо исбот шудааст».

Фикрронии дуруст бояд на танҳо муайян, пай дар пай ва беихтилоф, балки инчунин асосноку бодалел бошад. Ин қонун аз ҷониби Лейбнис мураттаб гардидааст ва хусусияти муҳимми олами атрофи моро инъикос мекунад. Дар табиат ва ҷамъият ҳама чиз дар робита ва ҳамбастагӣ қарор дорад. Бинобар ин, ягон ҳодиса ба вучуд омада наметавонад, бидуни заминае ва инкишофи пештарае, ки ба ин мусоидат мекунад. Қонуни асоси басандаи илми мантиқ тасдику хулосабарории беасосро қабул надорад ва исботи боварибахши ҳақонияти фикрҳоро талаб мекунад.

Доништан ва ба кор бурдани қонунҳои мантиқ раванди фикркуниро ба низом медарорад, ба мантиқан дуруст баён намудани фикрҳо мусоидат мекунад ва имкон медиҳад, ки сухан таъсирбахш бошад ва ба хатогиҳои мантиқӣ роҳ дода нашавад. Қонунҳои мантиқ ба таври объективӣ амал мекунанд ва амалкарди онҳо аз ирода ва хоҳиши одамон вобастагӣ надорад. Доништану риоя кардани қонунҳои мантиқ барои баҳсу мунозира зарур мебошанд ва аҳаммияти

онҳо аз қонунҳои биологӣ сарчашма мегиранд, зеро онҳо барои ҳар чи камтар сарф кардани вақту неру барои фикрронӣ зарур мебошанд.

Чуноне ки Заретская Е. Н. қайд мекунад «Мавҷудияти мантиқ дар гуфтору навиштор аз талоши шахс ба идеалӣ, оқилона ва то ҳадди аксар мантиқӣ будани фикрҳо вобаста аст, зеро раванди идеалии тафаккури мантиқӣ ба ин сурат ба ҷониби ақлоният равона гардидааст» [114, с. 137]. Қонунҳои мантиқ аз ҷумлаи воситаҳои зеҳнӣ ба шумор мераванд ва имкон медиҳанд, ки фикрҳо ва мулоҳизаҳо бо низом сурат гиранд. Аз хуб донистани мантиқ ва ба кор бурдани қонунҳои он аз ҷониби шахс ба андозаи хеле зиёд сифати баёни маълумот вобастагӣ дорад, агар дар байни онҳо робитаи мантиқӣ вучуд дошта бошад.

Яке аз роҳҳои самарабахш баргузор намудани мубоҳиса ин мушаххас будани мавқеи иштирокчиён мебошад. Ҳангоми мушаххас набудани мавқеи иштирокчиёни мубоҳиса, баҳс кардан бо онҳо ғайриимкон аст. Мубоҳиса ҳамон вақт муфиду натиҷабарох хоҳад буд, ки агар иштирокчиёни он бо як мақсади умумӣ ворида баҳс мешаванд ва аз аввал дар байнашон барои баррасии масъалаҳои ҳалталаб ҳамдигарфаҳмӣ ва эҳтироми ақидаи якдигар, мавҷуд бошад. Албатта, мақсади умумии иштирокчиёни мубоҳиса маънои андешаи ягонаи онҳо ба масъалаҳои мавриди баҳсро надорад. Ақидаҳои иштирокчиёни мубоҳиса метавонанд мухталиф бошанд, вале мақсад барои ёфтани роҳи ҳалли дурустии масъалаи мавриди баҳс барои ҳамаи иштирокчиёни мубоҳиса бояд умумӣ бошанд.

Асоснокии фикрҳо ва суҳаншиносию маҳорати суҳанварӣ ҳамчун асоси таълими ҳар гуна фан, аз ҷумла фанни забони англисӣ ҳам, муҳим доништа мешавад. Суҳанварӣ дар таҳсилоти муосир хусусияти байнифанниро касб кардааст, яъне аз фанҳои гуногун сарчашма мегирад.

Дар ҳақиқат, суҳани дурусту таъсирбахш боиси бовар кунондани одамон ба ақидаҳои илмӣ ва ҳангоми муошират бо одамон хеле муҳим аст. Илми суҳанварӣ бо дигар илмҳо, аз ҷумла мантиқ, фалсафа, назмшиносӣ ва

забоншиносӣ робитаи зич дорад, вале дар муқоиса бо забоншиносӣ илми суҳанварӣ фақат бо нутқ саруқор дорад, на ба ҳуди забон, зеро забон ва нутқ аз ҳам фарқ мекунад. Мувоҳида ба ғайр аз бевосита такмил додани маҳорати забондонӣ, ба ташаккули маҳорати суҳанварӣ ҳам мусоидат мекунад.

Гуфтори озодонаю равшан ва мантиқан дуруст ба забони модарӣ муҳимтарин хусусияти нутқи шахси таҳсилкарда мебошад ва дониستاني забони англисӣ бошад, имкониятҳои фаъолияти суҳанварии шахсро боз ҳам бештар мекунад.

Мавриди зикр аст, ки яке аз мушкилиҳои донишҷӯён ҳангоми баромад дар маҳфили ҷамъомадҳо ба забони англисӣ ин надоштани маҳорату малака ва таҷрибаи суҳанронӣ дар байни ҷамъият бо забони модарӣ мебошад. Дар низоми анъанавии таҳсилоти мактабии кишвари мо, махсусан маҳорати нутқ қардан бо забони тоҷикиро ба дараҷаи лозима намеомӯзанд. Дар нақшаи таълимӣ фанне вучуд надорад, ки қорқарди қорабиниҳои амалӣ доир ба аз худ қардани нутқ ҳамчун шакли воқеии муошират ба донишҷӯён ёд диҳад. Бинобар ин, яке аз воситаҳои самарабахши ёд додани нутқ ин мувоҳида мебошад, ки дар дарси забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии гузаронида мешавад. Аз худ қардани малақаҳои баҳс қардан ба забони англисӣ имкон медиҳад, ки дар оянда на танҳо бо қоричиён муошират қард, балки дар назди омма ҳам бо ин забон суҳанронӣ қард ва дар семинарҳои конференсияҳои байналмилалӣ доир ба мавзӯҳои гуногун баромад қард, инчунин ақидаи ҳудро метавон бо забони англисӣ ҳимоя қард.

Ташкили раванди таълими забони қоричӣ тавассути мувоҳида ба амалисозии омӯзиши беҳтари забон равона қардидааст ва мақсадаш ташаккули тафакқури рефлексивӣ ва ташаккули таҷрибаи гуфтугӯи донишҷӯён ҳамчун ибтидои муошират ба забони қоричӣ ба шумор меравад. Қар яке мувоҳида ба ҳалли якқояи ягон қорилемаи омӯзишӣ равона мегардад. Аз қумлаи аломатҳои ҳоси методи таълими забони англисӣ тавассути мувоҳида инқоро метавон ном бурд.

1. Кори гурӯҳии донишчӯён;
2. Ҳамкорӣ ва муоширати фаъолонаи донишчӯён бо забони англисӣ дар раванди мубоҳиса;
3. Муоширати шифоҳӣ бо забони англисӣ ҳамчун шакли асосии ҳамкорӣ ва омӯзиши забон дар раванди мубоҳиса;
4. Табодули бонизом ва танзимшавандаи афкор дар ҷойи замони мувофиқ барои мубоҳиса дар асоси фаъолияти якҷояи иштирокчиёни мубоҳиса;
5. Мақсади омӯзишӣ доштани мубоҳиса:

Мубоҳисаҳо дар раванди омӯзиши забони англисӣ ба таври мақсаднок ташкил ва аз рӯйи тартиби пешаки муайянгардида гузаронида мешаванд. Онҳо дар замон ва муҳити маҳдуд сурат мегиранд. Мубоҳисаҳои омӯзишӣ метавонанд бо мақсади омӯзиши забони англисӣ аз рӯйи тартиби муайян гузаронида шаванд ва дорои унсурҳои моделсозии бозӣ ва лоиҳавӣ бошанд. Инчунин мубоҳисаҳои омӯзиширо метавон ба навъҳои мубоҳисаи байни гурӯҳҳо, мизи мудаввар ва баҳси байни ду нафар ҷудо кард.

Аслан, дар давраи ҳозира дар таҷрибаи ҷаҳонии педагогӣ навъҳои зерини мубоҳисаи омӯзишӣ бештар истифода бурда мешаванд:

Мизи мудаввар – мубоҳисае, ки дар он метавонанд ҳатто гурӯҳҳои хурди донишчӯён иштирок намоянд. Дар ин ҳолат баҳс метавонад дар байни аъзоёни гурӯҳ ва ё табодули андешаҳо бо дигар шахсони ҳузурдошта ҳам сурат гирад.

Ҷаласаи гурӯҳи коршиносон ва ё мубоҳисаи панелӣ, ки дар он дар оғоз ҳамаи иштирокчиёни гурӯҳ (чор - шаш нафар иштирокчиён таҳти роҳбарии як нафар роҳбари пешакӣ таъиншуда) масъалаи мавриди назарро дар алоҳидагӣ баррасӣ мекунанд ва сипас онҳо ақидаи худро доир ба ҳамон масъала ба иттилои ҳамаи ҳозирини мубоҳиса мерасонанд.

Маҳфил – мубоҳисае, ки ба ҳамоиши гурӯҳи коршиносон шабоҳат дорад ва дар рафти он ин гурӯҳ бо ҳозирини дигари мубоҳиса мубодилаи афкор мекунад.

Симпозиум – мувоҳидии расмие, ки дар рафти он иштирокчиён бо паёме, ки нуқтаи назари онҳоро баён мекунад, дар назди ҳозирини дигари мувоҳидии суҳанронӣ мекунанд ва баъди он ба саволҳои ҳозирин ҷавоб медиҳанд.

Мунозира – мувоҳидии расмие, ки дар асоси суҳанронии иштирокчиёни иборат аз ду гурӯҳи муҳолифи бо ҳам дар рақобат қарордошта ва инкори ақидаи якдигар ташкил карда шудааст. Намунаи ин навъи мувоҳидии мунозираҳо дар парлумон ба шумор мераванд.

Техникаи аквариум– навъи махсуси ташкили мувоҳидии мебошад, ки ҳангоми он баъди мувоҳидии афкори кӯтоҳмуддат дар гурӯҳҳо як нафарӣ намоянда аз ҳар як гурӯҳи иштирокчиён дар мувоҳидии оммавӣ иштирок менамоянд. Аъзоёни гурӯҳ метавонанд ҳангоми мувоҳидии тавассути машварат ба намояндаи худ дар шакли хаттӣ дар рафти мувоҳидии ва ё дар вақти танаффус дар шакли шифоҳӣ ёрӣ расонанд. Ин навъи мувоҳидии одатан ҳангоми кор аз рӯйи маводди омӯзишӣ, ки мазмуни он дорои зиддиятҳо, низоъ ва ихтилофҳо мебошад, ба кор бурда мешавад. Ба ин тарз ташкилу гузаронидани мувоҳидии омӯзишӣ аз он ҷиҳат ҷолиб ва ғоидабахш аст, ки дар он барои баёни ақидаи худ ва асосноккунии он шароит фароҳам оварда мешавад. Фаъолияти ҳамаи иштирокчиёни мувоҳидии омӯзишӣ аз ширкати ҳар як иштирокчӣ дар мувоҳидии ибтидоии гурӯҳӣ оғоз меёбад ва баъд аз он аҳли гурӯҳ мувоҳидии идома медиҳанд ва бо намояндагони худ дар байни ҳозирин дар робита қарор мегиранд. Методикаи мазкури ташкили мувоҳидии таълимӣ на танҳо саҳми донишҷӯён дар баррасии проблемаи мавриди баҳсро тақвият мебахшад ва малакаи ширкат дар қори гурӯҳӣ ва тасмимгирии якҷояро инкишоф медиҳад, балки имкон медиҳад, ки ин рафти ҳамкории иштирокчиён дар байни худ онҳо ҳам таҳлил карда шавад.

Ҳамлаи зеҳнӣ (brain storming). Ба қавли А. Осборн «Ин яке аз методҳои нисбатан машҳури ҷустуҷӯи роҳи ҳалли супоришҳои гуногун ва ба вучуд омадани идеяҳои нав ба шумор меравад» [345, с.213].

Тавре ки А. Осборн қайд мекунад; «Асоси ин методро фарзия дар бораи он, ки яке аз монеаҳо барои тавлиди идеяҳои нав тарс аз баҳо мебошад, ташкил медиҳад. Одамон бештар вақт аз тарси дучор шудан ба муносибати шубҳанок ва ё ҳатто душманона ба онҳо аз ҷониби роҳбарону ҳамкорон идеяҳои ғавқуллодаю аҷоибро ошкоро иброз намедоранд. Мақсади ба кор бурдани ҳамлаи зеҳнӣ истисно кардани унсури баҳодихӣ дар марҳилаҳои ибтидоии эҷоди идеяҳо ба шумор меравад» [345, с.267].

Ба қавли А. Осборн «Техникаи классикии ҳамлаи зеҳнӣ аз ду принциби асосӣ иборат аст – ба баъд мондани ҳукм доир ба идея ва дар бораи дурустии ҳар кадоме аз онҳо баъд аз баррасии ҳамаҷонибаи масъала ҳукм сураат мегирад» [345, с.269].

Ба андешаи мо дар ин ҳолат «аз миқдор сифат тавлид мешавад», яъне аз миқдори зиёди идеяҳо чудо кардани идеяҳои дуруст барои ҳалли масъала имконпазир аст. Ин равиш риоя кардани якчанд қонидаро талаб мекунад. Танқид иҷозат дода намешавад: дар марҳилаи баёни идеяҳо иброз намудани ҳар гуна танқид ба унвони муаллифони идеяҳо (ҳам аз ҷониби одамони худӣ ва ҳам аз ҳарифон) иҷозат дода намешавад. Онҳое, ки дар гурӯҳҳои интерактивӣ кор мекунанд, бояд тарсро эҳсос накунанд ва фикр накунанд, ки аз рӯи идеяҳои пешниҳодкардашон ба онҳо баҳо медиҳанд. Парвози таҳаюли озод маъқул доништа мешавад: одамон бояд кӯшиш ба харҷ диҳанд, то ҳадди аксар таҳаюли худро озод кунанд. Ба ибрази ҳар гуна идея, ҳатто аз ҳама бемаънӣ ва ё таҳаюлӣ ҳам, иҷозат дода мешавад. Идеяҳо бояд бисёр бошанд: аз ҳар як иштирокчӣ хоҳиш карда мешавад, ки ҳадди аксари миқдори имконпазирӣ идеяҳоро пешниҳод намояд. Дар марҳилаи баъдӣ аз иштирокчиён хоҳиш мешавад, ки идеяҳои аз ҷониби дигарон пешниҳодшударо инкишоф диҳанд. Чунончи, онҳо метавонанд унсурҳои ду ва ё се идеяро муттаҳид карда, дар марҳилаи хотимавӣ бо дарназардошти ақидаҳои коршиносон беҳтарин роҳи ҳалли масъаларо интихоб кунанд. Дар давраи ҳозира «ҳамлаи зеҳнӣ» яке аз методҳои ғавқуллодаю аҷоибро ошкоро иброз намедоранд. Мақсади ба кор бурдани ҳамлаи зеҳнӣ истисно кардани унсури баҳодихӣ дар марҳилаҳои ибтидоии эҷоди идеяҳо ба шумор меравад» [345, с.267].

таълим ба шумор меравад ва асоси бисёр бозиҳои коромӯзи ва таълимиро ташкил медиҳад.

Марҳилаҳои мубоҳиса:

1. Омодагӣ ба мубоҳиса. Муайян кардани мавзуи мубоҳиса, ки иштирокчиён онро баррасӣ мекунанд; интихоби барандаи мубоҳиса, тақсими нақшо дар дар байни иштирокчиёни мубоҳиса (котиб, комиссияи ҳисоб, коршиносон ва ғайра).

Интихоби мавзӯ барои баррасӣ дар мубоҳиса яке аз масъалаҳои нисбатан душворе мебошад, ки дар назди гурӯҳи донишҷӯёне ҳангоми омодагӣ ба мубоҳиса қарор мегирад. Дар асл ҳар гуна мавзӯ метавонад мавриди баҳс қарор гирад. Гарчанд ки дастурҳои тайёр дар ин маврид вучуд надоранд, аммо бояд ҳангоми интихоби мавзӯ барои баррасӣ дар мубоҳиса меъёрҳои зерин ба инобат гирифта шаванд: 1) беҳтар хоҳад буд, ки агар мавзӯ барои баррасӣ дар мубоҳиса бо масъалаҳои мубрами ҷаҳони муосир, ба мисли экология, ҷимояи сулҳ, муносибатҳои байни миллатҳо, демография, таҳсилот, иқтисодиёт ва ғайраҳо робита дошта бошад; 2) мавзуи мавриди баррасӣ метавонад бо шавқмандии илмии донишҷӯён ва ба қорҳои курсию дипломии онҳо алоқаманд бошад; 3) мавзӯ бояд аз доираи салоҳияти иштирокчиёни мубоҳиса берун набошад. Мавзуи дуруст интихобшуда бояд бевосита ба манфиатҳои иштирокчиёни мубоҳиса дахл дошта бошад, то мубодилаи афкори ҷаҳол сурат гирад. Барои интихоби мавзӯ барои баррасӣ дар гурӯҳ метавон методи “ҳамлаи зехнӣ” – ро ба қор бурд. Дар марҳилаи аввал мавзӯҳои гуногуни барои мубоҳиса пешниҳод карда мешаванд. Дар ин маврид ҳар кас ҳақ дорад ҳар гуна идеяи мансуб ба номи мавзӯ ва ба миён гузоштани проблемаи баррасишавандаро пешниҳод намояд. Ба пешниҳоди идеяҳои бебокӯнаю ҷавкуллода иҷозат дода мешавад. Муҳимаш он аст, ки ҳеҷ кас ҳақ надорад сухани рафиқонашро зери танқид гирад ва ҳатто онро баррасӣ кунад. Идеяҳо бояд бештар бошанд, чӣ қадаре ки имконпазир бошад ҳамон қадар пешниҳод

шаванд, яъне дар мавриди пешниҳоди идеяҳо бартарият ба миқдор дода мешавад, на ба сифат. Ҳамаи идеяҳои пешниҳодшударо баранда сабт менамояд. Вақте ки номгӯи пешниҳодҳо ба андозаи кофӣ зиёд мешавад, таҳлили интиқодии мавзӯҳо оғоз меёбад ва беҳтарине аз онҳо интихоб мешавад. Масъалаи интихоби мавзӯ одатан бо овоздихӣ ҳаллу фасл мешавад.

2. Раванди ҳуди мубоҳиса. Баромади иштирокчиён, баҳс. Баррасии лоиҳаи қарор, қабули ҳуҷҷати ҷамъбасти.

3. Натиҷагирӣ кардан. Баррасӣ ва арзёбии натиҷаҳои мубоҳисаи гузарондашуда. Баъд аз гузаронидани мубоҳисаи омӯзишӣ эродҳо доир ба ташкилу гузаронидани он баррасӣ мешавад, нақши баранда дар мубоҳиса арзёбӣ мешавад, саҳми ҳар як иштирокчии мубоҳиса дар рафти мубоҳиса муайян карда мешавад ва барои гузаронидани мубоҳисаҳои минбаъдаи омӯзишӣ чорабиниҳо тартиб дода мешавад.

Ҳангоми натиҷагирӣ кардан аз ташкилу гузаронидани мубоҳисаи омӯзишӣ ҳам ба ҷиҳати ташкили мубоҳиса ва ҳам ба мазмун, яъне суҳанрониҳо дар он бояд таваҷҷуҳи хосса зоҳир гардад:

1. Сохтори мубоҳиса: мавҷудияти ихтилофоти ҳақиқӣ доир ба масъалаи мавриди баҳс, мавҷудияти роҳбарони гурӯҳҳое, ки дар мубоҳиса ҳуқуқ доранд арзёбии нақши барранда дар танзими мубоҳиса, риояи марҳилаҳои зарурии мубоҳиса, натиҷаи мубоҳиса яъне иштирокчиён ба як қарор омаданд, ё не, қарори онҳо то чи андоза равшан ва дуруст аст.

2. Суҳанрониҳо дар мубоҳиса. Дар мавриди арзёбии ин ҷиҳати мубоҳиса ба нуқоти зерин бояд диққат дод: оё мавзӯи мавриди баҳс барои донишҷӯён – иштирокчиёни мубоҳиса ҷолиб буд ва салоҳияти донишҷӯён барои баррасии он мувофиқ буд ё не? ҷолиб буд? Дар мубоҳиса кадом далелҳо бартарият доштанд? Дар рафти баррасии мавзӯ ба ҳақиқатҳои афкори ҷомеа, суннатҳо, одобу расм, таҷрибаи шахсӣ таъя карда шуданд ё не ва мисолҳо аз ҳаёт дар мубоҳиса аз ҷониби иштирокчиён оварда шуданд ё не? Оё далелҳои ҳуҷҷатӣ, иқтибосҳо аз

суханони шахсиятҳои бузург, аз нашрияҳои маъруф ва далелҳои моддӣ дар мубоҳиса истифода шудаанд? Оё амалҳои мантиқӣ ба мисли таърифи дуруст, умумикунонӣ, муқоиса, исботи фарзияҳои иҷро ва амсоли инҳо дар мубоҳиса ба кор бурда шуданд?

Дар муассисаҳои таҳсилоти олий дар омӯзиши забони англисӣ ҳар гуна мубоҳисаро ташкил кардан мумкин аст. Сабаби ба кор бурдани методи мубоҳисаи омӯзишӣ дар таълими забони англисӣ аз он иборат аст, ки методи мазкур имкон медиҳад, ки таваҷҷуҳи донишҷӯён на ба забон, балки ба проблемаи мавриди омӯзиш ва, диққати онҳо на ба ҷанбаи забонии маводди омӯзиш, балки ба мазмуни он равона карда шавад. Албатта, дар ин маврид донишҷӯён дар таҳқиқ ва андешаронӣ доир ба проблемаи забони англисиро ба кор мебаранд ва ин кор аз донишҷӯён мавҷудияти донишҳою малакаҳои муайяни истифодаи забони англисиро ҳам талаб мекунад. аз ин рӯ, ба мақсад мувофиқ мувофиқ хоҳад буд, ки агар машғулиятҳои омӯзишӣ аз забони англисӣ қадам ба қадам вобаста ба сатҳи дониши донишҷӯён аз фанни мазкур ташкил карда шаванд. Дар ибтидо бояд қобилиятҳои асосии муҳокимаронӣ ва далеловарии донишҷӯён ташаккул дода шаванд. Барои ин супоришҳои махсус таҳияшудае заруранд, ки ба аз худ кардани қобилиятҳои гуногуни баҳс кардан бо забони англисӣ равона шудаанд, яъне қобилияти дар шакли мухтасар ва далелнок ташаккул додани идеяи худ доир ба проблемаи мавриди баҳс; қобилияти гӯш кардани шарикон; қобилияти мубоҳисаро ҳимоят кардан ва боз доштани баҳс мувофиқи талаботи суҳбат; қобилияти асоснок кардани ақидаи худ; қобилияти ба мувофиқа омадан ва яқоя тартиб додани қарори қабулшуда. Баъдан дар асоси ин мавқеи фаъоли донишҷӯёнро дар амалисозии нақшаҳои иҷтимоӣ тавассути бозҳои омӯзишии нақшофарӣ инкишоф дода, дар ниҳоят ба воситаи лоиҳа ба донишҷӯён метавон дараҷи балантарини мустақилият барои омода намудани худ ба фаъолияти ояндаи касбӣ фароҳам овард.

Ҳангоми истифодаи методи мубоҳисаи омӯзишӣ дар раванди таълими харгуна фанни таълимӣ дар муассисаи таҳсилоти олии касбӣ, аз ҷумла ҳангоми омӯзиши забони англисӣ ҳам, ба эътибор гирифтани хусусиятҳои ин методи таълимӣ зарур аст. Мубоҳиса дар дарсҳои забони англисӣ ҳамчун як ҷузъи фанни таълимӣ, аз навъҳои дигари баҳсхое, ки дар ҳаёти воқеӣ, масалан, дар сиёсат, илм ва зиндагии иҷтимоӣ сурат мегиранд, пеш аз ҳама, бо мақсади худ фарқ мекунад. Дар мубоҳисае, ки дар доираи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ сурат мегирад, ошкор кардани роҳи ҳалли проблемаи мавриди омӯзиш онқадар муҳим нест, балки касб кардани малақаҳои муайян, ҳосил кардани таҷриба, ба қор бурдану такмил додани донишҳою малақаҳои мавҷуда дар рафти мубоҳиса муҳим арзёбӣ мешаванд, яъне мубоҳисаи омӯзишӣ дар дарси забони англисӣ вазифаи омӯзишӣ дорад. Вазифаи дуоми мубоҳисаи омӯзишӣ ин инкишофдиҳӣ мебошад, ки он аз ҳавасманд кардани донишҷӯён ба омӯзиши мустақилона, эҷодкорӣ ва ба рушди қобилиятҳои худ, ташаккули қобилияти мустақилона фикр кардану ақидаи худро асоснок ва исбот кардани донишҷӯён иборат аст. Инчунин ин вазифаи мубоҳиса ба тарбия кардани маданияти гуфтор, фарҳангу маҳорати баҳс кардан дар донишҷӯён мусоидат мекунад. Вазифаи сеюми мубоҳисаи омӯзишӣ ин тарбият мебошад, ки аз ташаккул додани салоҳияти саҳмгирии донишҷӯён дар ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ иборат мебошад. Ташкили гурӯҳҳои қорӣ дар раванди таълими проблемавӣ боиси мустаҳкам гардидани муносибатҳои байни донишҷӯён мегардад: иҷрои супоришҳои проблемавӣ, чун қоида, дар гурӯҳҳои хурд ва миёнаи донишҷӯён сурат мегирад. Дар рафти мубоҳиса онҳо бо ҳамдигар ҳамкорӣ карданро меомӯзанд, роҳи муштараки ҳалли масъаларо пайдо мекунанд, доир ба ягон масъала ба мувофиқа меоянд, стратегия ва тарзи ҳалли ягон проблемаи умумиро таҳия мекунанд ва сипас доир ба он тасмим мегиранд ва бо ҳам созиш мекунанд. Маҳорати гӯш кардани ҳарифи худ, эҳтиром кардани ақидаи дигарон дар мубоҳиса хело муҳим ба шумор меравад, зеро ҳангоми гуш

кардани далелҳои пешниҳодшудаи тарафи муқобил, таҳлили дурусти ихтилофи назаре, ки бо ӯ мавҷуд аст ва кафолати муваффақона баҳс кардан ва унсури муҳимми фарҳанги мубоҳиса ба шумор меравад. Тасодуф нест, ки назарияпардозони ҳунари баҳс онро пояи маҳорати баҳс кардан ном мебаранд. Бе қобилияти гӯш кардан ягон ҳел қобилият ба дониш, тезбинии зеҳн ва суръати воқуниш кӯмак нахоҳад кард. Ин танҳо ҳамон қобилиятест, ки бештари вақт дар зиндагӣ мо аз он бархурдор нестем, ки дар натиҷа бисёр низоъҳо байни одамон, гурӯҳи одамон ва ҳатто дар байни халқҳо ба вучуд меоянд. Аз ин ҷиҳат аҳаммияти тарбиявии мусоҳибаро арзёбӣ кардан душвор аст.

Боз як вижагии дигари дарси мубоҳисавӣ ин шартӣ будани ҳолати омӯзишӣ мебошад, ки умуман, ҳоси таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла ҳоси омӯзиши забони англисӣ берун аз муҳити таълими ин забон мебошад. Ҳадафҳои таълимӣ шароитҳои муайянеро талаб мекунанд, ки дар онҳо баррасии маводди баҳс сурат мегирад ва он шароитҳои омӯзишӣ сунъӣ мебошад, зеро ягон метод ва воситаи техникӣ омӯзишӣ барои ба муҳити касбии забонӣ баробар шуда наметавонад. Пурра муҳити табиӣ забониро ба вучуд овардан имконнопазир аст, вале зарур аст, ки он мувофиқи имконият бо муҳити табиӣ забон наздик карда шавад. Ҳангоми омӯзиши забони англисӣ мо маҷбур мешавем, ки танҳо аз мақсадҳои шартӣ нутқ ва ҳолатҳо, ки бо ёрии онҳо ангежа ба гуфтор ба забони англисӣ пайдо мешавад, истифода барем.

Аз нуқтаи назари Галскова Н. Д. «Раванди аз худ кардани забони англисӣ метавонад самарабахш бошад, агар он хусусиятҳои раванди табиӣ аз худ кардани забонро касб кунад ва ба ҳадди аксар аз рӯйи параметрҳои асосии худ ба шароити азхудкунии ҳидоятшавандаи забон дар муҳити забонии табиӣ наздик шавад» [68, с. 12].

Таълими забони хориҷӣ дар муассисаҳои таълимӣ аз ҷумла дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ танҳо аз рӯйи китобҳои дарсӣ ва воситаҳои техникӣ, дастурҳои таълимӣ ва маводди дигари омӯзишӣ имконпазир аст.

Маводди омӯзишӣ бо дарназардошти мушкилии омӯзиш ва муҳим будани он барои муошират интихоб карда мешавад. Аз ин рӯ, дар раванди таълими забони англисӣ ҳангоми ба кор бурдани методи мубоҳисаи омӯзишӣ марҳилаи тайёр намудани он аҳаммияти махсус дорад. Аҳаммияти марҳилаи дуюм, яъне гузаронидани ҳуди мубоҳиса на камтар аз марҳилаи тайёр кардани он аст. Аз ин рӯ барои ташкил кардани мубоҳиса вақти бештарро чудо кардан лозим аст, зеро дар рафти ташкили он корҳои зерин бояд анҷом дода шаванд: мувофиқи донишу қобилият тақсим кардани вазифаҳо байни иштирокчиёни мубоҳиса, муайян кардани тартиби суҳанрониҳо дар мубоҳиса, ки бешубҳа ба забони англисӣ сурат мегирад, анҷоми корҳои марбут ба истифодаи забони англисӣ дар мубоҳиса, аз ҷумла қаблан таҳия намудани маводди омӯзишӣ; ба забони англисӣ вожаҳою истилоҳоти зарурӣ ва корбурди онҳо дар нутқ бо забони англисӣ тамрин карда шаванд, қоидаҳои грамматикӣ пешакӣ омӯхта ва азёд карда шаванд.

Тавре ки Е. И. Пассов қайд мекунад: «Ин маънои онро надорад, ки тамоми масъулият барои ташкили мубоҳиса ба омӯзгор вогузор карда шаванд ва донишҷӯён аз интихоби озодонаи мавзӯи баҳс ва эҷодкорӣ маҳрум карда шаванд. Омӯзгор метавонад, танҳо роҳнамоӣ кунад, самти мубоҳисаро муайян кунад, саволҳои мавриди баҳсро интихоб кунад, ҳолатҳои ҷолиби проблемавиро пешниҳод намояд ва корҳои боқимонда доир ба ҷустуҷӯ, интихоб ва таҳлили маълумот ба зимаи донишҷӯён вогузор карда мешаванд..»

Вазифаи омӯзгор дар мубоҳиса аз ташкили ҷунин ҳолати инкишофдиҳие иборат аст, ки барои донишҷӯён озодӣ ва ҳамзамон масъулият дар интихоби мавзӯ ва қабули қарорҳо баъди баррасии масъала, мустақилияти фаъолиятро таъмин намояд» [243. -185с] .

Яке аз принципҳои асосии концепсияи таълими шахсиятгаро ба назар гирифтани шахсият мебошад. Мавриди зикр аст, ки ин принцип дар ташкил ва гузаронидани мубоҳиса масъулияти омӯзгорро дучанд мегардонад. Омӯзгор

бояд дорои дониши баланди тахассусӣ бошад, то ин ки фаъолияти донишҷӯёнро дар рафти мубоҳисаи омӯзишӣ танзим намояд. Қобили зикр аст, ки танҳо дониши тахассусӣ наметавонад муваффақона ташкилу баргузор намудани мубоҳисаро таъмин кунад, зеро мақсади асосии таълими забони англисӣ тавассути мубоҳисаҳои омӯзишӣ ин беҳтару осонтар ба роҳ мондани омӯзиши забони англисӣ, зиёд намудани шавқу рағбати донишҷӯён ба омӯзиши он ва ба ин восита беҳтар намудани дониши онҳо аз он забон ва рушди маҳорати қорбурди он дар амал, пеш аз ҳама, дар муошират бо он мебошад. Дар мубоҳиса омӯзгор бояд ба ҷанбаи забондонии шогирдонаш диққати махсус диҳад ва мубоҳисаи онҳоро бо забони тоҷикӣ ва англисӣ муқоиса кунад, ки ин яке аз шартҳои муҳимми мубоҳисаи омӯзишӣ ба шумор меравад. Мубоҳисаи омӯзишӣ бо забони англисӣ аз хатогиҳо ори нест ва воқуниширо ба вуҷуд намеорад, зеро забони мубоҳиса забони модарии иштирокчиёни он намебошад. Хатогиҳое ки дар мубоҳиса рух медиҳад ин хатогиҳои маъмулӣ мебошад, аммо ин хатогиҳо дар раванди мубоҳиса аз ҷониби омӯзгор ислоҳ карда намешавад ӯ танҳо мушоҳида ва аз рӯйи имконият роҳнамоӣ мекунад, зеро он ба рафти мубоҳиса ҳалал ворид месозад ва омили хотирпарешонӣ коҳиш ёфтани суръати он мегардад. Баъзе аз иштирокчиёни мубоҳиса аз тарси ба хатогиҳо роҳ додан хомуширо интихоб мекунанд. нишон надодани воқуниш ба хатогиҳое, ки боиси нодуруст фаҳмидани маънои сухан мегардад қобили қабул нест. Ба омӯзгоре, ки ба ҳайси баранда ва ё иштирокчии мубоҳиса ширкат меварзад, метавон амалҳои зеринро пешниҳод кард. 1) дар рафти мубоҳиса хатоҳоро сабт карда, таҳлил ва ислоҳи онҳоро ба марҳилаи хотимаӣ гузорад, ки дар он натиҷаҳо ҷамъбаस्त карда мешаванд ва ба сифати меъёри ҷудоғонаи арзёбии мубоҳиса аз лиҳози грамматикӣ ва луғавӣ дуруст будани баромадҳо таъин карда мешавад; 2) даррав ислоҳ кардани баъзе хатоҳо дар раванди баҳс дар шакли саволҳои равшанкунанда ва ё аз лиҳози грамматикӣ дуруст такрор кардани сухани аз ҷониби иштирокчиёни мубоҳиса гуфташуда. Боз як лаҳзаи дар мубоҳиса барои

донишчӯён душвор ин зарурати тамоми вақт дар чаҳочӯбаи забони англисӣ қарор доштан, бидуни гузаштан ба забони модарӣ мебошад, зеро дар гармии баҳсу мунозира, аз як тараф, худро идора кардан душвор аст ва, аз тарафи дигар, меҳомед, ки ҳар чӣ бештар бигӯед, назар ба он ки воситаҳои забони маълум ба ин имконият меаҳанд. Бо вучуди ин, вазифаи танҳо ба забони англисӣ суҳбат кардан бояд бо иштирокчиён то оғози мувоҳиса супорида шавад ва мувофиқи имконият дар раванди мувоҳиса иҷро шавад. Барои он ки масъулияти бештар ба иштирокчиёни мувоҳиса дода шавад, лозим аст, ки як қисмати нақшҳои иловагиро ба иштирокчиёни мувоҳиса вогузор кард. Ин вазифаро метавонад ягон донишчӯӣ ба таври ихтиёрӣ анҷом диҳад, ки ба дониши худ боварӣ надорад ва метарсад, ки дар ҳузури донишчӯёни донотар аз худ сухан гӯяд. Албатта, ин нақшҳо (нозир, баранда, котиб ва ғайра) бояд дар байни иштирокчиён тақсим карда шаванд ва бо дарназардошти имконият ва хоҳиши донишчӯён ба навбат иваз карда шаванд, то ки ҳама худро ба раванди умумӣ ҷалбшуда эҳсос намоянд ва тавонанд аз саҳмгузориҳои худ дар мувоҳиса ифтихор кунанд.

Дар ҷамъбасти мулоҳизаҳои дар боло овардашуда меҳомед баъзе бартариятҳои мувоҳисаи таълимӣ ба забони англисиро дар қиёс бо мувоҳиса ба забони модарӣ аз ҷиҳати рушди салоҳияти муошират кардан зикр намоем, ки аз инҳо иборатанд: худро омӯзиши забони англисӣ дар донишчӯён интизомро тарбия мекунад, ба рушди тафаккури мантиқии онҳо мусоидат мекунад ва худназораткуниро тақвият мебахшад. Бахусус, хусусияти худназораткунии донишчӯён хеле муҳим аст, зеро нисбат ба муошират ба забони модарӣ, вақте ки донишчӯён нисбатан озодона ва муфассалтар суханронӣ мекунанд ва ба эҳсосот дода мешаванд, метавонанд аз мавзуи мавриди мувоҳиса хориҷ шаванд, муошират ба забони англисӣ бошад дар чаҳорчӯбаи раванди омӯзиш аз донишчӯён хештандорӣ, тавачҷуҳи амиқ ва зарурати тартиб додани ҷумлаҳо мутобиқи қоидаҳои синтаксиси забони англисиро талаб менамояд. Нокифоя

будани захираи луғавии донишчӯён ҳам, ҳарчанд ки бовар кардан душвор аст, вале нақши мусбатро мебозад, зеро барои гӯянда кӯшиши зиёдатӣ барои чустуҷӯи муродиф ва ё ягон ибораи равшан барои ифодаи фикр лозим намеояд. Дар ин маврид донишчӯӣ дар ихтиёри худ маҷмуи муайяни воситаҳои забоние дорад, ки дар лаҳзаи зарурӣ метавонад онро такмил диҳад, яъне дар рафти мубоҳиса маънои бисёр калимаҳои барояш ношиносро дарк мекунад. Иштирокчиёни мубоҳиса ба забони англисӣ баъзан метавонанд ҳамдигарро назар ба муошират ба забони модарӣ хубтар фаҳманд, зеро таваҷҷуҳи онҳо ба муошират ҷалб шудааст ва чун қоида ба сухани ҳарифони худ бодикқат гӯш медиҳанд, то ки ба суханони онҳо ба таври лозима воқуниш нишон диҳанд. Дар мубоҳиса ба забони модарӣ, агар чунин мақсад набошад, ҳарифон суханони ҳамдигарро хуб ва бодикқат гӯш намекунанд ва ҳамдигарро намешунаванд ва ба ин маънӣ забони ҳариф ба забони англисӣ баробар мешавад, яъне ба мисли забони англисӣ бегона ва нофаҳмо мегардад. Барои инсоне, ки ба забони англисӣ ҳарф мезанад, бояд он забонро аз худ кунад. Барои он ки ҳамсуҳбат – ҳамватани худро фаҳмад: бояд ба таври оддӣ гӯш карданро ёд гирифт ва кӯшиш кард, ки моҳияти гуфтаи ҷониби дигарро дарк намояд. Ба ин маъно мубоҳиса ба ҳар гуна забон воситаи универсалии омӯзиши муоширати байни одамон маҳсуб мешавад. Сухани машҳури «Ҳақиқат дар баҳс тавлид мешавад» ба ибораи дигар метавон чунин ифода кард: «Шахсият дар мубоҳиса ташаккул меёбад». Ин, албатта, то дараҷае муболиға аст, вале бо вучуди ин дар ин ҷо ба назар гирифтани муҳим аст, ки мақсади мубоҳиса ҳамчун унсури раванди таълимӣ ёфтани ҳақиқат ва ё ҳал кардани ягон проблема нест ва ин баҳс ба хоҳири баҳс ҳам нест. Дар ин ҳолат на танҳо мақсади бадастомада, балки роҳ ба сӯйи ин мақсад арзиш дорад. Тавре ки бештар вақт дар баҳс воқеъ мегардад, муҳим на ғалаба, балки иштирок дар он аст.

Ҳамин тавр, методи мубоҳиса дар таълими забони англисӣ на танҳо имконияти дар донишчӯён тарбия кардани фарҳанги гуфторро фароҳам меорад,

балки онҳоро ба мустақилона ҷустуҷӯ кардани роҳи ҳалли проблемаи мавриди баррасӣ ташвиқ мекунад, ки он дар навбати худ ҳамчун ангега ва неруи пешбарандаи фаъолияти омӯзишӣ ба шумор меравад. Ба кор бурдани методи мубоҳиса дар омӯзиши забони англисӣ ба рушди тафаккури эҷодии донишҷӯён мусоидат мекунад, барои истифодаи таҷрибаи шахсӣ ва донишҳои қаблан аз худ карда, такмил додани донишҳои мавҷуда ва касб кардани донишҳои нав шароитро фароҳам меорад. Ҳангоми баррасӣ ва пайдо намудани роҳи ҳалли проблемаи гузошташуда, дар дар доираи тартиби муқаррароти мубоҳисаи гурӯҳии аз ҷониби омӯзгор назоратшаванда донишҷӯён қобилияти амал кардан ба манфиати гурӯҳ, муносибати бодикқатона ба ҳамсухбат, тавачҷух ба нуқтаи назари дигарон, эҳтиром кардани ақидаи дигарон ва амсоли инҳоро, ки ба ташаккули коллектив мусоидат мекунанд, касб мекунанд. Тавъам ба кор бурдани методи мубоҳиса бо методҳои дигари таълимию таҳқиқотӣ ва проблемагузорӣ дар таълими забони англисӣ имкон медиҳад, ки мутахассиси оянда дорои тафаккури мантиқӣ, донандаи роҳҳои ҳалли проблемаҳои гуногун, ки имконият доранд донишҳои тез тез ивазнашавандаро аз худ кунанд ва бо ҳамкасбони худ дар дохил ва хориҷи кишвар бо забони англисӣ гуфтугӯ намоянд, омода карда шавад. Ба ин васила мутахассисони оянда роҳҳои таҳқиқоти илмӣ ва тарзҳои қабули қарорҳоро ёд мегиранд ва метавонанд инҳоро на танҳо дар фаъолияти касбии худ, балки дар зиндагии рӯзмарраи худ ва дар раванди муошират бо омӯзгорони мансуб ба забону фарҳангҳои дигар ҳам ба кор баранд.

Аз ин рӯ, сарфи назар аз хараҷоти зиёди моддӣ барои омӯзиши ҳамагонии забони англисӣ дар муассисаҳои таълимӣ, инчунин, саъю кӯшиши омӯзгорон ва дигар кормандони муассисаҳои таҳсилоти миёна, таҳсилоти миёнаи касбӣ ва олии касбӣ, хатмкунандагони бештари мактаби миёна ва дигар муассисаҳои таълимӣ амалан наметавонанд бо забони англисӣ бо намояндагони фарҳангҳои дигар муошират намоянд. Ин ба сифати омӯзиши забони англисӣ дар

факултетҳои ғайрифилологӣ ҳам дахл дорад, ки дар онҳо то ҳоло барои доктарагон имтиҳони дохилшавӣ аз забони англисӣ ҷорӣ нашудааст.

Хотиррасон бояд кард, ки айни замон ҳам меъёри ягона оиди интихоби методҳо барои таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ вучуд надорад. Аз ҷумлаи камбудихое, ки дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ба хусус дар факултетҳои ғайрифилологӣ ҷой доранд, метавон миқдори ками соатҳое, ки барои омӯзиши забони англисӣ ҷудо шудааст ва хеле паст будани ҳавасмандии донишҷӯён ба омӯзиши ин забонро ном бурд. Аз ин ҷумла баъзе муассисаҳои таҳсилоти олии иқтисодӣ ва ҳуқуқ истисно мешаванд, зеро дар онҳо донишҷӯён яке аз забонҳои хориҷӣ шартӣ муҳимми омодагии умумии касбӣ ба шумор меравад.

Мушкили дигаре, ки дар таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ҷой дорад, аз он иборат аст, ки ҳалли чунин масъалаҳо дар шароити барои маорифи Тоҷикистон нисбатан нави низоми чандзинагии омодагии мутахассисон пеш меояд, зеро низоми мазкур дар раванди омӯзиши забони англисӣ баробари бартариятҳо камбудихо ҳам дорад.

Аз ин рӯ, омӯхтан ва ба кор бурдани маводди забонӣ барои омӯзиши муоширати касбгаро бо забони англисӣ ба донишҷӯён ҳам дар нутқи хаттӣ ва ҳам дар нутқи шифоҳӣ хусусияти беназмӣ ва порча – порчагӣ дорад, ки аз ҷумлаи камбудихои дар боло зикршуда маҳсуб мешавад.

Чуноне, ки Шамсова Б. Қ. қайд мекунад «бо дарназардошти миқдори ками соатҳои ҷудошуда барои фанни забони хориҷӣ, барои ноил шудан ба ҳадафҳои гузошташуда ва ҳалли масъалаҳои дахлдор ба омӯзиши фанни мазкур, раванди таълим дар донишкадаю донишгоҳҳои ғайризабонӣ бояд тавре ба роҳ монда шавад, ки он ба қадри имкон муассир ва оптималӣ бошад. Аз ин рӯ, муайян кардани мантиқи гузаронидани ҳар як дарси амалӣ бо назардошти марҳилаҳои он хеле муҳим аст; бояд муайян намуд, ки барои ташаккули малакаю маҳорати

гуногуни фаъолияти нутқӣ ба донишҷӯён кадом супоришу вазифаҳо ва машқҳо пешниҳод карда шаванд; инчунин оиди дастурҳое, ки вобаста ба ин ё он машқу супоришҳо пешниҳод мешаванд, фикр кардан муҳим аст. Ҳар як супориши пешниҳодшаванда бояд хусусияти коммуникатсионӣ дошта, барои муошират равона карда шаванд. Маълумотҳоро барои тарҳрезии технологияҳои касбӣ бо назардошти мақсаду вазифа, мундариҷаи таълим, стандартҳои таълимӣ ва касбӣ мебояд ба инобат гирифт. Потенсиали мусбӣ ва неруи эҷодии шахс, ки танҳо дар шароити мусоиди омӯзиш рушд хоҳад кард, бояд аз ҷониби омӯзгор пурра ба назар гирифта шаванд» [320, с. 322].

Таҳлил ва баррасии андешаҳои пешниҳодшуда ба назари мо зарурати таҷдиди назар намудани роҳу воситаҳо ва методи таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии омӯзгориро дар заминаи интиҳоби равишҳои нисбатан муосуру самарабахши таълим талаб мекунад, ки бо ёрии онҳо метавон равандҳои мусбатро дар таълими забони мазкур пешгӯӣ кард ва дар маҷмӯъ натиҷаҳои хубро дар таълими забони англисӣ ба даст овард.

Бояд қайд кард, ки доир ба бартарияти ин ё он методи таълим дар байни педагогҳо ақидаи ягона вучуд надорад. Вале қобили зикр аст, ки дар давраи ҳозира бештари педагогҳо таҷдиди назар кардани имкониятҳои омӯзиши проблемавӣ ва омӯзиш тавассути лоиҳаро ҳам дар мактаб ва ҳам дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, аз ҷумла дар ихтисосҳои омӯзгории ғайрифилологӣ пешниҳод мекунанд, зеро методҳои мазкур ба ташаккули навҳои гуногуни салоҳият дар мутахассисони оянда, аз ҷумла салоҳияти забондонии омӯзгори фанҳои ғайрифилологӣ мусоидат мекунанд.

Баррасии омӯзиш бо усули проблемагузорӣ дар дарс дар солҳои 70-ум 80-уми асри гузашта анҷом дода шуда буданд, нисбатан бештар корҳои таҳқиқотие, ки ба назар мерасад, зеро дар он давра методистон ва равоншиносони барҷаста паст шудани самараи шаклҳои анъанавии таълимро мушоҳида карданд. Дар ин давра ақидаҳои мухталиф доир ба ташкили раванди

омӯзиш ба вучуд омаданд ва масъалаи муҳим он буд, ки чӣ тавр бояд таълимро ба роҳ монд, то ки натиҷаҳои беҳтарин ба даст биёянд, яъне сатҳи дониши ҳам хонандагон ва ҳам донишҷӯён боло равад. Маҳз дар он давра ба усулҳои омӯзиши проблемавӣ ва лоихавие, ки ба рушди тафаккури қобилиятҳои мактаббачагону донишҷӯён ва ҳавасмандии онҳо ба омӯзиши забони англисӣ мусоидат мекунанд, таваччуҳи хоса зоҳир гардид.

Вале бо сабаби мушкилоти гуногун, ки дар соҳаи таҳсилоти он давра ҷой доштанд, аз ҷумла нокифоя коркард шудани методикаи таълим ва душвориҳои тайёр намудани маводди таълимӣ дар шакли супоришҳои проблемавии омӯзишӣ ҷорӣ намудани усулҳои омӯзиши проблемавӣ дар ҳамаи намудҳои муассисаҳои таълимӣ имконнопазир буд, бинобар ин, ин кор ба таъхир монда шуд. Масъалаи дар амал ҷорӣ намудани ин усули таълим дар сатҳи гузориши масъала, бахусус дар соҳаи омӯзиши забони англисӣ, боқӣ монд.

Дар давраи ҳозира дар шароити зиёд шудани талабот ба омӯзиши забони англисӣ ҳамчун воситаи муоширати байнифарҳангӣ як силсила корҳои илмӣ методӣ ва педагогӣ ба вучуд омада истодаанд, ки омӯзиши проблемавиरो муҳаққиқон бори дигар мавриди омӯзиш ва баррасӣ қарор дода, истифодаи онро дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олий ҳам ба манфиати кор медонанд.

Муҳаққиқон Е. В. Ковалевская, И. А. Зимняя, И. И. Меркулова, Т. П. Савитская С. П., Микитченко монандӣ ва фарқияте, ки дар дарки моҳияти омӯзиши проблемавӣ ҷой доранд, бо сегонаи раванди таълим, яъне мазмуни маводди омӯзишӣ ва муносибати объекту субъект алоқаманд медонанд.

Чунон ки маълум аст, таълим бо усули анъанавӣ ва ё усули «фаҳмондадиҳӣ ва истифодаи айёният» омӯзгор ба донишҷӯён маводди омӯзиши тайёрро доир ба забон ва кишваршиносӣ бо роҳи шарҳ додан мефаҳмонад ва маълумоти навро бо иҷрои машқҳо мустаҳкам менамояд. Ба ин тариқ донишҷӯӣ, ки объекти таъсиррасонии педагогӣ мебошад, маълумоти навро аз худ мекунад ва

хатто бештар вақт онро бидуни мулоҳиза аз ёд мекунад ва дар хотирааш нигоҳ медорад. Барои ҳифз кардани маълумоти нав донишҷӯӣ навъҳои гуногуни хотираро ба кор мебарад.

Дар омӯзиши проблемавӣ бошад, фикрронии донишҷӯӣ муҳим доништа мешавад ва ҳангоми ташкили фаъолияти фикрию гуфтори донишҷӯён дар раванди таълим омӯзгор маълумоти навро дар шакли тайёр баён намекунад, балки ба онҳо супориш медиҳад, то онҳо мустақилона бо роҳнамоии устод онро иҷро кунанд ва худашон донишҳои навро касб кунанд. Омӯзгор донишҷӯёнро ба ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли ягон масъала ҳавасманд мекунад ва дар раванди чунин фаъолият донишҷӯён донишҳои навро аз худ мекунад ва қобилияти худро доир ба истифодаи онҳо дар амал такмил медиҳанд.

Аз ҷумлаи вижагиҳои муҳимми омӯзиши проблемавии забони англисӣ метавон инҳоро ном бурд:

- ангеизиши ботинӣ ва зиёд шудани шавқи донишҷӯён ба гуфтугӯ ба забони англисӣ;

- супориши вазифа аз ҷониби омӯзгор ва баъдан муайян кардани проблемаи мавриди ҳал;

- пайдо намудани роҳҳо ва усулҳои ҳалли проблемаи мавриди омӯзиш, ки метавонанд дар шаклҳои зерин сурат гиранд: таҳти роҳбарӣ ва назорати бевоситаи омӯзгор ёфтани ҳалли проблема; бевосита аз ҷониби худи донишҷӯён пешниҳод шудани вазифа ва ё проблемаи мавриди ҳал.

Омӯзиш бо усули проблемагузорӣ аз усулҳои дигари таълими забони англисӣ на танҳо аз ҷиҳати мақсад, балки аз рӯйи тарзи ташкили он ҳам фарқ мекунад. Асоси омӯзиши проблемавиро фаъолияти омӯзишии худи донишҷӯён ташкил медиҳад, ки дар асоси фароҳам овардани фазои муносиби психологӣ дар раванди омӯзиши забони англисӣ ба роҳ монда мешавад. Ин асос мешавад, ки дар заминаи методи фаъолияти донишҷӯён омӯзиши проблемавии забони англисӣ баррасӣ шавад, ки дар он муайян кардани ихтилофҳо ва ҷустуҷӯи роҳи

ҳалли проблема дар раванди омӯзиши нозуқиҳои муошират бо намояндагони фарҳангҳои дигар бо забони англисӣ аз ҷониби худӣ донишҷӯён анҷом дода мешавад.

Барои он ки имкониятҳои истифодаи омӯзиши проблемавии забони англисӣ дар факултетҳои омӯзгории ғайрифилологӣ пурратар ошкор карда шаванд, бояд мафҳумҳои асосии он, аз ҷумла «проблема», «вазифаҳои проблемавӣ» ва «ҳолати проблемавӣ»-ро аз нуқтаи назари ихтилофоте, ки ҳангоми ноил гардидан ба мақсадҳои таълими забону муошират ба вучуд меоянд, шарҳ диҳем.

Тавре ки маълум аст, проблема ин ихтилофи пинҳон ва ё ошкоре мебошад, ки ҳоси ҳар гуна объекту субъекти зинда мебошад ва метавонад дар шакли пинҳон ва ё ошкор мавҷуд бошад. Дар адабиёти мавҷудии педагогӣ ҳамаи ихтилофоте, ки вучуд доранд, шартан ба панҷ намуди зерин ҷудо карда шудаанд:

- ихтилоф байни донишҳои қаблӣ ва талабот ба донишҳои нав;
- ихтилоф байни роҳҳои муқараргардидаи истифодаи донишҳо ва шароити нави дар амал истифода бурдани онҳо;
- ихтилоф байни роҳи назариявии ҳалли вазифа ва аз ҷиҳати амалӣ ба мақсад мувофиқ будан ё набудани усули интихобшудаи ҳалли вазифа;
- ихтилоф байни натиҷаи бадастомада ва вучуд надоштани заминаи назариявии ба даст овардани он;
- ихтилоф байни тасаввуроти мавҷуда ва гуногунии қарорҳои аз лиҳози созандагӣ қобили қабул.

Маҷмуи ихтилофоти ҷойдошта, мавҷудият ва ё вучуд надоштани проблемаро муайян мекунад. Яке аз нишондиҳандаҳои мавҷудияти проблемаи мавриди ҳал ин ҳолати проблемавӣ мебошад, ки онро И. Я. Лирнер ҳамчун «проблемаи ошкор ва ё тасодуфан аз ҷониби субъект даркшуда» ва И. А.

Зимняя «аз худ кардани объект аз чониби субъект, ки дорои мушкилот аст», маънидод кардаанд.

Ҳолати омӯзишии проблемавӣ дорои хусусиятҳои зерини ба худ хос мебошад: мавҷудияти мавзуи муайян (чудо кардани зиддиятҳо дар муҳтавои мавзӯ, мавҷудият ва нокифоя будани баъзе донишҳои муҳим барои баррасии он) ва мавҷудияти ҳавасмандии донишҷӯён (ангезиши шавқи онҳо ба аз байн бурдани ихтилофоти назарҳо ва дарк намудани имкониятҳои бартараф кардани онҳо тавассути донишҳои нав доир ба ҳамон мавзӯ ва ё қобилиятҳои корбурди амалии донишҳои нав доир ба он мавзӯ).

Вобаста ба хусусияти мавзӯ ва муҳтавои он ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ метавонанд дорои дараҷаҳои гуногуни мушкилӣ бошанд ва аз ин ҷиҳат метавонанд дараҷабандӣ шаванд. Масалан, ҳолати омӯзишии проблемавие, ки ягон унсури мавзуи мавриди омӯзиш барои донишҷӯён номаълум аст, ё тарзи тасвири ягон чиз ба забони англисӣ номаълум аст ва ё мазмуни ягон матн номаълум аст ва донишҷӯён бояд доир ба он андешаронӣ намоянд. Воситаи эҷоди ҳолати проблемавӣ худ метавонад вазифаи проблемавӣ бошад. Донишҷӯён проблемаро барои ҳал кардан қабул карда, онро ба таври шифоҳӣ баррасӣ мекунанд ва маълумро аз маводди номаълум чудо мекунанд. Акнун дар назди онҳо вазифаи проблемавии омӯзишии қарор мегирад, ки дар раванди иҷрои он донишҷӯён донишҳои нав ва қобилиятҳои корбурди амалии онҳоро аз худ мекунанд.

Ҳолати омӯзишии проблемавӣ дар сурате ҳамчун воситаи таълим ва ҳамчун ангежа барои фикрронӣ хизмат мекнад, ки агар донишҷӯён барои ҳалли проблемаи ҷойдошта тамоми донишу қобилият ва таҷрибаи мавҷудаи худро ба кор баранд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки дар сурати ба миён гузоштани вазифаи проблемавӣ дар дарс дар донишҷӯён хоҳиши фаҳмидани чизи барояшон то ҳоло

номаълум пайдо мешавад. Ин хошиш ифодагари вазъияти равонии андешаронӣ ва ангега барои гуфтугӯ ба шумор меравад.

Дар таълими забони англисӣ бештар ҳолати омӯзишии проблемавӣ маънои онро дорад, ки маводди омӯзиширо бояд аз лиҳози проблемагузорӣ чунон бояд таҳия кард, ки роҳҳои ҳалли проблемаи ба донишҷӯён пешниҳодшаванда номаълум бошанд. Дар ин ҳолат дар назди донишҷӯён вазифа гузошта мешавад, ки онҳо бо така ба донишҷӯё қобилиятҳои пештар касб кардашон тавонанд роҳи ҳалли проблемаро ёбанд. Дар рафти ҳалли масъалаи мавриди омӯзиш донишҷӯён бо душвориҳои муайяне дучор мешаванд, ки барои баргараф намудани онҳо, андешаронӣ, мулоҳиза кардан ва гуфтугӯ талаб карда мешавад.. Дар маҷмӯъ ҳалли ҳолати омӯзишии проблемавӣ ин на танҳо аз худ кардани донишҷӯё нав ва роҳҳои касб кардани онҳо, балки боиси вусъати қобилиятҳои эҷодии донишҷӯён мегардад.

Барои ба роҳ мондани омӯзишии проблемавӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ мо таснифоти вазифаҳои проблемавино зарур мешуморем ва барои тасниф кардани онҳо принципҳои, ки Г. И. Гонтар пешниҳод кардааст, қобили қабул медонем.

Г. И. Гонтар принципҳои зеринро пешниҳод кардааст: « 1. Зина ба зина эҷод намудани вазифаҳои проблемадор бо дарназардошти маводди забонӣ, қобилиятҳои нутқ ва донишҷӯё касбии марбут ба ихтисоси донишҷӯён. 2. Тақсимои вазифаҳо дар байни донишҷӯён мувофиқ ба хусусиятҳои маърифатӣ, маърифатӣ – муоширатӣ ва муоширатиҳои проблемаи мавриди омӯзиш. 3. Тағйир додани намудҳои вазифа вобаста ба сатҳи мушкилие, ки аз кадом унсур, яъне ҳодисаи забонӣ, тарзи ифодаи мазмун ва ё ба мазмун вобастагӣ дорад. 4. Ба инобат гирифтани робитаҳои байнифаннӣ дар гурӯҳи фанҳои психологӣ – педагогӣ» [75, с.6-9].

Таснифоти вазифаҳои проблемавии мавриди омӯзиш метавонад дар асоси принципҳои мазкур сурат гирад.

Ҳамзамон, вобаста ба мушкилии вазифаҳое, ки хусусиятҳои проблемавӣ доранд, Г. И. Гонтар қайд менамояд, ки «ҳолатҳои омӯзишии проблемавиरो метавон ба ду гурӯҳи асосӣ ҷудо кард. Ба гурӯҳи якум ҳолатҳои проблемавии ҷустуҷӯии забоншиносие, ки барои марҳилаи ибтидоии омӯзиши забони англисӣ пешниҳод карда мешаванд, дохил мешаванд, ба мисли муқоисаи ҳодисаҳои забонии монанд ва ёфтани фарқияти байни онҳо; фаҳмидани объект аз рӯйи параметрҳои додасиҷуда ва хусусиятҳои он; муаммоҳои шифохӣ ва ғайра. Ба гурӯҳи дуюм ҳолатҳои проблемавӣ ва супоришҳои берун аз забон дохил мешаванд» [75, с. 11].

Агар забон ва фарҳанги англисӣ як бахши зиндагии ин халқ бошад, онгоҳ шинохти онҳо бояд, тибқи гуфтаи С. А. Рубинштейн сурат гирад. Шинохти онҳо ба қавли С. А. Рубинштейн: «Бояд ба воситаи дарк, аз худ кардан ва эҷодкорӣ сурат гирад. Ин пайдарҳамии амалҳоро метавон дар раванди омӯзиши забони англисӣ ҳам, ки як қисми олами шинохташаванда ва ҳуди раванди маърифат маҳсуб мешавад, ба қор бурд» [75, с. 17].

Бо дарназардошти ин суҳанони С. А. Рубинштейн, метавон фарз кард, ки модели омӯзиши забони англисӣ бо истифодаи усули проблемагузорӣ ва эҷодкорӣ бояд бахшҳои зерин иборат бошад:

- Баёни мавзӯи нав ва дарки муҳтавои он аз ҷониби донишҷӯён (марҳилаи ғайрифабол);

- Азхудкунии мавзӯи нав (марҳилаи омӯзиши фаъолона);

- Эҷодкорӣ (марҳилаи пажӯҳишӣ дар азхудкунии мавзӯи нав).

Дар асоси ин модели таълимӣ мо таснифоти зерини сатҳҳои проблемагузорӣ дар машғулиятҳои омӯзиширо вобаста ба марҳилаҳои таълими забони англисӣ пешниҳод мекунем, ки метавонад дар таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ба қор бурда шавад:

1. Сатҳи баёни мавзӯи нав ва проблемагузорӣ вобаста ба он;
2. Сатҳи омӯзиши амиқтари забони англисӣ;

3. Сатҳи муоширати озодона бо забони англисӣ;
4. Сатҳи муоширати озодона бо забони англисӣ дар мавзуъҳои доир ба ихтисос.

Ҳар як марҳилаи ташаккули салоҳияти муошират бо забони англисӣ дар донишҷӯён вобаста аз сатҳи проблемагузорӣ дар машғулиятҳои таълимӣ дорони мақсад ва вазифаҳои ба худ хосро мебошад.

1. Мақсади асосии сатҳи баёни мавзӯи нав ва проблемагузорӣ дар он ин дарки вожаҳои истилоҳот ва қоидаҳои грамматикӣи забони англисӣ мебошад. Барои амали гардидани мақсади мазкур дар ин сатҳ шарҳ додани маъноӣ мавқеи истифодаи калимаҳо ва аз худ кардани қоидаҳои грамматикӣи забони англисӣ тавсия дода мешавад, ки дар рафти иҷрои ин корҳо донишҷӯён якҷоя бо омӯзгор ҳодисаҳои хоси забони англисиро таҳлил мекунанд, яъне шакли маъноӣ ва мавқеи корбурди воҳидҳои забони англисиро меомӯзанд. Дар ин марҳилаи таълими забони англисӣ мақсади омӯзиш аз худ кардани забони англисӣ аз ҷониби донишҷӯён ба шумор меравад.

Омӯзгор дар ин марҳилаи таълими забони англисӣ ҳудаш проблемагузорӣ мекунанд ва роҳи ҳалли онро нишон медиҳад. Дар ин зина шиносӣ ва аз худ кардани сатҳи ибтидоӣ маводди забонӣ (фонетикӣ, луғавӣ, грамматикӣ) ба воситаи ҳалли вазифаҳои проблемавӣ бо бартарият доштани фаъолияти самарабахши донишҷӯён сурат мегирад. Супоришҳои ин сатҳи таълими забони англисӣ ба иҷрои вазифаҳо, ки дар назди курси муқаддимавӣ – ислоҳӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ гузошта мешаванд, мусоидат мекунанд.

Баёни асоснок ва ё проблемавии мавзӯ аз баъзе саволҳои бо ҳам алоқаманди омӯзгор ба донишҷӯён иборат аст. Ҳар як савол мушкилиеро дар бар мегирад, ки бидуни ҳалли он наметавон дар фаъолияти ҷустуҷӯӣ қадаме ба пеш гузошт. Ҷавобҳои асосӣ ба ин саволҳои проблемавии омӯзгор донишҷӯёнро ба аз худ кардани маводди нави таълимӣ водор менамоянд.

Ба ҳайси мисол метавон тартиби шиносӣ Passive Voice дар ибтидои таълими забони англисӣ дар муассисаи таҳсилоти олии ғайрифилологӣ овард.

Ба донишҷӯён ҷумлаҳои зиёде пешниҳод карда мешаванд, ки дар онҳо феълҳои тарзи мафъули забони тоҷикӣ бо тарҷума ба забони англисӣ оварда шудаанд. Дар ин ҷумлаҳо вожаҳо дар шаклҳои нутқи шифоҳӣ истифода шудаанд. Дар супоришҳо муайян кардани мисолҳои тарзи мафъули феълҳои забони англисӣ ва бо таъя ба тарҷумаи тоҷикӣ муайян кардани маънои онҳо пешниҳод карда мешавад.

Муқоисаи мисолҳо ба донишҷӯён имкон медиҳад чунин хулосабарорӣ кунанд, ки тарзи мафъули феълҳои забони англисӣ хеле серистеъмол ва дорои шакли наонқадар мураккаби грамматикӣ мебошад. Ҳамзамон ба донишҷӯён пешниҳод карда мешавад, ки ба сохташавии ин шакли феълҳои забони англисӣ тавачҷуҳ зоҳир намоянд.

Баъд аз он ба донишҷӯён тавсия дода мешавад, ки парадигмаи тасрифи феълҳои to be –ро аз назар гузаронанд ва шахси сеюми ҳамаи феълҳои пешниҳодшавандаро ба забони тоҷикӣ тарҷума кунанд. Сухбати пажуҳиши байни омӯзгору донишҷӯён бо мустақилона тартиб додани қоидаи сохта шудани Passive Voice хотима меёбад.

2. Мақсади асосии сатҳи омӯзиши амиқтари забони англисӣ аз пешниҳод кардани маълумоти забоншиносӣ доир ба забони англисӣ ба донишҷӯён иборат аст. Дар ин сатҳ омӯзгор дар дарсҳо метавонад ҳолати омӯзишии проблемавиеро ба миён гузорад, ки онро омӯзгор якҷоя бо донишҷӯён ҳаллу ҷавоб мекунад. Ҳамзамон вазифаҳои проблемавии муқоисаи ҳодисаҳои забонӣ дар забони тоҷикӣ ва забони англисӣ аз рӯйи ҳамон меъёрҳои асосӣ: шакл, маъно ва корбурд анҷом дода мешаванд. Дар ин марҳила ҳам мақсади омӯзишӣ ва ҳам мақсади корбурди амалии донишҳо бартарият доранд.

Вазифаҳои проблемавии ин сатҳи омӯзиши забони англисӣ аз худ кардани маводди фонетикӣ, луғавӣ, қоидаҳои калимасозӣ ва грамматикии забони

англисӣ иборат мебошанд ва аз худ кардани онҳо имкон медиҳад, шахс фикри худро ба забони англисӣ баён кунад. Ин вазифаҳо, ки дар асоси масъалаҳои забоншиносии умумӣ ва омӯзиши забони англисӣ таҳия шудаанд, ба баланд бардоштани сатҳи донишҳои забоншиносӣ ва таҷрибаи корбурди онҳо дар амал ва рушди шахсияти донишҷӯён мусоидат мекунанд.

Айни замон дар китобҳои дарсӣ, ки дар факултетҳои ғайрифилологӣ вобаста ба таълими забони англисӣ истифода мешаванд, машқҳои грамматикӣ мавҷуданд, ки бештар хусусияти эҷодкорӣ надоранд, ба мисли ҷойҳои холиро пур кунед, қавсро кушод, ҷумлаҳои, ки феълдоранд, нависед ва ғайра.

Дар сатҳи омӯзиши амиқтари забони англисӣ таваҷҷуҳи асосии донишҷӯён ба дарки вижаҳои системаи забони бо роҳи муқоисаи системаи забони тоҷикӣ бо системаи забони англисӣ равона мегардад ва донишу малакаҳои онҳо тавассути иҷрои супоришҳои марбута барои аз худ кардани маводди омӯзишӣ барои гуфтугӯ ба забони англисӣ инкишоф меёбанд.

Вале, тавре ки таҷрибаи бисёрсолаи таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ нишон медиҳад, на ҳар гуна маводди омӯзиширо метавон, бо супоришҳои проблемавӣ ба донишҷӯён пешниҳод кард. Усули омӯзиши проблемавӣ дар таълими забони англисӣ, пеш аз ҳама, барои корбурди ҳамон воҳидҳои забони англисӣ имкони медиҳад, ки он воҳидҳои дорои қонуниятҳои муайян ва корбурди фаровондоранд.

Ба ин гурӯҳи воҳидҳои забони англисӣ, пеш аз ҳама, шакл ва замонҳои феъл, феълҳои ёридиҳанда, феълҳои мустақилмаъно ва феълҳои модалӣ; инчунин, дараҷаи муқоисавии сифат ва зарф; тартиби калима ва ё ҷойи аъзоҳои ҷумла дар ҷумла; алоқаи тобеи бепайвандак; таркибҳои мураккаб бо шаклҳои тасрифшавандаи феъл ва қолабҳои асосии калимасозии забони англисӣ дохил мешаванд.

Дар ин сатҳ ҳангоми омӯзиши лексикаи забони англисӣ супоришҳое, ки хусусияти проблемавӣ доранд, ба донишҷӯён пешниҳод карда мешаванд, аз ҷумла:

- аз матн ёфтани синонимҳо ва ё антонимҳо пурра кардани силсилаи синонимӣ;

- барои дар хотир нигоҳ доштани шакли алоҳидагии калимаҳо, калимаҳои мувофиқ дар ду забон, калимаҳои аз ҷиҳати маъно алоқаманд ва гурӯҳҳои дигар калимаҳо схемаи алоқамандӣ кашед;

- калимаҳоро аз рӯйи ифодаи маъно, дараҷаи истеъмо, баромади забонӣ, маъқеи истеъмомол ва таъсирбахши гурӯҳбандӣ кунед;

- калимаҳоро аз матни забони англисӣ интиҳоб карда, таҳлили луғавӣ намоед ва истифодаи унсурҳои гуногуни калимасозиро дар онҳо шарҳ диҳед;

- калимаҳои сохтаро аз рӯйи маънои грамматикӣ унсурҳои калимасоз аз матни пешниҳодшуда ҷудо карда, дар ҷадвал ҷойгир кунед;

- калимаҳоро аз рӯйи маънои унсурҳои калимасозӣ гурӯҳбандӣ намоед;

- аз қатори пешниҳодшудаи калимаҳо (ҷузъҳои ивазшавандаи калимаҳо, вожаҳои аз рӯйи маъно монанд, гурӯҳҳои омехта) калимаи дорои маънои мувофиқро интиҳоб кунед;

- аз матн воситаҳои забониро аз ҷиҳати иродаи маъно, вижагиҳои мафҳумӣ, истифода ва аз ҷиҳати вазифаи муайяни муоширатӣ мувофиқро ёбед;

- муодилҳои мувофиқро интиҳоб намоед ва мазмуни матнро ба тарзи дигар баён кунед;

- аз рӯйи аломатҳои калимасоз ва ё алоқаманди ба калимаҳои дигар ҷудо кардани калимаҳои забони англисӣ аз матн ва тарҷума кардани онҳо ба забони тоҷикӣ;

- таҳлили матнҳои ҳаҷман баробар бо забони тоҷикӣ ва англисӣ, ки мазмуни мушобеҳи муоширатӣ доранд ва онро бо воситаҳои гуногуни забонӣ ифода мекунанд;

- матнҳои баробарро аз забони англисӣ ба забони тоҷикӣ тарҷума кунед.

3. Вазифаҳои сатҳи муоширати озодона бо забони англисӣ, ки дорои супоришҳои проблемавии омӯзишӣ мебошанд, аз ташкили шароити ҳамкориҳои донишҷӯёну омӯзгор дар гуфтугӯ бо забони англисӣ дар шаклҳои омӯзгор – донишҷӯӣ, донишҷӯӣ – донишҷӯӣ, донишҷӯӣ – омӯзгор иборатанд. Дар ин марҳилаи корбурди омӯзиши проблемавӣ омӯзгор проблемаи омӯзиширо ҳамроҳ бо донишҷӯён эҷод мекунад ва донишҷӯён онро мустақилона ҳал менамоянд. Дар ин маврид ихтилофоте, ки дар вазифаҳои муоширатӣ – маърифатии омӯзиши проблемавӣ мавҷуданд, ба таври васеъ ба кор бурда мешаванд. Онҳо, пеш аз ҳама, ҳангоми инкишофи нутқи шифоҳии донишҷӯён бо забони англисӣ ба кор бурда мешаванд. Дар раванди проблемагузорӣ ва ҳалли вазифаҳои проблемавии муошират бо забони англисӣ мақсади фаъолияти донишҷӯёнро омӯзиш, корбурди воҳидҳои забони англисӣ ва тарбияи донишҷӯён ташкил медиҳанд.

Дар ин сатҳ вазифаи таълим мушкилиҳои муоширатиеро дар бар мегирад, ки бо навҳои фаъолияти нутқ, яъне гуфтор, шунавоӣ, навиштан, хондан ва тарҷума алоқаманд мебошанд. Ҳалли ин мушкилиҳо дар натиҷаи ба кор бурдани донишҳои қаблан азхудкарда дар вазъияти нав тавассути ҷустуҷӯи мустақилонаи роҳҳои ҳалли проблема сурат мегирад. Дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ин сатҳи омӯзиши забони англисӣ, ҳангоми омӯзиши ин забон ба мақсади корбурди умумӣ, метавонад ба таври васеъ ба кор бурда шавад.

Вазифаҳои маърифатӣ – муоширатии таълими забони англисӣ ба рушди фаъолияти фикрию гуфтугӯи донишҷӯён бо забони англисӣ ва инкишофи қобилияти муоширати онҳо бо забони англисӣ мусоидат мекунанд. Чун қоида, ин вазифаҳо дар асоси масъалаҳои ғайризабоншиносӣ таҳия мешаванд.

Ҳангоми муайян кардани роҳҳои ташкили ҳолатҳои омӯзишии проблемавӣ дар таълими забони англисӣ бояд ба назар гирифт, ки ба ҳайси чунин ҳолатҳои

омӯзишӣ на танҳо масъалаҳои воқеии зинагӣ, монеаҳо, низоъҳо дар ҷомеа, балки ягон чизи номаълум ҳам метавонад истифода шавад. Ягон чизи номаълум дар ҳолати омӯзишии проблемавӣ ҳангоми таълими забони англисӣ метавонанд ҳам воситаҳои забонӣ ва ҳам маъноӣ онҳо бошанд.

Ба сифати роҳи эҷод кардани ҳолати проблемавии омӯзишӣ барои омӯзиши гуфтор ба забони англисӣ метавонад вазифаи муошират кардан ба забони англисӣ бошад. Моҳияташ аз он иборат аст, ки ҳолатҳои проблемавии омӯзишӣ дар асоси ба роҳҳои ба мақсади таълимӣ расидан дохил намудани монеа ва тағйир додани миқдори ҷузъҳои номуайян, аз қабилӣ мақсади муошират, иштирокчиёни муошират, ҳолат (ҷой, замон) – и муошират ташкил карда мешаванд. Ин ҷузъҳои нопурра дараҷаи мушкилии ҳолати проблемавии омӯзишӣ ва тағйирпазирии роҳи ҳалли онро муайян мекунад.

Дар ҷадвали зер вобастагии байни сатҳи мушкилӣ ва истифодаи сатҳҳои проблемавии забоншиносӣ методии пешниҳоди маводди таълимӣ оварда мешавад.

Ҷадвали 7. Вобастагии байни сатҳи мушкилӣ ва истифодаи сатҳҳои проблемавии забоншиносӣ методии пешниҳоди маводди таълимӣ

Вазъияти проблемавӣ (мушкилот)	Маводди гуфтор	Воситаҳои забонӣ	Ҳолати муошират (иштирокчиён, ҷой, замон)	Нуқтаи назар ва фикри шахсӣ
Вазъияти проблемавии баён	Номаълум	-	-	-
Мақсадҳои маърифатии забоншиносӣ	маълум	номаълум	-	-
Ҳадафҳои муоширати ғаъл	Маълум	маълум	номаълум	-
Мақсадҳои муоширати касбӣ	Маълум	маълум	маълум	Ташаккул наёфтааст

Вазифаҳои проблемагузорӣ барои гуфтор аз қисман маълум набудани воситаҳо, роҳҳо ва шароит то маълум набудани мавзӯ ва зарурати тасмимгирӣ дар ҳолати зиддиятҳо дараҷабандӣ мешаванд.

Ҳангоми эҷоди ҳолатҳои проблемавии омӯзишии ин сатҳи омӯзиши забони англисӣ ба истилоҳ «низои мусбат» ва роҳи ҳалли он ба вучуд меояд. Дар чунин ҳолати омӯзишӣ донишҷӯӣ ба раванди омӯзишии ворид мешавад, ки дар он аз лаҳзаҳои нахустин худро ба ҳайси субъекти суҳбат ба забони англисӣ ҳис мекунад.

Агар вазифаҳои сатҳҳои яқум, дуум ва қисман вазифаҳои сатҳи сеюми таълими забони англисӣ аз омӯзиши забон ба донишҷӯён иборат бошанд, дар ин сатҳ таваҷҷуҳи асосӣ ба раванди муоширати донишҷӯён бо забони англисӣ равона карда мешавад.

Барои ҳолати омӯзишии проблемавӣ ба мақсади ёд додани гуфтугӯ ба забони англисӣ мисоле оварда мешавад, ки дар он роҳи баромадан аз вазъияти мавҷуда номаълум аст. Чунончи:

Шумо хӯроки нисфирӯзии бомаззаро тайёр кардед. Дар мизи Шумо шӯрбо, гӯштбирён ва чой бо лимон аст. Шумо ба муддати як дақиқа аз хона баромадед ва дар бо қулфи англисӣ маҳкам баста шуд. Шумо бояд саривақт ба донишгоҳ ҳозир шавед, аммо Шумо наметавонед рафтани, барои он ки наметавонед дарро кушоед.

Дар ҳолати мазкури омӯзишӣ мушкилӣ (проблема) мавҷуд аст, зеро дар роҳи ба мақсад расидан монеа вучуд дорад ва баъзе чузъҳо маълум нестанд. Тавре ки таҷриба нишон медиҳад, ҳангоми ҳалли проблемаи сатҳи муоширати фаъол ба забони англисӣ таваҷҷуҳи донишҷӯён бештар назар ба шакл ба мазмуни суҳан ҷалб карда мешавад ва ҳамин тавр онҳо ба тадриҷ ба ифодаи фикр ба забони англисӣ наздик мешаванд.

Ҳангоми омӯзиши забони англисӣ дар шароити муассисаи таҳсилоти олии омӯзгории ғайрифилологӣ мушкилии бештар ба вучуд меояд. Зеро донишҷӯёни

ихтисосҳои дигар, аз ҷумла ихтисосҳои физика, химия, математика ва ғайра наметавонанд маълумот доир ба ихтисоси худ бо забони англисиро дарёфту истифода баранд. Бинобар ин, ҳамгиро намудани таълими забони англисию гуфтугӯ бо он ва донишҳои касбӣ, имкон медиҳад, ки дар омӯзиши забони англисӣ чунин принсипи ҳатмии омӯзиши проблемавӣ, яъне дар шакли тайёр пешниҳод намудани донишҳо барои ҳалли проблемаи омӯзишӣ ва зарурати ба даст овардани он донишҳо ба кор бурда шавад.

Дар ин сатҳи омӯзиши проблемавии забони англисӣ нақши воситаҳои иртиботи оммавӣ (интернет, телевизиони моҳвораӣ ва ғайра), ки манбаҳои муҳими маълумоти гуногун, аз ҷумла маълумоти илмӣ таълимӣ мебошанд, хеле калон аст. Дар ин замина андеша дар бораи зарурати ба кор бурдани усули проблемагузорӣ дар таълими забони англисӣ самарабахш ба шумор меравад.

4. Мақсади омӯзиши проблемавӣ дар сатҳи омӯзиши муоширати касбӣ бо забони англисӣ аз ташаккули салоҳияти муошират дар мавзӯҳои марбут ба ихтисоси донишҷӯён ба забони англисӣ иборат мебошад, ки ба ташаккулу тақмили қобилият, муошират кардан бо забони англисӣ доир ба масъалаҳои марбут ба ихтисоси интихобкардаи донишҷӯён, аз ҷумлаи муошират бо ҳамкасбони англисзабони худ, аз кишварҳои хориҷӣ, мусоидат мекунад. Дар ин марҳила донишҷӯён дар дарсҳои забони англисӣ проблемаи омӯзиширо худашон мустақилона муайян мекунанд, онро барои баррасӣ пешниҳод мекунанд ва яқоя ҳал мекунанд. Дар навбати аввал онҳо проблемаҳои аз ҷиҳати касб барои худашон аҳамиятнокро интихоб мекунанд. Дар ин ҷо ҳамаи мақсадҳои таълими муосири забони англисӣ, яъне мақсадҳои омӯзишу корбурди амалии ин забон ва рушду тарбияи донишҷӯён пурра амалӣ мегарданд.

Дар ин сатҳи омӯзиши забони англисӣ донишҷӯён ба фаъолият аз рӯйи лоиҳа оғоз мекунанд. Ба ҳайси ҷузъи мундариҷаи омӯзиш барои амалӣ гардондани вазифаҳои ин сатҳи омӯзиши забони англисӣ маводди асили

забонию кишваршиносие, ки донишчӯён мустақилона дарёфт ва коркард карданд, хизмат мекунад. Ин маводҳо бояд ба ихтисоси донишчӯён робита дошта бошад, яъне маълумоте, ки дар фаъолияти касбии онҳо дар оянда ба онҳо лозим меояд. Чунин маводҳои омӯзиширо донишчӯён метавонанд аз маҷалаҳои илмӣ, адабиёти бадеӣ ва шабакаҳои интернетӣ бо забони англисӣ дарёфт намоянд.

Ҳангоми гурӯҳбандӣ кардани вазифаҳои омӯзишӣ проблемавӣ дар таълимии забони англисӣ принципҳои зерин риоя карда шаванд. 1. Ба назар гирифтани сатҳи омӯзишии проблемавӣ ҳангоми муайян кардани вазифаҳои роблемагузорӣ бо тақия ба маводди забони англисӣ ва қобилияти гуфтугӯ кардани донишчӯён бо забони англисӣ ва маҳорати касбӣ-педагогии донишчӯён; 2. Тақсими вазифаҳо байни донишчӯён мутобиқи хусусияти маърифатӣ, маърифатӣ – муоширатӣ ва муоширатии онҳо; 3. Дарачабандии вазифаҳо аз рӯйи сатҳи мушкилсозӣ, вобаста ба он ки кадоме аз ҷузъҳои дар боло зикршудаи ҳолати омӯзишии проблемавӣ муайян ва ё номуайян аст; 4. Ба назар гирифтани робитаҳои байнифаннӣ дар омӯзишии фанҳои психологӣ-педагогӣ. Бо дарназардошти ин принципҳо, сатҳҳои проблемавии вазифаҳоро дар ҷадвали дар зер овардашуда (ҷадвали 8) пешниҳод менамоем.

Аз таҳлил ва баррасии маводҳои овардашуда маълум мегардад, ки модели ташаккули салоҳияти муоширати касбӣ бо забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ марҳилаҳои зеринро дарбар мегирад: марҳилаи аввал – вазифаҳои проблемавии тавзеҳию фаҳмондадиҳӣ ғайрифайол, марҳилаи дуюм вазифаҳои марбут ба муҳтавои маводди омӯзиш ва фаъолияти донишчӯён ва марҳилаи сеюм – вазифаҳои проблемавии пажӯҳишии донишчӯёнро дар бар мегирад.

Дар заминаи модели мазкур мо таснифоти сатҳҳои проблемавии вазифаҳои омӯзиширо пешниҳод мекунем, ки аз инҳо иборатанд: 1) сатҳи омӯзишии муошират бо забони англисӣ; 2) сатҳи омӯзишии амиқтари вижагиҳои сарфу

навҳи забони англисӣ; 3) сатҳи муоширати ғаёол бо забони англисӣ; 4) сатҳи муоширати касбӣ бо забони англисӣ.

Ҷадвали 8. Таснифоти сатҳи проблемавии вазифаҳои омӯзиш

Ҷадвали 8. Таснифоти сатҳи проблемавии вазифаҳои омӯзиш №	Технология	Унсурҳои номаълум	Омӯзгор	Донишҷӯӣ	Ҳадаф
1	Муаррифӣ (тавзеҳӣ)	Ҳодисаҳои забонӣ	Роҳи ҳалро эҷод мекунад ва нишон медиҳад	Мушоҳида мекунад	Таълим
2	Муқоисаи маводди забонӣ	Роҳи ба кор бурдани маводди забонӣ	Мушкилиро эҷод мекунад	Дар ҳалли проблема ширкат меварзад	Таълим ва иҷрои амалӣ
3	Ҳалли вазифаҳои муоширатӣ	Мақсад, иштирокчиёни муошират, ҷой ва замон	Ҳолати проблемавино пешниҳод мекунад	Проблемаҳо ҳал мекунад	Таълим, иҷрои амалӣ, тарбия
4	Баррасии мавзӯҳои проблемавии марбут ба ихтисос	Масъалаҳои марбут ба ихтисос	Назорат мекунад ва хатоҳои забониро ислоҳ мекунад	Проблемаҳо эҷод ва ҳал мекунад	Таълим, иҷрои амалӣ, тарбия ва рушд

Ҳар як сатҳи ташаккули салоҳияти муоширати касбии донишҷӯёни факултетҳои ғайрифилологӣ бо забони англисӣ вобаста аз сатҳи проблемагузорӣ дар машғулиятҳои таълимии забони англисӣ дорои, мақсад ва вазифаҳои худ мебошад.

Аҳаммияти методи модели пешниҳодшаванда аз имкониятҳои ташкили раванди таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ дар асоси ҳамгиро намудани фанҳои тахассусӣ бо таълими забони англисӣ ва ба назар гирифтани принципҳои проблемагузорӣ дар машғулиятҳои таълимӣ ва ташкили муошират бо забони англисӣ иборат аст. Татбиқи модели мазкур имкон медиҳад, ки омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии

муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ ба таври нав ва самарабахш ба роҳ монда шавад.

ХУЛОСАИ БОБИ 3

Корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ дар шаклҳои гуногуни таълимӣ бо мақсади такмили маърифати донишҷӯён ташкил ва гузаронида мешаванд. Корҳои ғайриаудиторӣ метавонанд аз таҳқиқоти хурд, таҳлили мавод, вазифаҳои мустақилона, ё оmodасозии гузоришу презентатсия иборат бошанд. Мақсади асосии корҳои ғайриаудиторӣ ҷалби донишҷӯён ба фаъолияти мустақилона ва таҳлили илмӣ ба шумор меравад.

1. Дар рафти таҳқиқи мавзуи диссертатсионӣ хусусиятҳои таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ мавриди таҳлил қарор дода шуданд, нақши онҳо дар ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён ошкор ва талаботи зерин нисбат ба усулҳои таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ муайян карда шуданд, ки ташкили фаъолияти самарабахшу мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯёнро таъмин менамоянд:

а) талабот нисбат ба баёни маводди таълимӣ: бо усули проблемагузорӣ ва эҳсосоти таъсирбахши баёнкунии маълумоти нав тавассути истифодаи маводди таълимии шавқангез ба забони англисӣ, ки барои донишҷӯён аз лиҳози ихтисос аҳаммият дорад; истифода бурдани усулҳои нави таълими забони англисӣ, ки шавқи донишҷӯёнро ба омӯзишу истифодаи ин забон зиёд мекунанд, аз ҷумла намоиши ҷадвалҳо, пур кардани онҳо бо вожаҳо ва воситаҳои дигари забонӣ, тартиб додани нақшаҳо; истифодаи якҷояи усули баёни мавзӯ бо дигар усулҳои самарабахши омӯзиши забон ба монанди суҳбат, саволу ҷавоб, муколама, намоиш додани аёниятҳо дар экран ва ғайра;

б) талабот нисбат ба дарсҳои назариявӣ: бо эҳсосоти мусбати таъсирбахш баён намудани мавзӯ, дар мундариҷаи маводди таълимӣ мавҷуд будани маълумоти барои донишҷӯён нав ва ҷолибу дорои аҳаммияти касбӣ ва ҳаётан муҳим; мавҷуд будани ягон проблемаи омӯзиши дар он; ба кор бурдани усулҳои самарабахши таълимие, ки ба ангезиши шавқи донишҷӯён, ба омӯзиши забони англисӣ, мусоидат мекунанд, ҳамзамон ба кор бурдани дигар усулҳои таълимии самарабахш;

в) талабот нисбат ба корбурди методи суҳбат; ба кор бурдани суолҳои проблемавӣ ва воситаҳои аёнӣ дар суҳбати омӯзишӣ бо забони англисӣ; тавҷам истифода бурдани суҳбати омӯзишӣ бо дигар усулҳои таълими забони англисӣ;

г) талабот нисбат ба мушоҳидаҳо: тавҷам ба кор бурдани мушоҳида бо дигар усулҳои таълимии забони англисӣ; пешниҳод кардани маълумоти ҳаматарафа амиқ оид ба ташкил ва гузаронидани мушоҳидаи омӯзишӣ; пешниҳод кардани проблемаҳои омӯзишии, ки дар рафти мушоҳида бояд ошкор карда шаванд;

д) талабот нисбат ба таҷрибаи омӯзишӣ: пешниҳод кардани проблемаи омӯзишии, ки дар рафти таҷриба муайян карда мешавад; таъмин намудани мустақилияти ҳар чи бештари донишҷӯён дар гузаронидани таҷриба; истифода бурдани усули озмоиш бо дигар усулҳои таълимӣ.

2. Таҳлили таҷрибаи дар рафти таҳқиқот гузаронидашуда тавассути назарсанҷӣ, суҳбатҳо бо омӯзгорони забони англисӣ ва иштирок дар машғулиятҳои забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ нишон дод, ки омӯзгорон дар таълими забони англисӣ усулҳои мухталифи таълимро истифода мебаранд, вале дар баробари ин дар таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ як қатор камбудихо ҳам ба назар расиданд, аз ҷумла баёни мавзӯи нави

лексияҳо бештар хусусияти фаҳмондадихӣ-намоишдихӣ доранд, дар онҳо проблемагузорию омӯзишӣ ва ҳалли мустақилонаи он аз ҷониби донишҷӯён ҳам мушоҳида мешавад; сухбатҳои омӯзишӣ, ки дар машғулиятҳои забони англисӣ ба кор бурда мешаванд, аслан ба тақрор намудани донишҳои қаблан омӯхтаи донишҷӯён равона карда мешаванд ва масъалаҳои проблемавиро дар бар намегиранд; усулҳои мушоҳида ва таҷрибаи таълимӣ бошанд, бо аёнӣҳои таълимӣ иваз карда мешаванд, ки ба андозаи кофӣ ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро таъмин карда наметавонанд.

3. Талабот нисбат ба дарсҳои забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ муайян карда шуданд, ки барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунанд, ба монанди якҷоя истифода бурдани усулҳои гуногуни таълим дар дарсҳои забони англисӣ, инчунин, дар шаклҳои гуногун ташкил кардани машғулиятҳои таълимии забони англисӣ, ба мисли корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ; бештар ба роҳ мондани фаъолияти мустақилонаи омӯзишӣи донишҷӯён дар машғулиятҳо бо роҳи истифода бурдани маводди омӯзишӣ.

4. Банақшагирии мавзӯҳои таълимӣ аз фанни забони англисӣ дар ихтисосҳои омӯзгории ғайрифилологӣ бо нишон додани номи мавзӯҳои мавриди омӯзиш, истифода бурдани усулҳои муайяни таълимӣ, шаклҳои корҳои ғайриаудиторӣ ва адабиёти иловагӣ барои омӯзиши мустақилонаи донишҷӯён анҷом дода шуд. Машғулиятҳо ва вазифаҳо барои корҳои таълимӣ аз фанни забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ муайян карда шуд, аз ҷумла муқоиса намудан ва умумӣ гардонидани донишҳо, пур кардани ҷадвалҳо, тартиб додани нақшаҳо, ҳалли вазифаҳо барои таълими проблемавии забони англисӣ, дастурдихӣ доир ба мустақилона тамошо кардани видеофилмҳо, гузаронидани мушоҳидаҳо, анҷоми корҳои озмоишӣ ва амалӣ. Корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ ҳамчун воситаи

ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ яке аз унсурҳои калидии таълими муосир мебошанд. Онҳо на танҳо барои аз худ кардани донишҳои назариявӣ аз ҷониби донишҷӯён шароити мусоидро фароҳам меоранд, балки имкон медиҳанд, ки онҳо қобилиятҳои таҳлиливу маърифатии худро рушд диҳанд. Аз ин рӯ, зарур аст, ки омӯзгорон ва муассисаҳои таълимӣ ба таҳия ва татбиқи самараноки чунин корҳо аҳаммияти бештар диҳанд.

БОБИ 4. ФАЪОЛИЯТИ САНЧИШИВУ ОЗМОИШӢ ВА НАТИЧАГИРӢ ВОБАСТА БА ШАВҚМАНДИИ МАЪРИФАТИИ ДОНИШЧӢӢН

4.1. Сатҳ, меъёр ва нишондодҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди таълими забони англисӣ

Проблемаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён дар шароити омӯзиши шахсӣ-самтгиранда саривақтӣ мебошад. Вале дар шароити бисёрзабонии ҷомеаи имрӯза ин омил дар сатҳи лозима таҳқиқ нашудааст. Барои таҳияи концепсияи ягонаи ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ бояд муайян намуд, ки зери мафҳуми шавқмандии маърифатӣ чӣ дар назар дошта шудааст, аҳаммияти он чӣ гуна аст, чӣ гуна шавқмандии маърифатиро ташаккул бояд дод бо дарназардошти хусусиятҳои шавқмандии маърифатии донишчӯён ва сину соли онҳо. Ин масъалаҳо дар зербоби мазкур баррасӣ карда мешаванд.

Гузариши Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибатҳои бозаргонӣ дар соҳаи иқтисодиёт таҷдиди назар кардани сиёсати давлатӣ дар соҳаи маорифро талаб менамояд. Мушоҳидаҳои бисёрсолаи мо нишон медиҳанд, ки хатмкунандагони муассисаҳои таҳсилоти олии касбии равияи омӯзгорӣ доир ба ихтисосашон дониши амиқу васеъ доранд, аммо дар фаъолияти амалии худ бо шароитҳои тағйирпазири фаъолияти касбӣ омодагӣ надоранд ва ба шароити нав зуд мутобиқ намешаванд. Дар онҳо биниши дурнамои ояндаи фаъолияти касбии худ ва нишон додани воқуниш ба тағйири ҳолати мушаххас ба таври нокифоя инкишоф ёфтааст. Дар ҳолати рақобати шадиди хизматрасонӣ дар соҳаи таҳсилот дар назди муассисаҳои таҳсилоти олии касбии омӯзгорӣ вазифаи омода намудани мутахассисоне гузошта мешавад, ки сифати донишу маҳорати касбии онҳо ба талаботи бозори меҳнат ҷавобгӯӣ бошанд.

Рақобатпазирии мутахассиси муосир дар бозори меҳнат ба азхудкунии фанҳои гуманитарӣ ва тафаккури пешрафтаю қобилиятҳои эҷодии ӯ вобастагӣ дорад. Стратегияи миллии таҳсилоти олии Ҷумҳурии Тоҷикистон талабот ба фаъолияти мутахассиси оянда ва мундариҷаи таҳсилоти инсонгароро муайян кардааст. Стратегияи мазкур бештар зоҳир намудани тавачҷуҳ ба масъалаҳои дорои аҳаммияти умумибашарӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, ба баланд бардоштани масъулияти ахлоқӣ ва иҷтимоии мутахассисони оянда барои фаъолияти касбии онҳоро талаб менамояд. Вобаста ба ин, вазифаи дар донишҷӯён ташаккул додани салоҳиятҳои фаъолияти иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки қисмати таркибии салоҳиятҳои умумифарҳангии онҳо ба шумор мераванд, аҳаммияти вижаро касб кардааст. Вазифаи мазкур дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳам зикр гардидааст.

Вусъат ёфтани робитаҳои иқтисодию фарҳангии байналмилалӣ ва раванди ҷаҳонишавии тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ боиси афзоиши нақши забони англисӣ дар ҳаёти инсонҳо гардидааст. Дар шароити ҳамгироии саросарии фарҳангҳои мамолики гуногун, зиёд шудани рафту-омади одамон байни давлатҳо, густариш ёфтани омаду рафти аҳоли миёни мамлакатҳо, васеъ шудани доираи шуғл, рушди сайёҳӣ дар ҷаҳон ва робитаҳои шахси байни одамони мутаалиқ ба забонҳои фарҳангҳои гуногун донистани забони англисиро, ки яке аз забонҳои байналмилалӣ ва нисбатан паҳнгардида мебошад, муҳим ва зарурӣ шумурда мешавад. Чунин шароит дар гназди омӯзгорони забони англисӣ проблемаҳои навӣ ҷавобгӯӣ ба талаботи муосири ҷомеаро мегузорад.

Мафҳуми шавқмандии маърифатӣ ҳамчун зарурати иҷтимоӣ-фарҳангии истифодаи забон дар қиёс бо замони гузаштаи начандон дур ба ҷумлаи мафҳумҳои истилоҳоти назарияи таълими забони англисӣ ворид гардид. Аммо қобили зикр аст, ки масъалаҳои таълими фарҳангҳои

забонҳои мардумони дигар кайҳо боз мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Дар таҳқиқи ҳамгирии қисматҳои забону фарҳанг дар чараҳои таълими забони англисӣ С. Н. Алиев, Х. Сайфуллоев, В. С. Библер, Е. В. Бондаревская, Л. Г. Веденина, Е. М. Верешагин, Г. Г. Қаршиева, В. Г. Костомаров, С. Э. Неъматов, Г. Д. Томахин, В. В. Сафонова, Х. Раҳимзода, Ғ. Р. Раҳмонов, З. Х. Сайфуллоева ва дигарон ҳиссаи назаррас гузоштаанд. Вале масъалаҳои муайян намудани маҷмуи омилҳои ташаккули босамари шавқмандии маърифатии омӯзгорони замони муосири фанҳои ғайрифилологӣ ба омӯзиши забонҳои хориҷӣ, пеш аз ҳама, ба омӯзиши забони англисӣ, таъсири раванди мазкур ба шахсияти донишҷӯӣ муассисаи таҳсилоти олии касбӣ аини замон мавриди таваҷҷуҳи олимони қарор нагирифтаанд.

Истифодаи зиёди ташаккули шавқмандии маърифатӣ дар омода намудани мутахассиси оянда дар рушди майлони инсондӯстии ӯ дар раванди оmodасозии умумии мутахассисе, ки ба талаботи ҷомеаи муосири демократӣ ҷавобгӯӣ бошад, аз ҷумлаи масъалаҳои ҳалталаб дар илми педагогика боқӣ мемонанд.

Бим И. Л. вобаста ба таҳқиқоти олимони дар соҳаи дидактика ва робитаҳои байнифарҳангӣ нишон медиҳад, ки «миёни қисматҳои сегона: забон, фарҳанг ва иртиботи байни одамон пайванди ногусастанӣ вучуд дорад. Забон воситае мебошад, ки барои ҷамъ намудан, маҳфуз доштан ва аз насл ба насл интиқол додани донишу таҷрибаи андӯхташуда имкон медиҳад. Яке аз вазифаҳои забон аз он иборат аст, ки фарҳанги миллатро гирд орад ва ҳифз намояд» [44, с. 169].

Фарҳанг низ вазифаи ҳифзу интиқоли арзишҳои умумибашарию миллий ва донишу таҷрибаи дар тули асрҳо ҷамъшуда аз як насл ба насли дигарро анҷом медиҳад.

Забон ва фарҳанг бо ҳам дар робитаи зич қарор доранд ва бе донишгари забону фарҳанги ҳамдигар ҳамдигарфаҳмӣ ва робитаҳои байнифарҳангии миёни одамон-намоёндогани забонҳои фарҳангии гуногунро одамон имконнопазир аст.

Солҳои охир дар таълими забоншиносии ватанӣ ва англисӣ баъзе кӯшишҳои асоснок намудани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ мушоҳида мешавад (Х. Г. Сайфуллоев, В. В. Сафонова, С. Г. Тер-Минасов ва дигарон).

Чунин таҳқиқот дар якҷанд самт анҷом дода шудаанд:

- муайян намудани мундариҷаи шавқмандии маърифатии омӯзандагони забони англисӣ (В. В. Сафонова, П. В. Сисоев, И. И. Лейф ва дигарон) ;

- муайян кардани вобастагии шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз дигар намудҳои салоҳият;

- омӯзиши нақши шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар системаи таълими забони англисӣ.

Дар асоси таҳқиқоти олимони мазкур мо моҳияти мафҳуми «шавқмандии маърифатӣ»-ро дар мисоли донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ муайян кардем.

Зери мафҳуми шавқмандии маърифатии донишҷӯён мо ангезаҳои онҳоро барои аз худ кардани маҷмуи донишҳои муайян оид ба забону фарҳанги мамлақати забони хориҷии мавриди омӯзиш, инчунин, маҳоратҳои қобилиятҳои ва сифатҳои шахсиеро мефаҳмед, ки барои муоширати одӣ ва касбӣ ба забони хориҷӣ вобаста аз соҳа ва ҳолати муошират имконро фароҳам меоваранд.

Нуқтаи назарҳои гуногунро роҷеъ ба мундариҷаи шавқмандии маърифатӣ таҳлил намуда, мо қисматҳои зерини шавқмандии маърифатиро

чудо мекунем: донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, маҳоратҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, қобилиятҳо ва сифатҳои шахсияти муҳассилин.

Дар таҳқиқоте, ки мо мафҳуми «салоҳиятноки»-ро ҳамчун талаботи пешаки муайянкардашуда ба омодагии таҳсилотие, ки барои фаъолияти сермаҳсул дар ягон соҳа зарур аст, муайян менамоем.

Салоҳиятноки қобилияти истифодабарии донишҳо, маҳоратҳо ва сифатҳои шахси барои фаъолияти муваффақона дар соҳаи муайян мебошад.

Шавқмандии маърифатӣ ҳамчун қобилияти муқоиса кардани умумиятҳои лингвистӣ-фарҳангии пайваста омӯхташаванда, тафсир намудани фарқиятҳои байнифарҳангӣ ва мутобиқан амал кардан дар ҳолатҳои ҳалалдоршавии ҳамдигарфаҳмии байнифарҳангӣ дар асарҳои В. В. Сафонова, П. В. Сисоев ва дигарон мавриди баррасӣ қарор гирифтааст. Ба ақидаи И. И. Лейф, шавқмандии маърифатӣ «қобилият ва омодагии фард ҷиҳати амали гардондани робитаи байнифарҳангӣ» мебошад [102, с. 44].

А. В. Хуторский дар қори пажӯҳиши худ дар мавриди шавқмандии маърифатӣ қайд мекунад, ки он, яъне шавқмандии маърифатӣ, яке аз унсурҳои муҳими фарҳанги умумибашарӣ аст. Мо ин ақидаи олими мазкурро ҷонибдорӣ карда, ба он илова мекунем, ки шавқмандии маърифатӣ як шакли фаъолияти шахс барои касб кардани салоҳиятҳои зарурӣ дар соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ ва меҳнатӣ, муносибатҳои тарафайни ахлоқӣ ва шахрвандӣ, дар соҳаи маданӣ-маишӣ, истеҳсолӣ ва фарҳангӣ мебошад.

Шавқмандии маърифатӣ маҷмуи хислатҳои дар натиҷаи тарбия касбкардаи шахсияти дорои тамоюли байналмилалӣ мебошад, ки зарурати ҳамбастагӣ ва иттиҳоди аҳли олам ва ҳамкориҳои байнифарҳангӣ дар ҳалли мушкилоти умумичаҳонии инсониятро дарк менамояд.

Агар мундариҷаи маърифат фарҳанг бошад, пас воситаи ташаккули шавқмандии маърифатӣ ин фарҳангшиносӣ ба шумор меравад. Мафҳуми фарҳангшиносӣ кишваршиносиро ҳам дар бар мегирад, аммо аз он ба маротиб васеътар ва амиқтар аст.

Муҳаққиқ В. В. Сафонова, ки методикаи таълими фарҳангшиносиро таҳия кардааст, фарқият миёни кишваршиносӣ ва фарҳангшиносиро чунин муайян кардааст: «Айни ҳол кишваршиносӣ чист? Ин низоми донишҳо оид ба таърих, ҷуғрофиё, иқтисод, фарҳанг ва проблемаҳои иҷтимоӣ аст, ки бар донишҳои энциклопедӣ асос меёбад. Фарҳангшиносӣ бар чӣ асос меёбад? Ин курси ҳамгироӣ беш аз 20 фан мебошад, ки дар асоси мавзӯҳою проблемаҳои муштарак шакл гирифтааст. Ин фанҳо фалсафа, таърих, сиёсатшиносӣ, ҷомеашиносӣ, иқтисодиёт, ҷуғрофиё, забоншиносии равонӣ, сиёсати биологӣ, забоншиносӣ-кишваршиносӣ, назарияи иртибот, забоншиносии иҷтимоӣ, равоншиносии муошират ва ғайра мебошанд. Дар фарҳангшиносӣ ҳалли масъалаҳо ва қолабҳои тайёр нестанд, он пурра проблемавист, ба зеҳни инсон таъҷҷубовар ва таҳлили муқоисавиро омӯзонда, таълимиро ба сатҳи нав мебардорад» [158, с. 28].

Қобили зикр аст, ки масъалаи робитаи иҷтимоӣ-фарҳангӣ дар таълим ва нақши муколама дар фаъолиятҳои иҷтимоӣ-фарҳангиро М. М. Бахтин, В. С. Библер, И. А. Зимняя, В. В. Сафонова ва дигарон мавриди баррасӣ қарор додаанд. Консепсияҳои таълими забони хориҷиро олимони соҳаи дидактикаи забоншиносӣ И. Л. Бим, Е. М. Верешагин, И. А. Зимняя, О. Ю. Искандарова, В. Т. Костомаров, А. А. Леонтев ва дигарон коркард намудаанд.

Равишҳои ҷаҳонишавӣ ва ҳамгироии хориҷию дохили ба ташаккули муҳити наву миқдоран калони иҷтимоӣ-фарҳангӣ оварда расонд. Дар замони муосир омода намудани насли ҷавоне, ки ба фаҳмиши фарҳангҳои гуногун, муоширати касбӣ ва шахсӣ бо намояндагони мамлакатҳои дорой

анъанаҳо, соҳти иҷтимоӣ ва фарҳангу забонҳои мустақил майл дорад, зарур доништа мешавад.

Бомуваффақият амалӣ намудани чунин вазифаҳо танҳо дар натиҷаи омӯзиши пайвастаи забон ва фарҳангҳо имконпазир аст. Ин раванд яке аз масъалаҳои муҳими таълими забонҳо дар давраи ҳозир маҳсуб мешавад ва дар педагогикаи таълими забон ба истилоҳи муносибати иҷтимоӣ-фарҳангӣ номгузорӣ шудааст.

Тасаввурот оид ба дониш дар умум ва шаклҳои таълими забон дар давраи ҳозира ба тағйироти назаррас мувоҷеҳ гаштаанд ва дар натиҷа миёни дарки зарурати омодаسازی мутахассиси забондону фарҳангшинос дар заминаи таҳсилоти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва омодаسازی чунин мутахассис дар заминаи мавҷудаи анъанавии таълими забонҳои хориҷӣ, аз ҷумла забони англисӣ, ихтилофот ба вуҷуд омаданд.

Бо дарки амиқи чунин вазъияти таълими забонҳои хориҷӣ бисёр методистон ба ин ақидаанд, ки ҳангоми тартиб додани барномаҳои таълимӣ барои донишҷӯён оид ба ҷанбаҳои гуногуни таълими забони англисӣ ҷиҳатҳои зерин ба назар гирифта шаванд. Барномаҳои таълимии мо бояд:

- ҷанбаи омӯзиши фарҳанги англисзабонҳоро ҳам дар бар гиранд;
- ба ташаккули тафаккури интиқодии донишҷӯён мусоидат намояд ва дар онҳо малакаҳои таҳлил муқоиса кардани забону фарҳанги миллии худ бо забону фарҳанги англисзабонҳоро тарбия намоянд;
- фаҳмиши фарҳангу шеваи зиндагии одамони мамлакати дигар аз ҷониби донишҷӯён барои дар онҳо тарбия кардани ҳисси таҳаммулпазирӣ нисбати тарзи зиндагӣ, эътиқодоти динӣ ва суннатҳои халқҳои дигар имкониятро фароҳам меорад;
- ба бартараф намудани тасаввуроти нодуруст доир ба фарҳанги дигар мусоидат намоянд;

- ба ангезиши шавқи донишчӯён ба омӯзиши забону фарҳанги хориҷӣ ёрӣ расонанд;

- шавқу завқи донишчӯёнро ба омӯзиши амиқи дигар фарҳангҳо ва фаҳмиши беҳтари фарҳанги худӣ таҳрик бахшанд.

Методистони варзида барои ба мундариҷаи таълими фарҳанги дигар халқҳо ворид намудани қисматҳои зеринро зарур мешуморанд:

- шинохтани симоҳо ва рамзҳои фарҳангӣ;
- кор бо маҳсулоти фарҳангӣ (армуғонҳо, раҳнамоҳо, харитаҳо, маркаҳо, аксҳо, комиксҳо ва ғайра);
- омӯзиши моделҳои ҳаёти ҳаррӯза (зери мафҳуми моделҳо тарзи ҳаёт ва мушкилот фаҳмида мешаванд);
- омӯзиши фарҳанги рафтор ва ё муносибат бо намояндагони забону фарҳангҳои дигар;
- омӯзиши одоби муошират бо забони хориҷӣ ва рафтор дар кишвари соҳибзабон;
- омӯзиши арзишҳои миллии кишвари соҳибзабон, ки меъёрҳои рафторро дар он ҷома танзим мекунанд;
- омӯзиши соҳти сиёсӣ иқтисодӣ, арзишҳои фарҳангӣ, анъанаҳо ва таърихи кишваре, ки забонашро донишчӯён меомӯзанд.

Дар бахшҳои дахлдори барномаи таълимӣ дар машғулиятҳои забони хориҷӣ омӯзиши кадом масъалаҳо нишон дода шуда бошад ҳам, вале дар онҳо принципҳо, манбаъҳо ва бахшҳои таълим дуруст ба назар гирифта нашудаанд. Ба назари мо, таснифоти бахшҳои барномаи таълимии Г. Д. Томахин, ки асоси онро ду муносибат - ҷомеашиносӣ ва филологӣ ташкил медиҳанд, нисбатан асоснок ва қобили қабул мебошад ва мақсади зерин дорад.

Мақсади қисмати яқум додани маълумоти муайян доир ба кишвари забони мавриди омӯзиш, яъне сохтори давлатӣ, иқтисодиёт, сиёсат,

фарҳанг, арзишҳои маънавӣ ва ахлоқӣ, анъанаҳо, маросимҳо ва ғайраи он кишвар.

Мақсади қисмати дуюм гирифтани маълумоти фарҳангшиносӣ аз маводди забони мавриди омӯзиш ва омӯзондани муҳтавои фарҳангӣ ва истифодаи воҳидҳои он забон мебошад.

Аз нигоҳи мо, ҳамчунин кор бо матнҳо аз китобҳо, маҷаллаҳо ва рӯзномаҳои англисӣ аҳаммияти вижа дорад. Омӯзиш ва муқоисаи мавзӯҳои, ки ҳамзамон дар матбуоти мо ва матбуоти англисӣ ба назар мерасанд ва масъалаҳои, ки дар онҳо баррасӣ мешаванд, метавонанд ҳамчун сарчашмаи омӯзиши арзишҳои миллӣ, ахлоқӣ ва шеваи зиндагии мардумони англисзабон хизмат намоянд, инчунин, барои аз байн бурдани тасаввурот ва ақидаҳои нодуруст нисбат ба ҷаҳон ҳамчун ба фазои ягонаи фарҳангӣ мусоидат менамоянд.

Дар натиҷаи чунин муносибат ба омӯзиши забони англисӣ ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён на ба таври одӣ, яъне бо роҳи мустақилона касб кардани донишҳои ташаккули маҳоратҳо ва малакаҳо, балки бо роҳи донишҳои маҳоратҳо ва салоҳиятнокии онҳо сурат мегирад.

Кори мустақилонаи донишҷӯён аз рӯйи матнҳои мансуб ба жанрҳои гуногун ба рушди се навъи маҳоратҳои онҳо мусоидат мекунад:

- маҳорати ресептивӣ, ки ба фаҳмиши мазмуни матнҳо мусоидат мекунад;

- маҳорати репродуктивӣ, ки маҳорати бо истифода аз нақша, вожаҳои калидӣ ва амсоли инҳо тағйир додани матнро имконпазир мегардонад;

- ҳисси маҳсулият, ки истифодаи самарабахши мавзӯҳои матнҳоро таъмин мекунад.

Барои шиносоии бештар ба фарҳанги кишварҳои англисзабон пешниҳод карда мешавад, ки донишҷӯён-мутахассисони ояндаи соҳаҳои мухталиф ба мисли иқтисодчиён, тиббон, кишоварзон, барқчиён ва ғайра бояд оид ба воқеиятҳои таърихӣ ва фарҳангии мамлакатҳои англисизабон, осорхонаҳо, суннатҳо ва маросҳои динию фарҳангии онҳо маълумоти бештарро касб кунанд. Дар давраи ҳозира баъзе китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимие доир ба омӯзиши забони англисӣ вучуд доранд, ки омӯзгорони ин фан метавонанд ҳангоми кор бо донишҷӯён аз рӯи мавзӯҳои марбут ба кишваршиносӣ ва фарҳангшиносии кишварҳои англисзабон аз онҳо истифода баранд.

Ба хоҳири санҷиши ташаккули малакаҳои донишҷӯён пешниҳод карда мешавад, ки чорабиниҳои санҷишӣ, ба мисли баҳсҳо, викторинаҳо, супоришҳои проблемавӣ, навиштани реферат, иншо, тамошои филмҳои таълимӣ ба забони англисӣ ташкил ва гузаронида шаванд. Чунонки амалияи таълими забони англисӣ нишон медиҳад, таълими фарҳангшиносӣ ба донишҷӯён аз оғози таҳсил, яъне аз курси якум дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ба роҳ мондан зарур аст, зеро ба қадри кофӣ маҷуд набудани донишҳои забоншиносию кишваршиносӣ метавонад ба шавқмандии донишҷӯён ба омӯзиши забону фарҳанг ва дигар хусусиятҳои кишварҳои англисзабон таъсири манфӣ расонад.

Бо тақя ба маълумоти забоншиносии амалӣ ва бо дарназардошти мақоми забони англисӣ ҳамчун воситаи муошират ва ҳамдигарфаҳмӣ дар ҷомеаи ҷаҳонӣ, методикаи муошири таълими забон зарурати тақвият додани ҷанбаҳои амалии омӯзиши забонро махсусан таъкид менамояд. Аз ин ҷо бармеояд, ки ҳангоми таълими забон на танҳо ба сифати натиҷаҳои омӯзиши забон ва қобилияти муошират кардан бо забони дигар тавачҷуҳ зоҳир гардад, балки ҳамчунин ҷустуҷӯи роҳи ворид шудан ба фарҳанги дигар ва робита бо намояндагони он ҳам муҳим доништа мешавад.

Дар ин чо сухан на танҳо оид ба донишони забони дигар, балки оид ба маҳорати истифодабарии он забон дар муоширати воқеӣ ва ниҳоятан, оид ба рушди «салоҳияти корбурди забон дар робитаҳои байнифарҳангӣ» меравад.

Дар Стандарти давлатии таҳсилоти олии касбӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ зикр мегардад, ки ташаккули салоҳияти муошират ба таври ногусастанӣ бо донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва кишваршиносӣ вобастагӣ дорад. Бе донишони вижагӣҳои иҷтимоӣ-фарҳангии кишвари соҳибзабон ташаккул додани салоҳияти муошират бо забони мавриди омӯзиш дар донишҷӯён имконнопазир аст.

Тавре ки Е. И. Пассов зикр менамояд: «Танҳо фарҳанг дар зухуроти мухталифи он ба ташаккулёбии шахсияти одам таъсир мерасонад» [243, с. 83].

Илова бар ин Е. И. Пассов қайд мекунад, ки «фарҳанги ғайрифилологӣ қисмати ҷудоинопазирӣ мундариҷаи таълим мебошад. Зери мафҳуми фарҳанги ғайрифилологӣ мо ҳама чизеро мефаҳмем, ки раванди азхудкунии забони англисӣ дар ҷанбаи таълимӣ, маърифатӣ, инкишофдиҳӣ ва тарбиятдиҳӣ ба муҳассилин дода метавонад» [243, с.98].

Кузмина Е. А. қайд менамояд, ки «зимнан таълими фарҳанги ғайрифилологӣ на фақат ҳамчун воситаи муоширати байнишахсӣ, балки боз ҳамчун воситаи ғанишавии олами маънавии шахсият дар асоси ба даст овардани донишҳо оид ба фарҳанги мамлақати забони мавриди омӯзиш (таърих, адабиёт, мусиқӣ ва ҳоказо), донишҳо оид ба сохти забон, низоми он, хусусиятҳои хоси он ва ғайра низ фаҳмида мешавад» [170, с. 9].

Асоси таҳқиқоти методии бахшида ба таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбиро равиши забоншиносию кишваршиносӣ ташкил медиҳад. Бо ин мақсад омӯзиши лексикаи забони

англисӣ бо қисмати кишваршиносӣ (лексикаи заминавӣ ва бемуродиф тибқи истилоҳоти Е. М. Верешагин ва В. С. Костомаров) ва маълумоти кишваршиносие, ки ба тарафҳои гуногуни ҳаёти кишварҳои англисзабон, таърих, адабиёт, илм, санъат (И. Л. Бимбад), инчунин, анъанаҳо, ҳислатҳо ва оинҳои он кишварҳо дахл дорад, чудо карда мешавад.

Чанбаи забоншиносӣ-кишваршиносӣ барои дарки маълумоти кишваршиносие, ки дар воҳидҳои забон инъикос шудааст, ба ғанишавии захираи луғавии мавзӯй-мундариҷавӣ мусоидат менамояд. Интиҳоби нисбатан асоснок ва истифодаи нисбатан барвақтари он дар таълими ибтидоии забони англисӣ яке аз имкониятҳои бедор намудани шавқи донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ ба шумор меравад.

Азбаски объекти асосии омӯзиши забони англисӣ на мамлакати соҳибзабон, балки касби дониши заминавӣ доир ба ҳамаи соҳаҳои зиндагии соҳибони забон, корбурди воситаҳои ғайризабонию ифода дар муоширати онҳо ва вижагиҳои фарҳанги онҳо мебошад, аз ин рӯ, ба барномаҳои таълимӣ ворид намудани бахши мавзӯҳои иҷтимоӣ-фарҳангии таълими забони англисӣ мувофиқи матлаб хоҳад буд, то ки бо таърих ба он мавзӯҳо донишҷӯён донишхоро оид ба воқеиятҳо ва анъанаҳои мамлакат аз худ кунанд ва дар муколамаи фарҳангҳо ширкат варзанд, инчунин, бо комёбиҳои фарҳанги миллӣ ва саҳми он дар ташаккули таҳаввули фарҳанги умумибашарӣ шинос шаванд.

Салоҳиятмандии иҷтимоӣ-фарҳангии донишҷӯёни муассисаи таҳсилоти олии касбӣ, ба фикри мо, ҳамчун маҷмуи донишҳои гуманитарӣ, маҳоратҳои аз лиҳози иҷтимоӣ аҳаммиятнок, сифатҳои шахсӣ ва таҷрибаи амалӣ муайян карда мешавад, ки он муносибати арзишии мутахассиси ояндаро ба фаъолияти тамоюли иҷтимоӣ муқаррар месозад.

Ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯӣи донишгоҳи олии касбӣ ҳамчун як раванди фаъолияти педагогӣ фаҳмида мешавад, ки дар

он бахшҳои гуманитарӣ ва фарҳангшиносӣ ҷойгоҳи хос дорад ва аз ҷумлаи муҳимтарин бахшҳои таркибии раванди мазкур он ба шумор мераванд, зер бахшҳои мазкур дар рушди шахсияти донишҷӯён ва ташаккули салоҳияти касбии омӯзгори ояндаи забони англисӣ, забоншиносону тарҷумонҳои оянда ва мутахассисони дигар нақши калидӣ доранд. Бартарияти раванди мазкур дар он зоҳир мегардад, ки хатмкунандаи муассисаи таҳсилоти олии касбӣ дорои салоҳияти аз лиҳози иҷтимоӣ аҳаммиятнок мегардад, ки барои ошкор намудан ва дарки арзишҳои нави ҷаҳонӣ дар ҷаҳони муосир мадад мерасонад. Чунин мутахассис барои ба зиммаи худ гирифтани масъулият ҷиҳати беҳатарию технологияи ҷаҳонӣ дар оқибатҳои таъсири ҷаҳонӣ худ ба табиат ва ҷомеа омода мебошад.

Бинобар ин, таълими забони англисиро дар ҳамбастагии зич бо таълими фарҳанги мамлакатҳои англисзабон ба роҳ мондан зарур аст. Ба ибораи дигар, дар ин ҷо сухан роҷеъ ба зарурати ташаккул додани салоҳияти муоширати байнифарҳангӣ дар донишҷӯён ҳамчун мақсади асосии таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ меравад.

Мусаллам аст, ки фарҳанги худӣ ба тӯфайли тарзҳои гуногун ва мушобеҳи идроки фарҳанги бегона, инчунин, зимни ҳамкорӣ байни онҳо ба маротиба беҳтар аз худ карда мешавад.

Корсунская В. М. чунин қайд мекунад, ки «таълими забони англисӣ имкон медиҳад, ки на фақат аз паҳлу ба хусусиятҳои фарҳангии барои мо одатӣ, вобастагҳои тарафайн назар андозем ва баҳогузорӣ кунем, балки инчунин ба фарҳанги дигар бо нигоҳи танқидӣ бархурд намоем ва ҳамзамон ба он бо ҳусни тавачҷух, таҳаммулпазирӣ ва фаҳмиш муносибат намоем» [158, с.12].

Бо назардошти ин мақсадҳою вазифаҳои таълими забони англисӣ, ки дар байни онҳо таълими муошират бо забони англисӣ дар заминаи робитаҳои байни фарҳангҳо нақши асосӣ мебозад, бояд таҷдиди назар карда шаванд ва ба талаботи муосири ҷомеа мувофиқ карда шаванд.

Ин кор ҳам ба интихоби маводди таълимии забонӣ, ки мундариҷаи системаи методии таълими забони англисиро таъмин мекунад ва ҳам ба таҳияи воситаҳои таълими ин забон, ки ба равишҳои замонавии таълими забони хориҷӣ мувофиқат менамоянд, дахл дорад.

Ба қисматҳои асосии мундариҷаи таълим, ки мақсадашон ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён мебошад, инҳо дохил мешаванд: низоми донишҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки аз донишҷӯи вижагиҳои фарҳангии соҳибони забон, суннатҳо ва расму одатҳои онҳо иборат аст; донишҷӯи меъёрҳои рафтор дар ҷомеаи англисзабонҳо ва одоби муошират бо забони англисӣ, донишҷӯи низомҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии кишвари забони мавриди омӯзиш; донишҷӯи давраҳои асосии таърихи халқи он ва амсоли инҳо; маҳорати муоширатӣ касбӣ бо забони англисӣ, ки ба тақмили донишу маҳорати касбии мутахассисони оянда ва фаъолияти касбиашон дар хориҷ аз кишвар мусоидат мекунад.

Ба сифати методикаи ташаккули шавқмандии маърифатӣ дар мутахассисони оянда таваҷҷуҳ ба интихоби дақиқи маводди таълимӣ, андӯхташавии тамаркуздодашудаи муттасили донишҳо, ташаккули давра ба давраи малакаҳо ва маҳоратҳо, таъйин доимӣ ба таҷрибаи забонӣ, нутқӣ ва шахсиятии иҷтимоӣ-фарҳангии муҳассилин нигаронида шудааст.

А. В. Хуторской бовари дорад, ки «шавқмандии маърифатӣ яке аз унсурҳои салоҳияти умумифарҳангӣ мебошад» [309, с. 346]. Мо ин нуқтаи назарро пазируфта, фикр мекунем, ки шавқмандии маърифатӣ шакли фаъолиятмандии пешниҳоди салоҳиятҳо дар соҳаи муносибатҳои иҷтимоӣ

ва меҳнатӣ, муносибатҳои тарафайни ахлоқӣ ва шаҳрвандӣ, дар соҳаи хидматрасонии истеҳсолӣ ва фарҳангӣ мебошад.

Таҳлили қорҳои пажӯҳиши назариявие, ки ба масъалаи инсонпарварӣ ва инсонмеварӣ намудани фаъолияти муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ бахшида шудаанд, имкон дод, ки заминаҳои зарурии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯёни донишгоҳҳои олии касбӣ муайян карда шаванд. Дар рафти таҳқиқоти худ мо ба онҳо таъҷиб намудем. Он заминаҳои зарурӣ барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз инҳо иборатанд:

- мавҷудияти низоми таҳсилоти касбӣ ва шароити лозима барои рушди маънавӣ-ахлоқӣ ва фарҳангии донишҷӯён;

- мавҷудияти имкониятҳои гуманистии таҳсилоти касбӣ, муносибат ба донишҷӯӣ ҳамчун ба субъекти маърифат, муошират ва фаъолияти эҷодӣ;

- фароҳам овардани шароити бунёдӣ барои омодагии мутахассисон-технологҳо, барномасозон, алоқачиён ва ғайра барои касб кардани донишҳои касбии гуманитарӣ, ки барои фаъолияти ояндаи касбии онҳо ва қонеъ гардонидани талаботи иҷтимоӣ маърифатии онҳо мусоидат мекунанд;

- бозсозии низоми таълими забони англисӣ ба донишҷӯён ва самтгирӣ дар таълими онба азхудкунии мустақилонаи донишҳо ва эҷодкорӣ, қорбурди амалии забони англисӣ, ҳисси масъулият дар рафтори иҷтимоӣ ва худинкишофдиҳии шахсияти худ аз ҷониби донишҷӯён ҳамчун шартҳои ҳалқунандаи ба даст овардани муваффақият дар таълиму тарбияи донишҷӯён.

Қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии мундариҷаи таълими забони англисӣ аз лиҳози воридшавии муҳассилин ба муқолаҳои фарҳангӣ, шиносӣ бо

дастовардҳои фарҳанги миллӣ дар инкишофи фарҳанги умумибашарӣ тавоноии бузург дорад.

Мусаллам аст, ки набудани робитаи мустақим бо соҳибони забони англисӣ ва мавҷуд набудани шароити табиӣ омӯзиши он аҳаммияти таълими умумии забони англисиро меафзояд. Бинобар ин, ба қисмати иҷтимоӣ-фарҳангии методикаи таълими забони англисӣ ҳар чӣ бештар бояд тавачҷуҳ зоҳир гардад ва бо тақя ба он таълими забони мазкурро ба роҳ мондан самарабахш хоҳад буд.

Маводди нисбатан васеи забоншиносӣ-кишваршиносӣ доир ба омӯзиши забони англисиро Р. К. Миняра-Белоручев пешниҳод кардааст, ки маълумоти фаровони ҳам лексикӣ, ҳам фарҳанги миллӣ ва ҳам воқеиятҳои миллиро фаро гирифтааст.

Е. М. Верешагин ва В. Г. Костомаров тасдиқ мекунанд, ки «ҳамаи қабатҳои низоми забон ифодакунандаи фарҳанг мебошанд, яъне ҷанбаи кишваршиносӣ доранд» [35, с. 63-65].

Барои омӯзиши кишвару фарҳанги дигар мурочиат ба лексикаи дорои мазмуни фарҳангӣ, вожаҳои бемуодил ва калимаҳои решагӣю умумиистеъмол аҳаммияти бештар дорад.

Дар омӯзиши забони англисӣ ҳамзамон бо азхудкунии ҳар лексема мафҳуме, ки он ифода мекунанд, донишҷӯён он мафҳумро аз худ мекунанд. Агар лексемаро донишҷӯӣ пурра аз худ ва дуруст талаффуз карда тавонад ҳам, ин ҳануз аз он шаҳодат намедиҳад, ки мафҳуми он лексема дар зеҳни донишҷӯӣ шакл гирифтааст ва ё ба ибораи дигар, донишҷӯӣ онро дарк кардааст.

Лексикаи бемуодил, яъне лексемае, ки дар забони дигар вожаи аз ҷиҳати ифодаи маъно баробар надорад ба шарҳу эзоҳ ниёз дорад ва тавачҷуҳи хоссаи омӯзгорро талаб мекунанд, яъне омӯзгор бояд мафҳуми ифодакардаи онро ба донишҷӯён пурра шаҳр диҳад.

Вожаҳои бемуодил дар асл аз як забон ба забони дигар тарҷума намешаванд, зеро дар забони дигар муодил надоранд ва маънои онҳо бо роҳи тафсир барои забонмӯзон ошкор мегардад. Ба сифати мисол метавон номи идҳо ва рамзҳои хоси як халқ ва фарҳанги он ном бурд. Чунончи, дар забони англисӣ номи нақлиёт: double - decker; дар амрикоӣ: drugstore-дорухона, хӯришхона; strongbath - молиши бадан бо исфанҷи тар.

Муҳаққиқ Г. Д. Томахин «Донишҳои марбут ба фарҳанги миллиро донишҳои заминавӣ меномад ва онҳоро ба дониш оид ба ашё ва ҳодисоти фарҳанги милли - воқеиятҳо ва донишҳо оид ба меъёрҳои умумии рафтор дар ҷомеа, аз ҷумла одоби муошират, ҷудо мекунад» [171, с. 13].

Лексикаи заминавӣ вожаҳоеро фаро мегирад, ки бо овозҳои худ аз сабаби номувофиқатии аломатҳои дуҷумдараҷа («ҳиссаҳои семантикӣ»-и Томахин) фарқ мекунанд.

Маъниҳои заминавиро бе робитаи муайяни доимӣ тағйирёбанда бо воқидҳои луғавӣ фаҳмидан номумкин аст. Ин вожаҳо, бешубҳа, дар шуури соҳибони забон ва фарҳанг вучуд дошта, бо ягон чизи махсусан ҷолиб алоқаманд мешаванд ва аксаран тавассути мафҳуми дигар маънидод мешаванд. Масалан: Уолтер Рэли (Walter Raleigh) – ро метавон чунин тавсиф кард - баҳрнаваре, ки тамокуро аз Амрико ба Аврупо овардааст; Бристол (Bristol) – ро метавон чунин маънидод кард - шаҳр ва бандар, пули бузург аз болои халиҷ.

Чунин воситаҳои истилоҳот то андозае ба лексикаи заминавӣ инчунин вожаҳои ифодакунандаи воқеиятҳо, номи ашёҳои фарҳанги моддӣ, ҳодисаҳои таърихӣ, ниҳодҳои давлатӣ, номҳои қаҳрамонони милли ва фолклорӣ, мавҷудоти асотирӣ ва амсоли инҳо, ки танҳо хоси миллату халқҳои муайян мебошанд, мувофиқат мекунанд.

Дар воқеиятҳо наздикӣ ё робитаи байни забон ва фарҳанги миллий аёнтар ба мушоҳида мерасад: зимни пайдоиши воқеиятҳо дар ҳаёти маънавӣ ва моддии халқ, яъне дар фарҳанги он халқ, дар забон ҳам барои ифодаи он воқеиятҳо воситаҳои забонии ифода, пеш аз ҳама, калимаҳо ба вучуд меоянд.

Хусусияти мазмуни вожаҳои ифодакунандаи воқеиятҳо дар қиёс бо дигар вожаҳои забон, аломати фарқкунандаи онҳо мебошад, зеро ба чунин вожаҳо ифодаи маъноҳои хоси фарҳанги миллий ва ҳатто баъзан хоси ягон маҳалли муайян ва ё марбут ба фарҳангу таърихи ягон халқ хос мебошад.

Чунин воқеиятро дар ҳаёти ҷомеа зуд-зуд ба вучуд меоянд ва барои ифодаи онҳо дар забон калимаҳо ва воситаҳои дигари забонӣ пайдо мешаванд. Аз ин рӯ, дар байни онҳо воқеиятҳо-неологизмҳо, историзмҳо ва архаизмҳо ҷудо кардан мумкин аст.

Ба сифати мисоли воқеиятҳо дар асоси забони англисӣ калимаҳои зеринро овардан мумкин аст, ки паҳлуҳои мухталифи зиндагии иҷтимоӣ, сиёсӣ ва маишии англисзабонҳо ифода мекунад, аз ҷумла топонимҳо ва антропонимҳои забони англисӣ. Масалан: воқеиятҳои этнографӣ, воқеиятҳои маишӣ: Kilt - юбкаи пар-пар, номҳои ғизо ва нӯшоқиҳо: Coca-Cola - нӯшокии ширин, Fast food - ғизои мисли гамбургерҳо, чипси, питса.

Муошират ба забони хориҷӣ як навъ амали афзалиятноке мебошад, ки барои анҷоми ин амал маҳз салоҳияти забондонӣ ва муошират кардан ба забони хориҷиро талаб мекунад.

Кузмина Н. В. чунин мешуморад, ки «надониستاني меъёрҳо ва анъанаҳои муоширати соҳибони фарҳанги дигар ҳолатеро ба миён меорад, ки бо сабаби номувофиқатии фарҳангҳо, ки шоки фарҳангӣ номида мешавад, ба вуқӯъ мепайвандад» [171, с.16].

Вобаста бо ҳолати таълими забони англисӣ М. М. Рибаква менависад: «Вақте донишҷӯён бо моделҳои рафтори ботафовут ва

мачмуи нави арзишҳо дучор мегарданд, дар онҳо метавонад шок ба вучуд ояд, ки дар натиҷа онҳо соҳибони забони мавриди омӯзишро содалавҳ, бадтарбия ва ғайра хоҳанд ҳисобид» [146, с.46].

Одоби муоширати англисӣ хусусиятҳои зерин дорад: камсуханӣ, дараҷаи поёни баландии овоз, дараҷаи баланди худназораткунӣ, рушди муоширати хушодобона, дараҷаи баланди табунокии мавзуии муоширати хушодобона, нақши калони муоширати хаттӣ.

Оид ба фарҳанги миллӣ, оид ба одоби муоширати соҳибони забон сухан гуфта, рафтори лафзӣ ва ғайрилафзиро фарқ мекунанд.

Ҳама гуна муошират бо унсурҳои фарозабонӣ, яъне қиёфабозӣ, тарзи ист, ишораҳо муошират карда мешавад. Он гоҳ дастҳо (имову ишора), рӯй (қиёфабозӣ), рамзҳо (ангуштарии никоҳӣ), аломатҳо (либос ва ғайра) ва ҳаракати бадан сухан мегӯянд.

Забони бадан ё забони соматикӣ (юнонӣ: *сотта* - *ҷисм*, бадан) ҳаракатҳои коммуникативӣ, нишонаҳои психофизикии ҳолати эмотсионалӣ, ҳаракатҳои ғайрикоммуникативиро дар бар мегирад.

Аз лиҳози ҳамаи вазифаҳояш забони соматикӣ бо забони лафзӣ монанд аст.

Ҳаракатҳои коммуникативӣ ба истилоҳ кинемаҳо, ё ҳаракатҳои беихтиёронро фаро мегиранд, ки онҳо аз лиҳози робитаи мустақим бо иттилои нутқӣ фарқият доранд. Онҳо амалиёти нуткиро пурра мекунанд ва ё иваз менамоянд.

Калимаҳое, ки дорои маъноҳои мушобеҳ мебошанд, вале дар гуфтугӯ бо забони тоқикӣ ва англисӣ мувофиқат намекунанд, омӯзгор бояд ба ин диққати махсус диҳад ва фарқияти маъною ҷои истифодабарии онҳоро ба донишҷӯён фаҳмонад.

Гурӯҳи хурди кинемаҳое, ки зимни иҷрои онҳо мувофиқат мекунанд, вале аз ҷиҳати ифодаи маъно фарқ мекунанд, мароқангез мебошанд.

Ҳамин тарик, муошират тавассути воситаҳои ғайризабонӣ тарзи ифодаи фикр ва хусусиятҳои дигари миллиро фаро мегирад ва ҳангоми омӯзиши забони англисӣ бояд ба назар гирифта шаванд. Вале на ҳама мефаҳманд, ки забони имову ишора забони умуминсонӣ нест ва баъзан рамзҳои ишораҳо аз як фарҳанг ба фарҳанги дигар интиқол намеёбанд, ки дар натиҷа муошират байни намоёндагони забону фарҳангҳои гуногун хуб ва фаҳмо сурат намегирад ва ё бо мушкилӣ сурат мегирад.

Фарҳанги муоширати ғайризабониро таълим дода, аломатҳои психофизикии вазъи эмотсионалӣ ва ҳаракатҳои бадане, ки тавассути онҳо эҳсосот ва фикр ифода мешаванд ва дар забоншиносӣ бо номи забони соматикӣ маъруф аст, мебошад сарфи назар кард.

Ба аломатҳои эмотсионалӣ инҳоро дохил менамоем: тағйирёбии ранги рӯй; аломатҳои ҳаракатҳои узвҳои бадан (ларзиши дастҳо ва лабҳо); аломатҳои овозӣ (гирия, нола, қатъёбии садо). Онҳо дар ҳамаи халқҳо, асосан, аз ҷиҳати ифодаи эҳсосот якхелаанд ва барои маънидодӣ онҳо омодагии таълим ва махсус талаб карда намешавад.

Ҳаракатҳои узвҳои бадан ҳангоми гуфтугӯ, ки аз ҳолати ботинии эмотсионалиии гӯянда дарак медиҳанд, онҳо зоҳир мегарданд, ки гӯянда мехоҳад фосолаи дар гуфтор ба вучуд омадаро пур созад ё барои баёни фикри худ мушкилӣ мекашад.

Ба ҷумлаи чунин воситаҳои ифодаи эҳсосот ва баёни фикр ҳаракатҳои дохил мешаванд, ки барои рафъи шиддати эҳсосоти ботинӣ мусоидат мекунанд, ба мисли лаб газидан; ҳаракатҳои, ки ба ин ё он ашъи дар тани гӯянда буда ишорат мекунанд, ба мисли ангуштариро дар ангушт тоб додан, тугмаҳоро палмосидан ва ғайра; ҳаракатҳои, ки ба ягон ашъи атрофи гӯянда буда ишора мекунанд, ба мисли қаламро дар даст ҷарх занондан.

Дар методикаи таълими забон навъҳои асосии имову ишора ба чунин навъҳо ҷудо шудаанд: ишораҳои, ки воситаҳои забониро иваз мекунад ва ишораҳои, ки эҳсосоту ҳаяҷонро ифода мекунад. Агар вазифа аз он иборат бошад, ки танҳо низоми воситаҳои забони муошират аз худ карда шавад, пас бо ишораҳои, ки калимаҳо ва дигар воситаҳои забонии ифодаи фикрро иваз мекунад, маҳдуд шудан мумкин аст; агар омӯзгори забони англисӣ кӯшиш намояд, ки аз ҳама гуна лаҳча, аз ҷумла, аз истифодаи нодурусти ишораҳо, худдорӣ кунад, маҷбур мешавад, ки ба ишораҳои ифодакунандаи эҳсосоту ҳаяҷон низ таваҷҷуҳ кунад.

Аз худ кардани воситаҳои ғайризабонии муошират дар дарси забони англисӣ талаб мекунад, ки омӯзгор бар иловаи имову ишраи худ, зуҳурати берунии эҳсосотро ҳам назорат кунад ва баҳри аз ҷониби донишҷӯён дуруст иҷро шудани ҳаракатҳои ифодакунандаи фикр ва эҳсосоте, ки хоси англисзабонҳо мебошанд, кӯшиш ба харҷ диҳад.

Ба ин ҳуди принципҳои қоидаҳои муошират мансубанд, яъне таҳаммулноқӣ, боодабӣ, истифодаи шаклҳои стандартии нутқ дар ҳолатҳои стандартии муошират.

Аммо дар воқеъ дар ҳар ҷомеаи дорои забону фарҳанги умумӣ ифодаи воситаҳои худии фикру эҳсосоти мушаххас дар нутқ ва рафтор, табуҳо ва талаботи худ нисбат ба нутқ вучуд доранд.

Табуҳои дар одоби муошират, ки дар миёни ин ё он халқ роиҷанд, ба мисли манъи ба забон овардани вожаҳои ибораҳои муайян ё гуфтор дар мавзӯҳои муайян дар ин ё он ҳолати муошират як бахши муҳимми одоби муоширати он халқ ба шумор меравад.

Дар ҳамаи кишварҳои қитъаи Аврупо оид ба масъалаҳои марбут ба даромади хонавода ва маош, сарчашмаҳои дигари зиндагии ҳамсуҳбат пурсидан роиҷ нест ва берун аз одоби муошират байни одамон доништа

мешавад. Аммо дар Амрико ва Аврупо дар сари миз, дар чамъомади хусусӣ масъалаҳои марбут ба сиёсат ва дин баррасӣ намешаванд.

Ба ин монанд аз фаронсавиҳо дар бораи маош пурсидан аз рӯйи одоб нест, аммо вақте, ки дар бораи чӣ қадар андоз супориданашон мепурсанд, бо майли том ҷавоб медиҳанд, зеро ҳамагон бо ин ақидаанд, ки беҳад зиёд андоз месупоранд.

Ба ин тариқ, донишони маросимҳо, одоби муоширати шифоҳии мардумони кишварҳое, ки соҳиби забону фарҳанги дигар мебошанд, шартҳои муҳимми фаъолияти самарабахши касбӣ ва комёбӣ дар муошират ва ҳамкориҳои касбӣ бо аҳолии муқими он кишварҳо ба шумор меравад.

Надоништану риоя накардани меъёрҳои одоби муоширати шифоҳӣ, нодуруст фаҳмидани гуфтори одамони сокини кишваре, ки мутахассисони оянда дар он ҷо ба фаъолияти меҳнатӣ машғул мешаванд ва ё ба сайёҳат мераванд, метавонад боиси ихтилофоти ҷиддӣ ва ҳатто муноқишаҳо дар рафтору муошират гардад. Чунин мисолҳо дар давраи ҳозира кам нестанд.

Дар муносибатҳои байни одамон дар ҷомеа, баъзе падидаҳои ҷойдоранд, ки онҳоро метавон ҳамчун маҷмуи рамзҳои иҷтимоӣ ҳисоб кард, ба мисли рамзи либос, рангҳо, рақам ва шумораҳо, интиҳоб ва пешкаш намудани тухфаҳо, рамзи ороишот, харидҳо, ашёи маишии рӯзгор, рамзи аломатҳо ва хурофот, рамзи намуди зоҳирӣ ва ғайра.

Рамзгароии иҷтимоии як халқ метавонад аз ҷониби намояндагони халқи дигар нодуруст фаҳмида ва шарҳ дода шавад ва ин метавонад дар фарҳанги шахси ҳамсуҳбат маънои дигари рамзӣ дошта бошад. Бояд зикр кард, ки маҷмуи рамзҳои фарҳангӣ дар ҷаҳорҷӯбаи фарҳанги муоширати он халқ ҳамчун як қисмати фарҳанги миллӣ маҳсуб мешавад.

Масалу мақолҳои миллии халқи дигар, ки ба донишҷӯён барои омӯзиши қоидаҳои принципҳои муоширати он халқ, барои фаҳмидани арзишҳо ва афзалиятҳо, доир ба вафо ба қавл ва масъулият барои сухан

пешниҳод карда мешавад, инъикоскунандаи менталитети халқи мамлакати забони мавриди омӯзиш мебошанд.

Ҳамин тавр, дар таҳқиқоти мо, мафҳуми шавқмандии маърифатии донишҷӯёни донишгоҳи олии касбӣ ҳамчун рағбат ба касб кардани маҷмуи донишҳои гуманитарӣ, маҳоратҳои сифатҳои шахсии аз лиҳози иҷтимоӣ аҳаммиятнок ва таҷрибаи корбурди амалии донишҳои касбии забондонӣ фаҳмида мешавад, ки он муносибати арзишии мутахассиси ояндаро ба фаъолияти ояндаи касбии аз лиҳози иҷтимоӣ ва шахсӣ аҳаммиятнокро муқаррар менамояд.

Ҷадвали 9. Хусусиятҳои таъсиррасонии педагогӣ ба донишҷӯён бо мақсади ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ вобаста аз сатҳи инкишофи ҷаҳоншиносӣ ва эҷодии шавқмандии маърифатӣ ва ҷузъҳои он, намуди ҷаҳоншиносӣ

№	Сатҳи инкишофи ҷаҳоншиносӣ ва эҷодӣ	Сатҳи инкишофи шавқмандии маърифатӣ	Намуди ҷаҳоншиносӣ	Ҷузъҳои афзалиятноки шавқмандии маърифатӣ	Хусусиятҳои таъсиррасонии педагогӣ ба донишҷӯён бо мақсади ташаккул додани шавқмандии маърифатӣ
	1	2	3	4	5
1.	Кӯшиш намудан ба мустақилона иҷро намудани вазифаҳои гузошташуда.	Рағбат ба маълумотҳои ҷолиб, далелҳо, тасвир намудани зухуроти амиқ.	Репродуктивӣ-фактологӣ.	Эҳсосотӣ (зоҳир намудани ҳиссиёт нисбат ба объектҳои зинда, шавқмандӣ ба раванди ҷаҳоншиносӣ, муносибати мусбӣ нисбат ба он).	Ба вучуд овардани муносибати мусбӣ эҳсосотӣ ба предмет, ҷаҳоншиносӣ, омӯзгор, кол-лектив.
2.	Кӯшиш ба ошкор кардани моҳияти равандҳо ва зухуроти омӯхташаванда.	Рағбат ба вобастагиҳо, робитаҳои сабабу натиҷа, дарк намудани хусусиятҳои предметҳо ва зухурот бо роҳи ҷустуҷӯи тахминҳо, ҳалли	Тасвирӣ-ҷустуҷӯӣ.	Зехнӣ (кӯшиши таҳқиқ намудани равандҳо ва зухуроти филологӣ, ҳалли вазифаҳо ва проблемаҳои гузошташуда, ворид шудан ба умқи донишҳо).	Ташкил намудани ҷаҳоншиносии пайвастаи ҷустуҷӯӣ тавассути ҳал намудани вазифаҳо, ба вучуд овардани ҳолатҳои проблемавӣ ва истифода бурдани

		масъалаҳо.			муносибати таҳқиқотӣ, ташкил намудани мушоҳидаҳо.
3.	Кӯшиши ошкор намудани вобастагиҳои сабабӣ, исботнокии ҳолатҳои илмӣ дар раванди таҷрибаҳо, мушоҳидаҳо, хондани адабиёти иловагӣ, муайян намудан.	Ҳавасмандӣ ба ворид шудан ба моҳияти проблемаҳои назариявӣ, амалӣ намудани фаъолият бо роҳҳои махсуси худ.	Эҷодӣ.	Иродавӣ (кӯшиш намудани мустақилона ба даст овардани донишҳои филологӣ).	Ташкил намудани фаъолияти пайвастаи ҷустуҷӯӣ тавассути ҳалли вазифаҳо, ба вучуд овардани ҳолатҳои проблемавӣ, истифода бурдани муносибати таҳқиқотӣ, ташкил намудани мушоҳидаҳо.

Мундариҷаи чадвалро таҳлил менамоем.

Сатҳи якум, сатҳи ибтидоии инкишофи шавқмандии маърифатии донишчӯён буда, аз назари сатҳи инҳо шавқмандии рӯякӣ ва бидуни дарки амиқи зарурати дониш аз ҷониби онҳо, ба моҳияти ҳодисаҳои табию иҷтимоӣ, кашфиётҳои илмӣ, воқеиятҳо ва амсоли инҳо иборат аст. Заминаи ташаккулёбии фаъолияти репродуктивӣ (ғайрифавол) яъне бидуни шавқу дарки зарурат аз худ кардани донишҳои тайёр ташкил медиҳад, фаволнокии донишчӯӣ бошад дар кӯшиши мустақилона иҷро намудани вазифаҳои аз ҷониби омӯзгор супоридашуда зоҳир мегардад. Ин сатҳи инкишофи шавқмандии маърифатӣ хоси чунин донишчӯёне мебошад, ки дар онҳо ҷузъи эҳсосотии мафҳуми шавқмандии маърифатӣ бештар аст, таъсиррасонии педагогӣ бошад, дар ин сатҳи шавқмандии маърифатӣ, асосан, аз тарбия намудани муносибати мусбии эҳсосотӣ ба донишҳо ва раванди таҳсил иборат мебошад.

Барои таҳқиқоти мо муҳимтар аз ҳама марҳилаҳои дуҷум ва сеҷуми инкишофи шавқмандии маърифатӣ мебошад, зеро онҳо ба синну соли наврасӣ ва ҷавонӣ хос мебошанд.

Сатҳи дуҷуми инкишофи шавқмандии маърифатӣ ба донишчӯёни курсҳои болоӣ хос аст, ки дар онҳо рағбат ба муайян намудани робитаҳои сабабу натиҷа, дарк намудани хусусиятҳои предмет ва зухуроти дигар ташаккул меёбад. Миёни ҷавонон сатҳи инкишофи фаволнокии эҷодӣ дар кӯшиши ошкор намудани моҳияти раванд ва зухуроти омӯхташаванда инъикос меёбад, Ҷузъи зеҳнии шавқмандии маърифатӣ нисбат ба ҷузъи эҳсосотӣ афзалтар мегардад. Вазифаи таъсири педагогӣ дар ин маврид аз он иборат аст, ки дар ҷавонон сифати кӯшиш ба таҳқиқи мустақилонаи ҳодисаҳои забонӣ, ҳалли мустақилонаи вазифаҳо, ошкор намудани проблемаҳои дорой моҳияти мафҳумҳои нави марбут ба забон тарбия карда шавад.

Сатҳи сеюм, сатҳи баландтари инкишофи шавқмандии маърифатии донишчӯён буда, бо кӯшиши онҳо ба дарк намудани масъалаҳои назариявии марбут ба забон, васеъ намудани ҷаҳонбинии худ ва касб кардани маҳорати корбурди амалии донишҳои худ, вобастагӣ дорад. Асоси ин сатҳро фаъолияти эҷодии донишчӯён ташкил мекунад, чунин афзалиятноки шавқмандии маърифатӣ ин иродаи қавӣ мебошад, ки дар кӯшиш намудан ба мустақилона ба даст овардани донишҳои филологӣ инъикос меёбад. Ташаккули сатҳи инкишофи шавқмандии маърифатӣ аллакай дар синну соли ҷавонӣ оғоз меёбад. А ин рӯ, барои расидан ба сатҳи олии инкишофи шавқмандии маърифатӣ ҳанӯз дар синну соли ҷавонӣ бояд ба ташкил намудани фаъолияти эҷодкорӣ ва ҷустуҷӯии ҷавонон таваҷҷуҳи хоса зоҳир кард.

Чи тавре ки аз мундариҷаи ҷадвал дида мешавад, инкишофи шавқмандии маърифатиро тавассути мазмуни донишҳо ва инчунин, тавассути ташкил намудани ҳуди раванди таълим ҳавасманд намудан лозим аст.

Дар асоси таҳлили маълумотҳои ҷадвал аз ҷониби мо модели назариявии ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён бо дарназардошти хусусиятҳои синнусолии онҳо, инкишофи фаъолнокии эҷодӣ ва намуди фаъолият пешниҳод карда шуд, ки хусусиятҳои таъсиррасонии педагогиро ба донишчӯён ва роҳҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатиро дар бар мегирад. Ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишчӯён, пеш аз ҳама, тавассути мундариҷаи маводди таълимӣ аз тақвият бахшидан ба самти назариявии он, аз ҷумла беҳтар намудани ҷанбаҳои ҷаҳонбинӣ ва методологии маводди таълимӣ ва аҳаммияти амалӣ, самтгирӣ ва проблемагӯзорӣ дар он, эҳсосотнокӣ ва ошкор намудани донишҳои нав дар он иборат мебошад. Дар раванди таълим бошад, ташкил намудани фаъолияти пайвастаи ҷустуҷӯии мустақилонаи донишчӯён бо роҳи ҳалли вазифаҳо, ба вучуд овардани ҳолатҳои проблемавӣ дар мағулиятҳои омӯзишӣ, ба роҳ мондани фаъолияти пажӯҳишии донишчӯён, ташкили машғулиятҳои таълимӣ, аз ҷумла мушоҳидаҳо, ба роҳ

монда шаванд. Ҳамин тавр, модели ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ, ки аз ҷониби мо пешниҳод карда шудааст, дар якҷоягии ҷузъҳои мундариҷавӣ ва амалкардии раванди таълим асос меёбад.

Дар бораи муҳимияти муносибат ба фаъолнокшавии шавқмандии маърифатии донишҷӯён, диққати махсусро ба ташаккулёбии шахсияти донишҷӯӣ, малакаи бо таври эҷодӣ ҳал намудани вазифаҳо, мустақилона ва бо боварӣ фикрронӣ намудан, доштан ва ҳифз кардани нуқтаи назар, ақидаҳои худ дар баробари ин пайваста инкишоф додан, иҷро намудан ва нав кардани донишҳои худ, истифода бурдани онҳо барои эҷодкорона ҳамроҳ намудани назария ва амалия диққати махсус додан зарур аст.

Фаъолшавии шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба таҳияи масъалаҳои усулҳои омӯзиши масъалаҳои алоҳида ё мавзӯҳои фанни таълимӣ равона карда шудааст. Ба ҳамагон маълум аст, ки ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз кӯшиши олимон-педагогҳо ва омӯзгорони дастандаркор ва дар амалияи педагогӣ истифода бурдани таълимоти ин ё он фан ва ба кор бурдани усулҳои самарабахши таълимӣ вобастагӣ дорад.

Ҳангоми ҳалли масъалаи муайян кардани роҳҳои ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён аз омӯзгорон роҳбарии моҳирона, дарки амиқи аҳаммияти масъала, самаранок ба кор бурдани усулҳои педагогию психологии ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва истифодаи таҷҳизоти лозимаро талаб мекунад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки омӯзиши роҳҳою шаклҳо ва усулҳои ташаккули шавқмандии маърифатӣ, инчунин, муайян намудани мақсаду вазифаҳои анғезиши шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар дарсҳои забони англисӣ бояд ба касб кардани донишҳо, маҳорату малакаҳои корбурди амалии онҳо, тарбия кардани сифатҳои асосии шахсияти донишҷӯӣ, ки дар самтнокии ва устувории шавқмандии маърифатӣ инъикос

меёбанд, ба кӯшиши самаранок аз худ намудани донишҳо ва усулҳои фаъолият, сафарбар намудани заҳматҳои иродавӣ барои расидан ба ҳадафҳои таълимӣ-маърифатӣ мусоидат намоянд.

Нақши афзояндаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди фаъолияти таълимӣ-тарбиявӣ пурра аз мундариҷаи барномаҳо, шакли усулҳои таълим, аз ташкили фаъолияти омӯзишии донишҷӯён аз ҷониби омӯзгор, инчунин, ҳамгиро намудани машғулиятҳои таълимӣ бо машғулиятҳои ғайриаудиторӣ вобастагӣ дорад.

Ҳамин тавр, дар таҳқиқотҳои психологӣ-педагогӣ шавқмандии маърифатӣ ҳамчун омили муҳимми раванди таълиму тарбия, ҳамчун ангешиш барои хубу ҳадафмандона аз худ кардани донишҳо ва касби маҳорату малакаҳои корбурди амалии онҳо аз ҷониби донишҷӯён, ҳамчун воситаи самарабахши педагогӣ дар дасти омӯзгор, инчунин, он чанбаи омӯзише, ки ба худ диққати ғайриихтиёриро метавонад ҷалб намояд, баррасӣ карда мешавад. Ин омили муҳим имкон медиҳад, ки раванди таълим ҷолибу шавқовар ва самарабахш сурат гирад.

4.2. Корҳои санҷишӣ ва натиҷагирӣ аз динамикаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ

Барои ташкил намудани кори озмоиши доир ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ аз ҷониби мо усулҳои ташаккул додани дар донишҷӯён таҳия карда шуданд, ки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ мавриди озмоиш қарор дода шуданд. Барои омӯзгорони гурӯҳҳои таҷрибавӣ тавсияҳои методӣ оид ба тамоми курси муқаддимаи ихтисоси филологӣ дар факултети забонҳои хориҷӣ таҳия карда шуданд. Ба сифати мисол баъзе усулҳои шавқмандии маърифатии донишҷӯён, ки аз ҷониби мо пешниҳод карда шудааст, оварда мешавад.

Моҳияти усулҳои аз ҷониби мо пешниҳодшуда иборат аст аз:

1. Ба мундариҷаи маводди омӯзишӣ баъзе ислоҳот ворид карда шуд, ки бо пурзӯр намудани самти филологӣ ва забонмузӣ он алоқаманд мебошад. Тағйироти асосӣ аз он иборат буд, ки аллакай дар яке аз дарсҳои «муқаддимаи ихтисоси филологӣ» донишҷӯён бо мафҳумҳои муҳимтарини забони англисӣ шинос карда шудаанд. Дар оянда ин мафҳумҳо ҳангоми омӯзиши курси забони англисӣ инкишоф дода мешуданд, дар баробари ин аҳаммияти махсус ҳангоми ташаккул додани ҳиссаҳои нутқи муҳимтарини забони англисӣ, чун исм, феъл, шумора, ҷонишин ва ғайра истифода бурда мешуд.

2. Ба омӯзгорон банақшагирии мавзӯҳои фанни таълимии муқаддимаи ихтисоси филологӣ нишон дода шуд. Дар нақшаи намунавӣ номгӯи мавзӯҳои таълимӣ ва соатҳои барои онҳо пешбинишуда, усулҳои таълимие, ки ба кор бурдани онҳо дар ҳар як дарси забони англисӣ ҷойи додан хоҳад буд, рӯйхати воситаҳои аёнӣ, мавзӯҳо барои супориши мустақилона ва ғайриаудиторӣ барои донишҷӯён, ки ба ташаккул ва инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат менамоянд, оварда шуданд. Ҳамин тавр, банақшагирии пешниҳодшаванда ба ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён равона карда шудааст.

Хусусиятҳои фарқкунандаи методикаи гузаронидани машғулиятҳои алоҳида аз инҳо иборатанд:

- якҷоя истифода бурдани усулҳо ва тарзҳои методии гуногун. Масалан, дар машғулият аз рӯи мавзӯи «Истифодаи забонҳои олмонӣ» суҳбат, кори амалӣ бо маводди тақсимшаванда, намоиш додани гурӯҳи забонҳои олмонӣ, аз рӯи мавзӯи «Муҳочирати бузурги халқҳо» – ҳикоя, намоиш додани ҷадвал истифода бурда мешуданд.

- бо мақсади ҷаҳолсозии ҷаҳолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён дар аксари машғулиятҳо маводди мухталифи дидактикӣ

истифода бурда мешуданд. Ба ҳайси мисол намунаҳои баъзе кортҳои дидактикиро пешниҳод менамоем, ки ба донишҷӯён барои ташкил намудани кори мутақилонаи онҳо бо матни китоби дарсӣ ва ҷадвалҳо тақсим карда дода мешуд.

Самти усулҳои мухталифи дар машғулиятҳо истифодашаванда, ки ба ғаёлсозии ғаёлияти маърифатии донишҷӯён равона карда шудаанд, ташкили ғаёлияти пайвастаи мутақилонаи ҷустуҷӯӣ, робитаҳои мутақобила бо дигар усулҳоро талаб мекунад.

1. Барпо намудани робитаҳои мутақобилаи машғулиятҳо бо шаклҳои мухталифи корҳои ғайриаудиторӣ (вазифаи хонагӣ, вазифаҳои хангоми таътил, тамошои видеофилмҳо, экскурсияҳо, маҳфилҳо, олимпиадаҳо) пешбинӣ карда шуда буд. Хангоми гузаронидани машғулиятҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ диққати махсус ба ташкили ғаёлияти мутақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён ва ҷалб намудани маводди забоншиносӣ бо мақсади ғаёл намудани шавқмандии маърифатии донишҷӯён дода мешуд.

Бо проблемаи омӯхташаванда вазифаҳои таътили ва озмунҳо вобастагии зиҷ доштанд. Ба сифати вазифаи таътили ба донишҷӯён пешниҳод карда мешуд, ки нақши омилҳои гуногунро дар пайдоиш ва инкишофи забон омӯзанд.

Ба сифати вазифаҳои хонагӣ ба донишҷӯён хондани китобҳои бадеӣ, аз худ кардани матнҳои озод ва ҷамъ овардани маълумот дар бораи гурӯҳи забонҳои олмони пешниҳод карда шуд.

Ба сифати кори хонагӣ ба донишҷӯён ёфтани омилҳои гуногун, ки ба рушди забони англисӣ таъсири манфӣ мерасонданд, пешниҳод карда шуд.

Вазифаи хангоми таътил аз он иборат буд, ки аз гурӯҳи забонҳои олмонӣ муайян намудани он, ки омилҳои гуногун чӣ гуна ба тағйирёбии забонҳо таъсир мерасонданд?

Муносибатҳои дар боло зикршуда нисбат ба омӯзиши мафҳумҳои ҷудокардашудаи мо аз фанни «Муқаддимаи ихтисоси филологӣ» ҳам ба қор бурда мешуданд, ки донишҳои донишҷӯёро дар бораи омилҳои гуногун, ба мисли муҳити будубош, ҳифз ва истифодабарии забон, ғани гардонидани он аз ҳисоби ворид намудани мафҳумҳою вожаҳои нав, ҳуҷум ба дигар давлатҳо, савдо ва ғайра, амиқ ва васеътар менамуданд. Бо дарназардошти маълумоти ҷамъовардашудаи донишҳои донишҷӯён вобаста ба ин масъалаҳо, ба ташкили қори мустақилонаи донишҷӯён бо китобҳои дарсӣ, адабиёти иловагӣ, инчунин, методикаи моделсозӣ аҳаммияти қалон дода мешуд.

Методикаи аз ҷониби мо таҳияшудаи ташаккулдиҳии шавқмандии маърифатии донишҷӯён истифода қарда шуд. Таҷрибаи педагогӣ дар ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ дар давоми 8 сол (аз соли 2016 то 2024) ба сифати назорати натиҷаҳои санҷиши оммавии дониши донишҷӯён истифода бурда шуд. Аз санҷиш 450 донишҷӯёни гуруҳҳои санҷишӣ ва 450 донишҷӯёни гуруҳҳои таҷрибавӣ гузаштанд.

Дар таҳқиқоти худ мо ба он таъя намудем, ки методикаи пешниҳоднамудаи мо ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён мусоидат менамояд, ки дар навбати худ, ба сифати аз худ қардани донишҳои филологӣ таъсир мерасонад. Барои ин, ҳангоми гузаронидани таҷриба сифати азхудкунии донишҳои забоншиносӣ аз ҷониби донишҷӯён, донишҷӯёни мафҳумзӯҳои пешбар ба мисли омилҳои гуногун, муҳити будубош, забон, ҳифз ва истифодабарии забони модарӣ санҷида шуд. Сифати азхуднамоии донишҳо дар асоси таҳлили қорҳои ҳатти санҷишӣ, таҳлили шумора ва сифати онҳо муайян қарда мешуд. Ба сифати нишодиҳандаҳои натиҷа инҳо истифода бурда мешуд: ҳаҷм, пуррагии донишҳо (ба ҳисоб гирифтани ҳамаи ҷузъҳои донишҳо ва муқоиса намудани онҳо бо азхуднамоии ҳозира), дурустии донишҳои

хозира (пурра ва дуруст такрор намудани чузъҳои донишҳо). Таҳлили сифати дониши донишҷӯён таснифи ҷавобҳои алоҳидаи донишҷӯёнро фаро мегирифт. Ҷавобҳои донишҷӯён бо таври зерин баҳогузори карда мешуданд: «Ҷавобҳои пурра ва дуруст» - донишҷӯён моҳияти масъаларо пурра ва беҳато баён карданд; «Ҷавобҳои дуруст, вале нопура» - донишҷӯён масъаларо беҳато, вале нопура баён мекарданд; «Ҷавобҳои нодуруст» - донишҷӯён дар ҷавобҳо ба хатогиро роҳ додаанд.

Дар рафти таҷрибаи педагогӣ инчунин, самти фаннии шавқмандии донишҷӯён муайян карда мешуд.

Ҳангоми омӯхтани фанни мазкур корҳои хаттии санҷишӣ гузаронида мешуданд, ки як қатор саволҳоро дар бар мегирифтанд.

Бо мақсади санҷиши донишҳои хусусияти забоншиносӣ дошта ба донишҷӯён пешниҳод карда мешуд, ки аввалин қабилҳои англисзабонро номбар намоянд. Натиҷаҳои ба даст овардашуда дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва санҷишӣ оварда шудаанд. Аз мундариҷаи он дида мешавад, ки агар дар гурӯҳҳои 6-ум фарқият миёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва санҷишӣ калон набошад ва тақрибан 4-5% ташкил мекунад, дар гурӯҳҳои 7-ум аллакай – зиёда аз 100%.

Қисми зиёди донишҷӯёни гурӯҳҳои шашум (наздики 85% дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва наздики 78% дар гурӯҳҳои санҷишӣ) ва гурӯҳҳои ҳафтум (наздики 90% дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва наздики 80% дар гурӯҳҳои санҷишӣ) тахминан 4-5 номгӯи аввалин қабилҳои англисзабонро номбар намуданд. Дар ҷавобҳои пурра аз 8 то 10 аввалин қабилҳои англисзабонро номбар карда шуданд. Ҷавобҳо нодуруст ҳисобида мешуданд, ки дар онҳо донишҷӯён қабилҳои англисзабонро аз ҳамдигар фарқ намекарданд. Шумораи ҷавобҳои нодурусти донишҷӯёни гурӯҳҳои шашум дар гурӯҳҳои санҷишӣ тақрибан 7% зиёдтар буд, миёни

донишчӯёни гурӯҳҳои ҳафтум бошад – 11% баландтар, назар ба гурӯҳҳои таҷрибавӣ.

Чадвали 10. Натиҷаҳои ҷавобҳои донишчӯёни гурӯҳҳои VI-VII. Ба суол дар бораи хусусиятҳои аввалин қабилаҳои англисзабон

Ҷавобҳои донишчӯён (%)	Гурӯҳҳои VI	Гурӯҳҳои VII	Гурӯҳҳои VI	Гурӯҳҳои VII
	Таҷрибавӣ (270 нафар)	Санҷишӣ (240 нафар)	Таҷрибавӣ (270 нафар)	Санҷишӣ (210 нафар)
Ҷавобҳои дуруст ва пурра	63	58	63	53
Ҷавобҳои дуруст, веле нопурра	22	20	30	28
Ҷавобҳои нодуруст	15	22	7	9

Чадвали 11. Натиҷаҳои ҷавобҳои донишчӯён дар бораи хусусиятҳои аввалин қабилаҳои англисзабон

Ҷавобҳои донишчӯён (%)	Гурӯҳҳои VII.	
	Таҷрибавӣ (800 нафар)	Санҷишӣ (500 нафар)
Ҷавобҳои дуруст ва пурра	49	10
Ҷавобҳои дуруст, вале нопурра.	33	27
Ҷавобҳои нодуруст	18	63

Чи тавре ки аз чадвали мазкур дида мешавад, аз шумораи умумии донишчӯёне, ки дар гурӯҳҳои санҷишӣ иштирок намуданд аксарияти онҳо натавонистанд хусусиятҳои аввалин қабилаҳои англисзабонро тасвир намоянд, дар ҳоле, ки аксарияти донишчӯёни дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ иштирок дошта ба осони аз уҳдаи ин вазифа баромада буданд. Натиҷаҳои дар чадвали 11 овардашуда нишон медиҳанд, ки сатҳи азхудкунии донишҳо вобаста ба хусусиятҳои аввалин қабилаҳои англисзабон дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ нисбат ба гурӯҳҳои гурӯҳҳои санҷишӣ дар давраи гузаронидани таҷриба ба ҳисоби миёна 40% баландтар мебошад.

Чавобҳои нодурусти донишҷӯёни вобаста ба хусусиятҳои аввалин қабилаҳои англисзабон дар ҳар ду муассисаи таҳсилоти олии касбӣ дорои як қатор хатогиҳо буданд: донишҷӯён натавонистанд аввалин қабилаҳои англисзабонро номбар кунанд, аҳаммияти онҳоро фаҳмонанд, ҷойи зисти онҳоро номбар кунанд, оид ба забони ин қабилаҳо, ба кадом гурӯҳҳо дохил шуданашон тасаввурот надоштанд.

Барои донишҷӯёни гурӯҳҳои ҳафтум инчунин, вазифа пешниҳод карда шуд, ки дар рафти он онҳо бояд хосияти як қатор забонҳои аввалин қабилаҳои англисзабонро муайян менамуданд.

Натиҷаҳо дар ҷадвали 12 нишон дода шудааст.

Ҷадвали 12. Натиҷаҳои ҷавобҳои донишҷӯён дар бораи хосиятҳои як қатор забонҳои аввалини қабилаҳои англисзабон

Ҷавоби донишҷӯён (%)	Гурӯҳҳои VII	
	Таҷрибавӣ (500 нафар)	Санчишӣ (200 нафар)
Ҷавобҳои дуруст ва пурра	39	12
Ҷавобҳои дуруст, вале нопурра	28	34
Ҷавобҳои нодуруст	23	31
Мавҷуд набудани ҷавоб	10	23

Натиҷаҳои ба даст овардашуда нишон медиҳанд, ки вазифа дар бораи хосиятҳои як қатор забонҳои аввалини қабилаҳои англисзабон, ки ба донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷриба вӣ ва санчишӣ супорида шуда буд, ба ҳисоби миёна сифати дониш дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ нисбат ба гурӯҳҳои санчишӣ 20% баландтар аст. Вобаста ба ин вазифа тақрибан 23% донишҷӯёни дар гурӯҳҳои санчишӣ иштирок намуда, умуман ба суолҳои пешниҳодшуда ҷавоб надоданд, ҳамзамон, ҷавобҳои 31% донишҷӯёни ишрокдошта хатогиҳо доштанд.

Аз натиҷаи таҳлилҳои овардашуда, хулоса баровардан мумкин аст, ки хангоми гузаронидани таҷриба дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ сифати донишҳои забоншиносии донишҷӯёни гурӯҳҳои VI–VII ба ҳисоби миёна 30% баландтар нисбат ба гурӯҳҳои санҷишӣ мебошад.

Дар гурӯҳҳои X-XI кори хаттӣ гузаронида мешуд, ки суолҳои зеринро дар бар мегирифт: «1. Омилҳои асосии инкишофи забони англисиро номбар кунед. Мисолҳои таъсири онро ба дигар забонҳо биёред; 2. Сабабҳои байналмилали эътироф шудани забони англисиро тасниф намоед».

Дар ҷадвали 13 натиҷаҳои ҷавобҳои донишҷӯён ба суоли 1-ум, дар ҷадвали 14 ба суоли дуюм оварда шудаанд.

Ҷадвали 13. Натиҷаҳои ҷавобҳо ба суол оид ба омилҳои асосии инкишофи забони англисиро номбар кунед. Мисолҳои таъсири онро ба дигар забонҳо биёред

(Гурӯҳи X)

Ҷавобҳои донишҷӯён (бо %)	Гурӯҳҳои таҷрибавӣ (147 нафар)	Гурӯҳҳои санҷишӣ (134 нафар)
Ҷавобҳои дуруст ва пурра	54	32
Ҷавобҳои дуруст вале ноपुरра	42	45
Ҷавобҳои нодуруст	4	2

Чи тавре ки натиҷаи таҷриба нишон дод, дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ қариб 20% ҷавобҳои дуруст зиёдтар аст, назар ба гурӯҳҳои санҷишӣ. Донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ одатан омилҳои таърихиро номбар менамуданд, вале мисолҳои мушаххас оварда наметавонианд. Миёни донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ ин суол мушкилӣ намеовард.

Чадвали 14. Натиҷаҳои ҷавобҳои донишҷӯён ба суоли сабабҳои байналмилалӣ эътироф шудани забони англисиро тасниф намоед

Шакли ҷавобҳо	Гурӯҳҳои X	Гурӯҳҳои XI		
	Гурӯҳҳои таҷрибавӣ (271 нафар)	Гурӯҳҳои санчишӣ (271 нафар)	Гурӯҳҳои таҷрибавӣ (212 нафар)	Гурӯҳҳои санчишӣ (212 нафар)
Ҷавобҳои дуруст ва пурра	45	35	48	31
Ҷавобҳои дуруст вале нопурра	46	37	47	25
Ҷавобҳои нодуруст	6	22	5	38
Мавҷуд набудани ҷавоб	3	6	0	6

Аз мундариҷаи ҷадвали 14 дида мешавад, ки ба ҳисоби миёна 20% (гурӯҳҳои X) ва 40% (гурӯҳҳои XI) шумораи бештари ҷавобҳо дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ мавҷуд аст, назар ба гурӯҳҳои санчишӣ. Миёни донишҷӯёни гурӯҳҳои санчишӣ суол дар бораи сабабҳои байналмилалӣ эътироф шудани забони англисӣ мушкилӣ овард.

Гуфтаҳои болоро натиҷагирӣ намуда, бояд қайд намуд, ки методикаи пешниҳоднамудаи мо оид ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ ба сифати азхудкунии донишҳо аз ҷониби донишҷӯён мусоидат намуд. Ҳангоми гузаронидани таҷриба, донишҳои асосии забоншиносӣ дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз 15% то ба 30% баланд гардид, нисбат ба гурӯҳҳои санчишӣ таҳсил менамуданд. Натиҷаҳои бадастовардари он маънидод кардан мумкин аст, ки усули аз ҷониби мо пешниҳодшуда ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ таъсири мусбӣ расонидааст, аз ин бармеояд, ки ҳам ба сифати азхудкунии донишҳо низ таъсир мерасондааст. Ба маводди омӯзишӣ ворид намудани маълумот ба вижаҳои забони англисӣ ва тавҷҳ ба кор бурдани усулҳои гуногуни таълими забон, ки шавқи маърифатии донишҷӯёнро зиёд менамояд. Чунин усули таълими забони англисӣ на танҳо сифати азхудкунии донишро

баланд мебардорад, балки шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро фаъол менамояд.

Тавре ки дар бобҳои пештар қайд кардем омӯзиши масъалаҳои ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён, дар солҳои охир низ тавачҷуҳи муҳаққиқони тамоми соҳаҳои илм, минҷумла филологҳо, равоншиносон, ҷомеашиносон ва педагогҳо ба худ ҷалб менамояд.

Муҳаққиқ Г. И. Шукина қайд мекунад, ки «раванди ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ, дар фаъолият, ки сохтори он аз вазифаҳо, мундариҷа, роҳҳо ва сабабҳо иборат аст, асоси объективии инкишофи шавқмандии маърифатиро ташкил менамояд» [328, с.108].

Ба ин тариқ, муайян гардид, ки ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ қомилан аз ташкили дурусти маҳорати психологӣ-педагогии ташаккули он ва имкониятҳои шахсияти худӣ донишҷӯ вобастагӣ дорад.

Вале таҳлили адабиёти илмӣ педагогӣ, таҷрибаи омӯзгорони варзида ва ҷамъбасти маълумот нишон дод, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ ва таҷрибаи таълими омӯзгорони забони англисӣ проблемаҳои марбут ба ин фанни таълимӣ пурра омӯхта нашудаанд. Яке аз чунин проблемаҳо дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, бахусус дар факултетҳои омӯзгории ғайрифилологӣ ба ташаккули шавқмандии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ мебошад.

Бо назардошти ин камбудӣ дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ мо тасмим гирифтём, ки масъалаи ҳолати шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро ба омӯзиши забони англисӣ дар факултетҳои омӯзгории ғайрифилологӣ мавриди таҳқиқ қарор дода, мушкилоти онро ошкор созем ва усулҳои ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисиро қарқард намоем.

Дар тамоми давраи таҳқиқот (аз соли 2016 то 2025), ки дар ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ) сурат гирифт мо масъалаҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯёни гурӯҳҳои VI-XI дар ихтисосҳои омӯзгории ғайрифилологӣ нисбат ба омӯзиши забони англисиро мавриди омӯзиш қарор додем. Дар заминаи ин таҳқиқот ба мо муяссар шуд, ки ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавиро дар давоми тамоми давраи таҳқиқоти педагогӣ муайян намоем.

Қобили қайд аст, ки дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, ки масъалаи мазкурро таҳқиқ намудем, заминаи таълимӣ-моддӣ онҳо, ҳайати омӯзгорони дорои маълумоти заминавии филологӣ ва таҷрибаи омӯзгории аз 5 то 10 сол ва ҳайати донишҷӯён аз якдигар кам фарқ менамуданд. Назарсанҷӣ, асосан, дар ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода ва ДДОТ ба номи С. Айнӣ гузаронида шуд.

Ҳамин тавр, таҳқиқи динамикаи шавқмандии маърифатӣ имкон медиҳад оид ба таъсири мундариҷаи омӯзиши забони англисӣ ба ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ хулосабарорӣ намоем.

Инчунин дар муассисаҳои таҳсилоти мазкур аз ҷониби мо динамикаи коркарди шавқмандӣ ба омӯзиши забони англисӣ миёни донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ ва санҷиширо таҳқиқ намудем. Барои ин мақсад мо инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯёни гурӯҳҳои VI – VIII -ро дар давоми 3 сол пайгирӣ намудем.

Чи тавре ки таҳлили натиҷаҳо нишон медиҳад, дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ, ки аз рӯйи методикаи таълими забони англисии аз ҷониби мо коркардшуда таҳсил мекарданд, тамоюли зиёдшавии шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди шавқмандии маърифатӣ мушоҳида мешуд (дар 1 сол – 14%, дар 2 сол – 50%, дар 3 сол – 53%); шумораи донишҷӯён бо сатҳи миёнаи шавқмандии маърифатӣ коҳиш меёфт (дар 1 сол – 34%, дар 2 сол – 33%, дар 3 сол – 31%); шумораи

донишчӯён бо сатҳи пасти шавқмандии маърифатӣ бошад, босуръат коҳиш меёфт (дар 1 сол – 52%, дар 2 сол – 23%, дар 3 сол – 15%). Чунин маълумотҳо таъсири мусбати методикаи таълими забони англисӣ аз ҷониби мо барои ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён ба омӯзиши забони англисӣ коркард шудааст, нишон медиҳад.

Дар гурӯҳҳои санҷишӣ бошад, ҳолати дигар мушоҳида мешуд: шумораи донишчӯён бо сатҳи баланди шавқмандии маърифатӣ афзоиш ёфта бошад ҳам, вале нисбат ба гурӯҳҳои таҷрибавӣ хеле кам аст (дар 1 сол – 33%, дар 2 сол – 41%, дар 3 сол – 40%); шумораи донишчӯён бо сатҳи миёнаи шавқмандии маърифатӣ афзоиш ёфта бошад ҳам, вале бо теъдоди камтар (дар 1 сол – 44%, дар 2 сол, 30%, дар 3 сол – 39%); шумораи донишчӯён бо сатҳи пасти шавқмандии маърифатӣ тағйир наёфт (дар 1 сол – 23%, дар 2 сол – 17%, дар 3 сол – 20%).

Натиҷаҳои ба даст овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки методикаи анъанавии таълими забони англисӣ ба ташаккулёи шавқмандии маърифатии донишчӯён ба омӯзиши забони англисӣ, нисбат ба методикаи аз ҷониби мо коркардшуда, камтар таъсир мерасонад.

ХУЛОСАИ БОБИ 4

Дар шароити муносири таълим, талабот ба равишҳои навоаронаи омӯзиш ва арзёбии дониш рӯз то рӯз меафзояд. Яке аз унсурҳои муҳимми ин раванд, мутобиқсозии фаъолияти санҷишӣ ва натиҷагирӣ ба шавқмандии маърифатии донишчӯён мебошад. Маҳз таваҷҷуҳ ба шавқу рағбат ва завқи инфиродии донишчӯён метавонад, ба баланд шудани сатҳи маърифат, фаъолшавии тафаккури интиқодӣ ва таҳкими малақаҳои амалӣ мусоидат намояд.

Дар ин боб методикаи аз ҷониби мо коркардшудаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён ба омӯзиши забони англисӣ баррасӣ мешавад, ки аз

тавѡам ба кор бурдани методѡои гуногуни таълими забони англисѡ дар машѓулиятѡои аудиторѡи ва ѡайриаудиторѡи иборат буда, ба беѡтар намудани муносибати донишчѡѡен ба омѡзиши забони англисѡ, ангезиши шавќи онѡ ба чустучѡи мустаќилонаи донишѡ дар раванди таълими забони англисѡ дар ихтисосѡои омѡзгории ѡакрифилологѡи мусоидат мекунад.

Инчунин методикаи ташкили таѡрибаи педагогѡи ва натиѡаѡои он пешниѡод карда шуданд. Натиѡаѡои таѡрибаи педагогѡи нишон медиѡад, ки ба кор бурдани методикаи таълими забони англисии аз ѡониби мо пешниѡодшуда дар гурѡѡѡои таѡрибавѡи боиси баланд гардидани сатѡи шавќманди ба омѡзиши забон ва баланд гардидани сатѡи азхудкунии забони мазкур аз ѡониби донишчѡѡен гардид. Шумораи донишчѡѡени гурѡѡѡои таѡрибавѡи, ки забони англисиро хубтар аз худ кардаанд, назар ба гурѡѡѡои санѡишѡ аз 15 - 30% афзуд. Инчунин динамикаи инкишофи донишѡ дар бораи омѡзиши забони англиси пайгирѡи карда шуд, ки баланд гардидани сифати азхудкунии ин донишѡоро дар гурѡѡѡои 6 то 11 нишон дод. Натиѡаѡои таѡрибаро самараи таъсири методикаи пешниѡодшуда ба ташаќкулѡбии шавќмандии маърифатии донишчѡѡен фаѡмидан мумкин аст ва натиѡаи ин –баланд гардидани сифати донишѡ ва инкишофи шавќмандии маърифатѡи ба шумор меравад.

Дар рафти таѡќикоти таѡрибавѡи масъалаѡои зерин муайян карда шуданд:

- сатѡи инкишофи шавќмандии маърифатии донишчѡѡени муассисаѡои тахсилоти олии касбие мавриди таѡрибаи педагоги қарор дода шуданд, баробар нест, ки ин аз касбияти омѡзгорон, аз худ намудани маводди таѡќикоти методѡи аз ѡониби онѡ, инчунин, дараѡаи заминаи таълимѡи-моддии муассисаѡои таълимѡи ва таѡѡизонидани онѡ ба воситаѡои техниќии омѡзиши забони хориѡѡи вобастагѡи дорад;

- дар маѡмум шавќу раѓбати донишчѡѡен ба омѡзиши забони англисѡ дар ихтисосѡои ѡайрифилологѡи миѡени донишчѡѡени гурѡѡѡои таѡрибавѡи баланд аст: наздики 33% донишчѡѡен ба омѡзиши забони англисѡ шавќ доранд;

- динамикаи шавқманди ба омӯзиши забони англисӣ миёни донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ ва таҷрибавӣ омӯхта шуд ва таҳлил нишон дод, ки дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди шавқмандии маърифатӣ дар давоми 3 соли таҷрибагузаронӣ, 39% афзоиш ёфт, шумораи донишҷӯёни дорои сатҳи миёнаи шавқмандии маърифатӣ 3% коҳиш ёфт ва 44% - ро ташкил дод.

Дар гурӯҳҳои санҷишӣ шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди инкишофи шавқмандии маърифатӣ каме зиёд гардид (ба 8% дар давоми 3 сол), бо сатҳи миёна – аввал ба 14% коҳиш ёфт, баъдан ба 9% зиёд шуд, бо сатҳи миёна амалан тағйир наёфт, дар сатҳи 18-23% боқӣ монд.

Шавқмандии маърифатӣ ба маънои таваччуҳ ва муҳаббат ба омӯзиш, чустучӯи дониш ва фаҳми амиқи маводди таълимӣ аст. Ҳангоми ба ин гуна рағбат мутобиқ кардани санҷишҳо, омӯзгор метавонад, мавзӯҳо ва усулҳои арзёбиро интихоб намояд, ки бештар ба шавқи донишҷӯ ва ихтисоси ӯ мувофиқат мекунад.

Масалан, донишҷӯе, ки ба таҳқиқоти илмӣ шавқ дорад, метавонад супоришҳои озмоишӣ ва лоиҳавиро анҷом диҳад, дар ҳоле, ки донишҷӯи дигар наметавонад чунин корҳоро анҷом диҳад.

Ин равиши таълим ба баланд бардоштани самаранокии таълим, рушди қобилиятҳои шахсии донишҷӯён ва омодагии беҳтари мутахассисони оянда ба фаъолияти касбӣ мусоидат мекунад. аз ин рӯ, татбиқи чунин равиш дар тамоми зинаҳои таҳсилоти олии аҳаамияти стратегӣ дорад.

Динамикаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ як равандест марҳилавӣ ва тағйирёбанда. Бо таъмини шароити мувофиқ ва истифодаи усулҳои педагогии муассир метавон шавқи донишҷӯёнро аз марҳилаи ибтидоӣ то сатҳи эҷодкорона инкишоф дод. Нақши омӯзгор дар ин раванд муҳим буда, ҳавасмандгардонӣ ва эҷоди муҳити фаъол барои таълим кафолати муваффақият дар омӯзиши забони англисӣ мебошад.

Ҳамин тавр, натиҷаҳои таҷрибаи педагогӣ самарабахшии методикаи пешниҳоднамудаи моро тасдиқ намуданд ва таъсири онро ба ташаккул ва рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ дар қиёс бо методикаи анъанавӣ бараъло нишон доданд.

ХУЛОСА

Дар шароити ҷаҳонишавии равандҳои иҷтимоиву иқтисодӣ ва афзоиши рақобати касбӣ, дониستاني забонҳои хориҷӣ, бахусус забони англисӣ, на танҳо як зарурат, балки як талаботи муҳимми замон ба ҳисоб меравад. Бо дарназардошти аҳамияти омӯзиши ин забон, масъалаи таҳқиқи омилҳо ва шароитҳои, ки ба фаъолияти маърифатии донишҷӯён таъсир мерасонанд, махсусан, мавриди тавачҷуҳ қарор дорад.

Яке аз омилҳои калидии таълими забони англисӣ ин шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши он мебошад, ки муҳаррики асосии ҷалби онҳо ба омӯзиши ин забон ва дарки амиқи вижагиҳои он дониста мешавад [3-М]. Ин шавқмандӣ ба таври мустақим ба самаранокии омӯзиш ва сатҳи рушди қобилиятҳои забондонии донишҷӯён вобаста аст.

Таҳқиқоти гузаронидашуда дорои хусусияти назариявӣ-амалӣ мебошад ва ба ҳалли проблемаи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳангоми омӯзиши забони англисӣ равона карда шудааст. Дар рафти таҳқиқот вазифаҳои гузошташуда ҳал карда шудаанд ва муқаррароти зерин маънидод карда шуданд:

1. Шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳамчун як наъми фаъолияти омӯзиши мақсадноки онҳо, дарки амиқи аҳамияти шахсӣ ва иҷтимоии донишҳо, дарки зарурати азхудкунии ин донишҳо ба мақсади дар оянда дар фаъолияти касбии худ истифода бурдани онҳо аз ҷониби донишҷӯён фаҳмида мешавад [7-М]. Шавқмандии маърифатӣ ҳамчун сабаби фаъолияти таълимӣ зоҳир мегардад ва объекти он худи раванди маърифат мебошад, ки аз кӯшиши ворид шудан ба моҳияти падида ва азхудкунии донишҳои назариявӣ иборат аст.

2. Инкишофи шавқмандии маърифатӣ аз инкишофи эҳтиёҷоти маърифатӣ вобастагӣ дорад, ки хоҳиши донишҷӯёнро нисбат ба дониш инъикос менамояд ва ба сатҳи баланди инкишофи шавқмандии маърифатӣ мутобиқат менамояд.

3. Вобастагии инкишофи шавқмандии маърифатӣ аз хусусияти фаъолият муқаррар карда шуд. Инкишофи фаъолияти маърифатӣ дар ба вучуд омадани

сабабҳои нав дар он, аз ҷумла, шавқмандии маърифатӣ баён карда мешавад. Ба ташаккулёбии рағбати устувор ташкили пайвастаи фаъолияти ҷустуҷӯӣ мусоидат менамояд [11-М].

4. Қиёси фаъолнокии маърифатӣ ва шавқмандии маърифатӣ муайян карда шуд, ки ташаккулёбии он дар рафти инкишофи шакли репродуктивии фаъолнокии маърифатӣ сурат мегирад. Фаъолнокшавӣ аз зоҳир намудани хавасмандӣ ва мустақилӣ вобастагӣ дорад, он ба сифати азхудкунии донишҳо таъсир мерасонад [13-М].

5. Муқаррар карда шуд, ки рушди шавқмандии маърифатии донишҷӯён бо хусусияти фаъолияти омӯзишии онҳо, яъне навҳои фаъолияти омӯзишии репродуктивӣ - фактологӣ, тасвирӣ-ҷустуҷӯӣ ва эҷодӣ, инчунин, бо гузариш аз рағбати сарсарӣ ва тағйирёбанда ба рағбати доимию устувор, аз зоҳиршавии ноустувор ба зоҳиршавии доимӣ ва минбаъд ба ташаккули рағбати асосӣ ва ҷузъи афзалиятноки шавқмандӣ дар ҳар як давраи рушди шавқмандии маърифатӣ, яъне ҷузъҳои эҳсосотӣ, зеҳнӣ ва иродавии он вобастагӣ дорад [10-М].

6. Мундариҷаи ҷузъҳои шавқмандии маърифатӣ, ки нисбат ба курси забони англисӣ истифода бурда мешавад, муайян карда шуд, ки аз ин иборат аст: ҷузъи зеҳнӣ, ки аз кӯшиши донишҷӯён ба омӯзиши падидаҳои забоншиносӣ, ҳалли проблемаҳои ба миён гузошташуда аз ҷониби онҳо, ворид шудани он ба умқи илми забоншиносӣ иборат аст; ҷузъи эҳсосотӣ, ки аз мавҷудияти шавқи донишҷӯён нисбат ба омӯзиши забони англисӣ ва рағбати онҳо ба фаъолияти омӯзишӣ ва муносибати мусбати онҳо ба омӯзиши забони англисӣ иборат аст; ҷузъи иродавӣ, ки дар кӯшиши донишҷӯён ба корҳои ҷустуҷӯӣ ва мустақилона аз худ кардани донишҳо аз ҷониби онҳо зоҳир мегардад [5-М].

7. Таҳлили хусусияти синнусолӣ ва психологӣ донишҷӯён гузаронида шуд ва нишон дод, ки вобаста бо синну сол хусусияти шавқмандии маърифатӣ

тағйир меёбад ва ба инкишофи он ҳам мундариҷаи донишҳо ва ҳам хусусияти ташкили раванди таълимӣ-тарбиявӣ мусоидат менамоянд.

8. Вобастагӣ миёни сатҳи инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ва фаъолияти эҷодкоронаи онҳо, хусусияти фаъолият ва чузъҳои таркибии афзалиятноки шавқмандии маърифатии донишҷӯён, ки асоси модели назариявии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисиро ташкил медиҳанд, инчунин, хусусияти таъсиррасонии педагогӣ ба фаъолияти омӯзишии донишҷӯён ва роҳҳои ташаккули шавқмандии маърифатӣ дар онҳо муайян карда шуданд.

Сатҳи ибтидоии инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯёнро мавҷуд будани рағбати донишҷӯён ба ҷолибияти мундариҷаи фанҳо ва мавзӯҳои шавқовар ва тасвир намудани падидаҳо аз ҷониби онҳо ташкил медиҳанд. Заминаи ташаккули ин сатҳи шавқмандии маърифатиро фаъолияти репродуктивӣ (ғайрифавол) – и донишҷӯён ташкил медиҳад ва фаъолнокии эҷодии онҳо дар ин сатҳ дар кӯшиши онҳо ба иҷрои мустақилонаи супоришҳо зоҳир мегардад [7-М]. Ин сатҳи одии инкишофи шавқмандии маърифатӣ ба донишҷӯёни курсҳои поёнӣ хос аст, ки дар онҳо чузъи эҳсосотии шавқмандии маърифатӣ афзалият дорад, таъсиррасонии педагогӣ дар ин синну сол аз таъсис додани муносибати мусбии эҳсосотӣ нисбат ба мундариҷаи донишҳо ва раванди таълим иборат мебошад.

Сатҳи дуюми инкишофи шавқмандии маърифатӣ дар донишҷӯёне мушоҳида мешавад, ки онҳо ба муайян кардани робитаи байни сабабу натиҷа, дарк намудани хусусиятҳои амалҳо ва падидаҳо рағбат доранд. Сатҳи фаъолнокии эҷодкории онҳо дар кӯшиш кардани онҳо ба ошкор намудани моҳияти раванду падидаҳои мавриди омӯзиш зоҳир мегардад; чузъи зехнии шавқмандии маърифатӣ дар ҷунин донишҷӯён аз чузъи эҳсосотии шавқмандии маърифатӣ бартарият пайдо мекунад. Таъсиррасонии педагогӣ ба донишҷӯён бояд аз тарбия кардани майлу рағбати онҳо ба омӯзиши мустақилонаи

вижагиҳои забони англисӣ, иҷрои мустақилонаи супоришҳо, ошкор намудани проблемаҳо, моҳияти мафҳумҳои мавриди омӯзиш ва амсоли онҳо иборат бошад. Ин раванд бо мураккабшавии хусусияти фаъолияти тасвирӣ-чустучӯии донишчӯён вобастагӣ дорад [11-М].

Сатҳи сеюм, дараҷаи баландтарини инкишофи шавқмандии маърифатии донишчӯён буда, бо кӯшиши донишчӯ ба амиқтар дарк намудани масъалаҳои назариявии забони англисӣ, васеъ намудани ҷаҳонбинии худ, маҳорати дар амал татбиқ намудани донишҳои назариявии худ, на аз рӯйи намунаи тайёр, балки бо таври худ, бо роҳи махсуси худ вобастагӣ дорад. Асоси сатҳи мазкурро фаъолияти эҷодӣ ташкил медиҳад ва ҷузъи афзалиятноки шавқмандии маърифатӣ бошад ҷузъи иродавӣ мебошад, ки дар кӯшиши мустақилона ба даст овардани донишҳои филологӣ зоҳир мегардад. Ин сатҳи инкишофи шавқмандии маърифатиро бояд дар наврасон бо роҳи ташкил намудани фаъолияти пайвастаи мустақилонаи чустучӯӣ ташаккул дод [6-М].

Таҳлили сарчашмаҳои ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ дар педагогика ва методикаи забони англисӣ аз нуқтаи назари ҷанбаҳои мундариҷавӣ ва муурофиявӣ асоси таҳияи низоми методии ташаккулёбии шавқмандии маърифатиро ташкил намуд, ки муайян намудани мақсадҳои маълумоти филологӣ ва мушаххас намудани шартҳои методии ташаккулёбии шавқмандии маърифатиро дар бар мегирад:

1. Мақсадҳои додани маълумоти забоншиносӣ ба донишчӯён мушахас карда шуданд, вобаста аз модели сохтори шахсият муносибати фарҳангӣ, майлу рағбати шахсӣ, ки ба инкишофи маҳорати эҷодии донишчӯён мусоидат менамоянд, муайян карда шуданд, ба роҳ мондани инфиродиқунонии маълумоти донишчӯён бо дарназардошти ҳавасмандӣ ва майлу рағбати онҳо [13-М]. Дар шароити гузариш ба муассисаи таълимии фарҳангӣ инкишофи шахсияти донишчӯ ва самтгароии он, ки бо низоми сабабҳо муайян мешаванд, аз ҷумла, шавқмандии маърифатӣ ҳам афзалиятнок мешаванд, ки ислоҳоти муайянро дар

чузъҳои таълимӣ, тарбиявӣ ва инкишофёбии мақсадҳои таълим бо дарназардошти ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ тақозо менамояд. Дар ин ҳолат мақсадҳои маълумоти филологӣ метавонанд ба таври зерин баён карда шаванд:

- мақсадҳои таълимӣ: ташаккул додани донишҳо дар бораи забонҳои олмонӣ бо дарназардошти муносибати забоншиносӣ, усулҳои омӯзиши онҳо, маҳорату малакаҳои махсуси филологӣ ва умумитаълимӣ, аз ҷумла, малакаҳои фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯӣ;

- мақсадҳои тарбиявӣ: ташаккул додани мустақилияти донишҷӯён, самтгароии арзишӣ аз рӯйи ҳамаи омӯзиш; инсонпаварона кардани таълим бо роҳи пурзӯр намудани самти филологӣ.

- мақсадҳои инкишофдиҳӣ: инкишоф додани муносибати бошууро ба омӯзиши забони англисӣ ва бо роҳи ташкил намудани фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён дар машғулиятҳои аудиторӣ ва корҳои ғайриаудиторӣ бедор намудани шавқи маърифатии онҳо ба омӯзиши забони англисӣ.

2. Шароитҳои психологӣ-педагогӣ ва методии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ муайян карда шуданд, ки иҷрои корҳои зеринро фаро мегиранд:

- доир ба мундариҷаи маводди таълимии забони англисӣ - васеътару амиқтар намудани масъалаҳои марбут ба назарияи забоншиносӣ [10-М];

- доир ба мустақиломӯзӣ ва эҷодкории донишҷӯён - ташкил намудани омӯзиши мустақилонаю ҷустуҷӯии донишҷӯён дар машғулиятҳои аудиторӣ ва дар фаъолиятҳои ғайриаудиторӣ; тавъам ба кор бурдани шаклҳои гуногуни машғулиятҳои таълимӣ ва усулҳои гуногуни таълимӣ забони англисӣ.

Таҳлили ҳолати ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ ва методикаи таълими он дар факултетҳои ғайрифилологӣ нишон дод, ки ба ин масъала ҳам дар гузашта ва ҳам дар давраи ҳозира, бахусус ба ҷанбаҳои мундариҷаи маводди таълимӣ ва эҷодкории

донишчӯён, таваҷҷуҳи хоса зоҳир намегардад. Таъсири мундариҷаи маводди таълимӣ ба ташаккули шавқмандӣ ба омӯзиши забони англисӣ тавассути ба он ворид намудани маълумоти барои донишчӯён шавқовар, маводди забоншиносӣ ва баёни проблемавии он сурат мегирад. Дар самти фаъл намудани донишчӯён дар машғулиятҳои таълимӣ бошад, баъзе масъалаҳои методӣ, ба мисли тавҷам ба кор бурдани шаклҳои гуногуни машғулиятҳои омӯзишӣ ва методҳои таълим, ба кор бурдани навъҳои гуногуни корҳои ғайриаудиторӣ, таъмини мустақилияти бештари донишчӯён дар раванди таълим то андозае мавриди таҳқиқ қарор гирифта бошанд ҳам, вале проблемаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ ҳамчун мавзӯи алоҳида мавриди пажӯҳиш қарор нагирифтааст, гарчанд ки аз ҷониби баъзе муҳаққиқон ҷанбаҳои мухталифи он баррасӣ карда шудаанд, масалан, ташаккулёбии шавқмандии маърифатӣ ҳангоми гузаронидани экскурсияҳои омӯзишӣ, хусусияти проблемавии баёни маводди таълимӣ ва ғайра. Ин моро водор кард, то проблемаи мазкурро бо истифода аз равиши маҷмӯӣ мавриди таҳқиқ қарор диҳем.

3. Нақши ҷанбаи забоншиносии мундариҷаи маводди таълимӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён ба омӯзиши забони англисӣ муайян карда шуд.

Инсонпарварона кардани мундариҷаи маводди таълимӣ ба амалӣ намудани ҷанбаҳои мундариҷавии модели назариявии ташаккули шавқмандии маърифатии донишчӯён мувофиқ мебошад, зеро имкон медиҳад, ки самтҳои донишҳои назариявӣ, ҷаҳонбинӣ, методологӣ ва аҳаммияти амалии мундариҷаи маводди таълимӣ вобаста ба имкониятҳои инсондӯстӣ ва эҳсосотӣ-арзишии донишҳои забонӣ ва робитаи онҳо бо ҳаёт тақвият ёбанд.

Нақши маводди забоншиносӣ дар ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишчӯён муайян ва мақоми донишҳои забоншиносӣ дар мундариҷаи курси забони англисӣ муайян карда шуданд. Интиҳоби объектҳои маҳаллӣ, вобаста аз

пахншавии онҳо, дастрас буданашон барои чамъоварӣ ва мушоҳидаҳо, мавҷуд будани донишҳои филологӣ мутобиқ бо барномаҳо ва китобҳои дарсӣ амалӣ карда шуд. Тавсияҳои методӣ оид ба истифодабарии маводди забоншиносӣ хангоми омӯзиши курси забони англисӣ таҳия карда шуданд.

Ҳолати таҷрибаи омӯзгорон оид ба истифодабарии донишҳои забоншиносӣ дар машғулиятҳо омӯхта шуд. Сухбатҳо бо омӯзгорон, назарсанҷии онҳо, иштирок дар машғулиятҳо нишон доданд, ки аз 50% камтари омӯзгорони ДДОТ ба номи С. Айнӣ ва ДБЗХТ ба номи С. Улуғзода маводди забоншиносиро дар машғулиятҳои забони англисӣ истифода намебаранд. Сабабаш мавҷуд набудани маводди зарурӣ дар адабиёти таълимӣ ва методӣ, адабиёти дахлдор бо забони англисӣ маҳсуб мешавад.

4. Нақши усулҳои шаклҳои гуногуни ташкили таълими забони англисӣ, инчунин, нақши корҳои ғайриаудиторӣ дар ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ муайян карда шуданд ва талабот нисбат ба ташкилу гузаронидани онҳо бо дарназардошти ташкили омӯзиши мустақилонаю фаъолияти ҷустуҷӯии донишҷӯён ҳамчун шартҳои асосии ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ муқаррар карда шуданд, ки аз инҳо иборатанд:

- баёни мавзӯҳои машғулиятҳои лексионӣ бо истифода аз усули проблемагӯзорӣ ва ифодаи эҳсосоти таъсирбахш ва ба кор бурдани маводди таълимии барои донишҷӯён ҷолиб, дорои аҳаммияти шахсӣ ва ҳаётию иҷтимоӣ ба роҳ монда шавад [6-М]; ба кор бурдани усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ, ки ба ангезиши фаъолияти маърифатии донишҷӯён мусоидат мекунанд, аз ҷумла пур намудани ҷадвалҳо бо калимаҳо, тартиб додани ҷумлаҳо аз рӯйи қолабҳои муайян, нақл аз рӯйи тасвирҳо ва аёнӣҳои дигар, тавҷам ба кор бурдани усули нақл бо дигар усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ;

- нисбат ба корбурди усули суҳбат дар таълими забони англисӣ талаботи зерин пешниҳод мегардад: истифода бурдани масъалаҳои проблемавӣ,

воситаҳои аёнӣ, тавҷам истифода бурдани сухбат бо дигар усулҳои самарабахши таълими забони англисӣ;

- дар мавриди ташкил намудани мушоҳида тавсия дода мешавад, ки онро тавҷам бо дигар усулҳои таълими забони англисӣ истифода бурд; роҳнамоии ҳаматарафа оид ба ташкили мушоҳида гузаронида шавад; проблемаҳо доир ба мушоҳида ба миён гузошта шаванд;

- ҳангоми гузаронидани таҷрибаи омӯзишӣ бояд дар назди донишҷӯён проблема гузошта шавад ва дараҷаи баланди мустақилияти донишҷӯён дар гузаронидани таҷриба таъмин карда шавад ва дар таҷрибагузаронӣ ба ғайр аз пролемагузорӣ усулҳои дигари таълими забони англисӣ ҳам, истифода бурда шаванд [13-М];

- дар таълими забони англисӣ талаботи зеринро ба инобат гирифтани ба мақсад мувофиқ аст: тавҷам ба кор бурдани усулҳои мухталифи таълими забони англисӣ ва машғулиятҳои таълимӣ бо дигар шаклҳои ташкили таълим, корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ; ташкил намудани фаъолияти мустақилонаи ҷустуҷӯии донишҷӯён бо роҳи истифода бурдани маводди дидактикӣ. Ба мақсади кӯмак расонидан ба омӯзгорони забони англисӣ дастури таълимии банақшагирии бонизомии мавзӯҳои фанни забони англисӣ бо тавсияҳои методӣ оид ба истифода бурдани усулҳои гуногуни таълимӣ дар машғулиятҳои аудиторӣ ва забони англисӣ, ба кор бурдани шаклҳои гуногуни корҳои ғайриаудиторӣ, истифодаи адабиёти иловагӣ барои омӯзиши мустақилонаи донишҷӯён таҳия ва пешниҳод карда шуд; саволҳо ва вазифаҳо барои маводди дидактикӣ, аз ҷумла барои муқоиса ва умумигардонии донишҳо, пур намудани ҷадвалҳо, тартиб додани нақшаҳо, ҳалли вазифаҳо ва моделсозӣ, дастурҳо барои мустақилона тамошо ва баррасӣ кардани видеофилмҳо, мушоҳидаҳо, гузаронидани корҳои озмоишӣ ва амалӣ омода карда шуданд;

- гузаронидани шаклҳои мухталифи машғулиятҳои ғайриаудиторӣ, ба мисли супоришҳои хонагӣ, супоришҳои барои иҷро дар таътили тобистона,

тамошои видеофилмҳо, ташкили экскурсияҳои омӯзишӣ ва тавҷам бо машғулиятҳои дигари таълимӣ ба қор бӯрдани онҳо мувофиқи матлаб хоҳад буд; дар машғулиятҳои таълимии забони англисӣ пурзӯр намудани омӯзиши бахши назарияи забони англисӣ, беҳтар ба роҳ мондани фаъолияти омӯзишии мустақилонаро ҷустуҷӯи донишҷӯён ва истифодаи усули пролемагузорӣ дар онҳо [4-М];

- ташкил ва гузаронидани машғулиятҳои омӯзишии ғайриаудиторӣ мувофиқи мақсад аст ва нисбати онҳо талаботи зерин пешниҳод карда мешаванд:

а) нисбат ба ташкил намудани маҳфилҳои забоншиносӣ: ба инобат гирифтани робитаи мавзӯи қори маҳфил бо омӯзиши боб ва мавзӯи боби барномаи таълимӣ, ба қор бӯрдани натиҷаҳои фаъолияти маҳфилҳо дар машғулиятҳои аудиторӣ ва қорҳои мустақилона; тавачҷӯи хоса зоҳир намудан ба самти забоншиносии фаъолияти маҳфил; ташкил намудани қорҳои эҷодию мустақилона ва ҷустуҷӯи донишҷӯён ва дар онҳо ба миён гузоштани проблемаҳои омӯзишӣ, истифода бӯрдани усулҳои омӯзишии мушоҳида, таҷрибагузаронӣ ва моделсозӣ;

б) нисбат ба ташкилу гузаронидани озмунҳо: ташкил намудани робита байни озмунҳо ва дигар намудҳои машғулиятҳои таълимӣ, ки дар он озмунҳо қори пешакии таълимиро доир ба забони англисӣ натиҷагирӣ менамоянд; тартиб додани суолҳои озмунҳо бо тақя ба қори пешакии таҳқиқоти донишҷӯён оид ба омӯзиши забони англисӣ.

Дар рафти таҳқиқот таҷрибаи педагогии омӯзгорони ду муассисаи таҳсилоти олии касбӣ доир ба таълими забони англисӣ омӯхта шуд, ки имкон дод баъзе камбудию норасоӣҳо дар фаъолияти онҳо оид ба ташаккул додани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ ошқор карда шавад:

- шаклҳои таълимии нақл ва лексия одатан дорои хусусияти фаҳмондадиҳӣ ва намоишдиҳии аёнӣ мебошанд, на хусусияти проблемагузорӣ ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли проблема; суҳбат дар аксар мавридҳо ба такрор намудани донишҳои андӯхта аз ҷониби донишҷӯён равона карда мешавад; ташкили мушоҳида ва таҷрибаи омӯзишӣ бошад бештар вақт бо истифодаи воситаҳои касбии таълимӣ ё аёнӣ иваз карда мешаванд;

- зиёда аз 50% омӯзгорони забони англисӣ дар муассисаҳои таълимии мазкур бо сабаби таҷрибаи нокифоя доштан ба ташкили корҳои ғайриаудиторӣ ва шавқмандии пасти донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ, инчунин, мавҷуд набудани адабиёти зарурии методӣ доир ба ташкили мағулиятҳои ғайриаудиторӣ дар таълими забони англисӣ шаклҳои гуногуни машғулиятҳои ғайриаудиториро ба қор намебаранд; фаъолияти донишҷӯён ҳангоми иҷрои супоришҳои ҳонагӣ ва тобистона, баҳрабардорӣ аз экскурсияҳои таълимӣ ва тамошои видеофилмҳо дар бисёр мавридҳо хеле каммаҳсул аст, фаъолияти мустақилонаи эҷодию ҷустуҷӯии донишҷӯён бошад, ташкил карда намешавад, ки ҳамаи инҳо ба ташаккули шавқмандии маърифатии онҳо ба омӯзиши забони англисӣ таъсири манфӣ мерасонад;

- зиёда аз 50% омӯзгори корҳои аудиторӣ ва ғайриаудиторӣ доир ба забони англисиро аз сабаби мавҷуд набудани синфхонаҳои мучаҳҳаз гардонидашуда, синфхонаи лингофонӣ, аёнӣи методӣ бо забони англисӣ намегузаронанд.

Барои омӯзгори тавсияҳои методӣ оид ба ташкил ва гузаронидани маҳфилҳои забоншиносони ҷавон бо таъҷиб бештар ба самти забоншиносӣ, таҷрибагузаронӣ ва фаъолияти таҳқиқотии онҳо пешниҳод карда шуданд; намунаҳои корҳои намунавӣ иштирокчиёни озмунҳо, талабот нисбати арзёбии сатҳи дониши донишҷӯён ва намунаҳои суолҳо барои озмун таҳия карда шуданд.

5. Методикаи амиқи ташаккулёбии шавқмандии маърифатии донишҷӯён таҳия карда шуд ва санҷиши таҷрибавӣ дар ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода ва

ДДОТ ба номи Садриддин Айни гузаронида шуд. Ба сифати санчиш натиҷаҳои санчиши оммавии донишҳои донишҷӯёни ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода ва ДДОТ ба номи Садриддин Айни истифода бурда шуданд. Ҳамагӣ дар таҷриба 450 донишҷӯи гурӯҳҳои санчишӣ ва 450 донишҷӯи гурӯҳҳои таҷрибавӣ иштирок намуданд.

Дар таҳқиқот мо ба он таваҷҷуҳ зоҳир намудем, ки мавҷуд будани шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба сифати азхудкунии забони англисӣ то чӣ андоза мусоидат менамояд. Ба ин мақсад, дар рафти таҷриба дониши донишҷӯён аз забони англисӣ дар асоси таҳлили корҳои хатгӣ санчида шуд. Ба сифати меъёрҳои санчиши дониш ҳаҷм, пурра будани маълумот (ба ҳисоб гирифтани ҳаҷми донишҳои пештара ва муқоиса намудани онҳо бо азхудкунӣ дар рафти таҷрибаи педагогӣ), амиқии донишҳои ҳозира (пурра ва дуруст баён намудани муҳтавои мавзӯ) истифода бурда мешуданд. Таҳлили сифати дониши донишҷӯён аз рӯйи ҷавобҳои алоҳидаи онҳо анҷом дода шуд. Ҷавобҳои донишҷӯён ба тарзи зерин арзёбӣ мешуданд: «Дуруст ва пурра» - дар сурате гузошта мешуд, ки моҳияти масъала пурра ва беҳато баён шудааст; «Дуруст, вале нопурра» - дар сурате гузошта мешуд, ки моҳияти масъала нопурра, вале беҳато баён шудааст; «Нодуруст» - дар сурате гузошта мешуд, ки дар кушодани моҳияти масъала ба хатоҳо роҳ дода шудааст. Дар рафти таҷриба самти фаннии рағбати донишҷӯён муайян карда мешуд.

Суолҳои корҳои хаттии санчишӣ, ки дар гурӯҳҳои VI-XI гузаронида шуданд, ба ошкор намудани сифати азхудкунии донишҳои забоншиносӣ равона карда шуда буданд, ки ба онҳо дар таҳқиқоти мо аҳаммияти махсус дода мешуд.

Таҳлили натиҷаҳои таҷриба нишон дод, ки дар маҷмуъ шумораи донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ, ки забони англисиро хубтар ёд гирифтаанд ва амалан истифода мебарданд, нисбат ба гурӯҳҳои санчишӣ 15-30% зиёдтар гардид. Ҷавобҳои донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ аз ҷиҳати пуррагӣ, ошкорсозии моҳияти масъала, далелноккунӣ, аҳаммияти забоншиносӣ ва ҳалли

проблемаҳо аз ҷавобҳои донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ фарқ мекарданд. Ҷавобҳои донишҷӯёни гурӯҳҳои санҷишӣ аслан хусусияти тасвирнамоӣ доштанд, донишҷӯён маводди забоншиносиро бо пуррагӣ аз худ накарда буданд, қисми зиёди донишҷӯён нисбат ба вазифаҳои пешниҳодшаванда ва забони англисӣ дар маҷмӯъ таваҷҷуҳ зоҳир намекарданд. Натиҷаҳои бадастовардари самарани таъсири методикаи пешниҳодшаванда ба ташаккули шавқмандии маърифатӣ ҳисоб кардан мумкин аст, ки ба баланд шудани сифати донишҳо ва шавқмандии маърифатии донишҷӯён, таъсири мусбӣ мерасонад.

Таҳқиқоти таҷрибавӣ оид ба ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён имкон дод, ки чунин хулосабарорӣ кунем:

а) корбурди самарабахши методикаи пешниҳодшавандаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ аз маҳорати касбии омӯзгор, заминаи таълимӣ-моддӣ муассисаи таълимӣ, мучахҳаз будани синфхонаҳои дарсии забони англисӣ бо таҷҳизоти техникӣ ва васоили муосири таълимӣ вобастагӣ дорад. Омилҳои мазкур ба шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ таъсири калон мерасонанд;

б) аз натиҷаҳои таҷрибаи педагогӣ маълум шуд, ки методикаи аз ҷониби мо пешниҳодшуда ба инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ таъсири мусбат расонд, ки ба ҳисоби миёна наздики 33% донишҷӯёни гурӯҳҳои таҷрибавӣ нисбат ба омӯзиши забони англисӣ ҳавасмандии бештарро зоҳир намуданд;

в) маълум шуд, ки методикаи таълими забони англисӣ, ки аз ҷониби мо коркард ва пешниҳод мешавад, ба ташаккули инкишофи шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисӣ ва динамикаи он таъсири мусбат мерасонад. Чунинчун, дар давоми 3 соли таҳқиқоти мо дар гурӯҳҳои таҷрибавӣ шумораи донишҷӯёни бо сатҳи баланди инкишофи шавқмандии маърифатӣ ба омӯзиши забони англисӣ 39% афзуд, шумораи донишҷӯён бо сатҳи миёна ба 3% коҳиш ёфт. Дар гурӯҳҳои санҷишӣ шумораи донишҷӯён бо

сатҳи паст камтар шуд ва 44% - ро ташкил дод. Шумораи донишҷӯён бо сатҳи баланди инкишофи шавқмандии маърифатӣ каме баланд гардид ва 8% - ро ташкил дод, бо сатҳи миёна шумораи донишҷӯён аввал паст шуд 14% ва баъдан ба 9% афзоиш ёфт, шумораи донишҷӯён бо сатҳи паст қариб тағйир наёфт ва дар ҳудуди 18-23% боқӣ монд.

Ҳамин тавр, натиҷаҳои таҷриба самаранокии методикаи аз ҷониби мо пешниҳодшудаи ташаккули шавқмандии маърифатии донишҷӯён ба омӯзиши забони англисро тасдиқ намуданд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

1. Ба мақсад мувофиқ аст, ки дар раванди таълими забони англисӣ назарияҳои ангезиш, омӯзиши ҷаҳол, таълими шахсият-марказ ва раваншинии маърифатӣ ба инобат гирифта шаванд. Ин назарияҳо имконият медиҳанд, ки шавқмандии маърифатии донишҷӯён ҳамчун омилҳои асосии рушди фаъолияти зеҳнӣ ва мустақилият ташаккул ёбад.

2. Дар таълими забони англисӣ дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ истифодаи равишҳои коммуникативӣ, салоҳиятмандӣ, фаъолияти эҷодкорӣ донишҷӯён ва проблемагузорӣ дар дарсҳо тавсия дода мешавад. Ин равишҳо ба беҳтар гардидани фаъолияти омӯзиши дар дарсҳои забони англисӣ, ҳавасманд кардани донишҷӯён ба муоширати озодона бо забони англисӣ, аз ҷумла муошират дар мавзӯҳои касбӣ мусоидат мекунад.

3. Барои баланд бардоштани шавқмандии маърифатӣ истифодаи усулҳои интерактивӣ, аз қабилӣ муҳокима, кори гурӯҳӣ, лоиҳаҳо, бозиҳои нақшофарӣ (role play), омӯзиши ҳолатҳо (case study) ва дебатҳо самарабахш мебошад.

4. Мундариҷаи дарсҳои забони англисӣ бояд бо ихтисоси донишҷӯён алоқаманд карда шавад. Истифодаи матнҳо, луғат ва ҳолатҳои касбӣ ба

донишчӯён имкон медиҳад, ки аҳаммияти амалии забонро дар фаъолияти ояндаи касбӣ дарк намоянд.

5. Истифодаи платформаҳои таълимӣ ва барномаҳои интерактивии интернетӣ, видео ва захираҳои дигари омӯзишии интернетӣ ба баланд шудани шавқмандии маърифатии донишчӯён ба омӯзиши забони англисӣ мусоидат мекунад ва омӯзиши ин забонро ҷолибу самарабахш мегардонад.

6. Омӯзгор бояд фазои эътимоднок, ҳамкорӣ ва дастгириро фароҳам оварад. Муносибати эҳтиромона, ташвиқ ва баҳодиҳии одилона ба рушди ангезаи дохилии донишчӯён таъсири мусбат мерасонад.

7. Барои ташаккули шавқмандии устувори маърифатии донишчӯён ба омӯзишу корбурди забони англисӣ муҳим аст, ки донишчӯён ба омӯзиши мустақилонаи он, корҳои пажӯҳишӣ, иҷрои супоришҳои эҷодӣ ва амсоли инҳо ҷалб карда шаванд.

8. Омӯзгорони забони англисии муассисаҳои таҳсилоти олии омӯзгорӣ бояд пайваста донишҳои худ аз забони англисӣ ва маҳорати методии худро такмил диҳанд, то тавонанд равишҳои нави таълимро ба кор баранд ва шавқмандии маърифатии донишчӯёнро ба омӯзиши забони англисӣ зиёд намоянд.

РҶҶХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

1. Абдуллина, О. А. Общепедагогическая подготовка учителя в системе высшего педагогического образования: Для высш. пед. завед. — 2-е изд. перераб. и доп. [Текст] / О. А. Абдуллина. – М.: Просвещение, 1990. - 141 с.
2. Абдуллоева, З. М. Педагогические особенности организации внеаудиторной работы со студентами специальности «английский язык» [Текст] / З. М. Абдуллоева // Вестник Таджикского национального университета. — Душанбе, 2023. – №4. – С. 143-149
3. Азизова, Д. А. Использование инновационных технологий в формировании познавательной деятельности студентов [Текст] / Д. А. азизова // Вестник Таджикского национального университета. — Душанбе, 2023. — №11-2. — С. 156-162.
4. Азимов, Э. Г. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания иностранных языков) [Текст] / Э. Г. Азимов, А.Н. Щукин. - СПб., 1999. — 472 с.
5. Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвистическом вузе [Текст]. - М., МГЛУ, 1996. – 245 с.
6. Алексанян, М. А. Формирование у студентов познавательного интереса к изучению иностранного языка в процессе внеаудиторной деятельности [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / М. А. Алексанян. – Пятигорск, 2010. – 23 с.
7. Алиев, С. Н. Программа по курсу методики обучения иностранным языкам. По специальности 033200 «Иностранные языки» (для английского отделения) [Текст] / С. Н. Алиев // ТГПУ — Душанбе, 2006. — 46 с.
8. Алиев, С. Н. Программа по курсу «Актуальные вопросы методики и технологии обучения иностранным языкам»: Для студентов высших учебных заведений, обучающихся по специальности «Иностранный язык» в области образования [Текст] / С.Н. Алиев // ТГПУ — Душанбе, 2008. — 26 с.

9. Алмазова, М. Л. Активизация познавательной деятельности студентов на практических занятиях. Актуальные проблемы развития профессионального образования [Текст] / М. Л. Алмазова // Материалы Всероссийской научно-практической конференции. – М., 2017. - С. 89-92.

10. Альдруп, К. Социальная поддержка и управление классом связаны с адаптацией учащихся средней школы к общеобразовательной школе: модель многоуровневого структурного уравнения с использованием оценок учащихся и учителей [Текст] / К. Альдруп, У. Клусманн, О. Людтке, Р. Гёльнер, У. Траутвайн // J. Educ. Psychol. - 2018. - №110, 1066–1083. DOI: 10.1037 / edu0000256

11. Ананьев, Б. Г. Человек как предмет познания [Текст] / Б. Г. Ананьев. - 3-е изд. - М.; Харьков; Минск; СПб.: Питер, 2002. - 282 с.

12. Ананьев, Б. Г. Психодиагностические методы (в комплексном лонгитюдном исследовании студентов) [Текст] / Б. Г. Ананьев, М. Д. Дворяшина, И. Д. Пехлепий и др. - Л. 1976. – 269 с.

13. Андреева, Г. М. Психология социального познания [Текст] / Г. М. Андреева. - М.: Аспект-Пресс, 2005. - 274 с.

14. Анисимов, О. С. Методологическая культура педагогической деятельности и мышление [Текст] / О. С. Анисимов. - М., 1991. – 415 с.

15. Анисимов, О. С. Основы методологического мышления [Текст] / О. С. Анисимов. - М.: Внешторгиздат, 1989. - 47 с.

16. Анишук, Е. В. О влиянии коммуникативных свойств личности учителя на отношения с учащимися [Текст] / Е. В. Анишук // Психологические вопросы формирования личности будущего учителя. - М., 1986. - С.64-69.

17. Аргустаянц, Е. С. Различные подходы к классификации ролевых ситуаций [Текст] / Е. С. Аргустаянц // Теоретические и экспериментальные исследования в области обучения иноязычной речевой деятельности . - Сб. трудов Московского государственного педагогического института иностранных языков им. М.Тореза. - М.: МГПИИЯ, 1980, вып. 180. - С.3-13.

18. Артемьева, О. А. Активизация познавательной деятельности на основе системы учебно-ролевых игр [Текст] / О. А. Артемьева // Вестник Тамбовского университета, серия: Гуманитарные науки, № 3, вып.4, 1996. - С.103-108.

19. Артемьева, О. А. Активизация познавательной деятельности студентов вуза при обучении иностранному языку на основе учебно-ролевых игр [Текст] / О. А. Артемьева // - Тамбов: ТГУ, 1997. - 192 с.

20. Артемьева, О. А. Общие проблемы реализации коммуникативного метода обучения иностранным языкам на неязыковых факультетах [Текст] / О. А. Артемьева // Материалы научной конференции "Державинские чтения". - Тамбов: ТГУ, 1996. - С.97.

21. Артемьева, О. А. Оптимизация обучения студентов иностранным языкам на основе метода проектов [Текст] / О. А. Артемьева // Материалы межрегиональной научно-практической конференции. - Тамбов: ТГУ, 1997. - С.92.

22. Артемьева, О. А. Роль дидактических принципов игровой деятельности в проведении профессионально-ориентированных учебно-ролевых игр [Текст] / О. А. Артемьева // Материалы межвузовской научно-методической конференции. - Коломна: ВАКУ, 1989. - С.47.

23. Артемьева, О. А. Роль преподавателя на занятиях по иностранному языку с применением игрового метода [Текст] / О. А. Артемьева // Сб. научных работ "Современное состояние и проблема развития экономической науки на Украине". - Тернополь: ТИНХ, 1993. - С.63-64.

24. Артемьева, О. А. Общепедагогические и лингводидактические основы активизации познавательной деятельности студентов вузов при обучении иностранному языку на основе системы учебно-ролевых игр [Текст]: автореф. дис. доктора пед. наук / О. А. Артемьева. - М., 1999. - 38 с.

25. Архангельский, С. И. Учебный процесс в высшей школе, его

закономерные основы и методы [Текст] / С. И. Архангельский. - М.: Высшая школа, 1980 - 368 с.

26. Асророва, Н. Ч. Таснифот ва тавсифи бозиҳои дидактикӣ дар таълими забонҳои хориҷӣ [Матн] / Н. Ч. Асророва, Ф. Гулмадов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №10. – С. 305-311.

27. Ахмедова, З. П. Истифодаи омӯзиши проблемавӣ дар донишгоҳҳои олии [Матн] / З. П. Ахмедова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №8. - С. 210-218.

28. Ахметов, Н. К. Игра как процесс обучения [Текст] / Н. К. Ахметов // Вестник научно-педагогического центра, N 22. - Алма-Ата, 1995. - С.8-10.

29. Ахметов, Н. К. Классификация игровых методов обучения [Текст] / Н. К. Ахметов // Вестник научно-педагогического центра, N14. - Алма-Ата, 1993. - С.4-9.

30. Ахметов, Н. К. Теория и практика игрового обучения в подготовке учителей [Текст]: автореф. дис. доктора пед. наук / Н. К. Ахметов. - Алма-Ата, 1996. – 34 с.

31. Аҳмадзода, Б. С. Усули лоиҳавии омӯзиши забони англисӣ [Матн] / Б. С. Аҳмадзода // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №4. – С.228-234.

32. Аҳмадзода, Б. С. Самаранокии истифодаи методҳои муосири омӯзиши забони англисӣ [Матн] / Б. С. Аҳмадзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №6-2. – С. 318-322.

33. Ашихмина, О. А. Познавательный интерес как функциональное явление [Текст] / О. А. Ашихмина // Вестник МАПРЯЛ. - СПб., 2003 -Т.2. - С. 15-22.

34. Бабанский, Ю. К. Избранные педагогические труды [Текст] / М.Ю. Бабанский. - М.: Педагогика, 1989. — 560 с.

35. Бабаянх, А. В. Технология стимуляции реального общения на

иностранном языке [Текст] / А. В. Бабаянх // Иностранные языки в школе. – 2004. – № 3. – С. 63-65.

36. Барабанова, Е. И. Интерес как условие активизации познавательной деятельности студентов в обучении иностранному языку [Текст] / Е. И. Барабанова // Актуальные вопросы гуманитарного знания. - 2023. - №1 (25). - С. 154-161.

37. Баравский, И. Обусловленность инновационной деятельности учителя / И. Баравский. — Варшава : WSiP, 1986. — 123 с.

38. Баранова, Н. П. О концептуальных основах обучения иностранным языкам в Республике Беларусь [Текст] / Н. П. Баранова // Наука и образование на пороге третьего тысячелетия. Кн.2. - Минск, 2000. - С.168-169.

39. Бекетов, А. Н. Избранные психологические произведения [Текст] / А. Н. Бекетов. – М.: Педагогика. 1975. – 210 с.

40. Белянина, М. В. Формирование коммуникативных умений у студентов факультетов начальных классов педвузов средствами иностранного языка [Текст]: дисс. канд. пед. наук / М. В. Белянина. - М., 1996. - 149 с.

41. Беспалько, В. П. Системно-методическое обеспечение учебно-воспитательного процесса подготовки специалистов. Учеб. метод. пособие. [Текст] / В. П. Беспалько, Ю. Г. Татур. – М.: Высшая школа, 1989. - 144 с.

42. Бибрих, Р. Р. Особенности мотивации и целеобразования в учебной деятельности студентов младших курсов [Текст] / Р. Р. Бибрих, И. А. Васильева // Вестник МГУ. - Сер. 14. - Психология. - 1987. - № 2. - С. 20 - 30.

43. Бизяева, С. А. Игровые формы интерактивного обучения как средство развития познавательного интереса студентов [Текст]: автореф. канд. пед. наук / С. А. Бизяева. – Ярославль, 2007. – 23 с.

44. Бим, И. Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника [Текст] / И. Л. Бим. – М. Русский язык, 1977. — 288 с.

45. Бим, И. Л. Личностно-ориентированный подход – основная стратегия обновления школы [Текст] / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – М., 2002. – №2. – С. 11-15.

46. Бим, И. Л. Некоторые Актуальные проблемы современного обучения иностранным языкам [Текст] / И. Л. Бим // Иностранные языки в школе. – М., 2001, №4. – С. 5-8.

47. Блум, Б. Системный подход в социальном познании [Текст] / И. Л. Бим // Исторический материализм как теория социального познания и деятельности. - М.: Наука, 1972. - С.157-190.

48. Бобохонова, Ҳ. З. Истифодаи технологияҳои инноватсионӣ дар ташаккули салоҳияти коммуникативии донишҷӯён аз ҷанбаи забони англисӣ [Матн] / Ҳ. З. Бобохонова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №5. – С. 268-272.

49. Бойко, И. Н. Развитие познавательного интереса студентов в системе высшего образования [Текст] / И. Н. Бойко // Humanity space International almanac. VOL. 6. - 2017. - No2. – С. 105-110.

50. Бреднева, Н. А. Повышение интереса студентов к изучению иностранного языка посредством метода проектов [Текст] / Н. А. Бреднева // Вестник современных исследований. - 2018. - №11.7 (26). - С. 64-65.

51. Брунер, Дж. Процесс обучения [Текст] / Дж. Брунер // Перевод с английского. - М., Изд-во АПН РСФСР. - 1962. – 22 с.

52. Брунова, Е. П. Связь эмоциональных способностей с социальным функционированием: сравнение самоотчетов и показателей эмоционального интеллекта [Текст] / Е. П. Брунова // J. Личное. Soc. Psychol. 91, (2006). 780–795. DOI: 10.1037 / 0022-3514.91.4.780

53. Брушлинский, А. В. Психология мышления и проблемное обучение [Текст] / А. В. Брушлинский. - М. Знание, 1983. - 96 с.

54. Валиев, С. Т. Таълими хат дар марҳилаҳои гуногуни омӯзиши забони

англисӣ [Матн] / С. Т. Валиев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. – №10. – С. 356-359.

55. Вербицкий, А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [Текст] / А. А. Вербицкий. - М.: Высшая школа, 1991. - 74 с.

56. Вербицкий, А. А. Методические рекомендации по проведению деловых игр [Текст] / А. А. Вербицкий, Н. В. Борисова. - М., В.И.М.Х. ПТОМ, 1990. – 48 с.

57. Вергасов, Е. М. Активизация познавательной деятельности студентов в высшей школе [Текст] / Е. М. Вергасов. - Киев: Вища школа, 1985. - 95 с.

58. Верзилин, Н. М. Новые технологии в обучении русскому языку как иностранному [Текст] / Н. М. Верзилин // Русский язык за рубежом. - 2001. - № 2. - С. 57-62.

59. Вернадский, В. И. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход [Текст] / В. И. Вернадский. — М.: Высшая школа, 1991. — 207 с.

60. Виноградова, О. С. Формирование иноязычной коммуникативной компетенции с использованием проблемных методов обучения ИЯ на продвинутом этапе специализированного вуза (на материале английского языка) [Текст]: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / О. С. Виноградова. – М., 2003. – 24 с.

61. Витлин, Ж. Л. Современные проблемы обучения грамматике иностранных языков. Сборник научных статей. Роль и место грамматики в обучении иностранным языкам [Текст] / Ж. Л. Витлин. - С.-Пб: ИОВ, РАО, 1998. - С.7-10.

62. Волкова, С. Л. Проблема развития познавательного интереса студентов к иностранному языку [Текст] / Волкова С. Л. // Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина. – 2010. - №1. – С. 89-99.

63. Врублевская, Е. С. Индивидуализация содержания самостоятельной работы студентов как фактор развития их профессиональной компетентности

- [Текст]: Дис. ... канд. пед. наук / Е. С. Врублевская. - Челябинск, 2002. -185 с.
64. Всесвятский, Б. В. Мышление и речь [Текст] / Б. В. Всесвятский. - Собр. соч. в 6 томах .Том 2 — М.: Педагогика, 1982. – 361 с.
65. Выготский, Л. С. Педагогическая психология [Текст] / Л. С. Выготский. - М.: Педагогика, 1991. - 479 с.
66. Гадоев, К. Х. Нақши технологияи инноватсионӣ дар таълими дарси забони англисӣ [Матн] / К. Х. Гадоев, М. Р. Холов // Паёми донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2020. – №1(37). – С. 119-127.
67. Гальперин, П. Я. Современная теория поэтапного формирования умственных действий [Текст] / П. Я. Гальперин, Н.Ф. Талызина. - М., 1979. — 185 с.
68. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам. Пособие для учителя. 3-е изд. перераб. и доп. [Текст] / Н. Д. Гальскова. - М. АРКТИ, 2004. - 192 с.
69. Гальскова, Н. Д. Теоретические основы образовательной политики в области подготовки учащихся по иностранным языкам (система школьного образования) [Текст]: дис. д-ра. пед. наук / Н. Д. Гальскова. – М., 1999. - 475 с.
70. Гардашук, Т. В. Теория обучения иностранным языкам. Лингводидактика и методика [Текст] / Т.В. Гардашук // Учебное пособие. -4-е изд., стер. - М.: Изд. центр «Академия», 2007. -336 с.
71. Гегечкори, Л. Ш. Основы методики интенсивного обучения взрослых устной речи на иностранном языке [Текст]: автореф. дис. ... док. пед. наук / Л. Ш. Гегечкори. - М., 1977. – 36 с.
72. Гез, Н. И. Психология упражнений в организации обучению аудированию [Текст] / Н. И. Гез // Иностранные языки в школе. - 1985. - N 6. - С.24.
73. Гершунский, Б. С. Философия образования [Текст] / Б. С. Гершунский. - М.: Моск. психолого-социальный институт, Флинта, 1998.-432 с.

74. Ғозиева, Ш. А. Шароитҳои маҷмӯӣ ва шаклҳои таълими забони хориҷӣ дар донишгоҳҳо [Матн] / Ш. А. Ғозиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №8. – С. 294-299.

75. Гонтарь, Г. И. Использование проблемного подхода при обучении иностранному языку [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. И. Гонтарь. - М., 1987. - 23 с.

76. Горбатова, Т. Н. Метод проектов как средство формирования коммуникативной мобильности студентов при обучении иностранному языку [Текст] / Т. Н. Горбатова, А. В. Кудряшова, С. В. Рыбушкина // Молодой ученый. – 2015. - №6. - С. 582-584.

77. Горбатова, Т. Н. Использование метода кейсов при обучении иностранному языку в рамках профессиональной языковой подготовки в неязыковом вузе [Текст] / Т. Н. Горбатова, С. В. Рыбушкина // Молодой ученый. – 2015.-№7. - С. 741-743.

78. Гостев, А. Н. Совершенствование военно- педагогической подготовки командиров подразделений (по опыту мотострелковых и танковых частей сухопутных войск) [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / А. Н. Гостев. - М.: ВАФ, 1994. — 24 с.

79. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования Республики Таджикистан. Постановление Правительства РТ от 23.02.1996 под № 96 // Ахбори Вазорати маорифи ҶТ. - Душанбе: Шарки озод. - 2003. - С. 106-111.

80. Государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования. Специальности 033200 Иностраный язык. Квалификация «Учитель иностранного языка». - Душанбе, 2007.

81. Государственный образовательный стандарт общего среднего образования Республики Таджикистан. Постановление Правительства РТ от 2.04.2009 под № 206. - Душанбе, 2009. - 36 с. (текст на тадж. и рус. яз.).

82. Государственный стандарт среднего образования в Республике Таджикистан // Учебные стандарты для начального, основного и общегосударственного образования: Иностранные языки / Под. ред. С. Раджабова. - Душанбе, 2003. - С. 247-267.

83. Громцева, А. К. Психология и педагогика профессиональной деятельности [Текст] / А. К. Громцева // Учеб.пособие для вузов. - М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2003. - 415 с.

84. Гусева, Е. В. Роль проблемного обучения в повышении мотивации при обучении английскому языку в неязыковом вузе [Текст] / Е. В. Гусева, П. Ю. Христофорова // Самарский научный вестник. - 2023. - Т.12. - №2. - С. 241-245.

85. Гусейнова, М. Ш. Развитие творческой активности студентов в процессе изучения иностранного языка [Текст] / М. Ш. Гусейнова // Гуманитарные науки и образование. - 2019.Т. - 10. №2 (38). - С. 52-56.

86. Гусейнова, Т. В. Наука и образование в современном мире [Текст] / М. Ш. Гусейнова // Зинаҳои хирад (Ступени мудрости). - 2002. - № 1 (3). - С. 36-43.

87. Давлатов, Н. Таълими дурусти қоида ва истисноҳо – асоси зуд аз бар намудани забонҳои хориҷӣ [Текст] / Н. Давлатов, Муродзода, А. И. Байдуллоев, Г. И. Сангова // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. – №4. – С.278-282.

88. Давыдов, В. В. Проблемы развивающего обучения [Текст] / В. В. Давыдов. - М.: Педагогика, 1986. - 239 с.

89. Давыдов, В. В. Теория развивающего обучения [Текст] / В. В. Давыдов. - М.: ИНТОР, 1996. - 544 с.

90. Дадахонова, М. Р. Бозиҳои дидактикӣ ва истифодаи машқҳо дар дарси забони хориҷӣ (англисӣ) [Матн] / М. Р. Дадахонова // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №10. – С. 265-271.

91. Дадобоева, М. Б. Педагогические концепции понятий «познавательная

деятельность» и «Активизация познавательной деятельности » в психолого-педагогической литературе [Текст] / М. Б. Дадобоева., М. А. Имомова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №1. – С. 143-152.

92. Дадобоева, М. Б. Некоторые аспекты активизации познавательной деятельности учащихся на основе аксиологического подхода к обучению биологическим дисциплинам [Текст] / М. Б. Дадобоева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №2. – С. 151-159.

93. Дадохорова, М. Р. Нақши омӯзгор ва ташкили бозиҳои дидактикӣ дар раванди таълими фанни англисӣ [Матн] / М. Р. Дадохорова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – №6-2. – С. 280-286.

94. Данилов, М. А. Самооценочные факторы формирования динамики мотивационных процессов [Текст] / М. А. Данилов // Русское слово в мировой культуре. Материалы X Конгресса МАПРЯЛ. Пленарные заседания. В 2-х т. Т. II. - СПб., 2003. - С. 90-99.

95. Деркач, А. А. Основы общей и прикладной акмеологии [Текст] / А. А. Деркач. - М.: С.Е.Т., 1995. – 90 с.

96. Деркач, А. А., Формирование и развитие профессионального мастерства руководящих кадров: социально-психологический тренинг и прикладные психотехнологии [Текст] / А. А. Деркач, А.П. Ситников. - М.: Луч, 1993. - 72 с.

97. Деркач, А. А. Педагогическая эвристика. Искусство овладения иностранным языком [Текст] / А. А. Деркач, С. Ф. Щербак. - М. 1991. - 218 с.

98. Джалилова, М. Г. Педагогические основы формирования познавательной активности студентов [Текст] / М. Г. Джалилова // Вестник Таджикского национального университета. Душанбе, 2022. – №7. – С. 176-185.

99. Джалилова, М. Г. Формирование познавательной деятельности студентов [Текст] / М. Г. Джалилова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2023. – №11/1. – С. 225-232.

100. Джамшедов, П. Д. и др. Очерки о сопоставительном изучении английского и таджикского языков. Учебное пособие. [Текст] / П. Д. Джамшедов. – Душанбе, 1988. -150 с.

101. Джумаева, К. Т. Психолого-педагогический аспект понятия «познавательный интерес» [Текст] / К. Т. Джумаева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2021. – №6. – С. 157-162.

102. Доклад о человеческом развитии в Центральной Азии // Страновое исследование ПРООН по Таджикистану. - Душанбе, 2005.

103. Дорофеева, Е. В. Педагогические условия развития познавательного интереса студентов в процессе изучения иностранного языка [Текст] / Е. В. Дорофеева // Казанский педагогический журнал. – 2015. – № 4 (111). – С. 131–134.

104. Драгомирецкий, И. В. Ситуативно-имитационная игра в обучении английскому языку в морских учебных заведениях [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. В. Драгомирецкий - М., 1988. - 16 с.

105. Дуранов, М. Е. Профессионально-педагогическая компетентность учителя и проблемы воспитания и развития личности учащегося [Текст] / М. Е. Дуранов, О. В. Лешер. - Челябинск — Магнитогорск: ЧТУ, 1996. — 130 с.

106. Емельянов, Ю. Н. Теория формирования и практика совершенствования познавательный интерес [Текст]: дис. д-ра психол. наук / Ю. Н. Емельянов. - Л., 1990. - 403 с.

107. Емельянова, Н. А. Формирование оптимальной мотивации овладения иностранным языком студентами неязыкового вуза [Текст]: автореф. дис. ... канд. псих. наук. / Н. А. Емельянова - Новгород, 1997. - 25 с.

108. Ёралиева, Н. Усулҳои таълими забони англисӣ дар гурӯҳҳои сатҳи забондонияшон омехта [Матн] / Н. Ёралиева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. – №12. – С. 260-267.

109. Еремин, Ю. В. Теоретические основы профессионально-

коммуникативной подготовки будущего учителя в условиях педагогического университета (предметная область иностранный язык) [Текст]: дис. д-ра. пед. наук / Ю. В. Еремин. - СПб, 2001.-320 с.

110. Есипович, К. Б. Управление познавательной деятельностью учащихся при изучении иностранных языков в средней школе [Текст] / К. Б. Есипович. - М. : Просвещение, 1988. - 79 с.

111. Ефимов, В. М. Введение в управленческие имитационные игры [Текст] / В. М. Ефимов, В. Ф. Комаров. - М.: Наука, 1980. - 152 с.

112. Журавлев, В. И. Развитие профессиональной компетенции будущих педагогов в процессе производственной практики [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / В. И. Журавлев. - Екатеринбург, 2001. - 173 с.

113. Зазюна, И. А. Основы педагогического мастерства [Текст] / И. А. Зазюна. - М.: Просвещение, 1989. - 300 с.

114. Зарецкая, Е. Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации [Текст] / Е. Н. Зарецкая. – 4-е изд. – М.: Дело, 2002. - 137 с.

115. Зверев, И. Д. Психология профессионального образования [Текст] / И. Д. Зверев. - Екатеринбург: Изд-во Урал.гос.проф.-пед.ун-та, 2000. - 145 с.

116. Зимняя, И. А. Педагогическая психология. Учеб. пособие для вузов. [Текст] / И. А. Зимняя. - Ростов на -Дону: Феникс, 1997. - 480 с.

117. Зимняя, И. А. Педагогическое взаимодействие как проблема психологии образования в высшей школе (Проблемы психологии образования) Труды исследовательского центра [Текст] / И. А. Зимняя. - М.: АПН, 1992. - С.92.

118. Зимняя, И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке [Текст] / И. А. Зимняя. - М.: Просвещение, 1978. - 159 с.

119. Иванищев, Н. П. Личностно-развивающее обучение как фактор развития педагогической компетентности будущего учителя [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Н. П. Иванищев // ОГПУ Оренбург, 2000. - 22 с.

120. Измайлов, И. В. Базисные составляющие коммуникативной компетенции на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов [Текст] / И. В. Измайлов // Русский язык за рубежом. – М.: Издательство Кембриджского университета, 1990. - № 4. – С. 54-60.

121. Ильницкая, И. А. Проблемные ситуации и пути их создания на уроке [Текст] / И. А. Ильницкая. – М.: Знание, 1993. – 187 с.

122. Иноземцев, А. А. О формировании приемов деятельности учения у студентов [Текст] / А. А. Иноземцев // Проблемы программирования обучения. - М., 1979. - С. 107-125.

123. Искандарова, О. Ю. Проблема активизации учебной познавательной деятельности в вузе [Текст] / О. Ю. Искандарова // Материалы межвузовской конференции. - Уфа: БГМУ, 1997. - С.45-49.

124. Ителсон, Л. Б. Теория и практика формирования иноязычной профессиональной познавательный интерес специалиста [Текст]: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук. / Л. Б. Ителсон. - Оренбург, 1999. - 38 с.

125. Кабыткина, И. Б. Познавательная активность студентов: проблемы и пути повышения. В сборнике: Организация учебной и воспитательной работы в вузе [Текст] / И. Б. Кабыткина // Материалы докладов нам международных научно-практических конференциях. - М., 2021. - С. 37-43.

126. Казаренков, В. И. Внеаудиторная работа как фактор формирования у слабоуспевающих студентов интереса к учебно-познавательной деятельности [Текст] / В. И. Казаренков, И. У. Гаджибалиева // Вестник Российского университета дружба народов. - 2013. - №2. - С. 115-120.

127. Камолова, Б. Б. Истифодаи методикаи муоширатӣ дар дарси забони хоричӣ [Матн] / Б. Б. Камолова // Паёми Донишкадаи забонҳо. - Душанбе, 2023. – №1(53). – С. 272-283.

128. Каримова, И. Х. Усовершенствование профессионального мастерства учителей и пути его усиления [Текст] / И. Х. Каримова // Вестник

Таджикского национального университета. - 2019. - №3. - С. 244-248.

129. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 августи соли 2019, №438 [Манбаи электронӣ].

130. Кахорова, С. Х. Педагогическая позиция учителя в совершенствовании развития познавательного интереса учащихся в учебном процессе [Текст] / С. Х. Кахорова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №5. – С. 204-212.

131. Кашницкий, В. И. Формирование познавательный интерес будущего учителя [Текст]: дис. канд. пед. наук / В. И. Кашницкий. - Кострома, 2015. 197 с.

132. Каюмов, А. Педагогические условия формирования и развития познавательного интереса студентов к изучению иностранных языков [Текст] / А. Каюмов // Масъалаҳои мубрами филология ва методикаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хориҷӣ. Маҷмаи конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Австрия, инчунин, 75-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г. (20-22 майи 2023). – Душанбе, 2023. – С. 275-277.

133. Каюмов, А. Дж. Дидактические основы формирования речевой культуры будущих учителей английского языка (в педвузах Республики Таджикистан) [Текст]: дисс. ... канд.пед. наук / А. Дж. Каюмов. – Душанбе, 2014. - 167 с.

134. Каюмов, А. Дж. Педагогические условия формирования познавательных интересов студентов в учебном процессе [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Института языков. - Душанбе, 2021. – №2(42). – С. 156-161.

135. Каюмов, А. Дж. Эффективности формирования познавательного интереса студентов в изучении английского языка [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Института языков. - Душанбе, 2023. – №1(53). – С. 278-282.

136. Каюмов, А. Дж. Дидактическое моделирование познавательного

интереса студентов [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2021. – №1. – С. 190-196.

137. Каюмов, А. Дж. Развитие познавательного интереса студентов в процессе обучения страноведению [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2021. – №1. – С. 111-117.

138. Каюмов, А. Дж. Формирование познавательных интересов у студентов в педагогическом процессе [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Института языков. - Душанбе, 2023. – №1(49). – С. 185-192.

139. Кириллова, Г. Д. Теория и практика урока в условиях развивающегося обучения [Текст]: Г. Д. Кириллова. - М.: Просвещение, 1980. - 158 с.

140. Киселев, Н. Н. Интенсивное обучение иностранным языкам: теория и практика [Текст] / Н. Н. Киселев. - М.: Русский язык, 1992. - 254 с.

141. Киселева, О. М. Самостоятельная работа студентов как условия повышения мотивации к изучению иностранных языков [Текст] / О. М. Киселева // В сборнике: Проблемы преподавания профессионально-ориентированного иностранного языка в вузе // Материалы Международной научно-практической конференции. - 2017. – С. 42-44.

142. Китайгородская, Г. А. Система интенсивного краткосрочного обучения иностранным языкам [Текст]: автореф. дис. ... док. пед. наук / Г. А. Китайгородская. - М. 1987. - 32 с.

143. Китайгородская, Г. А. Учебное пособие по английскому языку: Интенсивный курс [Текст] / Г. А. Китайгородская, А. А. Крашенников, М. А. Майорова и др. - М.: МГУ, 1978. - 128 с.

144. Кларин, М. В. Инновации в мировой педагогике: обучение на основе исследований, игры и дискуссии (анализ зарубежного опыта) [Текст] / М. В. Кларин. - Рига: НГОД «Эксперимент», 1995. - 176 с.

145. Кларин, М. В. Инновационные модели обучения в зарубежных

педагогических процессах [Текст] / М. В. Кларин. - М.: Арена, 1994. – 201 с.

146. Клычникова, З. И. Психологические особенности обучения чтению на иностранном языке [Текст] / З. И. Клычникова. – М., 1973. - 224 с.

147. Княгницкая, О. Д. Модель реализации социального заказа в сфере образовательных услуг в процессе обучения английскому языку в вузе [Текст]: автореф. дис. ... канд. сох. наук. / О. Д. Княгницкая. - Тюмен, 1997. - 26 с.

148. Ковалевская, Е. В. Проблемность в преподавании иностранных языков: Совр. состояние и перспективы [Текст] / Е. В. Ковалевская // Учебник для вузов МНПИ, 1999. - 120 с.

149. Колкова, М. К. Обучение контекстуальной догадке о значении слова при чтении иноязычных текстов (в неязыковых вузах) [Текст]: дисс. канд. пед. наук / М. К. Колкова. - Л., 1973. – 169 с.

150. Колесникова И. Л. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков [Текст] / И. Л. Колесникова, О. А. Долгина.-Санкт-. Петербург, 2001. – 224 с.

151. Конституция Республики Таджикистан [Текст]. Душанбе, 2003. — 86 с.

152. Концепция развития профессионального образования в Республике Таджикистан. Постановление Правительства РТ от 1.11.2006 под № 484.

153. Конышева, А. В. Английский язык: Современные методы обучения [Текст] / А. В. Конышева. — Мн.: Тетра Системе, 2007. - 352 с.

154. Конышева, А. В. Организация самостоятельной работы учащихся по иностранному языку [Текст] / А. В. Конышева. – СПб.: Каро, Минск : Издательство «Четыре четверти», 2005. – 208 с.

155. Коротяев, Б. И. Педагогика как совокупность педагогических теорий [Текст] / Б. И. Коротяев. - М.: Просвещение, 1986. - 208 с.

156. Короткой, Э. Н. Развитие творческого мышления офицера в процессе обучения [Текст] / Э. Н. Короткой. - М. : ВПА, 1988. - 200 с.

157. Коротяева, И. Б. Деловая игра как средство развития познавательных и профессиональных интересов студентов педвуза (на материале изучения иностранного языка на неязыковых факультетах) [Текст]: дис. .канд. пед. наук / И. Б. Коротяева. – Киев, 1989. - 169 с.

158. Корсунская, В. М. Формирование транскультурных коммуникативных умений у студентов высших учебных заведений [Текст]: автореф. дис. .канд. пед. наук / В. М. Корсунская. - Челябинск, 1998. - 20 с.

159. Котов, В. В. Некоторые условия организации коллективной учебной деятельности в старших классах [Текст] / В. В. Котов // Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена. – 1968. – С. 382-390.

160. Краевский, В. В. Педагогическая теория: что это такое? Зачем она нужна? Как это делается? [Текст] / В. В. Краевский. - Волгоград: Перемена, 1996. - 86 с.

161. Краевский, В. В. Пространство современного русского дискурса и единицы его описания [Текст] / В. В. Краевский // Русский язык в центре Европы, 1999.-С. 65-76.

162. Краснянская, Е. Н. Активное обучение курсантов речевой деятельности на первых занятиях по иностранному языку [Текст] / Е. Н. Краснянская. - Сб. - М.: МО СССР, 1988. - С.40.

163. Кругликов, В. Н. Формирование мотивации познавательной деятельности в контекстном обучении [Текст] / В. Н. Кругликов // автореф. дис. ... канд. пед. наук. - М., 1996. - 26 с.

164. Крутетский, В. А. Развитие познавательных интересов у молодежи [Текст] / В. А. Крутетский // Изд. 5-е, стереотип. - М.: Русск. язык, 2003. 856 с.

165. Крюков, М. М. Парадоксы игровых методов [Текст] / М. М. Крюков // Вестник высшей школы. – 1988. - N 10. - С. 27-33.

166. Крюкова, Л. И. Игровое имитационное XXI века [Текст] / Л. И. Крюкова // Вестник высшей школы. - 1992. - N2. - С.61-84.

167. Ксенофонтова, Н. Г. Элементы театральной педагогики в обучении студентов [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук. / Н. Г. Ксенофонтова - Л., 1979. - 196 с.

168. Кубарыков Г. Л. 1000 сборник новых тем современного английского языка [Текст] / Г. Л. Кубарыков, В. А. Тимошук. – Ростов – на – Дону: ООО «Удача» . 2008. – 1184с.

169. Кузнецова, В. А. Теория и практика многоуровневого университетского образования [Текст]: дисс. ... д-ра пед. наук / В. А. Кузнецова - Ярославль, 1996.- 149 с.

170. Кузьмина, Е. А. Модели и оптимизация учебных планов в образовательных системах [Текст]: дис.. канд. пед. наук / Е. А. Кузьмина — Уфа, 2002. — 134 с.

171. Кузьмина, Н. В. Методы исследования педагогической деятельности [Текст] / Н. В. Кузьмина. - Л., 1970. — 114 с.

172. Кузьмина, Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения [Текст] / Н. В. Кузьмина. -М.: Высшая школа, 1990. — 119 с.

173. Куриленко, Ю. В. 400 тем английского языка [Текст] / Ю. В. Куриленко. – Ростов – на – Дону: ООО «Удача» . 2010. – 607с.

174. Кутукова, Л. Т. Организация самостоятельной работы студента и модульнорейтинговая система оценки знаний студента [Текст] / Л. Т. Кутукова, А. Е. Прохорова // Alma mater – Вестник высшей школы. – 2010. - № 1. – С. 43-45.

175. Кыверялг, А. А. Методы исследований в профессиональной педагогике [Текст] / Кыверялг А. А. // . - Таллин: Валгус, 1980. — 334 с.

176. Қаюмов, А. Ч. Кор бо матнҳо яке аз намудҳои ҷабҳият дар шароити ба касбият равоонакардашудаи омӯзиши забони хориҷӣ [Матн] / А. Ч. Қаюмов //

Паёми Донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2020. – №1(37). – С. 105-111.

177. Лазарева, О. П. Повышение познавательного интереса и учебной мотивации к изучению иностранных языков в университете [Текст] / О. П. Лазарева // Вестник Челябинского государственного педагогического университета. – Челябинск, 2017. - №2. – С. 39-45.

178. Латыпова, Э. Р. Инновационные технологии как средство развития познавательного интереса при самостоятельной работе по иностранному языку [Текст] / Э. Р. Латыпова // Вестник Красноярского государственного педагогического университета им. В. П. Астафьева. - 2012. - №4. - С. 129-135.

179. Лебедев, В. И. Личность в экстремальных условиях [Текст] / В. И. Лебедев. – М.: Педагогика, 1989. - 98 с.

180. Леонтьев, А. А. Педагогическое общение [Текст] / А. А. Леонтьев / Под ред. М. К. Кабардова. -2-е изд., перераб. и доп. - М. - Нальчик, 1996. - 96 с.

181. Леонтьев, А. А. Психология общения [Текст] / А. А. Леонтьев. - Тарту, 1974. - 207 с.

182. Леонтьев, А. А. Речевая деятельность [Текст] / А. А. Леонтьев // Основы теории речевой деятельности . - М., 1974. - С.20-29.

183. Леонтьев, А. Н. Избранные психологические произведения / Под ред. В.В.Давыдова [Текст] / А. Н. Леонтьев. - М.: Педагогика, 1983. - 353 с.

184. Леонтьев, Д. А. Психология смысла [Текст] / Д. А. Леонтьев // . - М.: Смысл, 1999. - 487 с.

185. Лернер, И. Я. Групповая работа на уроке [Текст] / И. Я. Лернер. - М., 1975. – 156 с.

186. Лернер, И. Я. Дидактические основы методов обучения [Текст] / И. Я. Лернер. - М.: Педагогика, 1981. - 185 с.

187. Лернер, И. Я. Поиск доказательств и познавательная самостоятельность учащихся [Текст] / И. Я. Лернер // . Сов. Педагогика. – 1974. - №7. - С.19-28.

188. Лернер, И. Я. Проблемное обучение [Текст] / И. Я. Лернер. - М.: Знание, 1974. - 64 с.
189. Лингвистические основы преподавания языка [Текст] / Под ред. А.Ш. Шахнаровича. - М., 1983. - 272 с.
190. Липский, И. А. Деловые игры как средство формирования у офицеров педагогической культуры [Текст] / И. А. Липский // . - Солнечногорск: ВПА, 1983. - С.30.
191. Лихачев, Б. Т. Методологические основы педагогики [Текст] / Б. Т. Лихачев // . Самара: СНУ, 1998. - 200 с.
192. Логинов, И. П. Рефлексивная культура военного руководителя [Текст] / И. П. Логинов. - М.: Военный университет, 2001. — 88 с.
193. Лотман, Ю. М. Педагогические условия формирования познавательный интерес студентов технических вузов и специалистов при подготовке к профессиональному общению [Текст]: автореф. дис. . . канд. пед. наук / Ю. М. Лотман. - Челябинск, 1992. - 20 с.
194. Лутфуллоев, М. Инсон ва тарбия [Матн] / М. Лутфуллоев. - Душанбе: Матбуот, 2008. - 400 с.
195. Макарова, А. К. Психология профессионализма [Текст] / А. К. Макарова. - М.: РАГС, 1996. - 95 с.
196. Маркова, А. К. Совместно-распределенная учебная деятельность как средство формирования профессиональной компетентности будущего учителя [Текст]: дис. канд. пед. наук / А. К. Макарова. - Саранск, 1996. -217 с.
197. Маригодов, В. К. Динамические модели формирования творческой личности будущих бакалавров и магистров [Текст] / В. К. Маригодов, А. А. Слободянюк // Специалист. - N 11-12, 1993. - С.2—21.
198. Маслыко Е. А. Упражнения-драматизации в обучении иноязычной речи в средней школе // Обучение связной речи в средней школе [Текст] / Е. А. Маслыко. - Минск: БГУ, 1970. - С.74-88

199. Максимова В. Н. Познавательный интерес и проблемное обучение В. Н. Максимова // Вопросы психологии [Текст]. М. 1973.-№ 4.- С.84-91.
200. Матюшкин, А. М. Актуальные вопросы проблемного обучения [Текст] / А. М. Матюшкин. -М.: Просвещение, 1968, - 186-203 с.
201. Матюшкин, А. М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении [Текст] / А. М. Матюшкин. - М.: Педагогика, 1972 — 208 с.
202. Махмутов, М. И. Проблемное обучение: основные вопросы теории [Текст] / М. И. Махмутов. - М.: Педагогика, 1975. - 367 с.
203. Махмутов, М. И. Самовоспитание профессиональной компетентности будущего учителя [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. И. Махмутов. - Брянск, 1994. – 15 с.
204. Махмутов, М. И. Теория и практика проблемного обучения [Текст] / М. И. Махмутов. – Казань, 1972. – 365 с.
205. Мерлин, В. С. Лекции по психологии мотивов человека [Текст] / В. С. Мерлин. - Пермь: ПГПИ, 1971. - 79 с.
206. Международный справочник изменений в образовании. Дордрехт: Kluwer Academic Publishers.
207. Микитченко, С. П. Организация проблемных задач в процессе обучения иностранному языку (на материале говорения) [Текст] / С. П. Микитченко. - Нижневартковск, №2. - С. 47.
208. Мильруд, Р. П. Развивающее обучение в средней школе [Текст]: дисс. ... док. пед. наук / Р. П. Мильруд. - М. : АПН СССР, 1986. - 380 с.
209. Моисеев, Н. Н. Сознательно-сопоставительный метод обучения иностранным языкам [Текст] / Н. Н. Моисеев. - М., 1998. - 314 с.
210. Муравкина, Ю. В. Измерение познавательного интереса, как одного из факторов, влияющих на качество преподавания [Текст] / Ю. В. Муравкина, М. А. Павдючок // Педагогический вестник. - 2021. - №18. - С. 38-40.

211. Мягкова, А. Н. «Направления работы учителей начальной школы» [Текст] / А. Н. Мягкова // Журнал Образование. - 2019, №125 (4). – С. 110-113.
212. Мясищев, В. Н. Психология отношений [Текст] / В. Н. Мясищев. - М.: Воронеж, ВГУ, 1995. - 121 с.
213. Наврасов, А. Б. Асосҳои психологию педагогии татбики усулҳои таълими бозӣ дар дарсҳои забони хориҷӣ [Матн] / А. Б. Наврасов // Паёми Донишкадаи забонҳо. - Душанбе, 2019. – №4(36). – С. 106-110.
214. Назарова, Т. С. «Концепция обучения» [Текст] / Т. С. Назарова. Спрингер, штат Нью-Йорк, США, 2009. - 61 с.
215. Назиркулов, Т. А. Бархӯрд ва муносибати асосӣ ба ташкили муошират зимни азхудкунии забони хориҷӣ [Матн] / Т. А. Назиркулов, Х. А. Шарипов // Паёми Донишкадаи забонҳо. - Душанбе, 2023. – №1(53). – С. 292-300.
216. Низамов, Р. А. Дидактические основы активизации деятельности студентов [Текст] / Р. А. Низамов. - Казань: КГУ, 1975. - 302 с.
217. Никандров, Н. Д. Познавательный интерес студентов на занятиях [Текст] / Н. Д. Никандров. - М.: Наука. – С. 134-142.
218. Норбаев, Т. С. Активизация самостоятельной познавательной деятельности в вузе в контексте специфики студенческого возраста [Текст] / Т. С. Норбаев // Вестник Таджикского национального университета. Душанбе, 2022. – №8. – С. 137-144.
219. Норбаев, Т. С. Интегративная сущность активизации познавательной деятельности студентов и оптимизации педагогического процесса в вузе [Текст] / Т. С. Норбаев // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №7. – С. 159-167.
220. Нурзода, А. Педагогика [Матн] / А. Нурзода. - Душанбе – 2024. - 704 с.
221. Нуоров, А. Национальные и общечеловеческие ценности и их роль в нравственном воспитании подрастающего поколения [Текст]: дисс. .. доктора

пед. наук / А. Нуров: 13.00.01.- Душанбе, 2004. - 298 с.

222. Огурцов, А. П. Рефлексия в науке и обучении [Текст] / А. П. Огурцов // Вопросы философии. - 1986. - N 2. - С.160.

223. Одинаев, К. Б. Татбиқи талаботҳои педагогии таълими интерактивии забони хоричӣ [Матн] / К. Б. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №8. – С. 218-223.

224. Оконь, В. Г. Основы проблемного обучения [Текст] / В. Г. Оконь // пер. с польск. – М.: Просвещение, 1968. – С. 186–203.

225. Оконь, В. Г. Введение в общую дидактику [Текст] / В. Г. Оконь. - М.: Высшая школа, 1990. – 381с.

226. Олейник, Т. И. Интенсификация обучения диалогической речи с помощью ролевой игры в VIII классе средней школы [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук / Т. И. Олейник. - Киев, 1986. - 180 с.

227. Опыт дидактических исследований в СССР и ГДР [Текст] / Под ред. Огородникова И. Т. и Дрефенитедта Э. - Москва - Берлин, 1977. - 93 с.

228. Орифов, О. О. Мушкилоти омӯзиши забони англисӣ [Матн] / О. О. Орифов // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. – №5. – С. 299-306.

229. Орифов, О. О. Рафъи мушкилоти таълими забони хоричӣ дар мактабҳои олии дар назария ва амалияи педагогӣ [Матн] / О. О. Орифов // Паёми донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. – №4. – С. 214-221.

230. Основы общей и прикладной акмеологии. Учебное пособие [Текст]. - М.: РАГС, 1995. - 220 с.

231. Павлова, Л. В. Педагогические условия развития гуманитарной культуры студентов в процессе иноязычного образования в вузе [Текст] / Л. В. Павлова // Известия ЮФУ. - 2009. - № 10. – 154 с.

232. Падалко, Н. В. Избранные произведения [Текст] / Н. В. Падалко. М.: Иностранные языки, (1955). - 374 с.

233. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (26.12.2018) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

234. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (26.12.2019) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

235. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (12.12.2021) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

236. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (26.01.2021) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

237. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (23.12.2022) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

238. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (28.12.2023) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

239. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ (28.12.2024) [манбаи электронӣ]. URL: <https://www.president.tj/>

240. Панина, Е. О. Ролевые упражнения как элемент методики обучения говорению в языковом вузе [Текст] / Е. О. Панина // Актуальные проблемы преподавания перевода и иностранных языков в лингвистическом вузе. - М.: МГЛУ, 1996. - С. 146-152.

241. Пасечник, В. В. Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению. Пособие для учителей иностр. яз. 2-е изд. [Текст] / В. В. Пасечник. -М., 1991. - 222 с.

242. Пассов, Е. И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования [Текст] / Е. И. Пассов. - М., 2000. – 159 с.

243. Пассов Е. П. Коммуникативные методы обучения иноязычному говорению [Текст] / Е. П. Пассов. - М.: Просвещение, 1985. – 185 с.

244. Песина, С. А. Философия языка: учебное пособие [Текст] / С. А. Песина. – М. Флинта: Наука, 2014. – 376 с.

245. Пикашова, Т.Д. Цель обучения иностранному языку на современном этапе развития общества [Текст] / Т. Д. Пикашова // Иностранные языки в школе. - 1997. - № 6. - С. 29 -33.

246. Пириева, Д. С. Тафриқақунонии таълим ва шавқи маърифатӣ [Матн] / Д. С. Пириева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №9. – С. 277-282.

247. Платов, В. Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение. Учебник [Текст] / В. Я. Платов. - М.: Профиздат, 1991. - 192 с.

248. Платонов, В. А. Деловая игра как метод активного обучения профсоюзных кадров [Текст] / В. А. Платонов, В. В. Подиновский. Учебное пособие. - М.: ВШПД ВХСПС, 1986. - 98 с.

249. Победоносцев, Г. А. Оптимальный выбор методов обучения в целях активизации умственной деятельности учащихся: Проблемы обучения и воспитания учащихся [Текст] / Г. А. Победоносцев. - М.: НИИ ОП, 1984. - С.40-48.

250. Понутриева, В. П. Коммуникативные умения учителей как условия активизации познавательной деятельности учащихся [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / В. П. Понутриева. - Брянск, 1997. - 17 с.

251. Программа обучения английскому языку для средней общеобразовательной школы. Сост. Джамshedов П.Д и Сацкая П.Н. Душанбе: Сарпараст, 2003. (на тадж. и рус. яз.)

252. Прозорова, Е. В. Педагогические условия развития познавательный

интерес будущего учителя в процессе высшего профессионального образования (на материале изучения педагогических дисциплин) [Текст]: дисс. канд. пед. наук / Е. В. Прозорова. - Хабаровск, 1998. - 215 с.

253. Равкин, З. И. Проблема стимулов и взаимоотношения их с мотивами в процессе нравственного воспитания школьников «Молодежь и социализм» [Текст] / З. И. Равкин, Б. Д. Леухин // Материалы Всесоюзной научно-теоретической конференции. – Москва, 1967. – С. 56-61

254. Раджабов, С. Образование Республики Таджикистан [Текст] / С. Раджабов, З. Алифбеков. - Душанбе: Субхи дониш, 2004. — 560 с.

255. Рахманова, М. Дж. Практика интегрированного обучения английскому языку [Текст] / М. Дж. Рахманова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2021. – №6. – С. 150-157.

256. Рахматова, П. Ф. Условия формирования познавательного интереса в развитии познавательной активности учащихся [Текст] / П. Ф. Рахматова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2024. – №8. – С. 162-167.

257. Рахмонов, Г. Р. Педагогические основы формирования познавательного интереса к иностранному (английскому) языку у студентов (на материале вузов Республики Таджикистан) [Текст]: автореф. дис. .канд. пед. наук / Г. Р. Рахмонов. – Душанбе, 2002. - 24 с.

258. Рогова, Г. В. Роль учебной ситуации при обучении иностранному языку [Текст] / Г. В. Рогова // Иностранные языки в школе. - 1984. - №4. - С. 61.

259. Розенштейн, А. М. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях [Текст] / А. М. Розенштейн / Пособие для учителей и студентов педвузов. 3-е изд. - М.: Просвещение, 2000. - 232 с.

260. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии. - 2-е издание. [Текст] / С. Л. Рубинштейн - М. : Учпедгиз, 1946. - 704 с.

261. Рубинштейн, С. Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С. Л. Рубинштейн. - СПб, 2001. – 73 с.

262. Рузиева Л. Т. Лингвокультурологический аспект обучения в условиях выработки дополнительной мотивации и ценностных ориентации студентов неязыкового вуза. [Текст] / Л. Т. Рузиева // Международный научно-аналитический журнал «Эвразийское пространство: экономика, права, общество». –№1. Юго-Осетинской научно – исследовательский институт им. З. Н. Ванеева при Президенте Республики Южная Осетия. - 2021. – С. 31-37.

263. Рябов В. М. Развитие познавательной активности студентов индустриально-педагогического колледжа [Текст]: автореф. дисс. ... канд. пед. наук / В. М. Рябов. – Брянск, 1995. – 19 с.

264. Сабзаалӣ, Р. Ташкили шароити мусоиди муошират - омили рушди ангезаи азхуднамоии забони хоричӣ [Матн] / Р. Сабзаалӣ // Масъалаҳои мубрами филология ва метоликаи ташаккули салоҳиятмандии донишҷӯён аз забонҳои хоричӣ. Маводди конференсияи илмӣ-амалии байналмилалӣ, бахшида ба 30-солагии робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Федеролии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон-Ҷумҳурии Австрия, инчунин, 75-солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г. (20-22 майи 2023). – Душанбе, 2023. – С. 305-307.

265. Савицкая, Т. П. Роль и место проблемных ситуаций на занятиях по иностранному языку [Текст] / Т. П. Савицкая // Пути реализации проблемного подхода в обучении иностранным языкам в неязыковом вузе: сб. науч. трудов. - М., 1994. - Вып. 418. -115с.

266. Садуллаева, М. Б. Қолабҳои дидактикии ташаккули мустақилияти эҷодии донишҷӯён [Матн] / М. Б. Садуллаева, Б. Б. Карабаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №7. – С. 190-196.

267. Садуллоева, М. Б. Тачрибаи кишварҳои хоричӣ дар рушди мустақилияти эҷодии донишҷӯён дар раванди омӯзиши забони англисӣ дар

ихтисосҳои ғайрифилологӣ [Матн] / М. Б. Садуллоева // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №2. – С. 257-264.

268. Саидова, Л. В. Психолого-педагогические проблемы развития преподавания иностранного (английского) языка в свете коммуникативного подхода в педагогических вузах Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. канд.пед. наук / Л. В. Саидова. - Душанбе, 2004. - 24 с.

269. Сайфуллоев, Х. Г. Педагогические условия формирования лингвосоциокультурной компетенции студентов в полиэтнических группах педагогических вузов Республики Таджикистан (на материале немецкого языка) [Текст]: автореф. дис. док. пед. наук / Х. Г. Сайфуллоев. - Душанбе, 2013. - 46 с.

270. Сатторова, М. Рочъ ба ташкили кори мустақилонаи донишҷӯён аз фанни забони англисӣ дар факултетҳои ғайритахассусӣ [Матн] / М. Сатторова, Ш. М. Раҳматова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №7. – С. 238-246.

271. Сафонов, А. И. О ходе перестройки в работе кафедр иностранных языков[Текст] / А. И. Сафонов // Пути повышения военно-профессиональной направленности и интенсификации учебного процесса при обучении иностранным языкам. Сб. Министерства обороны. - N 3. - М.: Воениздат, 1988. - С.4-10.

272. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии [Текст] / Г. К. Селевко. - М.: Народное образование, 1998. — 256 с.

273. Селецкая, Е. Э. Дидактические игры как средство активизации познавательной деятельности учащихся [Текст] / Е. Э. Селецкая // Методы обучения в средней и общеобразовательной школе. - Л.: ЛГУ, 1985. - С.106-114.

274. Семенов, И. Н. Рефлексивно-творческий подход в непрерывном профессиональном образовании [Текст] / И. Н. Семенов. - Бийск: БГПИ, 1994. - 70 с.

275. Синькевич, В. Н. Модель формирования познавательного интереса у

студентов при изучении педагогических дисциплин [Текст] / В. Н. Синькевич, Т. Н. Канашевич // Материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 100-летию Белорус. - Минск: БГУ. 2022. – С. 336-341.

276. Скаткин, М. Н. Активизация познавательной деятельности учащихся в обучении [Текст] / М. Н. Скаткин. - М.: Просвещение, 1965. - 174 с.

277. Слостенин, В. А. Педагогика: инновационная деятельность [Текст] / В. А. Слостенин, Л. С. Подымова. - М.: ИЧП «Изд-во Магистр», 1997.

278. Спирина, Е. М. Роль преподавателя в повышении познавательного интереса студентов к иностранному языку [Текст] / Е. М. Спирина // Иностранные языки: лингвистические и методические аспекты. - 2018. №42. - С. 62-65.

279. Стронин, М. Ф. Обучающие игры на уроке английского языка [Текст] / М. Ф. Стронин. - М. : Просвещение, 1981. - 58 с.

280. Суравегина, И. Т. Значение эмоциональной зрелости [Текст] / И. Т. Суравегина. – М.: Зима, 1974. – 159 с.

281. Сухомлинский, В. А. Рождение гражданина [Текст] / В. А. Сухомлинский. — Киев, Родянска школа, 1980. – 330 с.

282. Сухроб, Р. С. Роҳу усулҳои ташкили қори мустақилонаи донишҷӯёни факултети таҳассусӣ дар машғулиятҳои забони англисӣ [Матн] / Р. С. Сухроб // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2022. – №12. – С. 267-275.

283. Сырихо, Т. Г. Эмоциональность как профессионально важное качество учителя [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Т. Г. Сырихо . - СПб., 1997. - 20 с.

284. Сыроежкин, И. М. Деловые игры в системе активных методов обучения // Методика разработки и использования деловых игр как формы активного обучения студентов [Текст] / И. М. Сыроежкин. - М.: НИИ проблем высшей школы, 1982. - С.38-42.

285. Тагаева, М. М. Основные задачи обучения безэквивалентной лексике

английского языка в свете реализации продуктивной межкультурной коммуникации [Текст] / М. М. Тагаева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2024. – №1. – С. 196-204.

286. Тамбиева, Л. А. Особенности развития познавательного интереса студентов в процессе обучения иностранному языку [Текст] / Л. А. Тамбиева // Проблемы современного педагогического образования. - 2023. - №79-1. - С. 312-314.

287. Терехов, В. А. Роль профессионально-значимых целей в формировании личности будущего учителя [Текст] / В. А. Терехов // Формирование личности учителя в системе учебно-воспитательного процесса в пединституте. - М.: МГПИ им. В. И. Ленина, 1980. - С. 131 – 133.

288. Тряпицына, А. П. Педагогические основы творческой учебно-познавательной деятельности школьников [Текст] / А. П. Тряпицына // дисс. док. пед. наук. - Л., 1991. - 345 с.

289. Тухлиева, З. К. Диалог как основа формирования коммуникативной компетенции будущих учителей иностранного языка [Текст] / З. К. Тухлиева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №3. – С. 237-243.

290. Умарзода, С. У. Шароитҳои психологӣ-педагогии истифодаи бозихои компютери коромӯзӣ дар ҷараёни таълими донишҷӯёни мактаби оӣ [Матн] / С. У. Умарзода // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2023. – №2. – С. 282-291.

291. Умаров, А. С. Формирование и развитие учебно-познавательной самостоятельности студентов вуза в профессиональной подготовке (на примере дисциплины иностранный язык в вузах Республики Таджикистан) [Текст]: дисс. канд. пед. наук / А. С. Умаров. - Душанбе, 2017. - 186 с.

292. Умаров А. С. Модели педагогического обеспечения процесса формирования и развития эмоциональной устойчивости будущих

преподавателей английского языка [Текст] / А. С. Умаров // Вестник Таджикского национального университета. - 2024. – №2. – С. 125-133.

293. Умаров, А. С. Педагогическая деятельность по формированию и развитию эмоциональной устойчивости будущих преподавателей английского языка [Текст] / А. С. Умаров // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2024. – №1. – С. 211-217.

294. Ушинский, К. Д. Избранные педагогические сочинения [Текст] / К. Д. Ушинский. В 2 т. Т. 1. - М.: Просвещение, 1974. – 189 с.

295. Ушинский, К. Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии [Текст] / К. Д. Ушинский // Собр. соч., т.8. - М.: АПН РСФСР. - С.776.

296. Фаломкина, С. К. Формирование иноязычного познавательного интерес будущих офицеров [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / С. К. Фаломкина - УГЛУ- Екатеринбург, 2001. - 19 с.

297. Фаткулин, А. Ф. О современной технологии обучения [Текст] / А. Ф. Фаткулин // Вестник высшей школы N 3. - М., 1993. - С.29-30.

298. Фролова, Г. И. Использование ситуации ролевого общения для профессионально-методической подготовки студентов [Текст]: автореф. дис. ... канд. пед. наук / Г. И. Фролова. - М., 1987. – 18 с.

299. Фузайлов, Р. К. Способы популяризации дидактических инноваций по иностранным языкам в школах и вузах Республики Таджикистан [Текст]: автореф. дис. канд. пед. наук / Р. К. Фузайлов. – Душанбе, 2006. - 25 с.

300. Хаитбоева, Х. О. Активизация познавательной деятельности студентов при изучении английского языка как психолого-педагогическая проблема [Текст] / Х. О. Хаитбоева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2021. – №1. – С. 182-190.

301. Хаитбоева, Х. О. Психолого-педагогические основы познавательной деятельности студентов при изучении английского языка [Текст] / Х. О.

Хаитбоева // Вестник Таджикского национального университета. Душанбе, 2020. – №10. – С. 281-284.

302. Хаитбоева, Х. О. Методические основы активизации познавательной деятельности студентов при обучении иностранному языку [Текст] / Х. О. Хаитбоева, М. Р. Юлдашева // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2020. – №9. – С. 285-291

303. Харитонов, Н. В. Формирование профессиональной компетентности будущих педагогов в процессе изучения иностранного языка [Текст]: дисс. ... канд. пед. наук / Н. В. Харитонов. - Магнитогорск, 2002. - 191 с.

304. Харламов, И. Ф. Эмоции преподавания и изменения в образовании [Текст] / И. Ф. Харламов. - М.: Наука, 1998 – 310 с.

305.Ходжаева, С. М. Некоторые формы Активизация познавательной деятельности студентов национальных групп при работе с текстами по специальности [Текст] / С. М. Ходжаева, Г. М. Ходжиматова // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №7. – С. 134-142.

306. Хозяинов, Г. И. Педагогическое мастерство преподавателя [Текст] / Г. И. Хозяинов. - М.: Высшая школа, 1988. - 166 с.

307. Хрипко, В. В. Игра - важное средство совершенствования военного обучения [Текст] / В. В. Хрипко // Военная мысль, N 10, 1988. – 88 с.

308. Хруцкий Е. А. Организация проведения деловых игр [Текст] / Е. А. Хруцкий . - М.: Высшая школа, 1991. - 190 с.

309. Хуторской А. В. Современная дидактика: учебник для вузов [Текст] / А. В. Хуторской. — 3-е изд., перераб. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2021. — 406 с.

310. Ҳасанов, Ф. З. Бартариятҳои истифодаи бозиҳои дидактикӣ ҳамчун методи ҷабол дар омӯзиши забони англисӣ [Матн] / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2024. – №11-2. – С. 203-209.

311. Ҳасанов, Ф. З. Истифодаи технологияи муосири педагогӣ дар

таълими забони англисӣ дар факултетҳои ғайрифилологӣ ва мушкилоти таълиқи он [Матн] / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2023. – №2. – С. 260-267.

312. Ҳасанов, Ф. З. Нақши бозиҳои дидактикӣ дар омӯзиши забони англисӣ [Матн] / Ф. З. Ҳасанов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2024. – №10. – С. 299-305.

313. Чалилова, М. Ғ. Асосҳои педагогии ташаккули фаъолияти маърифатии донишҷӯён ҳамчун муаммои педагогӣ- психологӣ [Матн] / М. Ғ. Чалилова // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №5. – С. 286-292.

314. Чернявская, А. П. Проблемное обучение учебно-методическое пособие [Текст] / А. П. Чернявская // Образовательные технологии. – Ярославль : Издательство ЯГПУ им. К. Д. Ушинского, 2005. – С. 29-33.

315. Чумъахон, А. Проблемаи ташкили таълими интерактивии забонҳои хориҷӣ дар мактабҳои олии [Матн] / А. Чумъахон, К. Б. Одинаев // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2022. – №4. – С. 206-214.

316. Чумъахон, А. Қонунмандии таълими забони англисӣ ва технологияҳои сайёру мултимедӣ [Матн] / А. Чумъахон, Х. А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021. – №5. – С. 257-266.

317. Шалаев, В. Ф. Человеческие способности [Текст] / В.Ф. Шалаев. – М.: Институт прикладной психологии, 2017. – 288 с.

318. Шамбезода, Х. Д. Функциональная дистрибуция языков малочисленных народов в условиях двуязычия [Текст] / Х. Д. Шамбезода. – Душанбе: Ирфон, 2007. – 390 с.

319. Шамова, Т. Н. Активизация учения школьников [Текст] / Т. Н. Шамова. – М.: Педагогика, 1982. – 208 с.

320. Шамсова, Б. Қ. Махсусияти таълими забонҳои хориҷӣ дар муассисаҳои таъсилоти олии касбии ғайрифилологӣ [Матн] / Б. Қ. Шамсова //

Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2020. – №7. – С. 321-326.

321. Шарипов, А. А. История высшего образования Таджикистана: опыт и проблемы (вторая половина 40-х первая половина 90-х годов) [Текст]: автореф. дис. .д-ра ист. Наук / А. А. Шарипов. - Душанбе, 2000. - 40 с.

322. Шарипов, Х. А. Таълими забони хоричӣ ва технологияҳои муосир [Матн] / Х. А. Шарипов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. - Душанбе, 2021. – №1. – С. 211-220.

323. Шаров, Ю. В. Педагогические условия формирования коммуникативных качеств у студентов в процессе профессиональной подготовки [Текст]: Дисс. . док. пед. наук / Ю.В. Шаров. - Уфа, 2007. — 380 с.

324. Шатилов, С. Ф. Основные проблемы методики обучения грамматическому аспекту устной немецкой речи в восьмилетней школе [Текст]: автореф. дис. ... докт. пед. наук / С. Ф. Шатилов. - М., 1972. - 18 с.

325. Шеншев, Л. В. Об одном приеме возбуждения познавательного интереса [Текст] Л. В. Шеншев // Новые исследования в педагогических науках, вып. III. – М., 1965. – С. 183-189.

326. Шиян, О. М. Продуктивное развитие аутопедагогической компетентности учителя (на материале работы с учителями иностранных языков) [Текст]: дисс. ... д-ра пед. наук / О. М. Шиян. – Орел, 1996. - 306 с.

327. Шербак, С. Ф. Учебная игра как средство формирования и развития интеллектуальных умений у студентов [Текст]: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук / С. Ф. Шербак. - М., 1989. – 18 с.

328. Шукина, Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся [Текст] / Г. И. Шукина. — Пермь: Меркурий, 2011. – 212 с.

329. Шукина, Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе [Текст] / Г. И. Шукина. - М.: Просвещение, 1979. - 141 с.

330. Шукина, Г. И. Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся [Текст] / Г. И. Шукина. - М.: Педагогика,

1988. - 208 с.

331. Шукина, Г. И. Роль деятельности в учебном процессе [Текст] / Г. И. Шукина. - М.: Просвещение, 1986. - 143 с.

332. Эльконин, Д. Б. Психология игры [Текст] / Д. Б. Эльконин . - М.: Педагогика, 1978. - 304 с.

333. Эльконин Д. Б. Психология развития [Текст] / Д. Б. Эльконин. - М.: Педагогика, 1995. - 108 с.

334. Эмомалӣ Раҳмон. Забони миллат – ҳастии миллат. Қисми 2. – Душанбе: Нашриёти муосир, 2020. – 432 с.

335. Эмомалӣ Раҳмон. Чехраҳои мондагор, – Душанбе: “ЭР граф”, 2016. – 364 с.

336. Эмомалӣ Раҳмон. Рушди маориф асоси таҳкими аркони давлат. - Душанбе. 2009. - 334с.

337. Эмомалӣ Раҳмон., Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. Китоби яқум. Душанбе: Ирфон, 2019. – 704 с.

338. Эмомалӣ Раҳмон. Тоҷикон дар оинаи таърих. Аз Ориён то Сомониён. Китоби дуввум. Душанбе: Ирфон, 2002, 128 с.

339. Эсаулов, А. Ф. Активизация учебно-познавательной деятельности студентов [Текст] / А. Ф. Эсаулов. - М.: Высшая школа, 1982. - 223 с.

340. Юлдашева, М. Р. Познавательная деятельность студентов вуза как психолого-педагогическая проблема [Текст] / М. Р. Юлдашева, Т. С. Норбаев // Вестник Таджикского национального университета. - Душанбе, 2022. – №5. – С. 157-164.

341. Яблоков, А. В. Познавательный интерес, самопрофессиональное развитие и его роль в эффективном обучении [Текст] / А. В. Яблоков // М., 2019. - 245 с.

342. Allright, K. The Importance of Interaction in Classroom Language Learning. Applied Linguistics. - Oxford: Oxford University Press, 1984 - V.5, N2. -

P.156-171.

343. Clark, L. H., Starr I. S. Secondary and middle school teaching methods. – 6 ed. – N. Y.: Macmillan; Toronto: Collier Macmillan, 1991. – 522 p.

344. Jack London. The Sea-Wolf. California 1904.

345. Osborn, A. F. Applied imagination; principles and procedures of creative problem solving. – New York: Scribner, 1963. – 417 p.

346. Stellan Arwidson. Les changements de la didaktique dans la pedagogie en Suede. «Wissenschaftliche Zeitschrift der Uniyersitat Rostock Gtstlschaft-und Sprachwissehshaftliche Reihe»,Helf 5/6, 1967,S. 285.

347. Willis D. Doing Task-based Teaching [Текст] / Dave Willis, Jane Willis. – Oxford, 2007. – 278 p.

348. Wincenty Okon. Sur les forms du trayai on groups et de son influence sur les resultats de l enstignement. «Wissens chaftliche Zeitschrift der Uniyersitat Rostock Gtstlschaft-und Sprachwissehshaftliche Reihe»,Helf 5/6, 1967,SS. 273-274.

349. Wright A., Betteridge D. Games for Language Learning. - Cambridge: Cambridge University Press, 1995. - 224 p.

**ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ
ДИССЕРТАТСИЯ**

1). Мақолаҳои дар нашрияҳои илмӣ тақризшавандаи феҳристи тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нашргардида:

[1-М]. Каюмов, А. Дж. Педагогическое мастерство как условие развития профессиональной компетенции студентов [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2015. – №3/7 (179). – С. 253-256.

[2-М]. Каюмов, А. Дж. Саадии Шерози о роли и месте человека, гуманизме и человеколюбии [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2015. – №3/6 (176). – С. 224-227.

[3-М]. Каюмов, А. Дж. Дидактические условия развития познавательной самостоятельности студентов [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2017. – №3/3. – С.187-190.

[4-М]. Каюмов, А. Дж. Основы формирования познавательной самостоятельности студентов при кредитной системе обучения [Текст] // А. Дж. Каюмов / Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2017. – №3/4. – С. 237-239.

[5-М]. Каюмов, А. Дж. Психолого-педагогические основы формирования познавательных интересов студентов [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник института языков. – Душанбе, 2018. – №1(29). – С. 102-106.

[6-М]. Каюмов, А. Дж. Кор бо матнҳо яке аз намудҳои фаъолият дар шароити ба касбият равонкардашудаи омӯзиши забони англисӣ [Матн] / А. Дж. Каюмов // Паёми Донишкадаи забонҳо. – Душанбе, 2020. – №1(37). – С. 105-111.

[7-М]. Каюмов, А. Дж. Дидактическое моделирование познавательного интереса в обучении студентов [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе, 2021. – №. – С. 213-224.

[8-М]. Каюмов А. Дж. Развитие познавательного интереса студентов в процессе обучения страноведению [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Таджикского национального университета. – Душанбе. 2021. – №1. – С. 267-278.

[9-М]. Каюмов А. Дж. Педагогические условия формирования познавательных интересов студентов в учебном процессе [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник института языков. – Душанбе, 2021. – №2(42). – С. 156-160.

[10-М]. Каюмов, А. Дж. Формирование познавательных интересов у студентов в педагогическом процессе [Текст] / А. Дж.Каюмов // Вестник университета языков. – Душанбе, 2023. – №1(49). – С. 185-192.

[11-М]. Каюмов, А. Дж. Эффективность формирования познавательного интереса студентов к изучению английского языка [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник университета языков. – Душанбе, 2024. – №1(53). – С. 278-282.

[12-М]. Каюмов, А. Дж. Усиление повышения качества изучения языка и усвоение филологических знаний - условие формирования познавательного интересам [Текст] / А. Дж. Каюмов // Вестник Академии образования Таджикистана. – Душанбе, 2023. – №1 (46). – С. 136-141.

[13-М]. Қаюмов, А. Дж. Омилҳои рушди рағбати маърифатии донишҷӯён дар омӯзиши забони англисӣ [Матн] / А. Дж. Қаюмов // Паёми Донишгоҳи забонҳо. – Душанбе, 2025. – №1 (57). – С. 343-353.

[14-М]. Қаюмов, А. Дж. Хусусиятҳои ташаккулёбии рағбати маърифатии донишҷӯён дар педагогикаи муосир [Матн] / А. Дж. Қаюмов // Паёми Академияи таҳсилоти Тоҷикистон. – Душанбе, 2025. – №2 (56). С. 143-151.

[15-М]. Қаюмов, А. Дж. Хусусиятҳои педагогӣ-психологӣ аз ҳудуди забони англисӣ аз ҷониби донишҷӯёни ихтисосҳои филологӣ [Матн] / А. Дж. Қаюмов / Паёми пажӯҳишгоҳи рушди маориф. – Душанбе, 2025. – №2 (50). - С. 156-162.

2). Мақолаҳои дар маҷмуаи маводи конференсия ва нашрияҳои дигар батабърасида:

[16-М]. Қаюмов, А. Дж. Средства выражения тема-реатического членения предложения в узбекском языке [Текст] / А. Дж. Қаюмов, Ё. Бекчаев // Маводди конференсияи илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ дар мавзӯи “Масъалаҳои мубрами филологияи муосир ва технологияи таълими забонҳои хориҷӣ дар мактаби оӣ” ДДОТ ба номи С. Айнӣ. – Душанбе, 2017. – С.60-63.

[17-М]. Қаюмов, А. Дж. Использование традиционных методов обучения при обучении иностранным языкам [Текст] / А. Дж. Қаюмов // Маводди конференсияи илмӣ – амалии ҷумҳуриявӣ бахшида ба амалигардонии “Барномаи давлатии омӯзиш ва такмили таълими забонҳои русӣ ва англисӣ барои солҳои 2015-2020” ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2019. – С. 34-36.

[18-М]. Kayumov, A.J. Youth unemployment in the Siberian Federal District [Text] / E.E. Vlasova, A.J. Kayumov, A.O. Shaptala // Алтайский государственный университет. 2019.

[19-М]. Қаюмов, А. Дж. Проблемы формирования познавательного интереса в педагогике и психологии [Текст] // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ назариявӣ дар мавзӯи «таҳқиқоти педагогӣ: мушкилот ва дурнамои он дар замони муосир» ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2023. – С. 47-52.

[20-М]. Қаюмов, А. Дж. Дидактические условия формирования и развития познавательного интереса студентов к изучению иностранных языков [Текст] // Маводди конференсияи илмӣ – амалии байналмилалӣ бахшида ба 30 – солагии

робитаҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Федералии Олмон, Ҷумҳурии Тоҷикистон – Ҷумҳурии Австрия, инчунин, 75 – солагии доктори илмҳои педагогӣ, профессор Сайфуллоев Х.Г. ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2023. – С.275-277.

[21-М]. Каюмов, А. Дж. Теоретико-методическое основы использования информационных технологий на уроках английского языка в таджикской школе [Текст] / А. Дж. Каюмов // Сборник международной научно-практической конференции на тему «Использование современных информационных технологий и инноваций в преподавании и изучении иностранных языков» Наманганский инженерно-строительный институт. – Наманган, 2023. - С 105-117.

[22-М]. Каюмов, А. Дж. Способы развития познавательных интересов студентов в профессиональной деятельности [Текст] // Маводи конференсияи илмӣ назариявии ҷумҳуриявӣ, бахшида ба «Рӯзи ҷавонони Тоҷикистон» ва амалигардонии «Барномаи давлатии тақмили таълим ва омӯзиши забонҳои русӣ ва англисӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030» ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ. – Душанбе, 2023. – С.172-174.

[23-М]. Қаюмов, А. Дж. Технологияи таълими таҳсилоти фосилавӣ ва нақши он дар баланд бардоштани сифати таълим [Матн] / А. Дж. Қаюмов // Маводди конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалии “Арзёбии сатҳу сифати таҳсилот дар муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, таҳқиқоти квалиметрӣ” ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2023. – С. 47-52.

[24-М]. Қаюмов, А. Дж. Мақом ва манзалати донишандӯзӣ бо истифода аз мероси педагогии ниёгон ва дастовардҳои замони муосир [Матн] / А. Дж. Қаюмов // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ дар мазуи “Истифодаи мероси педагогии мутафаккирони тоҷику форс дар тарбия ва ташаккули хислатҳои ахлоқию маънавии омӯзгорони оянда” ДБЗХТ ба номи Сотим Улуғзода. – Душанбе, 2024. – С. 17-21.